Prof. Dr. Reha GÜNAY

Doç. Dr. Füsun ALİOĞLU

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTİK MİMARİDE YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR ve SİDE FORTUNA TAPINAĞI KORUMA ve RESTORASYON ÖNERİSİ

79280

Mimar Öznur ARI

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve-Restorasyon Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı:Prof. Dr. Reha GÜNAY

79280

İSTANBUL, 1998

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ŞEKİL LİSTESİ i

TABLO LİSTESİ ii

RESİM LİSTESİ iii

ÖNSÖZ vi

ÖZET vii

ABSTRACT viii

1. GİRİŞ 1

1.1 Çalışmanın Amacı 1
1.2 Çalışmanın Kapsamı 2
1.3 Çalışmanın Yöntemi 3

2. MİMARLIKTA YUVARLAK PLAN VE TOLOS 4

3. KONUM 8

3.1 Tapınakların Yönlenmeleri 8
3.2 Tapınakların Çevresiyle İlişkisi 9
3.2.1 Tapınak-kent ilişkisi 9
3.2.2 Adandıkları tanrıya göre tapınakların bulundukları yerler ve formlar 10
3.2.2.1 Akropol ve agora 11
3.2.2.2 Kutsal alan 13
3.2.2.3 Su kültleri ile ilgili tapınaklar 15

4. ÜSLUPLAR 16

4.1 Dor 16
4.2 İyon 17
4.3 Korint 19
4.4 Kompozit 20

5. MİMARİ ÖZELLİKLER 22

5.1 Yunan Mimarisi 23
5.2 Roma Mimarisi 24
5.3 Yapı Elemanları 28
5.3.1 Temeller 28
5.3.2 Merdiven 30
5.3.3 Sella Oranları 32

5.3.4 Kapı 34
5.3.5 Sütun 36
5.3.6 Saçaklık 38
5.3.7 Örtü 42
5.3.8 Silme ve bezemeler 44
5.2 Yunan ve Roma Tapınaklarının Farkları 51

6. YAPIM TEKNİKLERİ 52

6.1 Malzeme 52
6.2 Yöntem 60
6.2.1 Duvar örme yöntemleri 64
6.2.1.1 Harçlı duvar 65
6.2.2 Taş kenet biçimleri 68
6.2.3 El aletleri 70

7. TEKNOLOJİ 72

7.1 Taşı Ocağından Çıkarma 72
7.2 Taşın Şantiyeye Getirilmesi 72
7.3 Vinçler 73
7.3.1 Yükü vince bağlama yöntemleri 76

8. YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR KATALOĞU 80

9. FORTUNA TAPINAĞI 107

9.1 Side Tarihi 107
9.2 Side Agorası 111
9.3 Fortuna Tapınağı' nın Mevcut Durumu ve Yapı Elemanları 121
9.4 Restitüsyon Raporu 161
9.5 Anastilos Raporu 163

10. SONUÇLAR 168

KAYNAKLAR 170

EKLER 177

Ek 1Fortuna Tapınağı'na ait rölöve, restitüsyon ve anastilosis çalışmaları 177
Ek 2 Antik mimaride kullanılan bazı terimler 206
Ek 3 Tanrılar, temsil ettikleri değerler ve sembolleri 210
Ek 4 Roma Tarihi 213
Ek 5 Krallar, imparatorlar ve dönemin mimari gelişimleri 216

ÖZGEÇMİŞ 219

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa
Şekil 2.1 Atina agorasının vaziyet planı ..4
Şekil 2.2 Akropol'deki Roma ve Augustus Tapınağı'nın planı ..5
Şekil 3.1 Sagra Argentina Kutsal Alanı'nın vaziyet planı ..8
Şekil 3.2 Forum Romanum'un vaziyet planı 10
Şekil 3.3 Perge Agorası'nın Ülkü İzmirligil tarafından hazırlanan vaziyet planı ve yuvarlak planlı tapınak 12
Şekil 3.4 Side Agorası'nın vaziyet planı 13
Şekil 3.5 Bergama'daki Asklepios kutsal alanı 14
Şekil 4.1 Delfi ve Epidauros Tolosları' nın yapı elemanlarını gösteren kısmi kesitleri 16
Şekil 4.2. Philipeion' un görünüş restitüsyonu 18
Şekil 4.3 Delfi ve Epidauros Tolosları'nın sella içine ait korint sütun başlıkları 19
Şekil 5.1 Tolosun ilk örneklerinden M.Ö. 4. yy'a ait Delfi Tolosu' nun restitüsyon planı ve görünüşü 23
Şekil 5.2 Epidauros Tolosu'nun restitüsyon planı ve kesiti 23
Şekil 5.3 Diocletian Sarayı'nın peristyl girişinden Jupiter Tapınağı'nın görünüş restitüsyonu ve Diocletian Sarayı'nın yerleşim planı 25
Şekil 5.4 Pantheon'un strüktrel sistemi 26
Şekil 5.5 Pantheon'un iç mekan restitüsyonu 27
Şekil 5.6 Vesta ve Men Tapınakları'nın planı 32
Şekil 5.7 Pantheon'un kapısı 34
Şekil 5.8 Delfi Tolosu'nun kapısına ait plan ve kesit restitüsyonu 35
Şekil 5.9 Delfi ve Epidauros Tolosları'nın dış kolonadına ait dorik sütunları 36
Şekil 5.10 Korint sütun örnekleri 37
Şekil 5.11 Delfi Tolosu'nun saçaklık elemanları 39
Şekil 5.12 Sibyl Tapınağı'nın saçaklık elemanlarının restitüsyon görünüşleri 41
Şekil 5.13 Kubbeli tapınakların şematik kesitleri üzerinde örtü boyutları karşılaştırması. 43
Şekil 5.14 Delfi Tolosu'na ait mermer çatı kaplamalarından bir örnek 43
Şekil 5.15 Antik Mimari'de yaygın olarak kullanılan silmeler 44
Şekil 6.1 Pantheon'un yapımında kullanılan malzemelerin duvar bünyesindeki dağılımı. 53
Şekil 6.2 Minerva Medica'nın duvar yüzeyinin inşaat teknikleri 55
Şekil 6.3(a) İzodom duvar örme teknikleri 64
Şekil 6.3(b) Pseudisodom duvar örme teknikleri. 65
Şekil 6.4 Opus testaceum duvar örgü tekniği 67
Şekil 6.5 Taş kenet biçimleri. 69
Şekil 6.6 Külünk, murç, kaba tarak ve ince tarak izleri. 70
Şekil 6.7 Taşçı aletlerinden külünk 71
Şekil 6.8 Antik Mimari' de kullanılan taşçı aletleri 71
Şekil 7.1 Taşın dağdan oyularak çıkarılma yöntemi 72
Şekil 7.2 Taşın büyük bloklar halinde taşınması 73
Şekil 7.3 Bu düzeneğin günümüzdeki adı "makaslı vinç" tir 74
Şekil 7.4 İndirgeme düzeneği (a) ve ayak değirmeni (b) 75
Şekil 7.5 Kanırtma delikleri yardımıyla taşların yerine yerleştirilmesi 77
Şekil 7.6 U biçimli oluklar yardımıyla taşın kaldırılması 78
Şekil 7.7 Lewis Civatası 78
Şekil 9.1 Antik Side'nin vaziyet planı 108

Şekil 9.2 Side Agorası'nın Lemi Merey tarafından hazırlanan vaziyet planı 112
Şekil 9.3 Eksedranın plan, kesit ve görünüşü 116

TABLO LİSTESİ

Sayfa
Tablo 3.1 Yuvarlak planlı tapınakların yönlenmeleri 9
Tablo 3.2 Yuvarlak planlı tapınaklarda tanrı ve tanrıçaların temsil ettikleri değerleri gösteren tablo 11

RESİM LİSTESİ

Sayfa
Resim 2.1 Atina'daki Nike Tapınağı 6
Resim 2.2 Tolos'un en erken örneği, Delphi'deki yuvarlak planlı tapınağın bugünkü durumu 6
Resim 2.3 Aşk Tapınağı 7
Resim 3.1 Epidauros Tolosu'nun üzerine inşa edildiği yapının labirent dehlizleri 13
Resim 4.1 Epidauros Tolosu'nun saçaklık elemanı 17
Resim 4.2 Kompozit üslupta bir yapı olan Santa Costanza'nın iç holü 21
Resim 5.1 Tunus'daki Bardo Müzesi'nde yer alan, bir mimar ve asistanlarını tasvir eden duvar mozaiği 22
Resim 5.2 Matter Matuta Tapınağı'nın bugünkü durumu 24
Resim 5.3 Bugün sella duvarları kısmen ayakta olan Sıbyl Tapınağı, yapım teknikleri açısından oldukça iyi bilgi vermektedir (Boethius 1970:Res.83) 27
Resim 5.4 Side Fortuna Tapınağı'nın temel ve podyumu 29
Resim 5.5 Pantheon' un temeli olarak kullanılan, Agrippa döneminde yapılmış olan yapının duvarları 29
Resim 5.6 Side Fortuna Tapınağı'nın giriş aksında yer alan merdivenin bugünkü durumu30
Resim 5.7 B Tapınağı'nın bugünkü durumu (Coarelli 1980:135) 32
Resim 5.8 Matter Matuta Tapınağı ve sella duvarı (Bonechi 1997:?) 33
Resim 5.9 Pantheon'un özgün tunç kapı kanatları (Ruggieri 1995:5) 35
Resim 5.10 Side Men Tapınağı'na ait arşitrav-friz bloklarından biri 40
Resim 5.11 Pantheon'un Agrippa döneminde yapılmış olan alınlığının bugünkü durumu 42
Resim 5.12 Fortuna Tapınağı'nın arşitrav friz bloklarının arka görünüşleri profillidir 45
Resim 5.13 Fortuna Tapınağı'nın bir arşitrav-friz bloğundaki lesbos kimatyonu, iyon kimatyonu ve boncuk sırası 46
Resim 5.14 Side'deki Men Tapınağı'nın giriş portiğine ait bir arşitrav-friz bloğu 46
Resim 5.15 Perge agorasının ortasındaki yuvarlak planlı tapınağa ait tek arşitrav parçasında yer alan sofit, geniş ve üç şeritli bezemelidir 47
Resim 5.16 Fortuna Tapınağı'na ait bir arşitrav sofitinde çift merkezli örgü bezemesi ... 48
Resim 5.17 Fortuna Tapınağı'na ait bir arşitrav sofitinde yapraklı kıvrımdal motifi 48
Resim 5.18 Fortuna Tapınağı'na ait bir sofit bezemesinde bitkisel ögeler kullanılmıştır . 49
Resim 5.19 Fortuna Tapınağı' na ait kasetli tavan levhasının arka yüzeyinde yer alan meandr motifi 49
Resim 5.20 Fortuna Tapınağı'na ait bir sütun başında akant yaprağı 50
Resim 5.21 Men Tapınağı'na ait bir kasetli tavan levhasının ön yüzündeki diş sırası..... 50
Resim 6.1 Vesta Tapınağı'nın tüf taşından yapılan temeli 54
Resim 6.2 Divus Romulus Tapınağı'nın tuğla gövdesi 56
Resim 6.3 Fortuna Tapınağı'nın iç bünyesindeki traverten blokları 57
Resim 6.4 Perge'deki yuvarlak yapının iç bünyesine ait traverten bloklar 58
Resim 6.5 Men Tapınağı'nın podyum ve sellasının bugünkü durumu 59
Resim 6.6 Santa Costanza'nın beton dış gövdesi 59
Resim 6.7 Fortuna Tapınağı'nda bir sofit bezemesi 61
Resim 6.8 Perge'deki Helenistik kapının avlusunda bulunan bir arşitrav-friz bloğunda tamamlanamamış bir friz bezemesi 62
Resim 6.9 Fortuna Tapınağı'nın arşitrav bloklarında anathirosis 62
Resim 6.10 Fortuna Tapınağı'nın podyum kaplama taşları 63

Resim 6.11 Opus retikulatum duvar örgü tekniği 65
Resim 6.12 Side Fortuna Tapınağı'nın arsitravında zıvana bağlantı 68
Resim 6.13 Fortuna Tapınağı'nın podyum altı silmesinde kullanılan kenetlerden biri 69
Resim 6.14 Newyork Metropolitan müzesinde bulunan murç ve çekiç rölyefi 70
Resim 7.1 Fortuna Tapınağı'nın basamakları 76
Resim 7.2 Fortuna Tapınağı'nın dış kolonad arşitrav-friz bloklarından birinin üzerindeki kanırtma deliği 77
Resim 7.3 Fortuna Tapınağı'nın dış kolonadına ait bir arşitrav bloğunda Lewis civatası . 79
Resim 9.1 Side Antik Tiyatrosu'nun orkestra, sahne ve diazomasından bir bölüm..... 110
Resim 9.2 Tiyatro'dan Devlet Agorası'na bakış 111
Resim 9.3 Agoranın güneybatı portiğine ait sütun kaidesi ve başlığı 113
Resim 9.4 Agora'ya ait konsollu korniş parçası..... 114
Resim 9.5 Agora'daki (e3) eksedrası..... 115
Resim 9.6 (e3) eksedrasının mozaik zemini..... 115
Resim 9.7 Tiyatro'nun skene binasının arka görünüşünden dört tonozlu mekan 118
Resim 9.8 Tonozlu mekanlardan biri..... 118
Resim 9.9 Side Agorası'ndan tuvaletler (Latrina) ve Anıtsal Giriş'e bakış 119
Resim 9.10 Şehir tuvaletleri (Latrina) (31)..... 120
Resim 9.11 Side Agora'sının restorasyon öncesi durumu..... 121
Resim 9.12 Side Agorası'nın bugünkü durumu..... 122
Resim 9.13 Fortuna Tapınağı'nın tasvir edildiği Side sikkesi 126
Resim 9.14 Sellanın içindeki kare paye ve dikdörtgen çıkıntı 127
Resim 9.15 Yapının podyumunun bugünkü durumu 128
Resim 9.16 Podyum altı silmesinin görünüşü 128
Resim 9.17 Podyum altı silmesinin kurşun ve kanırtma delikleri ile tunç kenet yerleri . 129
Resim 9.18 Euthynteria tabakasının üzerindeki kademe ve podyum altı silmesi 129
Resim 9.19 Yapının merdivenini sınırlayan mermer blokların biri 130
Resim 9.20 Attik iyon sütun kaidesinin ön görünüşü 131
Resim 9.21 Attik iyon sütun kaidesinin üst görünüşü 131
Resim 9.22 Sütun alt tabanı 132
Resim 9.23 Sütun üst tabanını içeren parça 132
Resim 9.24 Korint sütun başlıklarından birinin bugünkü durumu 133
Resim 9.25 Korint sütun başlıklarından günümüze ulaşan ikinci eleman 133
Resim 9.26 Yapının dış kolonad arşitravlarından A1'in ön görünüşü 134
Resim 9.27 Yapının dış kolonad arşitravlarından A1'in arka görünüşü 135
Resim 9.28 Aynı arşitravın (A1) çift merkezli örgü motifli sofit bezemesi 136
Resim 9.29 Dış kolonad arşitravlarından A2'nin ön görünüşü..... 136
Resim 9.30 A2'nin kıvrımdal motifli sofit bezemesi 137
Resim 9.31 Arşitravlar-friz bloklarından (A3)'ün ön görünüşü 137
Resim 9.32 A3'ün arka görünüşü..... 138
Resim 9.33 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün ön görünüşü 138
Resim 9.34 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün arka görünüşü 139
Resim 9.35 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün yan görünüşü 139
Resim 9.36 Arşitrav-friz bloklarından A5'in ön görünüşü..... 140
Resim 9.37 Arşitrav-friz bloklarından A5'in arka görünüşü 140
Resim 9.38 Arşitrav-friz bloklarından A5'in yan görünüşü 141
Resim 9.39 A5'in altındaki sofit bezemesi 141
Resim 9.40 Sella duvarına ait arşitrav-friz bloklarından birinin bugünkü durumu..... 142

Resim 9.41 Aynı arşitrav-friz bloğunun 1948'deki durumu (Mansel 1956:Res 43)..... 143
Resim 9.42 Sella duvarına ait Eros'lu arşitrav-friz bloğu..... 143
Resim 9.43 Kasetli tavan levhalarından biri 144
Resim 9.44 Aynı tavan levhasının yandan görünüşü 145
Resim 9.45 Kesetli tavan levhasında yağmur suyu oluğu 145
Resim 9.46 Tavan levhasının korniş ve simasından bezeme detayı..... 146
Resim 9.47 Aslanbaşı çörtenin ön görünüşü..... 146
Resim 9.48 Aslanbaşı çörtenin alt görünüşü..... 147
Resim 9.49 Aslanbaşı çörten taklidi mimari bezemenin alt görünüşü 147
Resim 9.50 Tavan levhalarının kasetlerinden birinde insan başı motifi..... 148
Resim 9.51 İnsan başı motifinin bugünkü durumu 148
Resim 9.52 Tapınağın kapı lentosu 149
Resim 9.53 Tapınağın kapı lentosu olması muhtemel olan yapı elemanın üst görünüşü. 150
Resim 9.54 Kapı lentosunun (?)arka görünüşü 150
Resim 9.55 Sellanın kubbesinden "saka"yı tasvir eden parça 152
Resim 9.56 Yapının 12 köşeli piramidal çatısına ait üç eleman 152
Resim 9.57 Çatı elemanlarından birinin üst görünüşü..... 153
Resim 9.58 Aynı elemanın ön görünüşü..... 153
Resim 9.59 Piramidal çatının ara elemanlarından biri..... 154
Resim 9.60 Hadrian Takı'nın bugünkü durumu..... 155
Resim 9.61 Hadrian Takı'ndan bezeme detayı 156
Resim 9.62 Agora'nın restorasyonundan önce yapının durumu 157
Resim 9.63 Agora'nın restorasyonu sırasında yapının durumu 158
Resim 9.64 Agora'nın restorasyonu sırasında yapının durumu 159
Resim 9.65 Agora'nın restorasyonu sırasında yapının durumu 160
Resim 9.66 Yapının bugünkü durumu..... 161

ÖNSÖZ

Bu çalışmaya ilk başladığım günlerde bu kadar zevk alarak yürüteceğimi tahmin etmemiştim.

Çalışmanın Side Fortuna Tapınağı ile ilgili ilk rölöve çalışması olmasının verdiği heyecan, literatür araştırmalarım sırasında yuvarlak planlı tapınakları tek başına ele alan bir yayın bulunmadığını görünce daha da arttı. Bu coşkuda en büyük pay hiç kuşkusuz tez danışmanım Sn. Prof.Dr. Reha GÜNAY'ın... Bütün aşamalarda gösterdiği yakın ilgi ve yardımlarından ötürü kendisine en içten teşekkürlerimi sunarım.

Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü İstanbul Restorasyon ve Konservasyon Merkez Laboratuvarı Müdürü Sn. Ülkü İZMİRLİGİL'e;

Bütün yüksek lisans eğitimimiz boyunca yanımızda bulunan Yıldız Teknik Üniversitesi Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve ve Restorasyon Programı öğretim görevlilerine ve tabi jüri üyelerime;

Side'de bulunduğum zamanlar hiç unutmayacağım ve zevkle anacağım hatıralarla dolu... Bu güzel hatıralara katkıda bulunan Side Müzesi çalışanlarına ve Side Eğitim, Kültür ve Sanat Vakfı'na;

Desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen Kültür Bakanlığı Rölöve ve Anıtlar Müdürlüğü eski müdürü Sn. Mimar Muharrem ORAL'a ve inşaat mühendisi Nihat EREN'e sonsuz teşekkürler ederim.

Bu çalışmanın başından itibaren hep yanımda olanlar vardı. Başta Kemal Selçuk BİLGE'ye ve belirtmeyi unuttuklarımdan özür dileyerek (alfabetik sıra ile) tavsiyelerinden her an yararlandığım arkadaşlarım, Ahmet Turan KÖKSAL, Didem AYDIN, Handan ŞEN, Müzeyyen ÇORBACI, Nihat GÜLER ve Sevim ASLANTAŞ'a; her an yardımcı olabilmek için çırpınan ve manevi desteğini hiçbir zaman kesmeyen Cihat ELMAS, Deniz DOĞAN, Ebru ÇIRGAN, Esra GÜRKAN, Fatih GÜNDOĞDU, Fatih YILDIRIM, Hüsnü Gürdal ATLAMAZ ve bütün Birol Ozalit çalışanlarına herşey için teşekkürler ederim.

Ve tabi ailem...Her zaman yanımda olduğunuzu bilmek ve görmek çok güzel...

Bu çalışmanın Side Fortuna Tapınağı için yapılan son çalışma olmaması dileğiyle...

Mimar Öznur ARI

ÖZET

Çalışmamız Antik Yunan ve Roma mimarilerinde yuvarlak planlı tapınakları içermektedir. Yuvarlak planlı tapınakların yapılış amaçları, konumları ve çevresiyle ilişkilerinin araştırılmış, plan şemaları ve mimari elemanları incelenmiştir. Antik mimaride özel bir yeri olan yuvarlak planlı tapınaklardan kalan az sayıda örnek, pek çok antik yapı gibi yıkılmış, çoğu günümüze temel ya da podyum seviyesinde ulaşmışlardır.

Antik döneme ait çeşitli ülkelerdeki onbeş yapı ile, Anadolu' daki dört yuvarlak planlı tapınak çalışmamızın kapsamı dahilindedir. Bu yapı grubunu tek başına ele alan bir kaynak bulmak zordur. Bu nedenle, Anadolu dışındaki yuvarlak planlı tapınak örnekleri için yapılan literatür araştırması bir katalog bilgisi halinde düzenlenmiş, bu yapıları birarada ve karşılaştırmalı olarak ele alma imkanı veren bir kaynak hazırlanmaya çalışılmıştır.

Side Fortuna Tapınağı araştırmamız kapsamında üzerinde yoğunlaşılan yapıdır. Yapı elemanlarını "taş" olmaktan ve gelişi güzel yıkılmışlıktan kurtarmak, yapı içinde tanımlı bir yere getirmek, tespit-tasnif etmek ve tahribatı her an artan tapınağı, daha fazla tahrip olmadan belgelemek amaçlanmıştır. Tapınağa ait yapı parçaları üzerinde, 1/10, 1/5 ve 1/1 in-situ çizimleri yapılmış, bezeme ve profillerin 1/1 stampajları alınmıştır. Bu çalışma doğrultusunda yapının rölöve, restorasyon, restitüsyon ve anastylos çalışmaları gerçekleştirilmiştir.

Perge agorasının ortasındaki yuvarlak planlı tapınak ve Side P (Men) Tapınakları için yerinde boyutsal analiz ve eleman araştırmaları yapılmıştır. Bergama Asklepion'undaki Zeus Asklepios Tapınağı'nın bugünkü durumu fotoğraflarla tespit edilmiş, yerinde saptamalar yapılmıştır. Anadolu'daki dört yapıda da yerinde yapılan çalışmalar fotoğraflı tespitlerle desteklenmiştir.

Yuvarlak planlı tapınaklar üsluplar arasında bir geçiş niteliği taşımaktadırlar. Yapılar üzerinde iki ayrı düzeni barındırabilmektedirler. Bu tapınaklar arasında mimarlık tarihi için özel bir yere sahip yapılar bulunmaktadır. Örneğin Epidauros Tolosu korint sütun başlığının en olgun haliyle görüldüğü ilk yapıdır. Matter Matuta Tapınağı Roma'da ayakta kalan en eski mermer tapınaktır. Pantheon'un tunç kapısı boyutu bakımından bu konudaki en eski örnektir. Divus Romulus Tapınağı kirpi saçağın ilk kullanıldığı yapıdır.

Roma mimarisinde görülmeye başlanan bu tapınak grubu daha çok peripteral plan şemasına sahip, giriş aksında merdiveni olan, sellalı, korint üslupta bir dış kolonada sahip, konik çatı ya da kubbe ile örtülü yapılardır.Yapıların ait olduğu dönemin ekonomik ve dini yapısı gibi sosyal verilerin yanısıra, teknolojik imkanlar ve yapım teknikleri gibi mimariyi doğrudan etkileyen veriler üzerinde de durulmuş, bu verilerin ışığı altında yapılar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

ABSTRACT

Our work contains the Greek and Roman Temples with circular plans in antiquity. We researched on the reasons of architectural structure abaut circular planned temples, their settlement, relationship with the other environments, and examine their plan schemas and architectural elements. A few samples of these circular planned temples, which could reach today has a great importance for ancient architecture but they ruined like many other antique buildings and they continue their existance on base and podium levels.

Fifteen structures in different countries and four circular planned temples in Anatolia from the antique period are in our area of interest. It is difficult to find a source which contains the data only about these circular buildings. For that reason, the literature research for the circular temples outside the Anatolian region was arranged in the form of a catalogue data, and aimed to prepare as a source to compare these buildings together.

We have concantrated on Fortuna Temple in Side. To rescue the elements of the building from becoming "ordinary stones", place and fix them into a determined place, and to get as much evidince as possible about the temple before it becomes a ruin. In-situ drawings in 1/10, 1/5 and 1/1 scales, have made of the temple elements, 1/1 stampages of ornments and profiles have been taken too. Under the lights of this work restoration, resituation, and anastyloses projects have performed.

Dimensional analysis and elemental researchs have done for the circular-planned Temple in the middle of the Perge Agora, and Side P (Men) Temples. The phographs of Zeus Asklepios Temple in Bergama were taken and a reseach was done in the area. In all four temples in Anatolia during the work in the related places fix by the photographs too.

Circular planned temples are is a bridge among different styles. These buildings may contain two separate styles on them. Among these Temples, some of them has a special importance for architectural history. For example in the Tholos of Epidorus; the best and earlier samples of corint capital can be seen. Matter Matutu Temple is the oldest marble temple in Italy which can stands up today. The bronze door of Pantheon is one of the oldest example with its dimensions. The eaves of Divilus Romulus temple is the first of its kind.

Apeared in the roman architecture first, this temple group has a peripteral plan schema, stairs in the entrance, has a sella, an outer column in corint style, and covered with a conic style roof or a dome. In addition to the social data like religious an economic structure of that time, the research also contained technelogic possibilities and constraction technics which is directly related with the architecture. Under the light of these data the temples has been surveyed comparatively.

1. GİRİŞ

1.1 Çalışmanın Amacı

"Antik Mimari'de Tapınak" dendiğinde, mevcut örnek sayısının çokluğu nedeniyle, dikdörtgen planlı tapınaklar akla gelir. Heybetli ölçüleri ve oransal kurallarının yanısıra, dikdörtgen planlı tapınaklar, kendi içlerinde de farklılaştığından daha çok bu yapı grubu üzerinde çalışılmış, bu anıtsal yapıların yanında çok küçük ölçeklerde ve az sayıda kalan yuvarlak planlı tapınaklar ikinci plana bırakılmıştır. Bu yapı grubunu tek başına ele alan bir kaynak bulmak zordur.

Antik Mimari'de özel bir yeri olan yuvarlak planlı tapınaklardan kalan az sayıda örnek, pek çok antik yapı gibi yıkılmış, çoğu günümüze temel ya da podyum seviyesinde ulaşmışlardır.

Bu çalışmada amaçlanan Antik Mimari'nin bu özel yapı grubunu incelemek, yapılış amaçlarını, mimari oluşumlarını, yapım tekniklerini araştırmak ve Side Fortuna Tapınağı'nı bu bilgiler ışığında değerlendirerek, rölöve restitüsyon ve restorasyon projelerini hazırlamaktır.

Ülkemizdeki tarihi değerler içinde antik yapılar çok önemli bir yer tutmasına rağmen, yakın geçmiş tarihimiz olması ve veri bulma kolaylığı nedeniyle geleneksel mimari üzerinde yoğunlaşılmaktadır. Antik Mimari'nin uzmanlık dışı kalması ve mimarlık anlayışımız içinde fazla yer almaması, bu çalışmanın ele alınış sebeplerindendir. Bu konuda bilgilerimizi arttırmak amaçlananlar arasındadır.

1.2 Çalışmanın Kapsamı

Çalışmamız Antik Yunan ve Roma Mimarileri'nde yuvarlak planlı tapınakları içermektedir. Yuvarlak planlı tapınakların yapılış amaçları, yönlenmeleri ve nasıl bir çevreyle konuşlandırıldıkları incelenmiş, yapıların bulundukları yere göre değişken özellikleri üzerinde durulmuştur.

Yapıların ait olduğu dönemin ekonomik ve dini yapısı gibi sosyal verilerin yanısıra, teknolojik imkanlar ve yapım teknikleri gibi mimariyi doğrudan etkileyen veriler üzerinde durulmuş, bu verilerin ışığı altında yapılar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Antik döneme ait çeşitli ülkelerdeki onbeş yuvarlak planlı tapınak ile, Anadolu' daki dört yuvarlak planlı tapınak çalışmamızın kapsamı dahilindedir. Yapılar plan şemaları ve ait olduğu dönem özelliklerine göre sınıflandırılmış, yapı elemanları incelenmiştir.

Tarihlendirmede önemli bir rol oynayan ve yapıların karakterini belirleyen bezemeler de ele alınan konular arasındadır.

Yuvarlak planlı tapınakların Anadolu' daki dört örneğinden biri olan Side Fortuna Tapınağı için rölöve, restitüsyon ve restorasyon çalışmaları yapılmıştır. Perge Agorası'nın ortasındaki yuvarlak planlı tapınak ve Side P (Men) Tapınağı eleman ve boyut araştırması yapılarak çalışma kapsamına alınmıştır.

1.3 Çalışmanın Yöntemi

Yapı elemanlarını tanımak ve antik mimari hakkında bilgi edinmek amacıyla çalışmamız, Antik Yunan ve Roma Mimarileri hakkında kaynak araştırmalarıyla başlamıştır.

Anadolu ve dünya üzerindeki yuvarlak planlı tapınaklar araştırılmış, literatür araştırmaları sonrası elde edilen bilgilerin yapı örnekleri üzerinde karşılaştırılması açısından, bu yapıları birarada ele alma imkanı veren bir katalog hazırlanmıştır.

Side Fortuna Tapınağı'na ait yapı parçaları üzerinde, 1/10, 1/5 ve 1/1 in-situ taş çizimleri yapılmış, bezeme ve profillerden sağlıklı sonuç alabilmek için 1/1 stampajları alınmıştır. Bu çizimler yardımıyla yapının mevcut durumu belgelenmiştir. Kaynak bilgileri , benzer yapı örnekleri ve referans veren taşlar yardımıyla, yapı elemanlarının ve yapının restitüsyonları hazırlanmıştır.

Perge agorasının ortasındaki yuvarlak planlı tapınak ve Side P (Men) Tapınakları için yerinde boyutsal analiz ve eleman araştırmaları yapılmıştır. Bergama Asklepion'undaki Zeus Asklepios Tapınağı'nın bugünkü durumu fotoğraflarla tespit edilmiş, yerinde saptamalar yapılmıştır. Anadolu'daki dört yapıda da yerinde yapılan çalışmalar fotoğraflı tespitlerle desteklenmiştir.

2. MİMARLIKTA YUVARLAK PLAN VE TOLOS

Sanatta yuvarlak formlar, ilk olarak M.Ö. 5.yy' ın ortalarında heykellerde görülmeye başlamıştır. Arkaik ve klasik dönemin ilk devresinde, sanat eserlerindeki rölyef ve çizgisel anlatım yerini üç boyutlu eğrisel formlara bırakmıştır. Yuvarlak plan şeması ise, mezar yapı sistemi olarak, mimaride yine bu dönemde kullanılmaya başlanmıştır (Turani 1992:165).

Tapınak mimarisinden önce yuvarlak plan, daha çok tolos mimarisinde görülür. Toloslar, odakları bir olan sütun çemberli ve çoğunlukla iki ya da üç düzenin bir arada kullanıldığı yapılardır (Richter 1984:29). Tolos' un en eski örneği Delfi' deki (M.Ö. 400) yapıdır. Dış sütunları dor, iç sütunları korint düzenindedir. Olimpia 'daki Philippeion ise M.Ö. 339 yılına ait bir örnektir ve dışı iyonik içi korint bir yapıdır. M.Ö. 330 yılına ait, Epidauros kutsal alanındaki tolos, genç mimar Polykleitos tarafından yapılmıştır. Epidauros Tolosu da Delfi Tolosu gibi dor ve korint düzenlerinin bir arada görüldüğü bir yapıdır. Bir diğeri ise Atina agorasının güneyinde yer alan tolostur. Delfi, Olimpia ve Epidauros'daki toloslar tapınma amaçlıdır. Atina agorasındaki tolosun ise danışma kurulunun toplantı odası olduğu belirtilmektedir (Richter 1984:29).

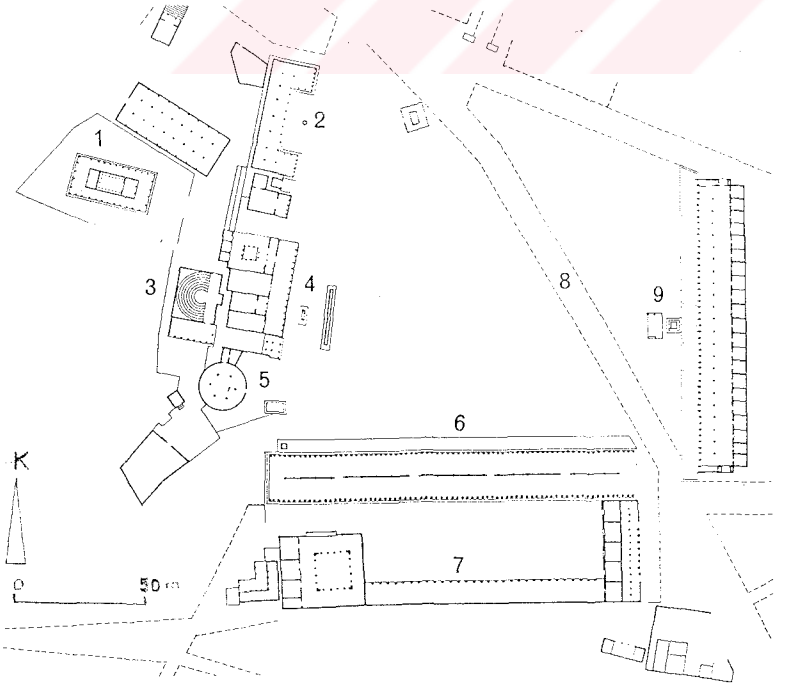

1. Hephaeus Tapınağı
2. Zeus Stoası
3. Bouleuterion
4. Metroon
5. Tolos
6. Merkez Stoa.
7. Güney Stoası
8. Tanrılar Yolu
9. Attalus Stoası

Şekil 2.1 Atina agorasının vaziyet planı (Martin 1967:171).

Yunan Mimarisi'nde toloslar, mimari yapılarda yuvarlak plan şemasının bir adımı olarak kabul edilebilirler ancak bu yapıların Roma yuvarlak planlı tapınaklarının öncüsü olduğu söylenemez. Çünkü tolos, tam olarak Roma Mimarisi' nde görülmeye başlamıştır.

Roma Dönemi'nde tolos mimarisindeki gelişim, tapınak mimarisine monopteral yapı tipinin oluşumuna öncelik etmiştir. Monopteral plan şemasına sahip yapılarda sella bulunmaz (Turani 1992:169). Atina Akropolü' nde Parthenon' un karşısında yer alan Roma ve Augustus Tapınağı monopteral bir yapıdır. Diğer yuvarlak planlı tapınakların sütun sayısı çiftken Roma ve Augustus Tapınağı'nın etrafını 9 sütunun çevirdiği görülür, yapının sellası yoktur.

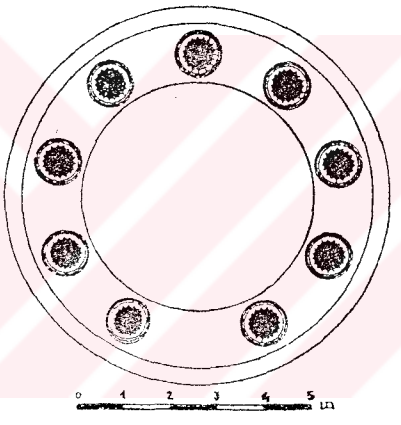

Şekil 2.2 Akropol' deki Roma ve Augustus Tapınağı' nın planı (Dinsmoor 1950: 285).

Peripteral plan şemasına sahip tapınaklarda ise, yuvarlak plana geçiş M.Ö. 4.yy. 'da görülmeye başlanmıştır. Sosyal hayattaki değişmeler, eşitlik ve estetik kaygılarının artması, simetrik, eşit yapı inşasını gündeme getirmiştir. Dikdörtgen tapınakların orta ve yan neflerden oluşan sellası gittikçe daralarak, süslü, kare biçimli bir oda oluşturmuş böylece merkezi bir yapı tipi meydana gelmiştir. Bu yapıların ilk örneği Atina' daki Nike Tapınağı'dır (M.Ö.432). Zaman içinde, yer yer merkezi yuvarlak planlı hale gelen tapınaklarda dorik ve iyonik üslüp kaybolmaya başlamıştır (Turani 1992: 167). Bu dönem yapıları üslüplar arasında da bir geçiş niteliği taşırlar.

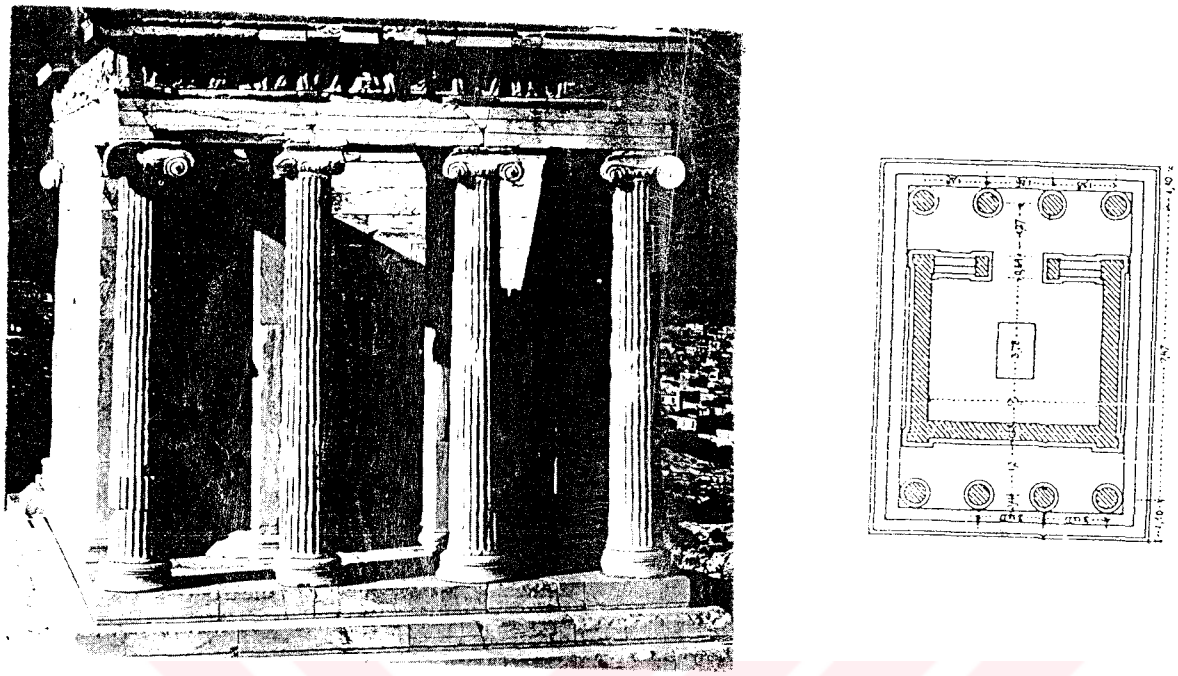

Resim 2.1 Atina'daki Nike Tapınağı. Mimar Kallikrates tarafından planlanmış olan bu tapınak, giriş aksında ve arka cephesinde dörder sütun içeren bir amphiprostylos' dur. Pronaos ve opisthodomosu yoktur. (Martin 1967: 113).

Resim 2.2 Tolos'un en erken örneği, Delphi'deki yuvarlak planlı yapının bugünkü durumu (Berve 1961:21).

Toloslar ve yuvarlak planlı tapınaklar, Avrupa' nın 18.yy. Rokoko Mimarlığı' nda ve 19. yy. başlarında "bahçe tapınağı" olarak taklit edilmiştir (Turani 1992:169). Bu yapılar çoğunlukla monopteral plan şemasında ve kubbeli yapılardır. Almanya Schwetzinger Sarayı parkındaki Apollo Tapınağı ile Fransa Versay Sarayı' nın bahçesindeki Aşk Tapınağı bu yapıların güzel birer örneğidir.

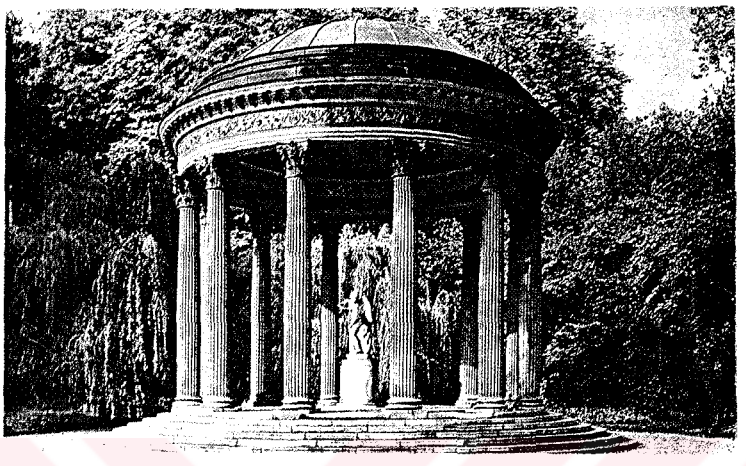

Resim 2.3 Aşk Tapınağı. Versay Sarayı' nın bahçesinde yer almaktadır. Antik Dönem monopteral plan şeması taklidi bu yapı, 12 korint sütunla çevrili ve kubbe ile örtülüdür (Constans 1995:102).

3. KONUM

3.1 Tapınakların Yönlenmeleri

Antik Mimari' de yön kavramı "etki" unsuru olarak kullanılır. Tapınaklar genellikle doğu-batı aksında yer alırlar ve giriş aksı doğuda olacak şekilde konumlandırılırlar. Bu şekilde selladaki heykel de doğuyu görür. Arazinin doğu-batı yönlenişine elverişli olmadığı durumlarda ise tapınaklar inşa edildikleri alanın karekterine göre yerleştirilirler. Örneğin nehir kenarındaki tapınaklar sahile bakarlar (Vitruvius 1993:82).

Tiber Nehri' nin kıyısında yer alan Matter Matuta Tapınağı, Forum Boarium içinde yer almasına rağmen forumun yönlenişinin dışında giriş aksı nehre bakar şekilde inşa edilmiştir.

Roma' da Sagra Argentina Kutsal Alanı' ndaki B Tapınağı doğu - batı aksında yönlenmiştir ve giriş aksındaki basamaklarının ortasında bir sunak içerir. Giriş aksının batıda yer alması, tapınağa ve sunağa yaklaşanların doğuya bakmasını sağlar.

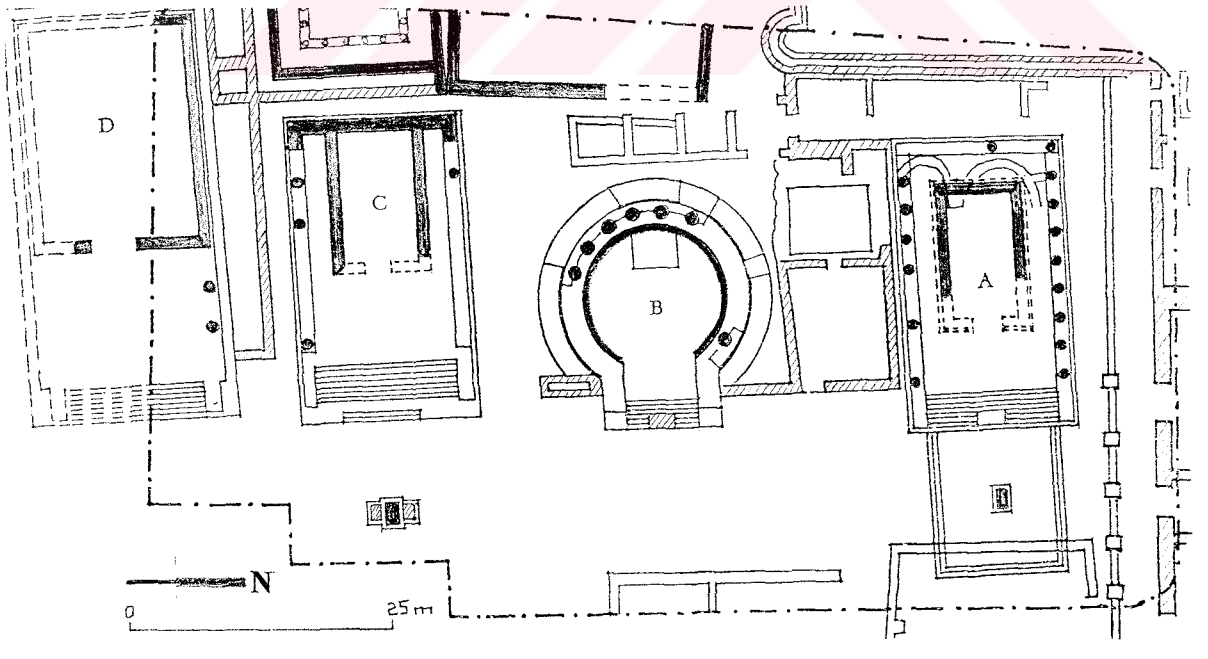

Şekil 3.1 Sagra Argentina Kutsal Alanı' nın vaziyet planı (Boethius 1970:109).

Tablo 3.1 Yuvarlak planlı tapınakların yönlenmeleri.

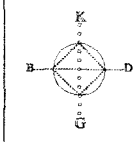	**Giriş aksı Kuzey**	**Giriş aksı Güney**
	Pantheon	Delfi Tolosu, Divus Romulus
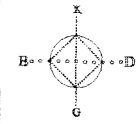	**Giriş aksı Doğu**	**Giriş aksı Batı**
	Philipeion , Epidauros T., B Tapınağı, Vesta T.	Men T., M.Matuta, Z.Asklepios, Perge
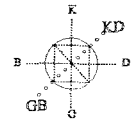	**Giriş aksı Kuzeydoğu**	**Giriş aksı Güneybatı**
	—	Sıbyl T.
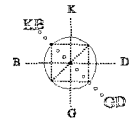	**Giriş aksı Kuzeybatı**	**Giriş aksı Güneydoğu**
	M. Medica Venüs T.	Fortuna

3.2 Tapınakların Çevresiyle İlişkisi

3.2.1 Tapınak – kent ilişkisi

Bir kente yaklaşırken, sur duvarlarından sonra, ana kapıların yollarının ulaştığı, agora ve etrafındaki tapınakları görürüz. Agora ve tapınaklar şehri tanımlayan en önemli yapılardır. Yapılan her işle ilgili bir tanrı olduğu için tanrılar ve din günlük hayatın vazgeçilmez unsurlarıdırlar. Dolayısıyla kentin her tarafında bu inancın izleri vardır. Tanrı kenti korur, kent tanrının kutsal alanıdır ve tanrıya aittir. Yağmur ve rüzgar gibi doğa olaylarının, agora, tiyatro, sokaklar ve sağlık merkezleri gibi bölgelerin kendi kültleri vardır (Wycherley 1968:79). Örneğin, sağlık merkezleri Asklepios' un kutsal alanlarıdır (Şekil 3.6).

Bir şehri oluşturan yapılar ya da mekanlar ayrı ayrı tanrılarla ilgili olabileceği gibi şehrin bütünü de bir tanrıya adanmış olabilir. Örneğin, Atina, Athena'ya; Roma Vesta'ya adanmıştır. Roma'nın en önemli kutsal alanlarından olan Forum Romanum, Vesta kültüyle ilgili yapılar içermektedir ki Vesta Tapınağı da bunlardan biridir.

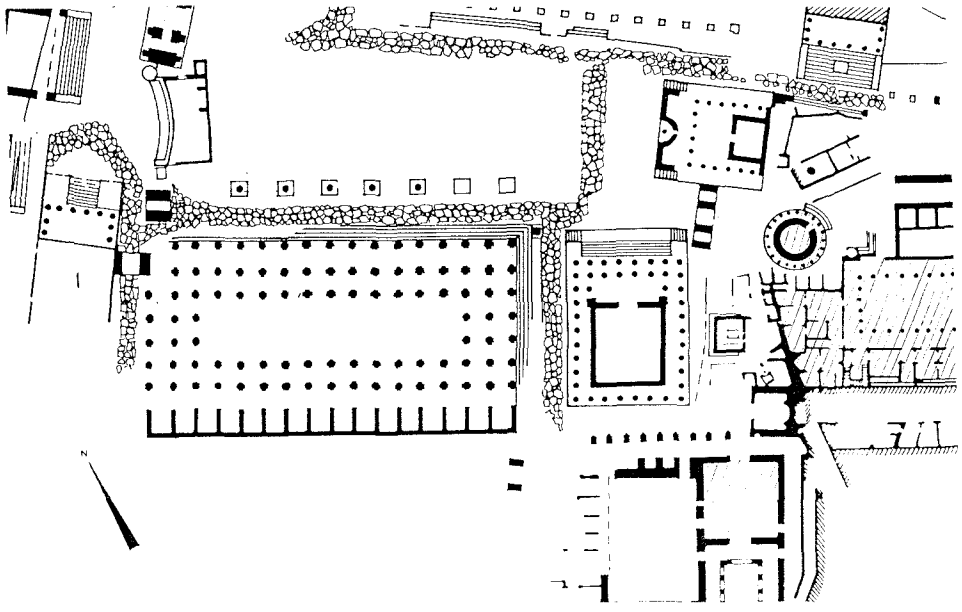

Şekil 3.2 Forum Romanum'un vaziyet planı. Forumun güneydoğusunda yer alan yapılar Vesta kültüyle ilgilidir. Forum, Vesta Tapınağı' nın yanısıra Vestaller Evi' ni de içermektedir. (Ward 1974:71).

Kralın evi ile ocağı da zamanla yerini önemli tapınaklara bırakır (Wycherley 1986:80). Ele alınan yuvarlak yapılar arasında Philipeion, Roma ve Augustus, Divus Romulus ve Santa Costanza Tapınakları imparator kültleri ile ilişkilidir.

3.2.2 Adandıkları tanrıya göre tapınakların bulunduğu yerler ve formları

Tapınaklar, arazi şartları uygun olduğu sürece, adandıkları tanrının özelliklerine göre şehrin her yerinde yükselirler. Tek olarak inşa edildikleri gibi, etrafı duvarlarla çevrili alanlar içinde toplu olarak da bulunabilirler. Genellikle bir tepe üzerine inşa edilmişlerdir (Arseven 1975:1911).

Bir tanrının temsil ettiği değerin günlük hayata etkisi, bu tanrıya ait tapınakların inşa edileceği yer için de önemli bir referanstır.

Güzellik ve aşk tanrıçası Venüs'e adanan tapınaklar eğitim sahası içinde ya da limanda yer alırlar (Vitruvius 1993:22). Split' te yer alan Diocletian Sarayı' nın içindeki Venüs Tapınağı sarayın liman tarafında yer almaktadır.

Tablo 3.2 Yuvarlak planlı tapınaklarda tanrı ve tanrıçaların temsil ettikleri değerleri gösteren tablo. Asklepios ve Men tanrı; Minerva, Vesta, Venüs, Fortuna, Sibyl ve Kibele tanrıçadırlar.

YUNAN ADI	LATİN ADI	SİMGELERİ	TEMSİL ETTİĞİ DEĞERLER
Athena	Minerva	Zeytin dalı, kalkan, baykuş	Koruyucu tanrıça
Asklepios	Aesculepius	Yılan	Sağlık tanrısı
Hestia	Vesta	Kutsal Ateş	Aile ocağı, kutsal değerler
Aphrodit	Venüs	Güvercin	Güzellik ve aşk tanrıçası
Tykhe	Fortuna	Bereket boynuzu, dümen	Şans, talih, kader tanrıçası
Sibyl		?	Kahin kadın, şehrin koruyucusu
Kibele		?	Bereket tanrıçası
Men		?	Anadolu'lu ay tanrısı

Vesta, aileyi ve kutsal ateşi simgeler. Bu nedenle tapınakları şehrin tam ortasında inşa edilir (Alberti 1955:136). Roma Forumu hem şehrin merkezidir hem de tümüyle Vesta kültünü barındırır.

Asklepios ise sağlık tanrısıdır. Asklepios'a adanan tapınaklar, su ve nehir kenarında inşa edilirlerdi. Bergama Asklepion'undaki ikinci yuvarlak tapınak, nehir kenarında inşa edilememiş ancak temelindeki bir yolla kutsal kaynağa bağlanmıştır (Anabolu 1970:16).

3.2.2.1 Akropol ve agora

Akropol ve agora kentin çekirdeğini oluşturur. Akropol zamanla önemini yitirmiş, agora daha ön plana çıkmıştır. Akropolde yer alan yuvarlak planlı tapınaklardan günümüze ulaşan tek örnek Atina Akropolü' ndeki Roma ve Augustus Tapınağı' dır. Monopteral plan şemasıyla diğer yuvarlak planlı tapınaklardan ayrılan yapı aynı zamanda yuvarlak planlı tapınakların en küçüğüdür.

Agora sosyal hayatın ve kentin merkezidir. Esas itibariyle çarşıdır. Ancak, "pazar yeri" ve "kent merkezi" ifadeleri agora için sınırlı açıklamalardır. Genel olarak "toplanma" anlamı taşır (Wycherley 1986:5-6). Şehrin kuruluşu sırasında, şehirle beraber, ana girişe yakın bir

yerde şekillenirler (Anabolu 1970:15). Bu nedenle genellikle şehrin koruyucu tanrısına adanan tapınakları içerirler. Genellikle birden fazla tapınak ihtiva ederler. Agorada günlük hayatla ilgili tanrılara adanmış tapınaklar da bulunur.

Tapınak agoranın şekillenmesinde rol oynamaz (Anabolu 1970:15). Ancak agoranın yeri tapınağın yerleşiminde önemli bir referanstır, tapınak için bir ön avlu oluşturur. Büyük tapınaklar agoralarda yer almazlar (Wycherley 1986:6). Bu nedenle oransal olarak dikdörtgen tapınaklardan çok daha küçük olan yuvarlak planlı tapınaklar agoralarda sık sık yer almıştır. Tapınaklar genellikle agoraların simetri ekseninde yer alırlar. Perge agorasındaki tapınak bu özelliğe sahip bir yapıdır.

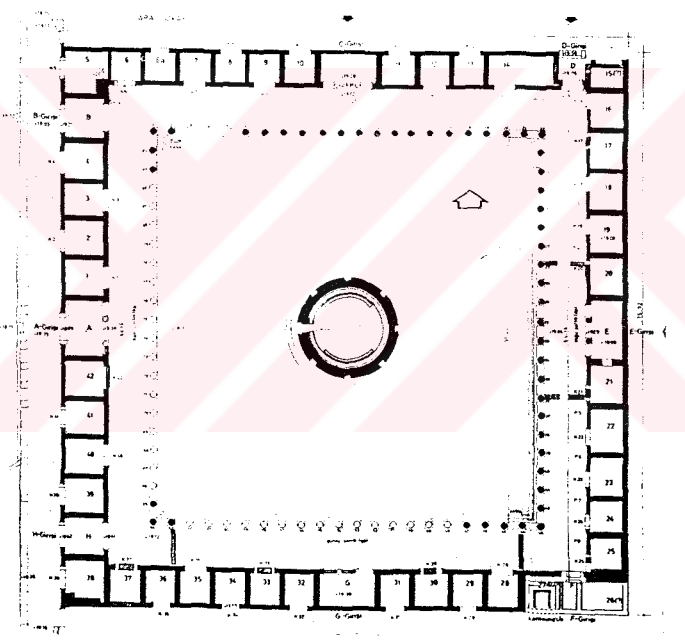

Şekil 3.3 Perge Agorası' nın Ülkü İzmirligil tarafından hazırlanan vaziyet planı ve ortasındaki yuvarlak planlı tapınak (Özgür 1992:66).

Anadolu' daki diğer bir yuvarlak planlı agora tapınağı Side' deki Fortuna Tapınağı' dır. Ancak bu tapınak, simetri ekseninden güneybatıya doğru kaymıştır. Bu da tapınağın, burada daha önce yer alan bir yapının üzerine inşa edilmiş olma ihtimalini göz önüne getirir. Antik Mimari' de dini yapıların yer değiştirmemesine gösterilen özen ve bir diğerinin temelleri üzerine yapılan yapı örneklerinin çokluğu da bu ihtimali

kuvvetlendirmektedir. Örneğin, Epidauros Tolosu, Vesta Tapınağı ve Pantheon daha önce yerlerinde bulunan başka bir yapının temelleri üzerine inşa edilmiş yapılardır.

Resim 3.1 Epidauros Tolosu' nun üzerine inşa edildiği yapının labirent dehlizleri. Bu dehlizler tolosun temelini oluşturmaktadır (Giedion 1969:63).

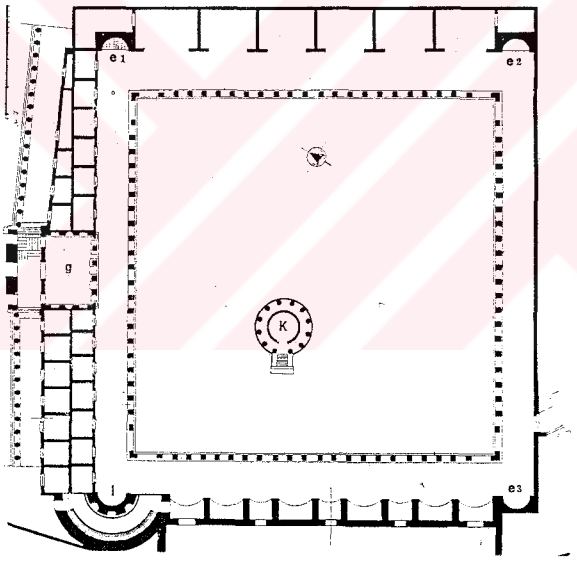

Şekil 3.4 Side Agorası'nın vaziyet planı. Fortuna Tapınağı, agoranın simetri ekseninden güneybatıya doğru kaymıştır (Mansel 1963:Res.75).

3.2.2.2 Kutsal alan

Tanrılar gibi, bulundukları yerlerin de kutsal olduğu inancı, bu alanları etrafını çevirerek özelleştirme sonucunu doğurmuştur. Kutsal alan bir tanrıya ait olabileceği gibi birden fazla tapınağı içeren bir alan da olabilir. Hiçbir yapı ya da tapınağın inşa edilmediği, yalnızca etrafını çevrilerek bırakıldığı kutsal alanlara da rastlanılmaktadır. Orman içindeki kutsal

alanlara Altis, bir tepenin yamacındakilere Hieron, yüksek ve kayalık alanlardakilere de Akropol denir.

Sınır ve sunak kutsal alanın nitelikleridir (Wycherley 1986:80). Etrafını çevreleyen duvarlara peribolos ya da temenos denir. Peribololar bazen istinad duvarı gibi kullanılır. Peribololarla çevrilmemiş kutsal alanların ise sınır taşlarıyla çevrilerek tanımlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kutsal alana bazen belli bir özelliği olmayan bir açıklıktan, bazen gösterişli propilonlardan geçilerek girilir. Alanın içinde genellikle bir ya da birden fazla sunak vardır (Anabolu 1970:16).

Kutsal alan sadece bir tapınağa ait ise, tapınak simetri ekseninde yer alır ve kutsal alanın uzunlamasına eksenine yerleştirilirdi. Zamanla eksenden kayarak daha ileriye yerleştirilmiştir. Bergama Serapeion (Kızıl Avlu) 100 × 200 m. ebadında ve Küçük Asya'daki kutsal alanların en büyüğüdür. Alana batı cephesinin ortasından girilir (Anabolu 1970:34).

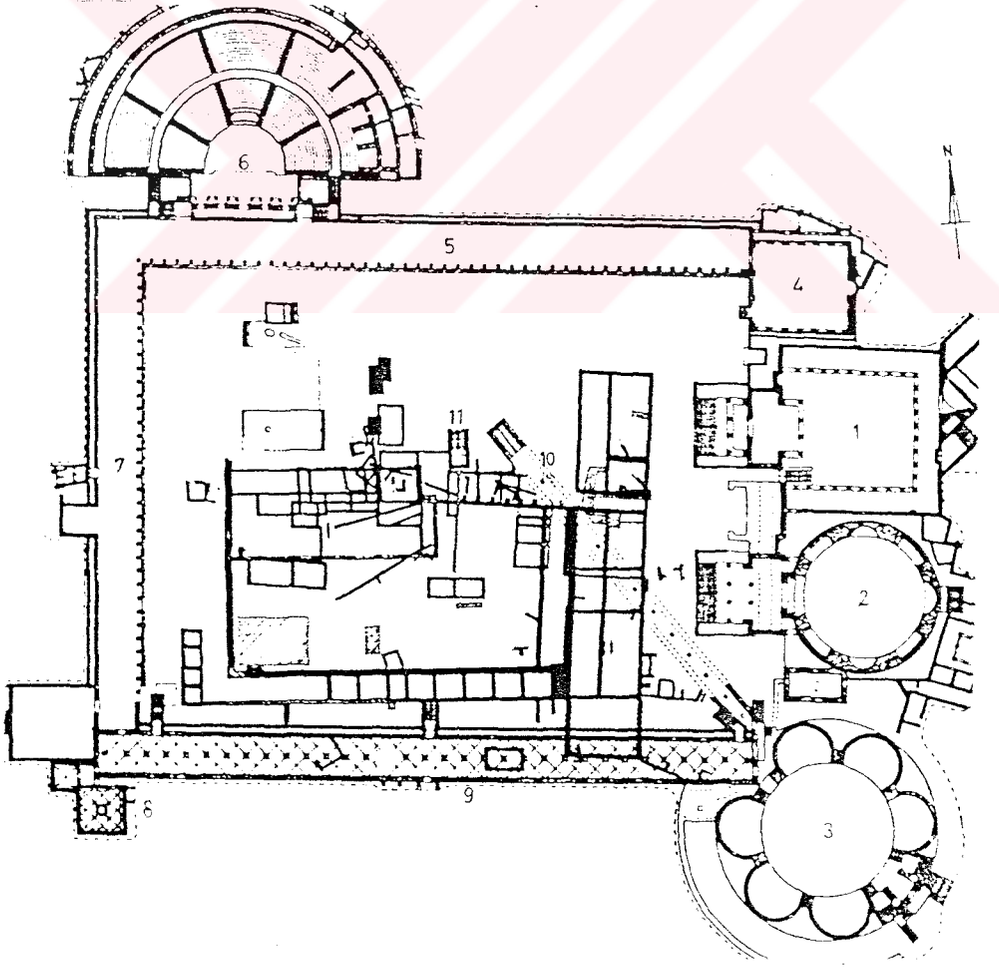

Şekil 3.5 Bergama'daki Asklepios kutsal alanı (Berve 1961:276).

Kutsal alanların en çok rastlanılanı sağlık tanrısı Asklepios kültüyle ilgili olan Asklepionlar'dır. Sağlığa yararlı yerlerde kurulan Asklepionlar, hem tapınma yeri hem de hekimlik eğitimi görülen yerlerdi (Saltuk 1993:32).

3.2.2.3 Su kültleri ile ilgili tapınaklar

Pek çok kültürde olduğu gibi antik dönem kültürlerinde de kaynak ve su kutsal kabul edilirdi. Bu nedenle Roma tapınaklarının bazıları kaynak tapınakları olarak inşa edilmişlerdir (Anabolu 1970:16-17). Bu tapınaklar kaynakların üstlerinde ya da yakınlarında bulunurdu.

Anadolu'da bulunan yuvarlak planlı iki yapı suyla ilişkilidir. Bunların ilki Perge agorasının ortasındaki yuvarlak planlı tapınaktır. Tapınağın bir çeşmesi bulunmaktadır, ancak suyla ilgili bir kültü olup olmadığı bilinmemektedir. Bir diğer yapı ise Bergama Asklepion' undaki yuvarlak planlı tapınağın yanında yer alan ve yine yuvarlak planlı bir yapı olan tedavi merkezidir. Anabolu (1970) yapı hakkında tapınak olarak bahsetmektedir. Yapının altında, kutsal kaynağa bağlanan, üstü beşik tonozla örtülü bir yol vardır. Zemin katında ise banyolar ve künkler tespit edilmiştir (Şekil 3.6).

4. ÜSLUPLAR

4.1 Dor

Dor düzeni, yuvarlak planlı tapınaklarda iyon ve korint düzenlerinin yanında ikinci planda kalır. İlk örnekleri M.Ö. 9.yy' da Helenistik sanattan önce görülen dorik düzen (Gloag 1963:37) yuvarlak planlı tapınakların görülmeye başlandığı M.Ö.4.yy' dan itibaren geçerliliğini yitirmeye başlamıştır. Yuvarlak planlı tapınakların en eski örneklerinden olan Delfi ve Epidauros Tolosları dorik üslubun dış karakter olarak kullanıldığı, ancak iç mekanda korint ögelerin hakim olduğu yapılardır.

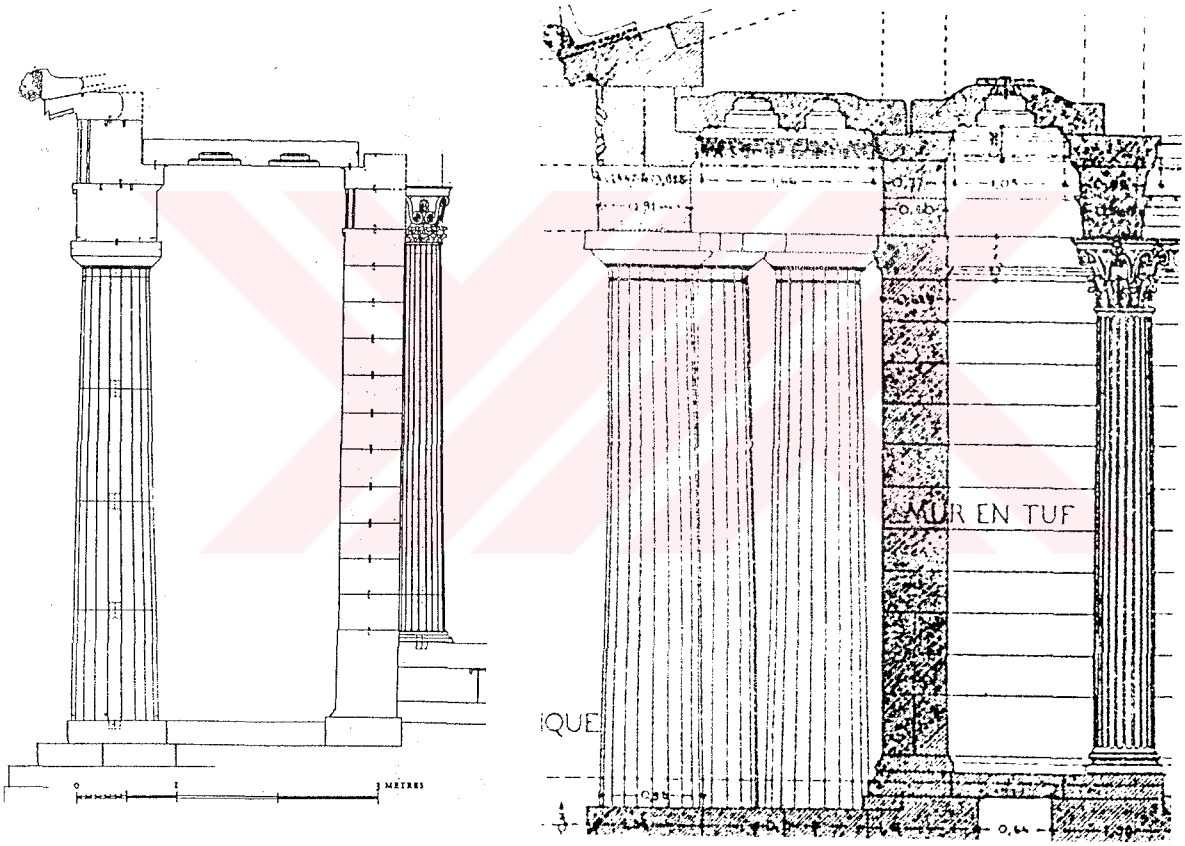

Şekil 4.1 Delfi (Lawrence 1957:45) ve Epidauros (Giedion 1969:63) Tolosları'nın yapı elemanlarını gösteren kısmi kesitleri.

Her iki yapının da sütunları, üç basamaklı bir üst temel üzerine oturtulmuştur. Delfi Tolosu'nun sütunları dört, Epidauros Tolosu'nun ise onbir tamburdan oluşmaktadır. Dorik sütunlar 16-20 yivli olurlar. Bu kural Delfi ve Epidauros Tolosları'nda da bozulmamıştır. Her iki yapının da sütunları 20 yivlidir. Dorik yapılarda sütunda altlığı yoktur. Yapıların

sütun yüksekliği, alt çapının 6-8 katı kadardır. Epidauros Tolosu'nda 100 cm. olan sütun alt çapı ve 6.18 m'lik gövde yüksekliği ile bu oran sağlanmaktadır. Delfi Tolosu'nda ise sütun alt çapı 87 cm, yükseklik 4.50 m'dir. Sütun yüksekliği alt çapının 5 katı kadardır. Sütun başlıkları yuvarlatılmış bir tabla (ekinus) ile dört köşe bir taş tabladan (abakus) oluşur. En üstteki sütun tamburu ile ekinusun aynı taş bloğundan çıkarıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Delfi ve Epidauros Tolosları'nda da ekinus ile üst sütun ile aynı taş bloğundandır.

Dorik yapıların saçaklık elemanları arşitrav, triglif ve metoplardan oluşan friz ile geisondan meydana gelir. Delfi Tolosu'nun metopları hayvan kabartmaları, Epidauros Tolosu'nun metopları ise dairesel, stilize çiçek motifi ile bezelidir (Ünsal 1973:325).

Resim 4.1 Epidauros Tolosu' nun saçaklık elemanı (Schuchhard 1940:371).

4.2 İyon

İyonik düzen de dorik düzen gibi Yunan Sanatı içinde doğup gelişmiştir. Oran bakımından dorik tapınaklardan daha büyük boyutlu, ancak elemanlarının mimari oranları nedeniyle daha narin görünüşlü yapılardır (Turani 1992:168). Yuvarlak planlı tapınaklar arasında

daha narin görünüşlü yapılardır (Turani 1992:168). Yuvarlak planlı tapınaklar arasında iyonik üsluba Philipeion'da rastlanmaktadır. Bu yapıda iyonik ögeler, sadece dış kolonad üslubu olarak kullanılmıştır.

İyonik sütun dorik sütuna oranla daha zayıf ve uzundur. Dor' a nazaran daha derin, yarım yuvarlak ve araları düz hatlı yivlere sahiptir. Sütun yüksekliği, taban çapının 8-9 katı kadardır. Sütun gövdesi, 24 - 26 yivlidir. Philipeion' da sütun yüksekliği, alt çapının 9 katı kadardır. Yiv sayısı ise bilinmemektedir. Sütun kaidesi attik-iyon tarzında, üç yuvarlak silme ile aralarındaki iki oyuk çemberden oluşur. İyon başlıklarının en önemli özelliği volütleridir (Ünsal 1973:346-347). Ortadan başlayıp içe kıvrılan helezonların arasında yumurta şeridi yer alır. Üzerinde üç ince silme tabakası vardır. Abakusların yan yüzlerinde boncuk dizisi ya da kıvrım dal motifi yer alır. Hadrian döneminde volütler dış tarafa doğru eğimli konulmuşlardır.

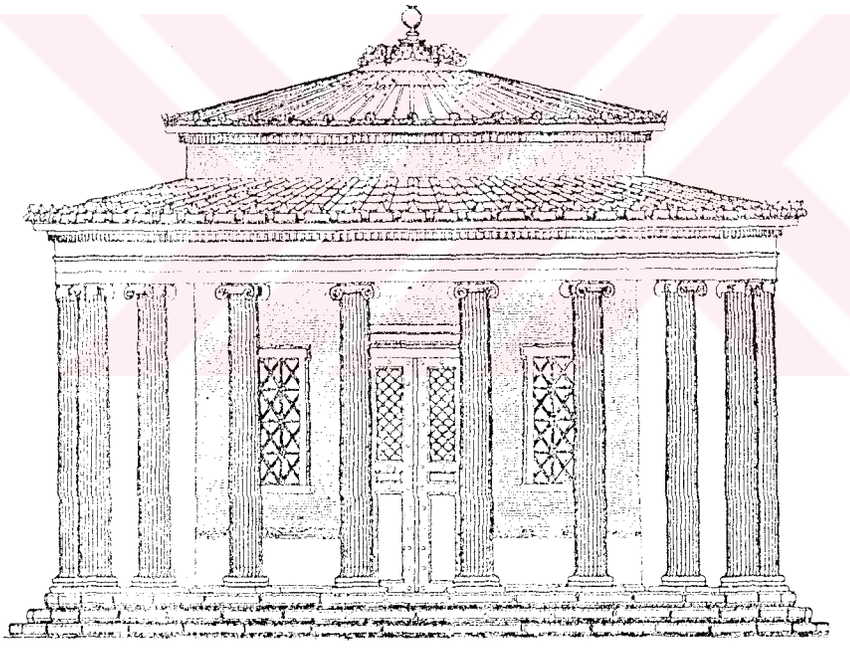

Şekil 4.2. Philipeion' un görünüş restitüsyonu (Dinsmoor 1950:237).

4.3 Korint

M.Ö.5.yy' da görülmeye başlanan korint unsurlar, diğer iki düzenin yanında, ancak M.Ö. 4.yy' da bir mimari düzen olarak yer alabilmiştir. Kaide ve gövde görünüşü bakımından iyonik düzenden bir farkı olmayan korint düzeni sütun başlığı ve geisonu ile iyon

düzeninden ayrılır. İyon düzenindeki kısa, silmeli başlıklar yerine daha yüksek ve akant yaprağı denilen bitkisel bezemeli başlıklar kullanılmıştır. Orta kısmın etrafını çeviren akant yaprakları bir ya da iki sıra olur (Saltuk 1993:103). Yaprak kompozisyonları çeşitlilik gösterir. M.S. 2.yy. ortalarına kadar bir yüzey bezemesi gibi duran akant yapraklarının derinlikleri, bu dönemden sonra artmıştır. Akant yapraklarının formları başlığın ve ait olduğu yapının tarihlendirilmesinde önemli ipuçları sağlamaktadırlar. Saçaklıkta konsollu bir geison yer alır. Her kısmı bezemeli olan korint düzeni Roma sanatında diğer iki düzene göre daha çok tercih edilmiştir.

Yuvarlak planlı bir tapınak olan Epidauros Tolosu, sütun başlıklarının mimari tarihindeki yeri nedeniyle bütün korint yapılar içinde önemli bir yer tutmaktadır. Tolos, korint sütun başlığının genel karakteri ile görüldüğü ilk yapıdır. Bu yapıdan önceki Delfi Tolosu ve Philipeion'da, korint olarak adlandırılan düzen ve sütun başlıkları bir ara dönem niteliği taşımaktadırlar.

A B

Şekil 4.3 Delfi (a) (Lawrence 1957) ve Epidauros (b) (Schuchhard 1940:371) Tolosları'nın sella içine ait korint sütun başlıkları.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında Delfi Tolosu, Philipeion ve Epidauros Tolosu korint düzenini, iç yapı üslubu olarak barındırırlar. Dış kolonadlarında dorik ve iyonik karakterler taşımaları nedeniyle korint üslup, bu yapılarda ikinci planda kalmaktadır. M.Ö. 360-320

yılları arasında inşa edilen Epidauros Tolosu ile son şeklini alan korint düzeni bu dönemden sonra yapılarda başlıbaşına bir mimari düzen olarak kullanılacaktır.

Sütun gövdeleri iyonik düzenden alınmış olan korint düzeninde özellikle M.S. 2. yy'dan itibaren yivsiz gövdelere de rastlanmaktadır. Yuvarlak planlı tapınaklar arasında, bunun ilk örneği Pantheon'dur. Agrippa Dönemi'ne ait dikdörtgen pronaosunda 8 monolit, yivsiz granit sütun bulunmaktadır. Perge Agorası'nın ortasındaki tapınak, Baalbek'teki Venüs Tapınağı ve Forum Romanum'daki Divus Romulus Tapınağı da yivsiz korint sütunlara sahip yuvarlak planlı tapınaklardır.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında, korint üslubunun özel örneklerinden biri olan Forum Romanum'daki Vesta Tapınağı'nda ise sütunlar alt tabandan yaklaşık üçte bir yüksekliğe kadar dış bükey yivli olarak yükselmektedirler. Bu hizadan sonra korint düzenin iç bükey yivleri başlar.

4.4 Kompozit

Kompozit başlık ve üslup Roma İmparatorluk Çağı'na ait bir buluştur. İlk defa Augustus zamanında kullanılmaya başlanmıştır (M.Ö. 1.yy). Geç dönem Roma yapılarında sıklıkla görülen kompozit başlık, iyonik başlığın volütleri ve iyon kimatyonunun, korint başlığının akant yapraklarıyla zenginleştirmesinden oluşmuştur (Saltuk 1993:101). Başlıklarda bitkisel motiflerin yanında farklı figürlere de rastlanmaktadır.

Korint düzende olduğu gibi kompozit düzende de yivsiz gövdelere rastlanır. Özellikle iç mekanlarda çift ya da üçlü kolon sıraları görülmektedir. Kompozit düzende bir yapı olan Santa Costanza' nın sütun gövdesi yivsizdir ve sütun sırası çifttir. Başlıklardaki bitkisel motifler stilize edilmiş izlenimi verirler.

Diocletian Sarayı'ndaki Venüs Tapınağı'nın iç mekanında kompozit ve üçlü sütunlar yer almaktadır. Sütun başındaki bezemeler bitkisel bezemelerin dışında formlar içermektedir.

Yine Diocletian Sarayı'nda yer alan Kibele Tapınağı da kompozit üslupta bir tapınaktır.

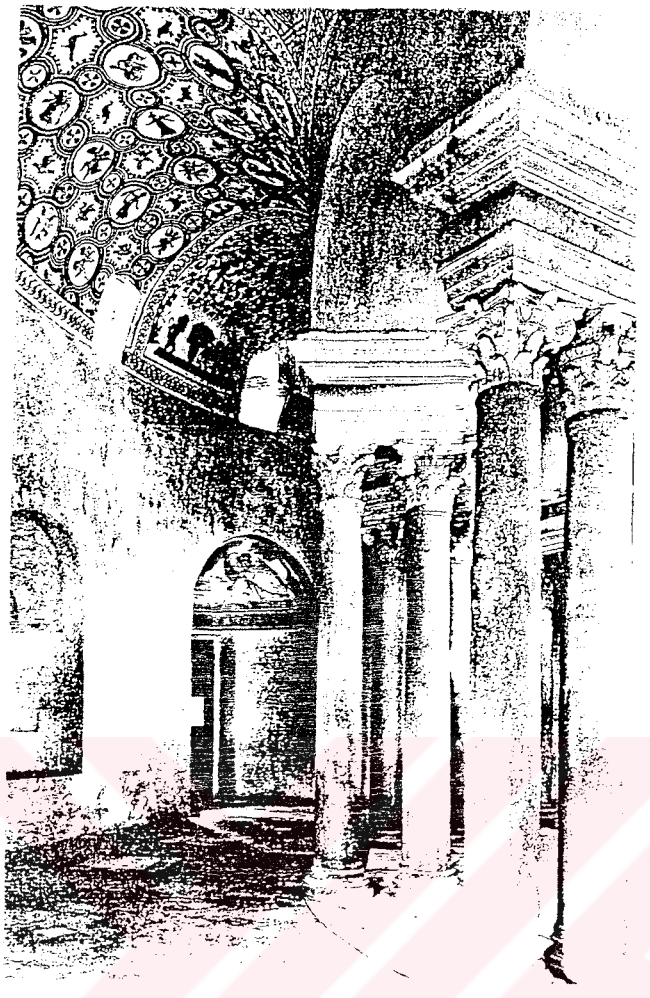

Resim 4.2 Kompozit üslupta bir yapı olan Santa Costanza' nın iç holü (Durm 1905:777).

5. MİMARİ ÖZELLİKLER

Antik dönemin mimari anlayışına göre, eser ferdin değil toplumun malıdır. Yeni bir motif, bir detay bulunduğunda o halkın malı olur, herkes tarafından kullanılabilir. Yapı malzemesini devlet temin eder, bunları kullanılabilecek şekle getirmek esirlerin işidir. Kaba işlerde ekonomiklik ön plandadır. Sanatsal işlerde ise masraftan kaçınılmaz. Bu dönemde mimar ile işçi faaliyetleri de ayrılmıştır. Mimar formu belirler, işçi ise bezemeyi... İşçi, mimar ve diğer çalışanlar ücret bakımından aynıdır. Eşit yevmiye alırlar (Ünsal 1975:403).

Resim 5.1 Tunus' daki Bardo Müzesi' nde yer alan, bir mimar ve asistanlarını tasvir eden duvar mozaiği (Kostof 1977:15).

5.1 Yunan Mimarisi

Tapınak, megaron denilen dikdörtgen planlı ev mimarisinden gelişmiş olduğundan, Yunan Mimarlığı' nda yuvarlak planlı tapınak yoktur. Ancak yuvarlak planlı tapınağa geçişte bir aşama sayılan "tolos" Yunan sanatı içinde oluşmuş bir yapı tipidir. Yunan Mimarisi' nde tapınaklar gibi toloslar da çevresinden bağımsız olarak, tek başına bir anıt niteliğinde inşa edilmişlerdir. Dor ve İyon düzenleri, Yunan sanatı içinde doğup gelişmişlerdir. Toloslar, bu iki düzen yanında, korint düzeninin de bir arada kullanıldığı yapılar olması açısından, mimari tarihinde önemli bir yer tutarlar. Toloslar mimari kuruluş bakımından tapınaklara benzerler. Stereobat denilen temele oturan ağır kitlelerdir. Plana göre yapı kuruluşu esastır. Yunan tapınakları gibi kapalı bir bütündür. Hiç penceresi yoktur. Işık sadece kapıdan girer (Arseven 1975:1911). Büyük tapınaklarda olduğu gibi tavandan ışık alındığı da görülmektedir. Esas cephe ve giriş kapısı güneşin doğduğu yöndedir.

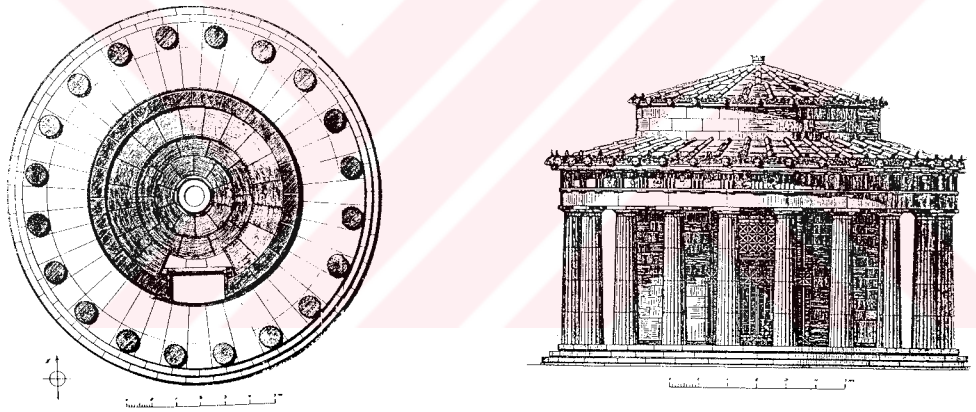

Şekil 5.1 Tolosun ilk örneklerinden M.Ö. 4. yy' a ait Delfi Tolosu' nun restitüsyon planı ve görünüşü (Pomtow 1912:Levha 2).

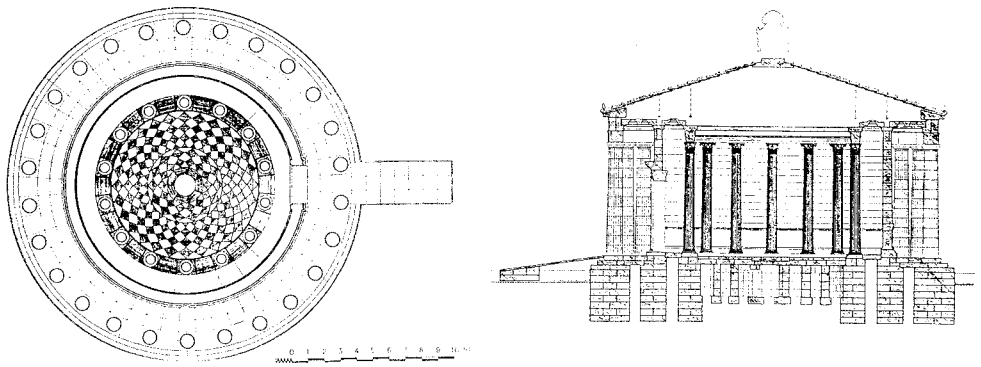

Şekil 5.2 Epidauros Tolosu'nun restitüsyon planı ve kesiti (Giedion 1969:63).

Matematiksel bir oran ve dikkatli bir doğa gözleminin görüldüğü mimaride, insancıl ölçüler kullanılmaktadır. Mimarlık bu dönemde daha önce hiç olmadığı kadar onurludur. Mimari mekan duygusuna sahiptir ve iç formun dışa yansımasıyla şekillenir. Bu anlayışa "Stereometrik" denir (Turani 1992:160-166).

5.2 Roma Mimarisi

Mimarlık, Roma sanatının en güçlü dalıdır. Roma mimarlığı Etrüsk sanatını kaynak alarak gelişmiş ancak Yunan sanatından da oldukça etkilenmiştir (Cornell 1988:38). M.Ö. 200 - M.S. 50 yılları arasındaki dönem cumhuriyet ile yönetilmekte olan Roma'nın en parlak devrini yaşadığı dönemdir. Bu dönemde Yunan mimarlığının etkisiyle mekan kavramında değişiklikler görülmektedir (Anabolu 1996:107). Roma yapılarının önemli bir özelliği olan podyum yerine krepis üzerinde yükselen yapılar inşa edilmiştir. Bu dönem yapılarından biri olan, Roma' da Tiber Nehri yakınlarındaki Matter Matuta Tapınağı, Yunan mimarisi etkisinde inşa edilmiş bir yapıdır.

Resim 5.2 Matter Matuta Tapınağı' nın bugünkü durumu (Levi 1987:55).

Roma mimarlığının en önemli özelliği simetridir. Mekanın biçimlenmesinde, çeşitli ögelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir anlayış vardır. Planlamada bir merkez çevresinde çeşitli biçimlerde gelişen ışınsal simetri de uygulanmıştır. Eksen ve simetri, cephe

mimarisinin de temelini oluşturur. Nero zamanından sonra sekizgen ya da dairesel, merkezi plan tipine sahip yapılar, zengin silmeler ve bitkisel bezemeli frizleri ile önem kazanmaya başlamıştır (Anabolu 1996:108-109). Sekizgen planlı yapılara bir örnek, Split' te Diocletian Sarayı' ndaki Jüpiter Tapınağı' dır. Dıştan sekiz köşeli piramidal bir çatıya sahip olan yapı, iç mekanda tuğla kemer nervürlü bir kubbe ile örtülüdür. Yapı çapı, 13.30 cm, kubbeye kadar iç mekan yüksekliği 15 m' dir. Yapının iç mekanındaki nişler korint ve kompozit elemanlarla süslenmiştir (Ünsal 1973:500).

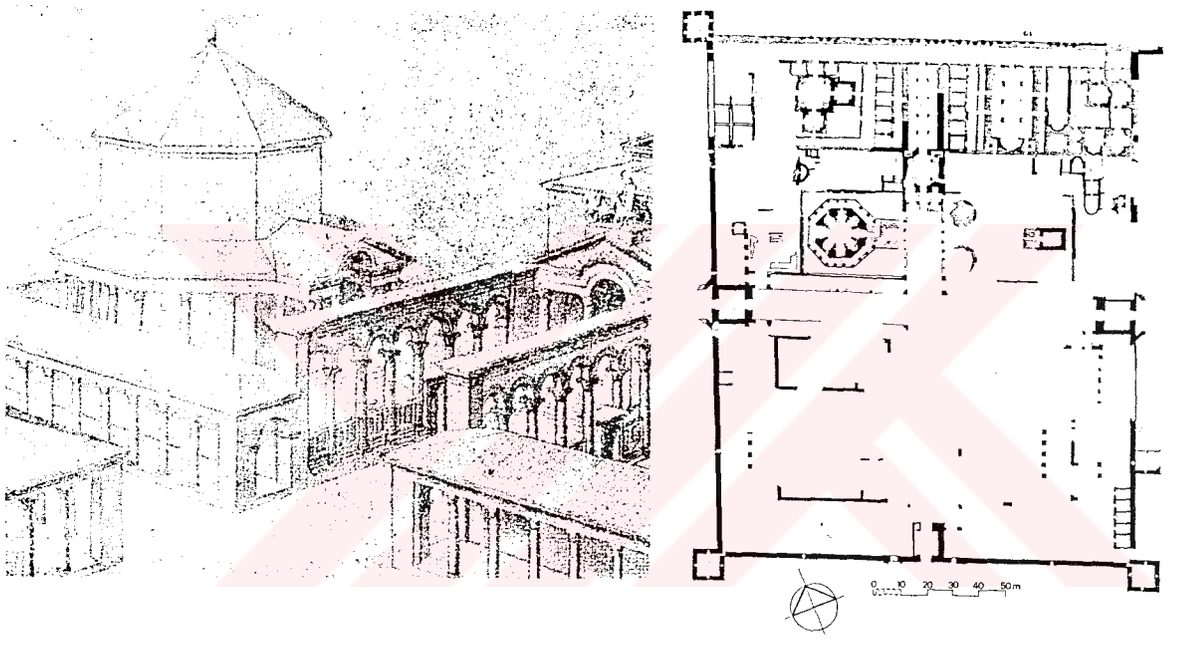

Şekil 5.3 Diocletin Sarayı'nın peristyl girişinden Jupiter Tapınağı'nın görünüş restitüsyonu (Ünsal 1975:500) ve Diocletian Sarayı'nın yerleşim planı (Tomislav 1982:50).

Roma Mimarisi Avrupa kültüründe tonoz ve kubbenin ilk kullanıldığı yerdir. İlk defa Mikenler' in kullandığı yalancı tonoza taşıyıcılık vasfı ekleyerek yapı tarihinde önemli bir adım atmışlardır. Tonozları ayak ya da sütunlarla taşıtmışlardır. Yuvarlak kemer bütün yapılarında vardır. Romalılar kemeri standartlaştırıp parçalarını bir hesaba bağlamışlardır. Kemer, çapraz tonoz ve kubbe, Romalılar tarafından bulunmuş olmasalar da, hiçbir mimaride bu kadar geniş ölçüde kullanılmamışlardır (Onurkan yılı yok:406). Kemer ve tonozların strüktürel olarak kullanılmalarına örnek olabilecek en iyi yapı Pantheon'dur. Yapının, çapı 43 m' yi geçen kubbesi, üst üste ve içiçe tonoz ve kemerlerle zemine iletilerek taşınmaktadır.

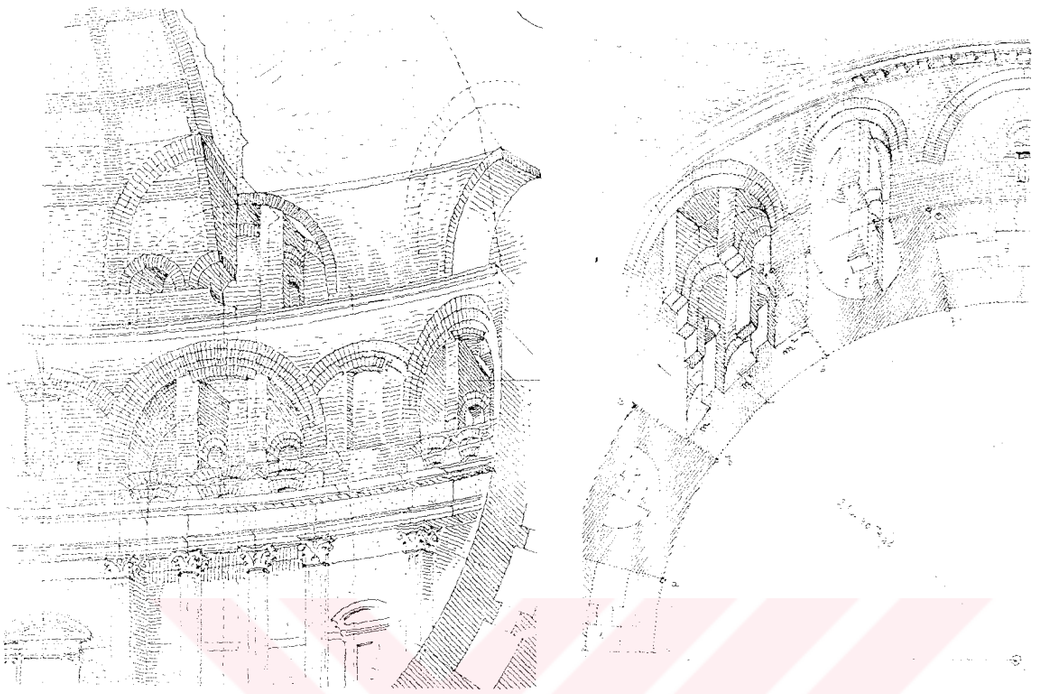

Şekil 5.4 Pantheon' un strüktrel sistemi (Durm 1905:564-567).

Yapı tarihindeki bir başka önemli Roma buluşu da horasan harcıdır. Gerekli malzeme kolay hazırlanır ve ucuzdur. Taş ve tuğla kırıkları üzerine sıvı harç dökülerek beton yapılır ve kısa zamanda katılaşır. Köşelerde ve kapı sövelerinde taş kullanılır. Duvar ve tavan yüzeyleri sıvalı, sıvanın üzeri boya bezemelidir (genellikle fresco) (Onurkan yılı yok:406). Yuvarlak planlı tapınaklar arasında bu teknikte yapılmış ilk örnek, M.Ö. 50 yılında Tivoli' de inşa edilmiş olan Sıbyl Tapınağı' dır.

M.Ö.1. yy.' a kadar, halk tapınağın içine girmez, tören zamanında gelen halk dışarıda kurban keser, hediyeleri, eşya hazinesine konmak üzere rahibe verirdi. Tapınağın içine girilememe geleneği M.Ö. 1.yy' dan sonra değişmeye başlamıştır. Belli günlerde, din görevlileri gibi, saygın insanlar da tapınaklara kolayca girebilmektedir. Bu dönemden itibaren tapınakların içleri resim ve heykellerle doldurulmuştur.

Romalı mimarlar mekan ve kent planlamadaki başarıları ile ünlüdürler. M.S. 1. yy' ın ikinci yarısında mekan düzenleme denemeleri başlar. Yunan kaynaklı mimari düzenler, perspektif oyunları ile zenginleştirilmiştir. Bu zenginlik iç içe geçmiş, katmanlardan oluşmuş duvar yüzeyleri, orta mekana derinlik kazandıran nişleri, kare ve dairesel zemin kaplamaları ile Pantheon' da en güzel şeklini almıştır. İç duvarlarda kavisli ve köşeli hücreler Romalılar' ın icadıdır.

Anadolu, Yunanistan ve İtalya tapınaklarının içi nispeten sade iken, Suriye'de zengin tezyinatlarla karşılaşılır (Aran 1971:6). M.S. 1.yy sonu-2.yy ortası Batı Anadolu' nun ekonomik imkanlarının en üst sınırda olduğu dönemdir. Bu nedenle Anadolu' daki en iyi örnekler bu döneme aittir.

Tapınak mimarisi, siyasal ve ticari gelişmelerden daha yüksek bir düzeyde ama bu gelişmelerden kopmadan bir değişim göstermiştir. Zamanla kentlerin içinde yer alan tapınak sayıları da artmıştır. Bu artış tapınak mimarisinde çeşit zorunluluğu doğurmuştur. Dairesel planlı tapınak inşası artmıştır. Güneybatı Anadolu, plan yönünden bölgesel geleneklere bağlıdır. Güney kıyıları ise karışık eğilimler gösterir (Aran 1971:6).

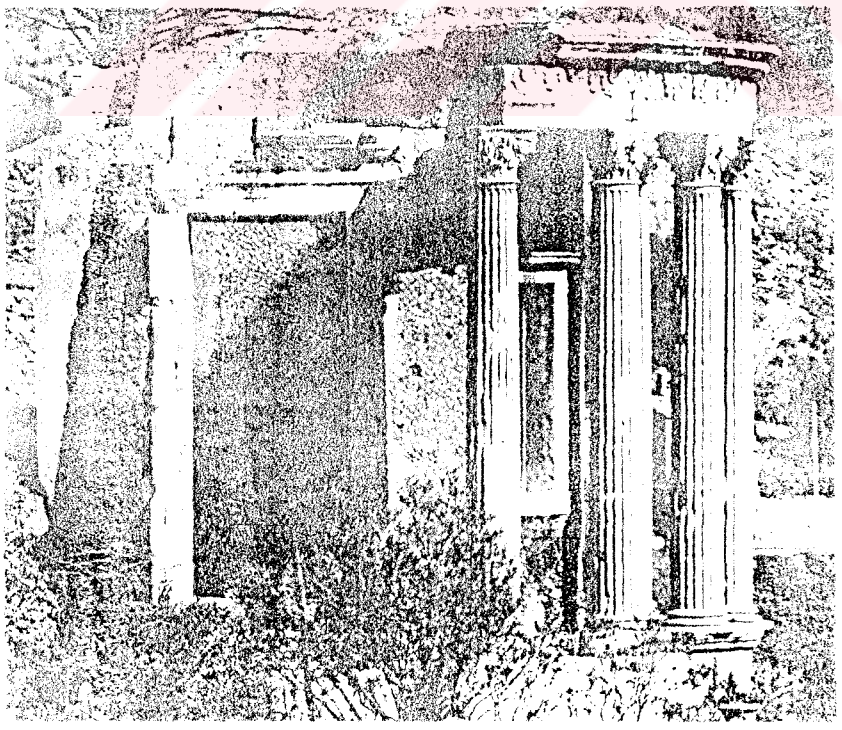

Resim 5.3 Bugün sella duvarları kısmen ayakta olan Sibyl Tapınağı, yapım teknikleri açısından oldukça iyi bilgi vermektedir (Boethius 1970:Res.83).

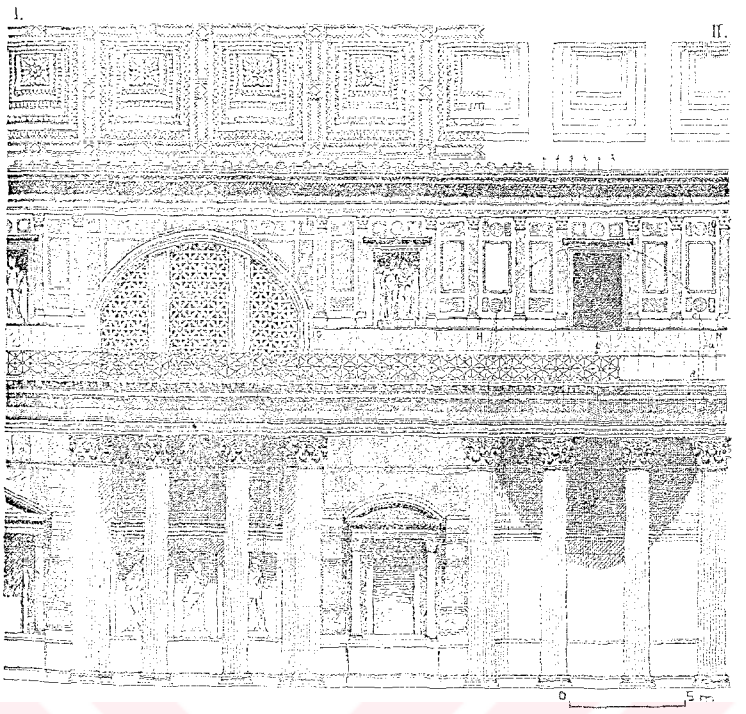

Şekil 5.5 Pantheon' un iç mekan restitüsyonu (Durm 1905:573).

5.3 Yapı Elemanları

5.3.1 Temeller

Yunan ve Roma mimarilerinde tapınaklar genellikle sert kayalara oturtularak inşa edildiğinden, ayrıca temele gerek kalmamaktadır. Kayalık zemin düzeltilerek üzerine ilk taban taşı yerleştirilir, derin temellere rastlanmaz. Birbirine kenetli iri taşlarla blokaj tarzında suni bir taş zemin üzerine kurulmuş tapınaklara da rastlanmaktadır.

Kutsal yapıların yerlerinin değiştirilmemesi anlayışı nedeniyle bir başka yapının temellerine oturtulmuş tapınaklara da rastlanmaktadır. Side Fortuna Tapınağı' nın da bu şekilde inşa edilmiş bir yapı olması muhtemeldir. Agoraların ortalarındaki tapınaklar agoranın simetri merkezine yerleştirilirler ancak Fortuna Tapınağı simetri ekseninde yer almamaktadır. Agoranın ortasında yapılan sondaj çalışmalarında da agoranın simetri ekseninde hiçbir yapının bulunmadığı anlaşılmıştır. Bu nedenle yapının bulunduğu yerde daha önce inşa edilmiş kutsal bir yapının temelleri üzerinde kurulduğu ihtimali akla gelmektedir.

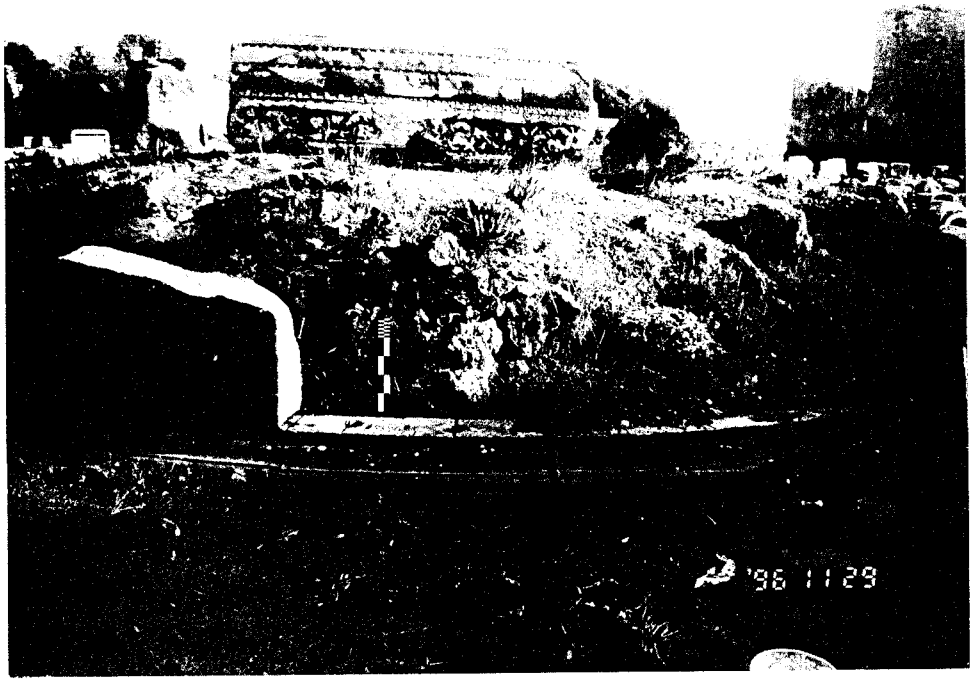

Resim 5.4 Side Fortuna Tapınağı' nın temel ve podyumu.

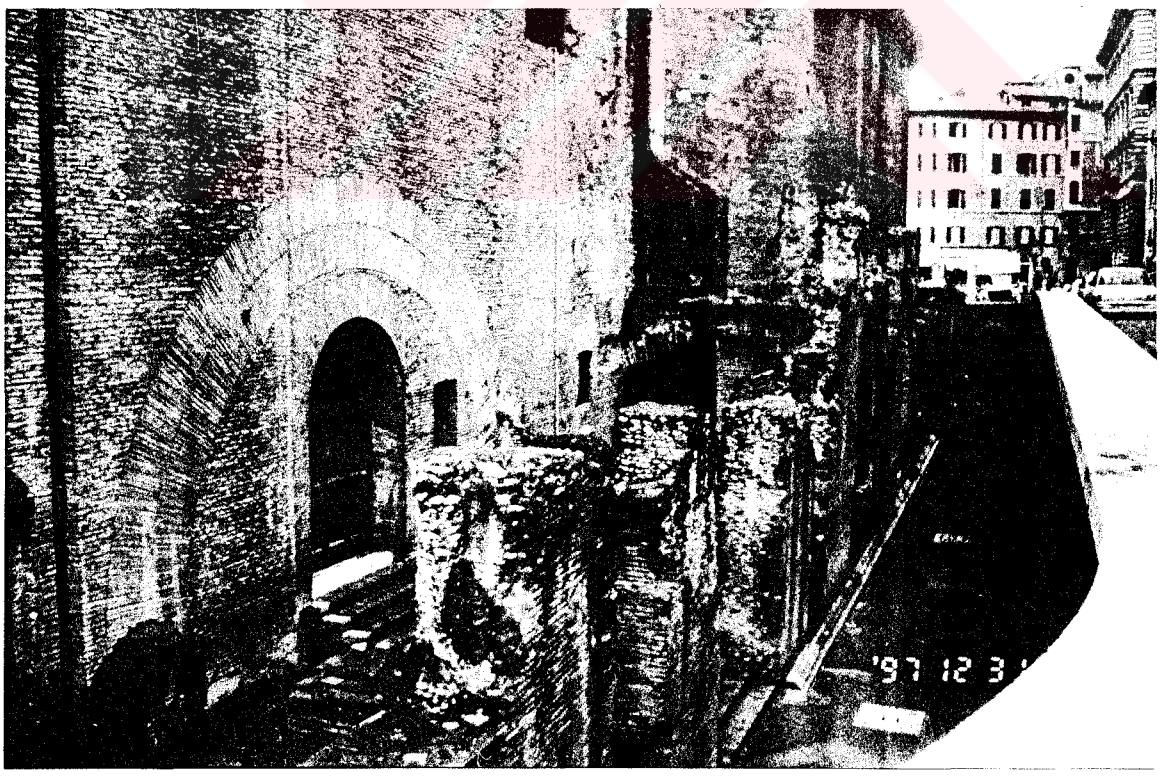

Resim 5.5 Pantheon' un temeli olarak kullanılan, Agrippa döneminde yapılmış olan yapının duvarları.

Epidauros Tolosu ve Pantheon da bir başka yapının temellerine oturtulmuş yapılardır. Epidauros Tolosu'nun üzerine inşa edildiği ve tolosun temelini oluşturan elemanlar daha önce tolosun yerinde bulunan yapının labirent dehlizleridir (Resim 3.1). Pantheon ise, Hadrian döneminde yeniden inşa edilirken Agrippa döneminde yapılmış olan tapınağın portikosu korunarak temel duvarlarının üzerine yerleştirilmiştir. Bugün yer yer açılmış olan bu duvarları görmek mümkündür (Resim 5.5).

5.3.2 Merdiven

Yunan mimarisi etkisinde inşa edilmiş tapınaklarda, krepis denilen basamaklar, yapıyı çepeçevre dolaşır. Genellikle stilobat üç basamak ile yükseltilir. Delfi ve Epidauros Tolosları ile Philipeion'da da krepis, üç basamaktan oluşmaktadır. Roma Mimarisi'nde podyumlu yapıların inşası ile birlikte merdivenler giriş aksında yer almaya başlamıştır. Ancak, Yunan mimarisi etkisinde inşa edilmiş Roma tapınakları da vardır ki, yine üç basamak üzerinde yer almaktadırlar. Matter Matuta Tapınağı (Resim 5.2) ile Roma ve Augustus Tapınağı Roma döneminde, Yunan Mimarisi etkilerinde inşa edilmiş tapınaklardır.

Resim 5.6 Side Fortuna Tapınağı'nın giriş aksında yer alan merdiveninin bugünkü durumu.

Roma Dönemi podyumlu tapınaklarında merdivenler giriş aksında yer almaktadırlar. Yuvarlak planlı tapınaklar arasında, Vesta Tapınağı, B Tapınağı, Sibyl Tapınağı, Fortuna Tapınağı, Baalbek'teki Venüs Tapınağı ile Side'deki Men Tapınağı podyumlu ve giriş aksında merdiveni olan tapınaklardır. Fortuna Tapınağı'nın merdivenlerinin ilk beş basamağı özgün haliyle günümüze ulaşmıştır. Ancak özgün yapıda giriş aksında dokuz rıht bulunmaktaydı.

Sibyl ve Zeus Asklepios Tapınakları'nın rıht sayısı onikidir ki, Roma mimarisinde bu sayı sık sık karşımıza çıkar (Bu sayının önemi oniki ilah kültü ile ilgilidir. Oniki, Fortuna Tapınağı' nın da modül sayısıdır. Tapınağın bütün elemanları oniki tanedir).

Yapıların çoğu günümüze yıkılmış olarak geldiğinden ya da basamakları bugünkü zemin seviyesinin altında kaldığından rıht sayılarını tespit etmek ve merdivenleri hakkında bilgi bulmak her zaman mümkün olmamaktadır. Örneğin Pantheon'un portiğine çıkan üç rıht bulunmaktadır ancak basamakların bir kısmının zemin seviyesinin altında kaldığı bilinmektedir. Zeus Asklepios Tapınağı'nın Pantheon'un küçük bir kopyası hatta pek çok elemanının ölçüsünün Pantheon'dakilerin yarısı olduğu düşünülürse, Pantheon'un da oniki basamaklık bir merdiveni olması gerektiği söylenebilir.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında sahanlıklı basamaklara da rastlanmaktadır. Örneğin Sagra Argentina Kutsal Alanı'ndaki B Tapınağı'nın merdiveni de Fortuna Tapınağı'nda olduğu gibi, dokuz rıhttan oluşur. İlk iki basamak bir sahanlıkla diğerlerinden ayrılır, bu basamakların ortasında sahanlıkla aynı kotta yer alan bir kaide üzerine oturtulmuş altar bulunur.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında Vesta ve Men Tapınakları'nın merdivenleri farklılık gösterir. Vesta Tapınağı'nda basamaklar, zeminden podyuma doğru ışınsal olarak küçülerek çıkmaktadırlar. Men Tapınağı ise giriş aksında ve iki yanlarda birer tane olmak üzere üç merdivene sahiptir. Kuzey ve güney cephelerinde simetrik olarak yer alan merdivenler dokuz rıhttan oluşur ve genişlikleri 2.25 m'dir.

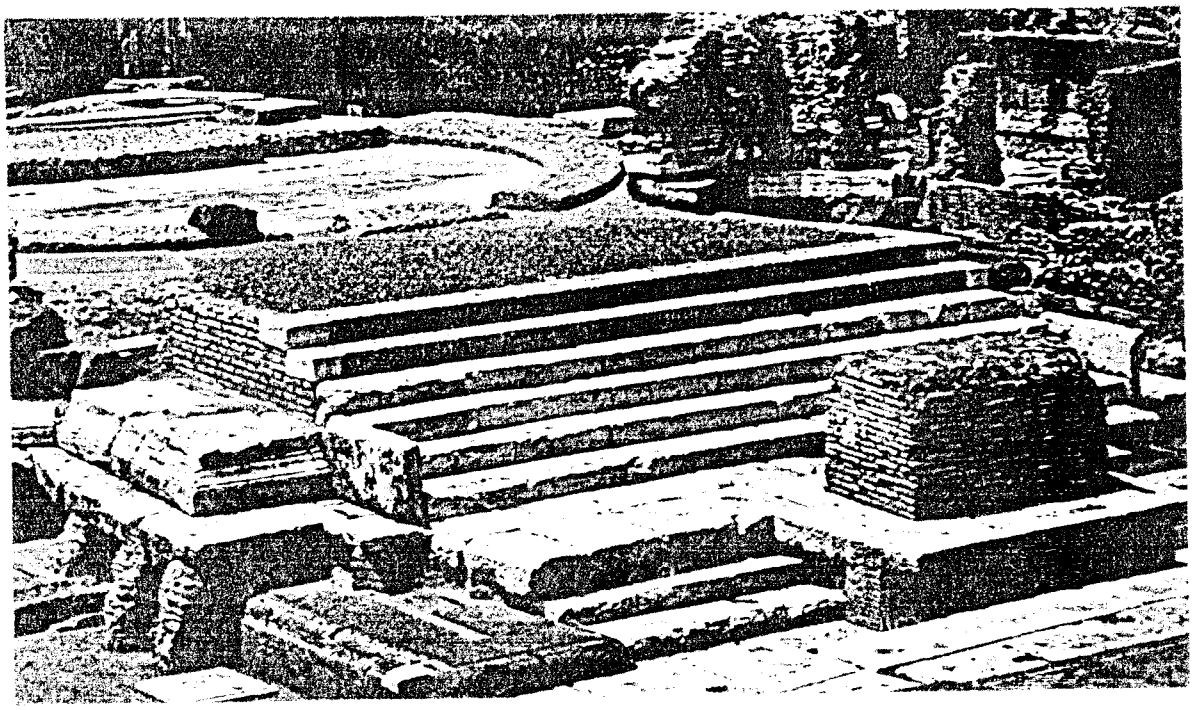

Resim 5.7 B Tapınağı' nın bugünkü durumu (Coarelli 1980:135).

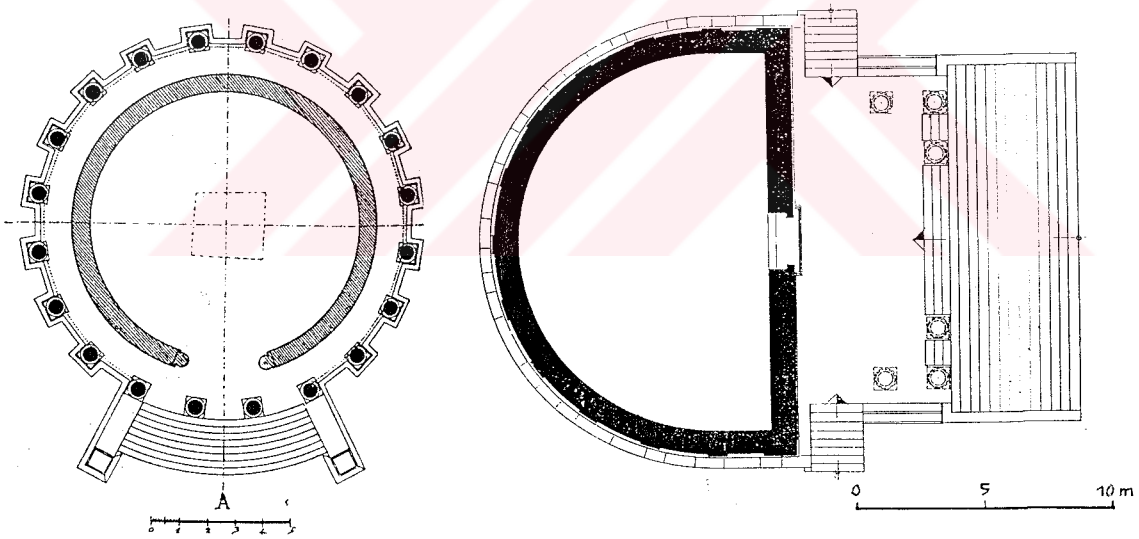

Şekil 5.6 Vesta (Durm 1905:246) ve Men (Mansel 1978:Levha 7) Tapınakları' nın planı.

5.3.3 Sella Oranları

Sella, peripteral plan şemasına sahip tapınaklarda yapının iç mekanıdır. Genellikle selladaki tek açıklık, yapının kapısıdır. Kapının iki tarafında simetrik pencereli tapınaklar da mevcuttur. Matter Matuta ve Sibyl Tapınakları sella duvarları üzerinde iki pencereye

sahiptirler. Her iki yapının da sella duvarı ve üzerindeki mimari elemanlar günümüzde hala ayaktadır.

Sella duvarı genellikle alt sırada bir silme ile başlar. Duvar yüzeyinde plastr şeklinde yarım sütunlar içeren yapılar bulunmaktadır. Side Fortuna Tapınağı ve Vesta Tapınağı dış kolonad hizasında sütun sayısı kadar duvar pilastrı içermektedir.

Vitruvius'a (1993:86) göre bütün yuvarlak planlı tapınaklarda sella, dış kolonad çapı 1/5 oranında geri çekilerek yapılır. Ancak yuvarlak planlı tapınaklara baktığımızda sadece Vesta Tapınağı'nda bu orana rastlamaktayız. Delfi Tolosu, Philipeion, Matter Matuta Tapınağı, Diocletion Sarayı'ndaki Venüs ve Kibele Tapınakları ile Side Fortuna Tapınağı'nda sella çapı, dış kolonad çapından 1/2.5 oranında azdır. Epidauros Tolosu'nda bu oran 1/2.8, Sibyl Tapınağı'nda 1/2.2, B Tapınağı'nda ise 1/2'dir.

Resim 5.8 Matter Matuta Tapınağı ve sella duvarı (Bonechi 1997:?).

5.3.4 Kapı

Kapılar, peripteral plan şemasına sahip tapınakların dış mekanla tek bağlantısıdır. Tepe açıklığı olmayan yapılarda ışık kapıdan girer. Pantheon ve Divus Romulus Tapınakları'nın kapıları özgün iki örnek olarak günümüze ulaşmıştır. Pantheon' un kapısı tunçtur ve 7 m'lik yüksekliği ile bu boyuttaki en eski örnektir (Ruggieri 1995:5). Divus Romulus' un kapısı ise bronzdur.

Kapılar iki kanatlı olurlar. Yapıların kapı genişlikleri arasında bir standart yoktur. Sibyl Tapınağı ile Delfi ve Epidauros Tolosları'nda kapı genişlikleri sütun aks mesafesine eşittir. Vesta Tapınağı'nda sütun aks mesafesi+sütun çapı kadar olan açıklık, Philipeion'da iki sütun arasındaki mesafe kadardır. Fortuna Tapınağı'nda ise, kapı genişliği Philipeion'daki gibi iki sütun arasındaki mesafeye eşit olup 1.70 m'dir.

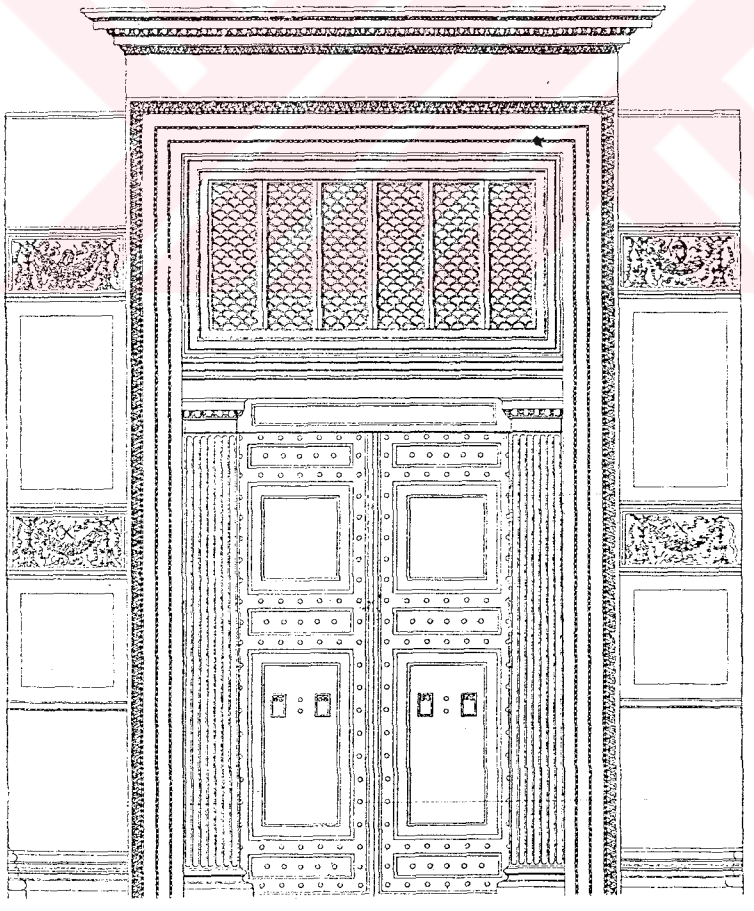

Şekil 5.7 Pantheon'un kapısı (Durm 1905:563).

Resim 5.9 Pantheon'un özgün tunç kapı kanatları (Ruggieri 1995:5).

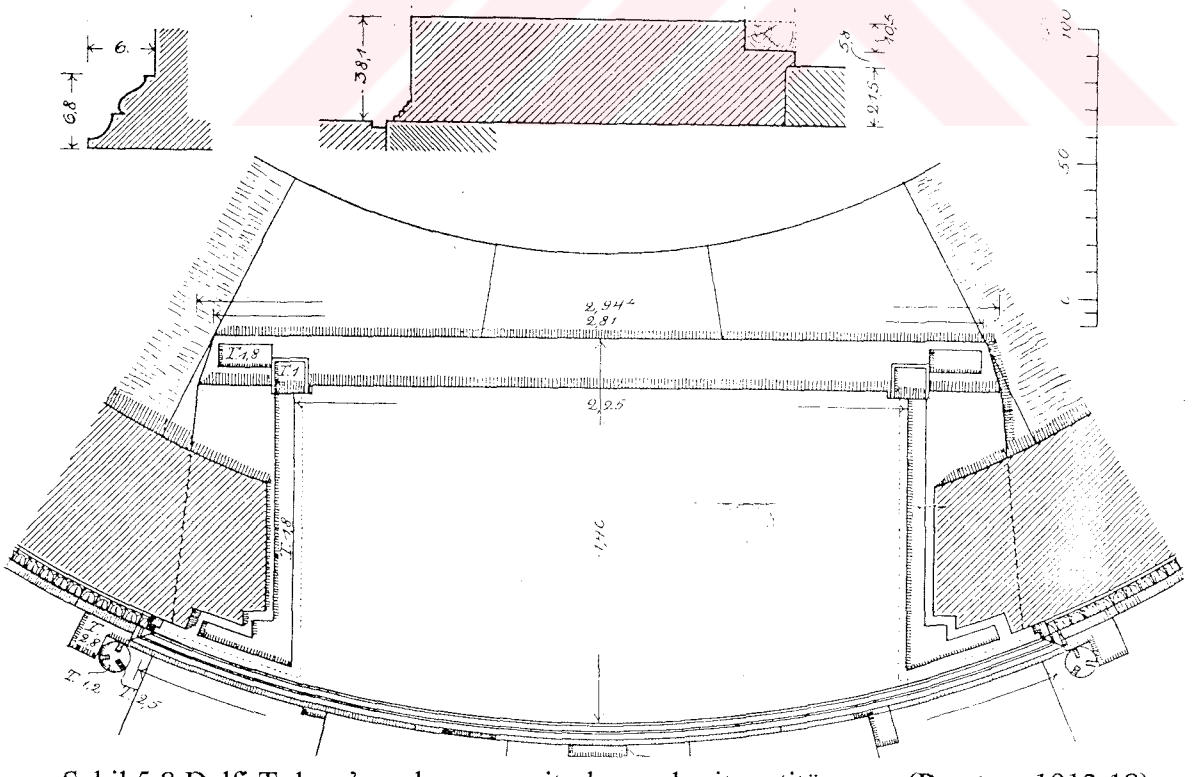

Şekil 5.8 Delfi Tolosu'nun kapısına ait plan ve kesit restitüsyonu (Pomtow 1912:18).

5.3.5 Sütun

Yapıları üslüplandıran ve ait oldukları dönemi gösteren en önemli elemanlarından biri sütunlarıdır. Mimari düzenlerin arasındaki en büyük farklılık sütun altlığı, gövdesi ve başlığı arasında görülür. Antik yapılarda sütun alt çapı, sütun üst çapı ve sütun yüksekliği arasındaki oranlar kurallara bağlıdır.

Dorik tapınaklarda, M.Ö.5 yy'da sütun yüksekliği ile sütun alt çapı arasındaki oran Parthenon'un 5.5 çap yüksekliği ile ideal ölçüsünü bulmuştur. Yuvarlak planlı tapınaklar arasında dorik üsluptaki iki yapıdan Delfi Tolosu'nda bu oran 5.2 ile ideal ölçüye yaklaşmaktadır. Epidauros Tolosu' nda ise yükseklik sütun alt çapının 6 katıdır.

Dorik yapılarda sütunun çapının yukarıya doğru 1/5, 1/6 ya da 2/9 oranlarında azaldığı görülmektedir. Epidauros Tolosu' nda 100 cm olan alt çap, 1/5 oranında azalarak 80 cm'lik üst çapı oluşturur. Delfi Tolosu' nda ise bu oran 1/4'tür.

Bu yapıların sütun yivleri sayısı 16-20-22 gibi çift sayılardır. Delfi ve Epidauros Tolosları' nın yiv sayısı 20' dir.

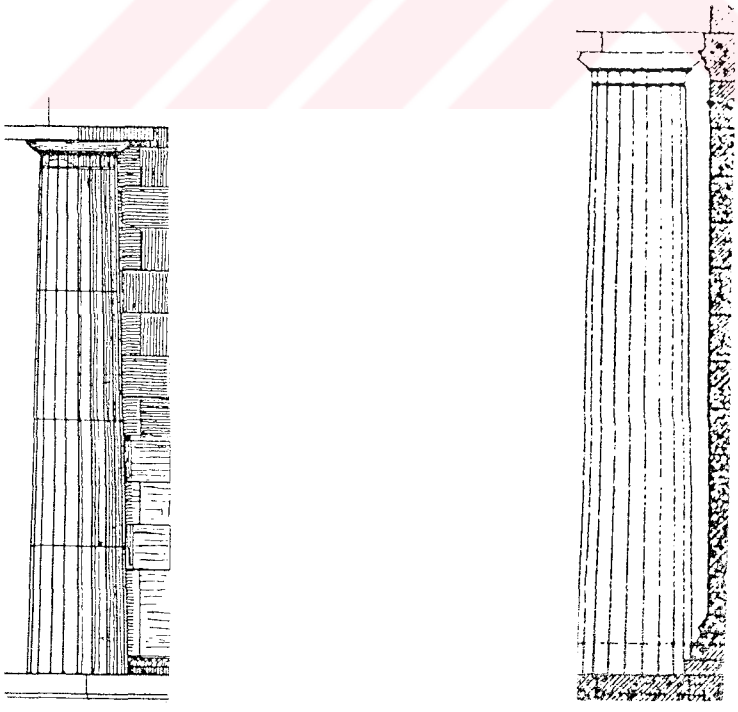

Şekil 5.9 Delfi (Pomtow 1912: Levha 2) ve Epidauros Tolosları' nın (Giedion 1969:63) dış kolonadına ait dorik sütunları.

İyonik üslubun yayılması ile dorik elemanlarda da iyonik elemanların oranları görülmeye başlanmış, dorik sütunlar da uzayıp incelmişlerdir. Başlığın antableman kısmı da buna paralel olarak hafiflemiştir. Başlığın yüksekliği genellikle sütun üst çapının yarısı kadardır.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında iyonik sütuna sahip tek örnek Philipeion' dur. Yapının mimari elemanları hakkında yeterli bilgi olmayışı değerlendirmeyi güçleştirmektedir. Ortalama gövde yüksekliği Vitruvius' ta 8.5 çap olarak verilir. Philipeion' da yükseklik 9 çap kadardır.

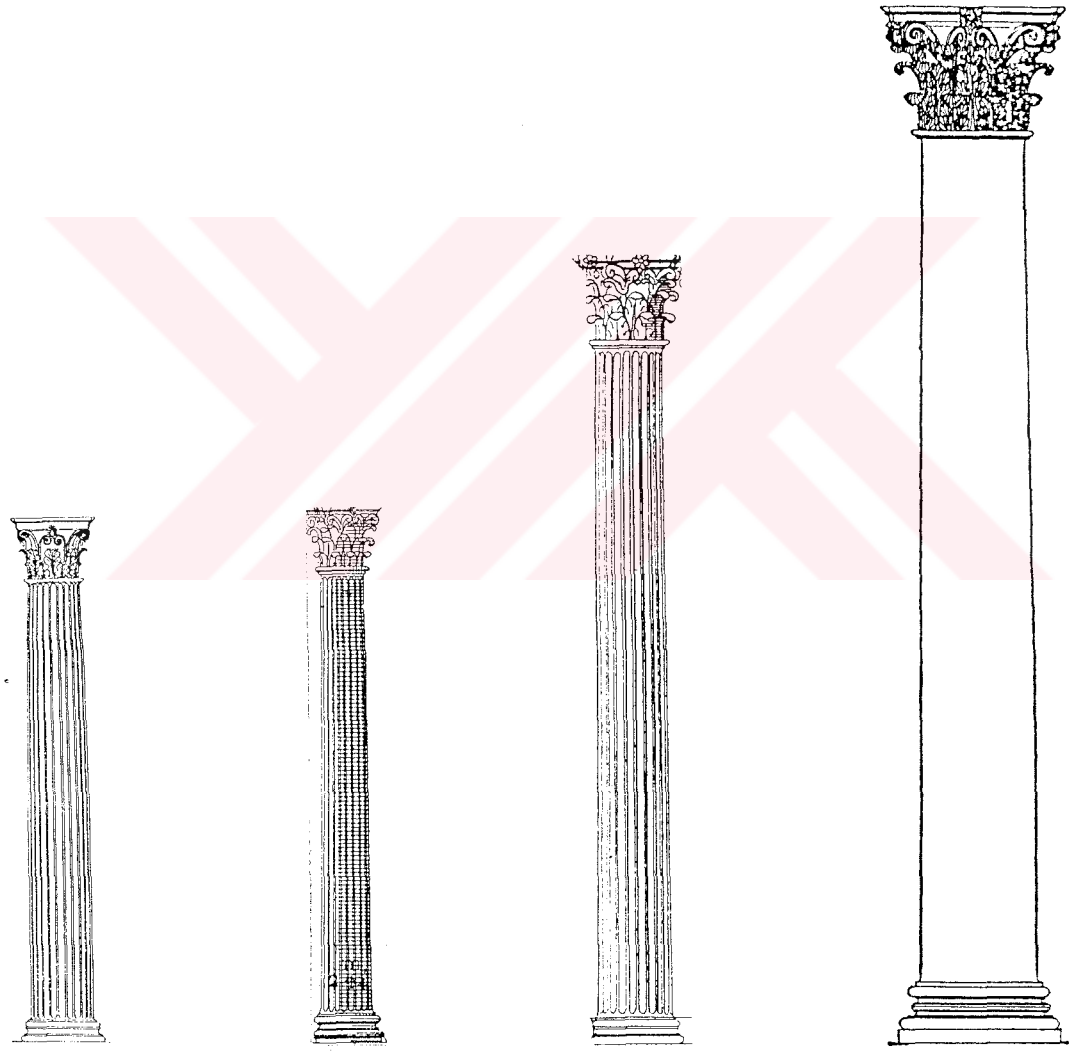

a. Epidauros Tolosu b. Sibyl Tapınağı c. Matter Matuta Tapınağı d. Pantheon

Şekil 5.10 Korint sütun örnekleri (Brown 1948:208,322; Palladio 1965:Levha 35 ve 66). Ölçek: 1/100

İyon sütununun en önemli özelliği volütlü başlığı ve sütun altlığıdır. İki çeşit altlık vardır:

1. İyonya Kaidesi: Bir ayaklık üzerinde komplike silmelerden meydana gelmiştir.
2. Attik-İyon Kaidesi: Basit silmelerden meydana gelmiş ve hemen stilobat kademeleri üzerine oturmuştur. Philipeion'un sütun altlığı attik iyon kaidedir (Şekil 4.2).

İyonik sütun başlığının çapı, sütun alt çapından 1/7-1/12 daha küçüktür. Sütun yukarıya doğru aynı açı ile daralır, iyonik sütunun enthasisi yoktur. Başlık yüksekliği 1, saçaklık yüksekliği ise 2 çap kadardır (Ünsal 1973:397).

Korint sütunu iyonik sütundan ayıran tek özellik, başlığıdır. Başlıklar dekoratif açıdan çeşitlilik gösterir. Sütun yüksekliğinin ideal ölçüsü, alt çapın 9 katı kadardır. Bu oran Pantheon'da 7.75, Sibyl Tapınağı' nda 9.5, Vesta Tapınağı'nda 10, Matter Matuta Tapınağı'nda 11, Baalbek' teki Venüs Tapınağı'nda 15'dir.

5.3.6 Saçaklık

Saçaklığı oluşturan elemanlar arşitrav, friz ve korniştir. Çatı yükünü diğer elemanlara aktarırlar. Tarihlendirmede en önemli elemandır. Büyük tapınaklarda arşitrav ile frizin aynı bloktan çıkarıldığı, saçaklığın 2 parçalı olarak yapıldığı örneklere de rastlanmaktadır.

Dorik tapınaklarda friz triglifli ve metopludur. Triglif 2-4 olukludur. İdeali 3 oluk olmasıdır. Dorik düzendeki Delfi ve Epidauros Tolosları'nın da triglifleri 3 olukludur. Dor düzeninde saçaklık elemanlarının dış yüzeyi düzdür. Diğer düzenlerin saçaklıkları gibi kademeler yoktur. Genellikle elemanlar dekorasyonsuz, silmeleri bezemesizdir. Bütün güzelliği elemanları arasındaki oranlardır. Metoplarda hayvansal ve bitkisel bezemeler bulunan örneklere de rastlanmaktadır. Delfi ve Epidauros Tolosları metoplarında bezeme yer alan yapılardandır.

İyon ve korint düzenlerinde arşitrav fasya denilen üç kademeden oluşmaktadır. Yükseklikleri yukarıdan aşağıya küçülürler. Fasyalar yukarıya doğru hafif çıkıntılar yapar ve bir silme ile biterler. Süslü tapınaklarda fasyalar arasında boncuk dizisi vardır.

Arşitravların alt yüzeyinde, genellikle bitkisel motifli sofitler vardır. Hayvansal ve geometrik motifler de görülür. Frizler, yumurta ok bezemesi ve bir düz yüzey ile sınırlandırılırlar.

Friz, arşitravın üzerine gelir ve genellikle yüksekliği daha azdır. Kabartmalarla süslü olabildiği gibi düz bir bant da olabilir. Vesta Tapınağı M.S. 205 yılına ait bir tapınak olmasına rağmen oldukça sade bezemeli ve düz bir frize sahiptir.

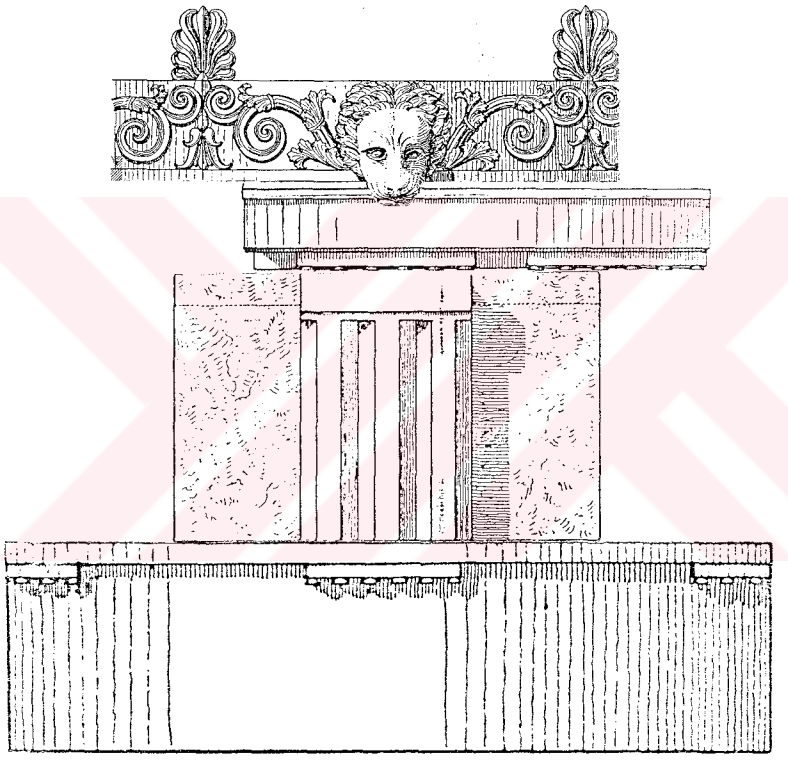

Şekil 5.11 Delfi Tolosu'nun saçaklık elemanları (Pomtow 1912:15).

Profilleri iç bükey frizlere de rastlanmıştır. Örneğin Side'deki Men Tapınağı'nın frizleri arasında iç bükey bezemelere sahip olanları da bulunmaktadır.

M.S. 2 yy' ın ortalarından sonra saçaklık elemanlarının bezeme şekillerinde değişiklikler görülür. Bezeme boyutları büyür ve derinleşirler. Frizlerin ortası şişkinleşir. Bitkisel motifler yanısıra askılı frizler görülür, askılar (girland) aşırı yüklü, dal, yaprak, çiçek ve

meyva motiflerinin kurdele ile sarılmışı görünümündedir. Girlandlar öküzbaşı, kartal, Nike veya Eros tarafından taşınır (Anabolu 1970:75-80). M.Ö. 50 yılında inşa edilmiş bir tapınak olan Sibyl Tapınağı'nın frizinde öküzbaşıyla taşınan yüklü girland motifi bulunur. Bütün friz bloklarında aynı bezeme tekrar eder. Side Fortuna Tapınağı'nın sella duvarına ait arşitrav-friz blokları arasında da öküzbaşlı bir frize rastlanır. Friz oldukça tahrip olmuş bir şekilde günümüze ulaşmıştır. Yine Fortuna Tapınağı'nın sella duvarına ait Eros'lu bir frizin varlığı Arif Müfid Mansel (1951, 1956, 1978) tarafından belirtilmesine rağmen, bugün bulmak mümkün olmamıştır.

Resim 5.10 Side Men Tapınağı'na ait Arşitrav-friz bloklarından biri. Friz içbükey bezemelidir.

M.S. 2. yy' ın ortalarından sonra ensiz frizler de yapılmış, sütun yivleri frizlerin diş yüzeyine de uygulanmıştır. Frizde insani ögeler kullanılması Küçük Asya'ya özgü bir buluştur (Anabolu 1970:75-78) ancak ele alınan yuvarlak planlı tapınaklar arasında frizinde insan bezemeleri olan elemanlara rastlanmamıştır.

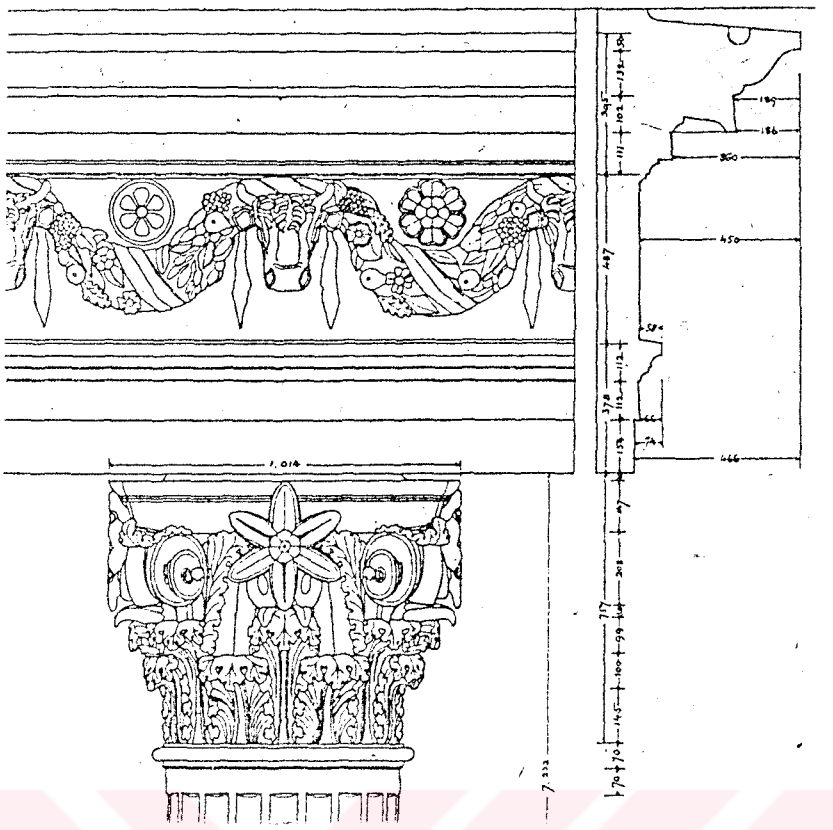

Şekil 5.12 Sibyl Tapınağı' nın saçaklık elemanlarının restitüsyon görünüşleri (Gromort 1947:16).

Arşitrav ve friz bloklarından sonra korniş ve sima gelir. Korniş, friz ile sima arasında yer alan profilli ve bezemeli, genellikle katları ayıran bir yapı elemanıdır. Sima ise saçaklığın çatı başlangıcındaki, yağmur suyu oluğunun bulunduğu son elemanıdır (Saltuk 1993:161). Özellikle iyon ve korint düzenlerinde simalar, yüklü bezemeler taşır. Kıvrıkdal ve palmet en sık görülen bitkisel motiflerdir. Bezemesiz, düz örneklere de rastlanır (Anabolu 1970:82). Bezemeli ya da düz olsun simalar genellikle aslanbaşı çörtenlidir. Arşitrav ve friz gibi korniş ve sima da genellikle aynı bloktan inşa edilirler.

Dairesel tapınaklarda giriş cephesinde düz bir pronaos olması halinde üçgen ya da kemerli alınlıklar da kullanılan saçaklık elemanları arasında yer almıştır. Alınlıklar düz oldukları gibi bezenmiş de olabilmektedirler. Roma mimarisi alınlıklarının eğimi Helenistik döneminkilere göre daha fazladır (Rumpf 1949:50).Yuvarlak planlı tapınaklar arasında B Tapınağı ve Baalbek'teki Venüs Tapınağı'nın pronaoslarında alınlıklarının bulunduğu bilinmektedir. Ancak tapınakların üst yapıları günümüze ulaşamamıştır. Günümüze ulaşan tek alınlıklı yapı Pantheon'dur (Resim 5.11). Bergama Asklepion'undaki yuvarlak planlı

tapınağın Pantheon'a mimari benzerliği nedeniyle, bu tapınakta da bir alınlık bulunması gerektiğini söylemek yanlış olmaz.

Resim 5.11 Pantheon'un Agrippa döneminde yapılmış olan alınlığının bugünkü durumu. Antik dönemde alınlık heykellerle bezeli iken bu heykellerin hiçbiri günümüze ulaşamamıştır.

5.3.7 Örtü

Yunan Mimarisi kolon kiriş mimarisidir, açıklıklar düz elemanlarla geçilmiştir. Kemer, tonoz ve kubbe nadir olarak kullanılmıştır. Bu nedenle Yunan Mimarisi'nde yuvarlak planlı yapılar konik çatılarla örtülmüştür. Delfi Tolosu (Şekil 5.1) ve Philipeion'un (Şekil 4.2) üst örtüsü iki kademeden oluşur. Sellanın üstü yükseltilerek portikodan ayrılmıştır. Epidauros Tolosu'nun çatısı ise konik ancak tek kademelidir (Şekil 5.2).

Roma Mimarisi'nde ise yuvarlak planlı yapılarda kubbe kullanımının yanında konik ve piramidal örtü biçimleri görülmektedir. Sibyl, Vesta, Pantheon, Zeus Asklepios, Minerva Medica Tapınakları kubbe; B Tapınağı, Roma ve Augustus Tapınağı, Matter Matuta Tapınağı, Baalbek'teki Venüs Tapınağı Perge agorasının ortasındaki tapınak ve Diocletian

Sarayı' ndaki Venüs Tapınağı tek kademeli konik; Divus Romulus ve Santa Costanza Tapınakları iki kademeli konik; Fortuna Tapınağı ise 12 köşeli piramidal çatı ile örtülüdür.

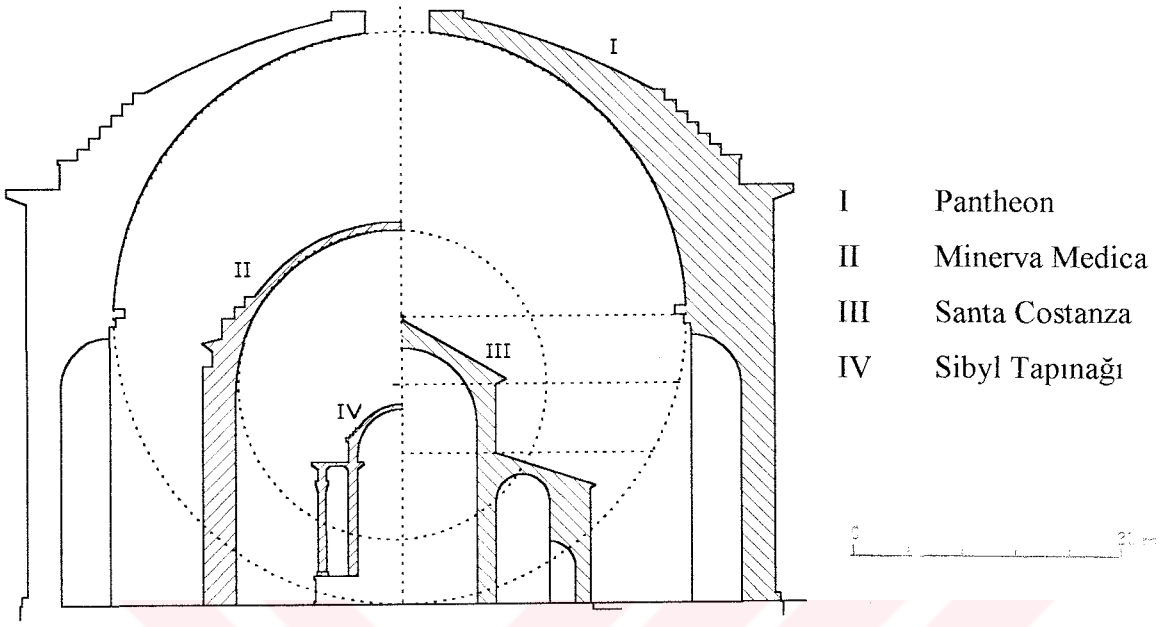

Şekil 5.13 Kubbeli tapınakların sematik kesitleri üzerinde örtü boyutları karşılaştırması.

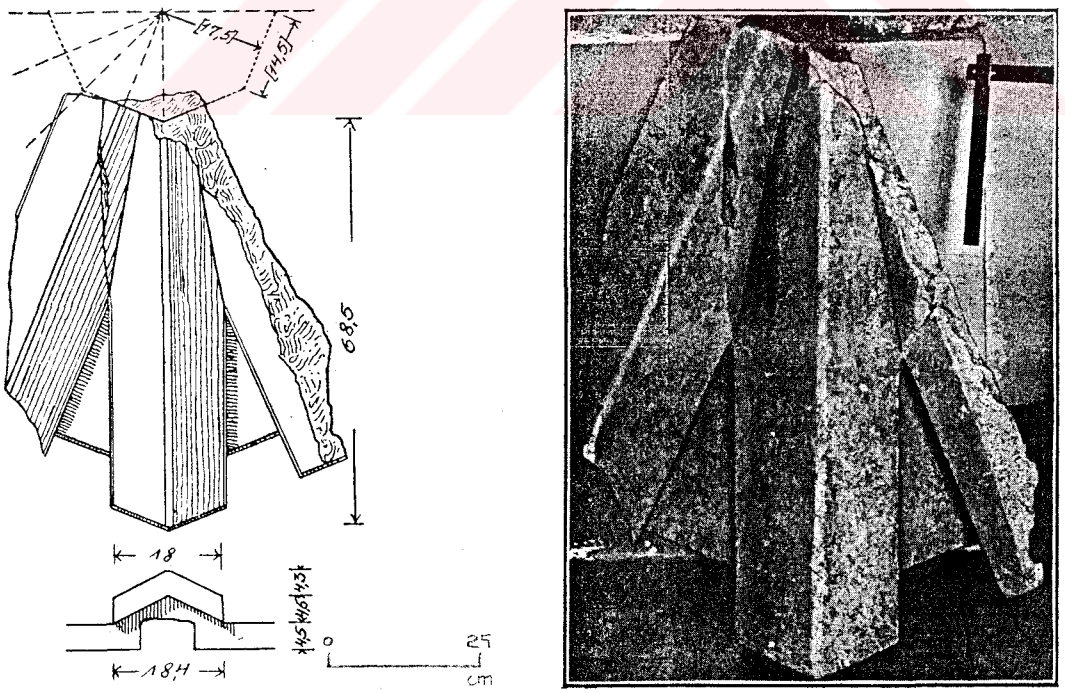

Şekil 5.14 Delfi Tolosu'na ait mermer çatı kaplamalarından bir örnek (Pomtow 1912:35).

Dış cephede konik çatı ile örtülü tapınaklarda, iç mekanın kubbe ile örtüldüğü örneklere rastlanmaktadır. Örneğin Santa Costanza ve Diocletian Sarayı' ndaki Venüs Tapınağı dış mekanlarında konik çatı ile örtülü olmalarına rağmen sellalarını kubbe kapatmaktadır.

Tapınaklar genellikle pişmiş toprak, taş yada mermer kiremitle kaplanırlar. Kiremitin altına su yalıtımı sağlaması için çamur sürülür. Çatının iç bünyesi genellikle ahşaptır. Örtü yapısına göre tepelikle (akroter ve antefiks) süslenir. Tepeliğin ölçüleri genellikle sütun başlığının yüksekliğine eşittir.

5.3.8 Silme ve bezemeler

Silme ve bezemeler yapıların tarihlendirilmesinde en önemli elemanlardır. Silmeler yapıların podyum alt ve üstlerinde, saçaklık elemanlarında ve sella duvarlarında yer alırlar. En çok kullanılan silme, düz ve dar şeritlerdir. Kullanılan her iki profilin arasında çoğunlukla bir düz şerit olur. En çok görülen silme çeşitleri oluk, kaval, topuk ve armudidir.

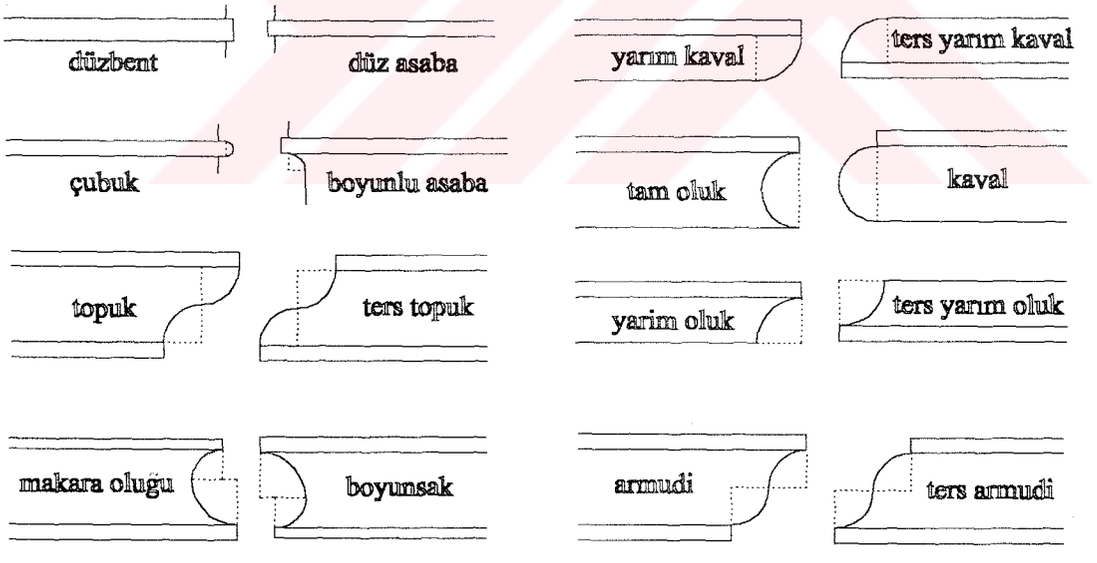

Şekil 5.15 Antik mimaride yaygın olarak kullanılan silmeler.

Bezemeler özellikle, sunaklarda, sütun altlıkları ve başlıklarında, saçaklık elemanlarında, sella duvarlarında ve nişlerde bulunmaktadır. Silmeler ve bezemeler yapı elemanlarına birarada kullanılırlar. En çok kullanılan bezeme şekilleri, boncuk dizisi, lesbos kimatyonu ve yumurta-ok dizisi (iyon kimatyonu)' dur. Boncuk dizisi, bir silmenin üzerine gelen,

dönüşümlü dar ve kabarık stilize tanelerin dizilmesiyle oluşan bezeme şeklidir (Saltuk 1993:41). İyon ve korint düzeninde arşitravın fasyalarının boncuk dizisiyle ayrılmış olduğu yapılara rastlanır. İyon kimatyonu, yumurta dizilerinden ve aralarına konmuş mızrak ucu şeklindeki öğelerden oluşturulmuş süsleme şerididir. Ovolo da denir. Lesbos kimatyonu ise kalp biçiminde yapraklar ile bunların arasında yer alan mızrak uçlarından oluşmuş süsleme biçimidir (Saltuk 1993:112).

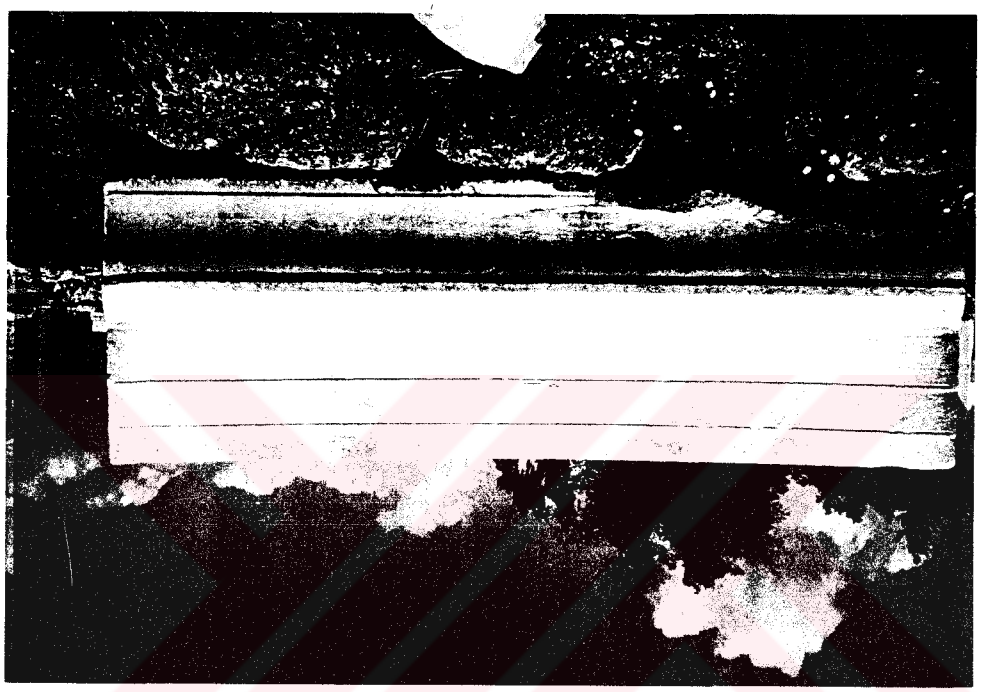

Resim 5.12 Fortuna Tapınağı'nın arşitrav-friz bloklarının arka görünüşleri fasyalı ve profillidir.

Tapınma işleminin binanın dışında olması nedeniyle insanların tanrı ile tek bağlantıları yapının dış cephesidir. Tanrıların ihtişamının halk tarafından hissedilmesi için, tapınakların dışı, silme ve bezemelerin yanında heykel, altın kaplama ve boya ile de süslenmiştir. Ancak boya uçucu olduğundan, boyalı bezemeler günümüze pek ulaşamamıştır.

Zemin ve duvar bezemeleri M.S. 2.yy'ın ikinci yarısından sonra artmıştır.

Sofitler, arşitravların alt yüzeyinde yer alan bezemelerdir. M.S. 2. yy'dan itibaren aynı yapı üzerinde bile her arşitravda farklı sofite rastlanmaktadır. Dar ve geniş olarak ikiye ayrılırlar. Dar sofitlerin bezemesiz olanlarına rastlandığı gibi; düz girland, kıvrım dal, örgü

band motiflilerine, figürlülerine ve tekrar eden motiflerden oluşanlarına da rastlanmaktadır. Geniş sofitler ise tek şeritli, üç şeritli ve figürlü olarak üç grupta incelenebilirler. Tek şeritli geniş sofitlerde düz girland, örgü band ve kıvrım dal motiflarine rastlanır. Üç şeritli sofitler ise orta düz girland, orta kıvrım dal, orta meandr ve orta örgü band gibi motifler içerirler. Kenar motifleri ise çeşitlilik gösterir. Figürlü geniş bezemeler ise tek şeritli ve üç şeritli olabilmektedirler (Abbasoğlu 1994:10-12).

Resim 5.13 Fortuna Tapınağı' nın bir arşitrav-friz bloğundaki lesbos kimatyonu, iyon kimatyonu (yumurta-ok bezemesi) ve boncuk sırası.

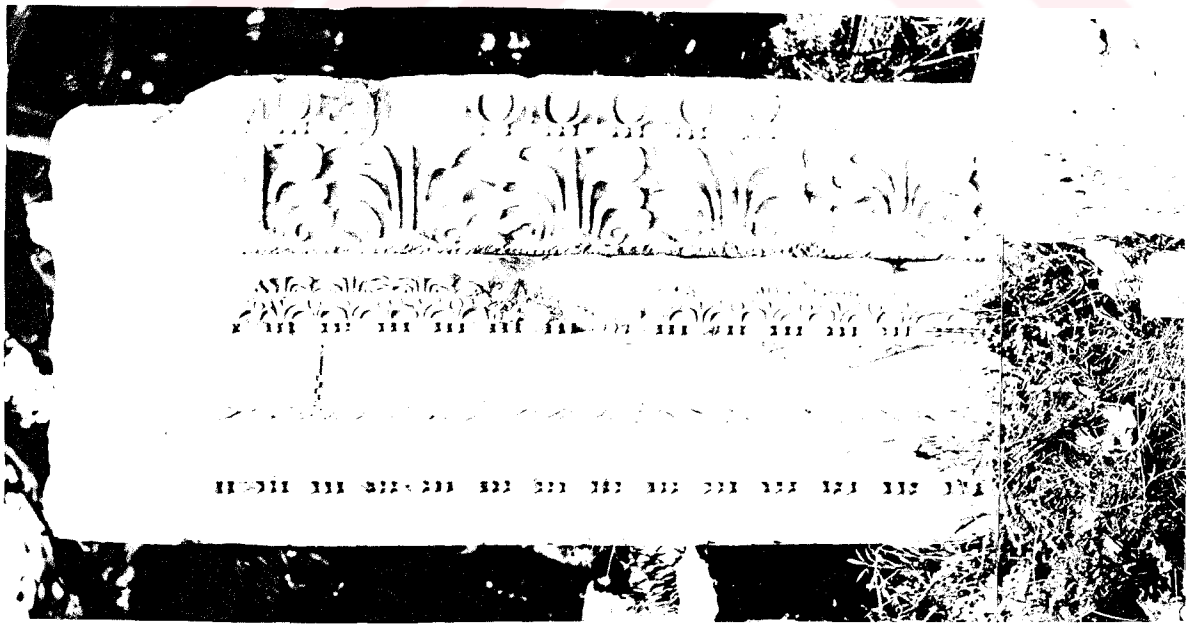

Resim 5.14 Side'deki Men Tapınağı'nın giriş portiğine ait bir arşitrav-friz bloğu.

Geometrik şekiller, bitkisel bezemeler, hayvan tasvirleri de kullanılan bezemeler arasındadır. Meandr motifi geometrik bezemeler arasında en sık kullanılanlardan biridir. Şerit bezeme, fret, aşık yolu, sapak gibi isimlerle de adlandırılır. Geometrik kıvrımlardan oluşan bu bezemenin, üçgen, dörtgen ve dişli biçimlerine de rastlanır (Saltuk 1993:117). Genellikle kornişte yer alan bir bezeme şeklidir. Bir diğer geometrik bezeme diş sırasıdır. Meandr motifi gibi kornişte yer alır.

Resim 5.15 Perge agorasının ortasındaki yuvarlak planlı tapınağa ait tek arşitrav parçasında yer alan sofit geniş ve üç şeritli bezemelidir. Ortada çift merkezli örgü bant, lesbos kimatyonu ile çevrilidir.

Rozet, stilize çiçek biçiminde dairesel bezeme motifidir. Epidauros Tolosu'nun metopları rozet bezemelidir (Resim 4.1). Zoomorfik bezeme, stilize hayvan motifli bezemelere verilen isimdir. Aynı zamanda çörten olarak da kullanılan aslan başı motifleri en yaygın olanlarıdır. Delfi Tolosu'nun metopları zoomorfik motiflerle süslenmiştir.

Stukko ise alçı yada sönmüş kireç, tebeşir, beyaz mermer tozu, yumurta akı, tutkal ve su karıştırılarak yapılan bir çeşit sıvadır. Düz olarak uygulandığı gibi, perdahlı ve bezemeli olarak da uygulanmıştır. Antik Roma'da yaygın olarak kullanılmış bir bezeme çeşitidir.

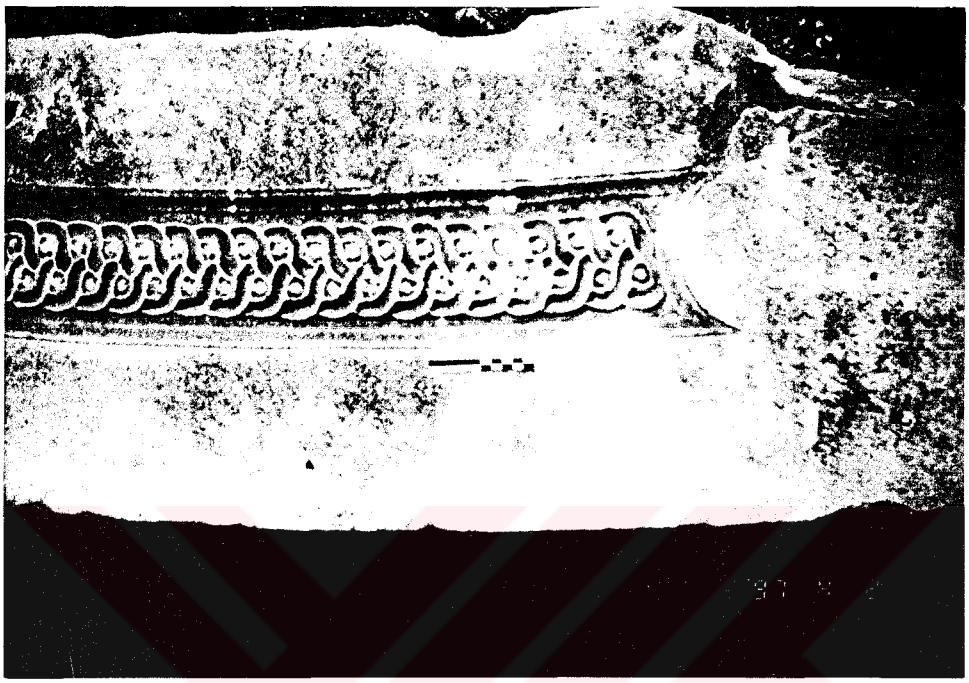

Resim 5.16 Side Fortuna Tapınağı'na ait bir arşitrav sofitinde çift merkezli örgü bezemesi.

Resim 5.17 Side Fortuna Tapınağı'na ait bir arşitrav sofitinde yapraklı kıvrımdal motifi.

Resim 5.18 Fortuna Tapınağı'na ait bir sofit bezemesinde bitkisel ögeler kullanılmıştır.

Resim 5.19 Fortuna Tapınağı' na ait kasetli tavan levhasının arka yüzeyinde yer alan meandr motifi.

Resim 5.20 Side Fortuna Tapınağı'na ait bir sütun başında akant yaprağı.

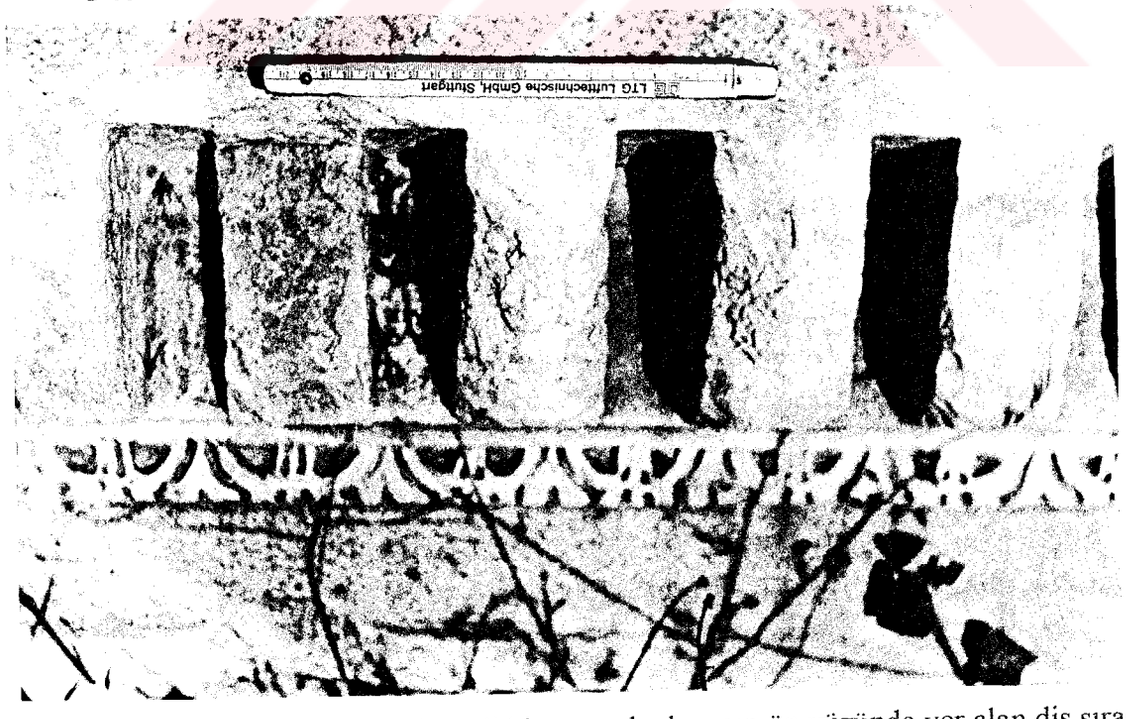

Resim 5.21 Men Tapınağı'na ait kasetli bir tavan levhasının ön yüzünde yer alan diş sırası.

Akantus bitkisel bezemesi, yaban enginarı yaprağı biçiminde bir bezeme motifidir (Resim 5.20). Kenger yaprağı olarak da adlandırılmaktadır. Özellikle korinth sütun başlıklarında görülür. Korint akantusları ilk olarak M.Ö. 5.yy sonuna doğru, mimar Kallimakhus tarafından kullanılmıştır. Romalılar bu yaprağı, bütün uçlarını yuvarlatarak ve her dilimini üç kısma ayırarak, daha çok bir asma ya da defne yaprağına benzetmişlerdir.

5.4 Yunan ve Roma Tapınaklarının Farkları

Yunan tapınağı çevresinden bağımsız bir plastiktir. Romalı ise bir şehirci olarak karşımıza çıkar, yapıların birbiriyle ilişkilerini hesaba katar, cepheyi de vurgular. Geç Helen tapınakları gibi, bir alan içerisinde, alanın genel planlaması dahilinde, eksenlere bağlanarak belli bir cephe ve silüet kazanır.

Yunan tapınakları iç bünyesini dışına da yansıtır. Roma tapınaklarının ise dışı, Yunan kadar hatta yeri geldiğinde daha fazla etkileyicidir. Ancak dış yapıya bakılarak iç bünye hakkında fikir yürütülemez.

Yunan Mimarisi'nde tapınak iç mimarisine önem verilmez. Roma Mimarisi'nde ise iç mekan önemlidir. Roma tapınakları, Yunan tapınaklarından daha büyüktür, pronaos daha derindir.

Yunan tapınakları üç basamak ile yükseltilmiş bir alt zemin (krepis) üzerindedir. Roma tapınakları ise genellikle bir podyum üzerinde yer alırlar ve podyuma çıkan merdivenleri sadece giriş cephelerinde yer alır.

6. YAPIM TEKNİKLERİ

6.1 Malzeme

Her dönemde olduğu gibi antik dönemde de kullanılacak malzemenin seçiminde bölgesel şartlar önemli bir rol oynar. Genellikle en sık kullanılan malzeme en kolay bulunanıdır. Sadece büyük ve çok önemli yapıların, özellikle tapınakların inşasında malzeme nakli söz konusudur. Ancak yuvarlak planlı tapınaklar genellikle küçük boyutlu yapılar olduğundan yerel malzeme ile inşa edilmişlerdir.

Pantheon yapı malzemeleri bakımından çeşitlilik göstermektedir. Romalılar'ın kullandığı beton malzemenin en iyi uygulandığı örneklerden biri Pantheon'dur. Beton harcın ilkel maddesi, pozzalanadır. Bu, Napoli'nin yakınındaki Pozzuoli ile Roma'nın etrafında, bol miktarda bulunan volkanik bir topraktır. Kireçle karıştırılıp ıslatıldığında, suyun altında bile katılaşabilen gayet dayanıklı bir kütle oluşturur. İmparatorluk Dönemi'nin en büyük yapılarından biri olan Pantheon'da bu harç kullanılmıştır. Pantheon'un duvar malzemesi zeminden kubbeye doğru hafifleyerek değişmektedir. En alt bölümde bazalt kullanılmıştır. Bazalt, volkanik kayaçlardandır. Ateşe dayanıklı bir taş çeşitidir. İşlemesi zor, yoğun, sert ve basınca dirençli bir taştır. Derin gözenekli olanlar duvarlarda kullanılır, gözeneksiz bazalt çeşitleri daha çok sütun başlıklarında tercih edilirdi. Pantheon'da bazaltın üstünde tüf ve traverten, daha sonra tuğla ve tüf, kubbenin ortasına doğru da sünger taşı kullanılmıştır (Coarelli 1975:61) (Şekil 6.1). Granit ve mermer de Pantheon'da kullanılan malzemelerdir. Portikodaki sütunlar Mısır granitindendir (Boatwright 1987:54).

Bergama Asklepion'undaki Zeus Asklepios Tapınağı Pantheon'u andıran tekniklerle inşa edilmiştir. Kubbesinde çakıl taşı, moloz ve harç karışımı kullanılmıştır. Sella duvarı ise andezit bloklardan yapılmıştır (Anabolu 1970:35). Andezit, volkanik kayaçlardandır. Koyu renkli minarellere sahiptir. Zeytin yeşili zemin üstüne siyah ve pembemsi sarı olarak görünürler. İçindeki iri kristaller andezitdir. Bazı andezitlerde hamur kısmen camsı olur. Tümü camsı malzemelerden oluşmuş andezitler de vardır.

Tapınak mimarisinde tümüyle mermerden yapılmış tapınaklara sıklıkla rastlanır. Delfi Tolosu tümüyle mermer olarak inşa edilmiş bir yapıdır. Mermer M.Ö. 6 yy'dan itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Tanrılara duyulan saygı ve korku, onlara adanan yapıların en iyi kalitede malzeme ve işçilik ile yapılması sonucunu doğurmuştur. Ekonomik imkanların yeterli olmadığı dönemlerde, mermer kaplama levhası olarak kullanılmıştır. Bu kullanım biçimi ilk kez İmparatorluk Dönemi Romasi'nda görülür. Binanın tümü mermer olabildiği gibi, kısmen de mermer kullanılmaktadır. Erken dönemde, yapı mermer de olsa dam silmeleri ve kiremitler pişmiş topraktan yapılmıştır.

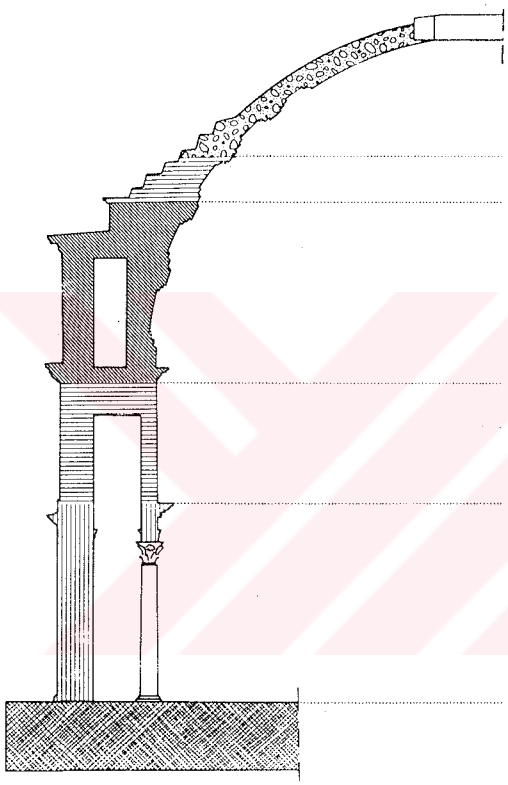

Şekil 6.1 Pantheon'un yapımında kullanılan malzemelerin duvar bünyesindeki dağılımı (Coarelli 1975:61).

Roma'da ayakta kalan en eski mermer tapınak olan Matter Matuta Tapınağı'nın malzemesi pentelik mermerdir (Ward 1971:22). Pentelik mermer (Pentelikon), Pentelikus Dağı'ndan çıkarılması nedeniyle bu ismi almıştır (Gloag 1963:51). Tapınaklarda sık rastlanılan saydam yüzeyli bir mermer çeşitidir. Özellikle Roma'da pek çok yapı pentelik mermerdir. Beyazdır, zamanla yüzeyinde sarımtrak bir tabaka oluşur (Saltuk 1993:118). Kolay işlendiğinden sık kullanılan bir çeşit olmuştur. Özellikle tapınaklarda, profiller ve eğrisel formların yapımında tercih edilmiştir.

Tufo (tüf) denen volkanik taşlar, Roma Devleti'nde Cumhuriyet Dönemi başlarından itibaren kullanılmıştır. Peperin gibi yumuşak, işlenmesi kolay ve sağlam taşlardır (İnel 1984:30). Tüf taşının kullanıldığı Yunan tapınaklarına da rastlanmaktadır. Örneğin, Epidauros Tolosu'nun temelindeki labirent dehlizlerin (Resim 3.1), merdivenin ve sella duvarının malzemesi tüftür. Yapının sütunları ve saçaklık elemanları ise mermerden yapılmıştır.

Tüf taşının kullanıldığı bir başka yapı, Forum Romanum'daki Vesta Tapınağı'dır. Tüf taşı bloklar halinde yapının temelinde kullanılmıştır. Tüf taşından yapılan temel, tuğladan veya beton harçtan yapılmış olan duvar yüzeylerinde olduğu gibi, mermer levhalarla kaplanmaktadır. Yapının görülen bütun yüzeyi mermerdir.

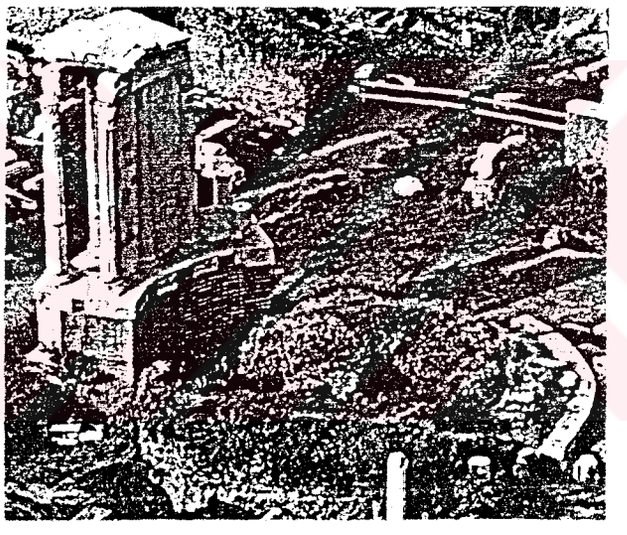

Resim 6.1 Vesta Tapınağı'nın tüf taşından yapılan temeli (Coarelli 1975:88).

Baalbek'teki Venüs Tapınağı'nın sella ve sütun malzemesi ise tamamen taştır. Sadece yapının monolit, yivsiz sütunlarında mermer kullanılmıştır.

Diocletian Sarayı'ndaki Venüs ve Kibele Tapınakları'nın malzemesi taştır. Kibele Tapınağı'nın frizinin taş olması Venüs Tapınağı'nın da saçaklık elemanlarının taş olabileceğini gösterir. Kibele Tapınağı'nın sella duvarı kesme taştan, izodom, harçlı duvar tekniğinde yapılmıştır. Venüs Tapınağı'nın ise sütunları mermer, günümüze ulaşan diğer bütün mimari elemanları taştır.

Minerva Medica Tapınağı tümüyle tuğla ile inşa edilmiş bir yapıdır. Tuğla aynı zamanda yapının taşıyıcı malzemesi de olduğundan, nişlerin ve açıklıkların bulunduğu yerler çift sıra tuğla ile geçilmiştir. Kubbedeki tuğla dilimlerinin arası dolgu malzeme ile inşa edilmiştir.

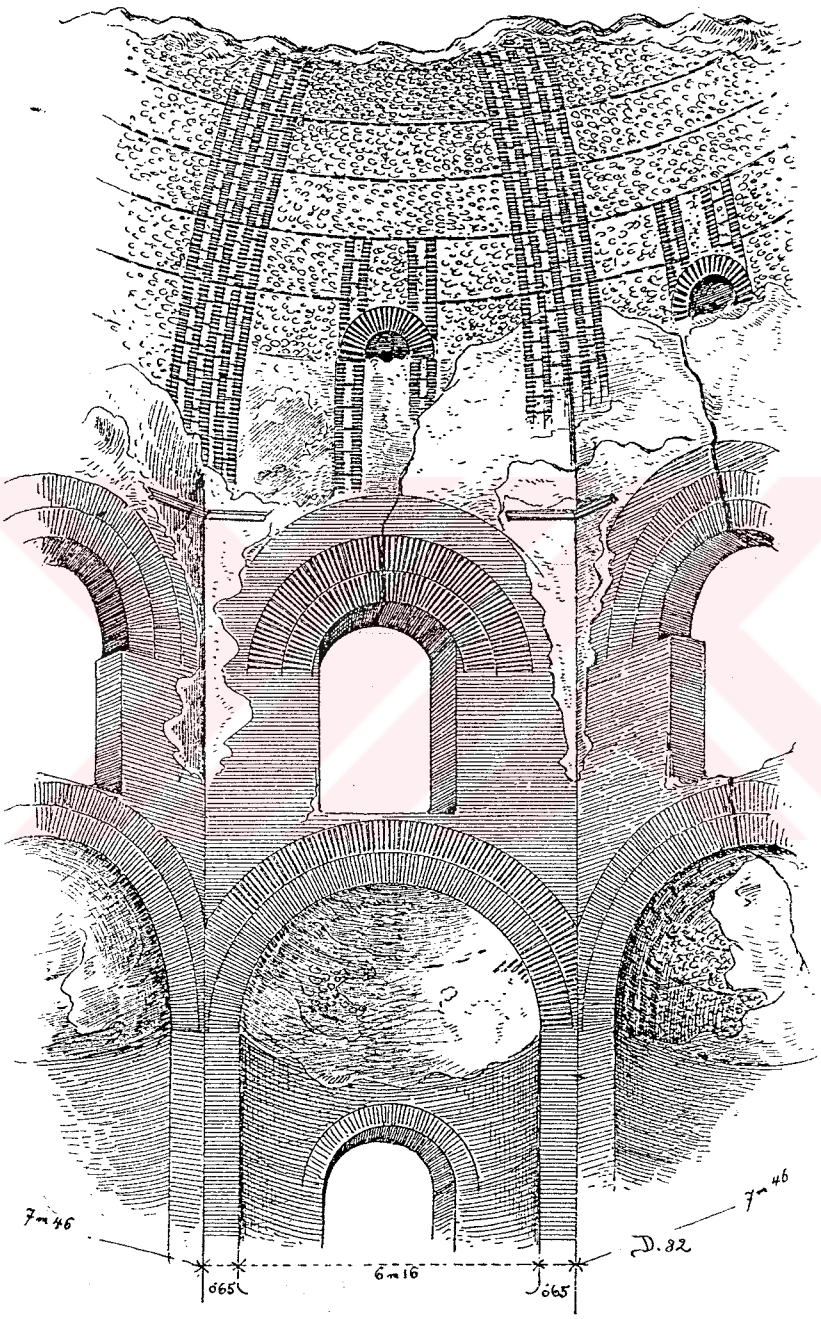

Şekil 6.2 Minerva Medica' nın duvar yüzeyinin inşaat teknikleri (Durm 1905:286).

Tuğla genellikle tapınaklarda tek başına kullanılan bir malzeme değildir. Genellikle mermerin ve taşın yanında sella duvarı ya da dolgu malzemesi olarak kullanılır. Sagra

Argentina Kutsal Alanı'ndaki B Tapınağı sella duvar malzemesi olarak tuğla kullanılmış bir yapıdır. Podyumunun dış yüzeyi taş kaplama olan tapınağın podyumunun iç yapısı da tuğladır (Resim 5.7). Yapının sütun gövdesi taş, sütun altlığı ve başlığı ise mermerdir.

Divus Romulus Tapınağı'da B Tapınağı gibi kısmen tuğla olarak inşa edilmiştir. B Tapınağı'ndan farklı olarak Divus Romulus'un sütun gövdesi mermerdir. Kapının iki yanında yer alan mermer sütunlar yine mermer bir arşitrav taşımaktadır. Ancak bu arşitrav bir başka yapıdan alınarak buraya getirilmiştir (Macadam 1994:91).

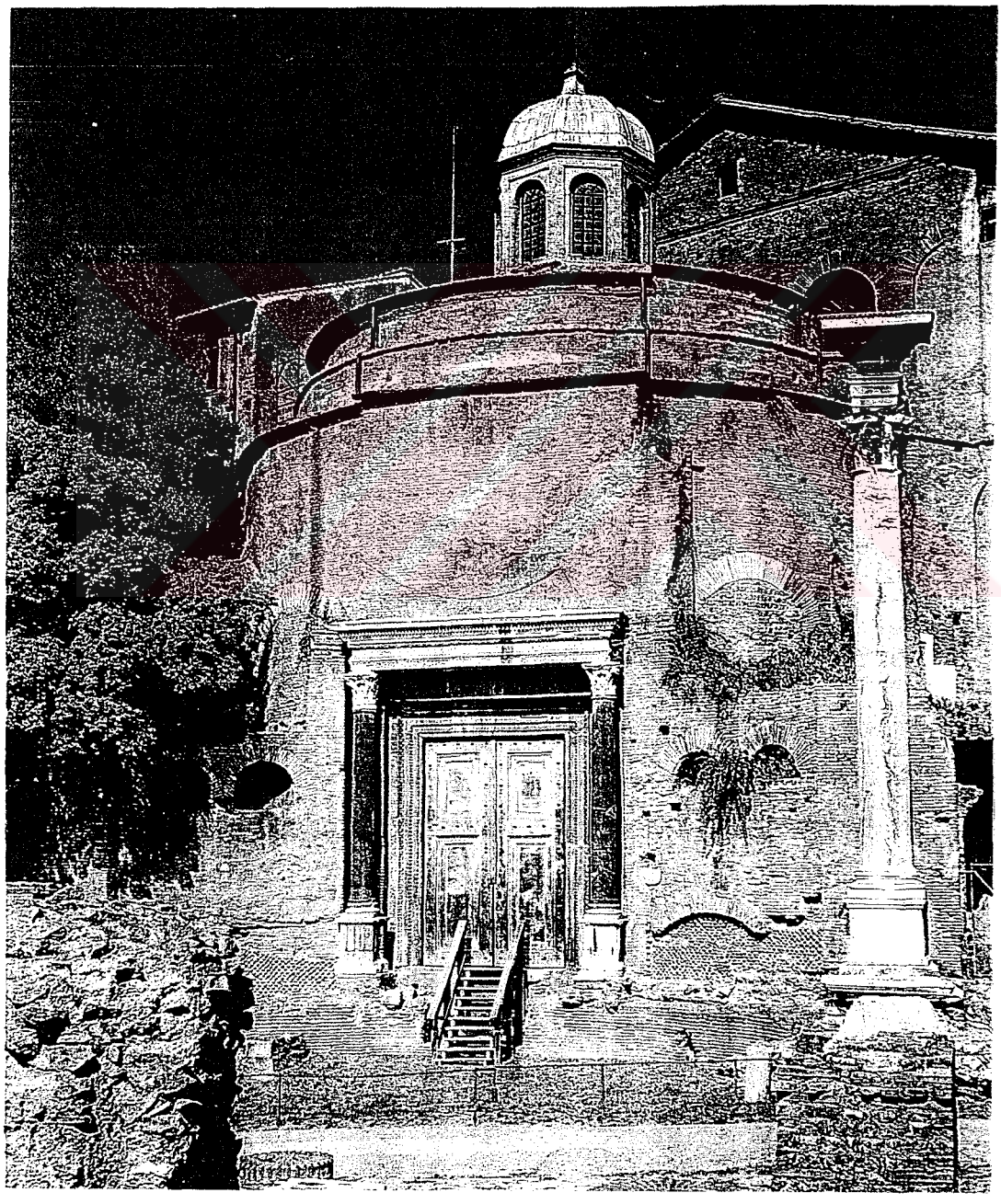

Resim 6.2 Divus Romulus Tapınağı'nın tuğla gövdesi (Bonechi 1997:30).

Tapınaklarda özellikle iç bünyede kullanılan bir taş çeşidi travertendir. Side'deki Fortuna Tapınağı'nın podyumunun içi traverten bloklardan oluşmuştur. Traverten, yeraltı sularının kalsiyum bikarbanatlı bölgelerden geçerken, çözdükleri karbonatların yüzeyde basıncın kalkması sonucu çökelmesiyle oluşan bir kireçtaşıdır. Sünger gibi delikli, boşluklu ve hafif olup, bitki sap ve yapraklarını kapsayanlarına kalkerli tüf, yoğunca olanlarına traverten denir. Çıkarma, işleme ve kesilmesi kolay, çok bulunan bir taştır. Mimarlıkta travertenden ilk kez Romalılar yararlanmışlardır (Saltuk 1993:183).

Resim 6.3 Fortuna Tapınağı'nın iç bünyesindeki traverten bloklar.

Perge Agorası' nın ortasındaki yuvarlak planlı tapınağın podyumunda yatayda iki sıra, düşeyde dört sıra halinde traverten blokları kullanılmıştır. 2.40 m. yüksekliğindeki podyum duvarı iç yüzeyde 2.5 tuğlalık harçlı bir katmana daha sahiptir. İç mekanın kubbe başlangıcından itibaren tuğla duvar kalınlığı 1 tuğlaya düşer. Traverten blokları ve tuğla duvar arasında kalan hacim ise moloz taş ile doldurulmuştur.

Resim 6.4 Perge'deki yuvarlak yapının podyumunun iç bünyesine ait traverten bloklar.

Side'deki bir başka yuvarlak planlı tapınak olan Men Tapınağı'nda da podyumun içi traverten bloklardan inşa edilmiştir. Podyumun cephesi ile alt ve üst silmeleri de traverten orthostatlarla kaplıdır (Mansel 1951:9). Yapının ön galerisi pembemsi bir harç içine oturtulmuş geniş, dikdörtgen mermer levhalarla kaplıdır. Yapının sellası da mermer kaplı olmalıdır.

Yuvarlak planlı tapınaklar arasında en geç döneme ait olan yapı Santa Costanza' dır. Yapı beton malzeme ile yapılmıştır. Kolonların dördü siyah beyaz granit, dördü kırmızı,

diğerleri gri granittir. Kubbe betonunun güçlendirilmesi için, tuğla kaburgalar ve kilit taşları kullanılmıştır. Yapının özgün halinde kubbenin dışı bronz kiremit ile kaplıdır (Rivoira 1972:241).

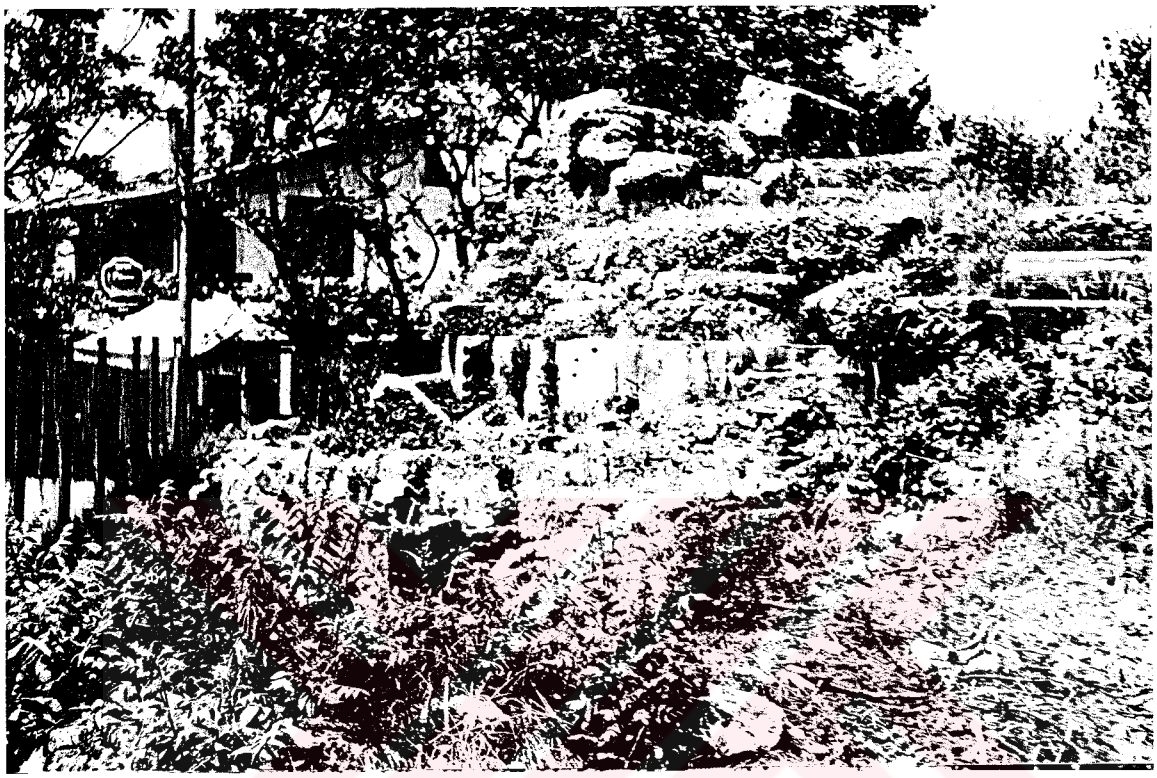

Resim 6.5 Men Tapınağı'nın podyum ve sellasının bugünkü durumu. Yapının kaplamaları yıkıldığından konglemera blokları görülmektedir.

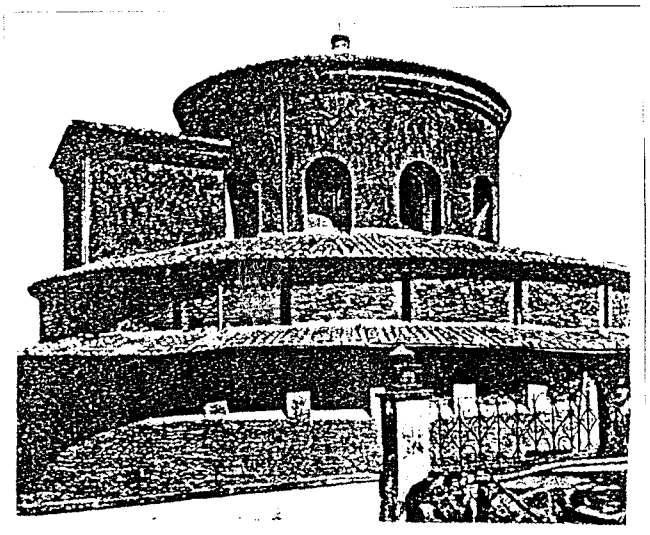

Resim 6.6 Santa Costanza' nın beton dış gövdesi (Rivoiro 1972:241).

Beton konstrüksiyon Yakın Doğu'da Romalılar'dan 1000 yıl önce icat edilmiş, fakat sadece istihkam amaçlı kullanılmıştı. Yapı inşasında ise ilk kez Romalılar tarafından kullanıldığı bilinmektedir. Beton yapımında kullanılan en önemli malzeme puzzolandır. Puzzolan, volkanik nitelikte bir tür gözenekli hafif taştır. Öğütülüp kireç ve suyla karıştırılarak hafif bir beton yapımında kullanılırdı. Avantajı sağlam, ucuz ve fleksibl olmasıdır (Janson 1977:160). Antik Roma'da bu beton hafif ve dayanıklı oluşu nedeniyle kubbe, tonoz gibi örtü sistemlerinin döküm yöntemiyle yapımı için kullanılmıştır. Romalılar beton kullanımı açısından oldukça ilerleme kaydetmişlerdir. (Janson 1977:160).

Ahşabın da tapınaklarda çatının iç bünyesinde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak Antik dönemden günümüze geçen süre nedeniyle yuvarlak planlı tapınaklar arasında günümüze ulaşabilen bir kullanım örneği yoktur. Olimpia'daki Philipeion'un bütün malzemeleri mermerken çatısının iç bünyesinin ahşap olduğu bilinmektedir (Ünsal 1973:363).

Yapılarda kullanılan bir başka malzeme cinsi de madenlerdir. Daha çok bezeme amaçlı kullanılırlar. En sık kullanılan madenler bronz, tunç ve kurşundur (Ward 1971:22). Pantheon'un kapısı tunçtan (Şekil 5.7 ve Resim 5.9), Divus Romulus Tapınağı'nın kapısı ise bronzdur.

Antik dönem tapınaklarında doğal ve yapay malzemelerin yanısıra stuko denilen sıva kullanılmaktadır. Yapının stuko ile kaplanması, havanın etkisinden korunmasını sağlamasına ek olarak dış yüzeye güzel bir görünüm de kazandırmakta idi. Kireç, kum ve mermer tozunun karıştırılması yolu ile yapılmakta olan stukonun, bina içerisi süslemelerinde de kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır (Anabolu 1996:110).

6.2 Yöntem

Taş blokları ocaklarda kabaca işlenip, bir oluk üzerinde dağın yamacından kaydırılıp, kullanılacağı yere taşınıyordu. Duvar yüzeyleri için kullanılan taş bloklar ve taşlar, parlatma işlemi dışında yerde işlenirdi. Parlatma, yumuşak taşlar ve birtakım yağlarla yapılıyordu (Richter 1984:12-13).

Sütunlarda, en alt ve en üst kasnaklar yerde işlenir, diğerleri sütun dikildikten sonra yapılırdı. Bloklar, yerleştirme durumlarına kolaylık sağlaması açısından harflerle imgelenmişlerdir (Richter, 1984:13).

Bezemeler de sütun yivleri gibi bloklar yerine konulduktan sonra işlenirdi. Taşın işlenecek yüzeyine açılan deliklerle bezemenin sınırı kabaca işlenir, daha sonra yerinde son hali verilirdi. Pek çok yapıda tamamlanamamış bezemelerde bu delikler rahatça görülebilmektedir.

Resim 6.7 Fortuna Tapınağı'nda bir sofit bezemesi. Bezeme işlenmiş olmasına rağmen açılan delikleri görmek mümkündür.

Yatay blokların tüm yüzleri birbirine yapıştırılır, dikey blokların ise kenar kısımları işlenip ortaları kaba bir şekilde oyularak bırakılırdı.(Anathirosis işlemi). Bu da net birleşmeyi sağlardı (Richter, 1984:13).

Resim 6.8 Perge'deki Helenistik kapının avlusunda bulunan bir arşitrav-friz bloğunda tamamlanamamış bir friz bezemesi.

Resim 6.9 Fortuna Tapınağı'nın arşitrav bloklarında anathirosis.

Konglemera blokları ve puzzolana harcı, beton görünümü ile antik yapıların ana malzemesidir. Konglomera, bir tortul kayaç cinsidir. Kum ve çakıllların basınç altında uygun bir doğal bağlayıcı ile sertleşmesiyle oluşur (Saltuk 1993:102). Sağlam taşlardır. Tapınaklarda dolgu malzemesi olarak kullanılır, dış yüzeyleri mermer ya da taş ile kaplanırdı.

Duvarın beton kitlesi hiç açıkta bırakılmamış, dışı taş ya da mermerle kaplanmıştır (İnel 1984:38). Kireçtaşı ve konglomeranın üzeri alçı ile sıvanarak düz bir yüzey elde edilmiş örneklere de rastlanmaktadır.

Duvar taşlarının büyüklük oranları çok çeşitlidir, podyumlarda kullanılan kaplama taşları podyum yüksekliği boyunca tek blok halinde yer alır, sella duvarında kullanılan taşlar ise küçük bloklar halinde inşa edilirler. Bu kaplama malzemelerinde yükseklikle genişlik arasında 1/2.6 oranı en sık rastlanılan orandır (Wycherley 1986:43). Ekonomik durum düzeldikçe kullanılan taş bloklarının büyüklüğü de artmıştır.

Resim 6.10 Fortuna Tapınağı'nın podyum kaplama taşları.

M.S. 2.yy'dan itibaren ana malzeme olarak taş kullanma tekniği yerini kireç harçlı yapımlara bırakmıştır. Bu teknik ile kubbe ve tonoz kullanımı da hız kazanmıştır. Puzzolan toprağı ile karıştırılan ve içine taş kırıntıları katılan kireç, duvarın özünü teşkil eder.

Duvarı dış yüzü önceleri düzensiz veya düzenli eşkenar dörtgenlerle kaplanmıştır (Anabolu 1996:110). Augustus döneminden itibaren tuğla ile kaplanmaya başlanmıştır. Tuğlaların üzerindeki damgalar, ebatları ve aralarındaki harç tabakalarının kalınlığı yapıların tarihlendirilmesinde önemli rol oynar. Tuğla, İmparatorluk Dönemi' nde kemer ve kubbe inşasında kullanılmıştır.

6.2.1 Duvar Örme Yöntemleri

Antik dönem yapılarında, taş dizilişleri bakımından iki çeşit duvara rastlanmaktadır:

- İlki izodom tekniğidir. Duvarın bütün sıraları eşit yükseklikte taş blokları ile oluşturulur. Yuvarlak planlı tapınaklar arasında en sık görülen duvar çeşitidir. Delfi ve Epidauros Tolosları (Şekil 5.1 ve Şekil 5.2) ile Vesta Tapınağı, Perge'deki tapınak, Baalbek'teki Venüs Tapınağı ve Kibele Tapınağı izodom duvarlara sahiptirler. Delfi Tolosu'nun sella duvarının en alt sırasında diğerlerinden daha yüksek bir blok bulunmaktadır (Şekil 5.1). Eş sıralı diziliş bu blok sırasından sonra başlar.

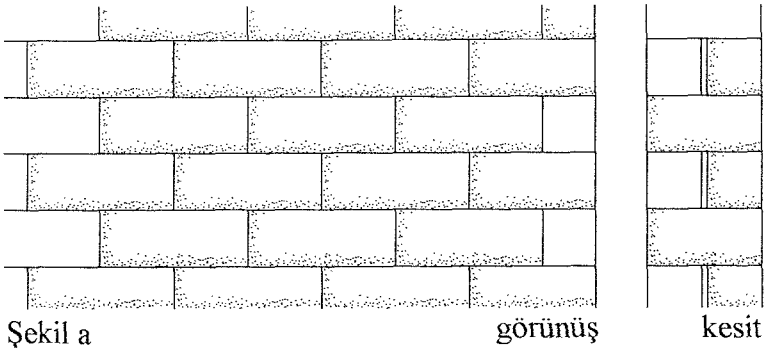

Şekil 6.3 (a) İzodom duvar örme tekniği

- Pseudoisodomun ise taş dizilerinin eşit olmadığı, bir dar bir geniş sıralı duvar çeşitidir.

Matter Matuta Tapınağı'nın (Resim 5.8) sella duvarı pseudoisodomun tekniğinde yapılmıştır.

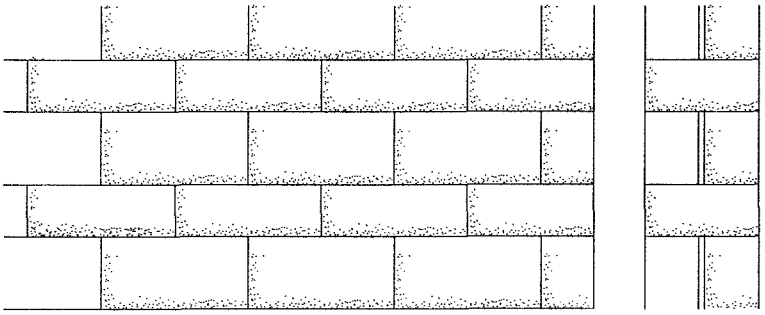

Şekil 6.3 (b) Pseudoisodom duvar örme tekniği.

6.2.1.1 Harçlı duvar

Ekonomik olması ve az işçilik gerektirmesi açısından harçlı duvar yapımı daha tercih edilen bir tekniktir. Başlıca çeşitleri:

1. Opus retikulatum: Baklava biçimli, aynı boyuttaki taşlar, tabanları dış yüzeyde kalacak şekilde duvara saplanmıştır. Genellikle duvarın iç yapısı beton, baklava biçimli taş kaplamalar tüf taşındandır (Vitruvius 1993:36).

M.Ö. 1.yy ortasından M.S.1.yy ortasına, Hadrian dönemine kadar sık kullanılan bir örgü sistemidir. Her yönde döşenen ve yayılan bir yapısı vardır. Yuvarlak planlı tapınaklar arasında, sella duvarının yapım tekniklerini göstermek açısından, günümüze kadar iyi durumda gelmiş yapılardan biri Sibyl Tapınağı'dır (Resim 5.3). Sella gövdesi betondur ve opus retikulatum örgü tekniğinde kaplanmıştır. Yapının pencere ve kapı sövelerinde ise mermer kullanılmıştır.

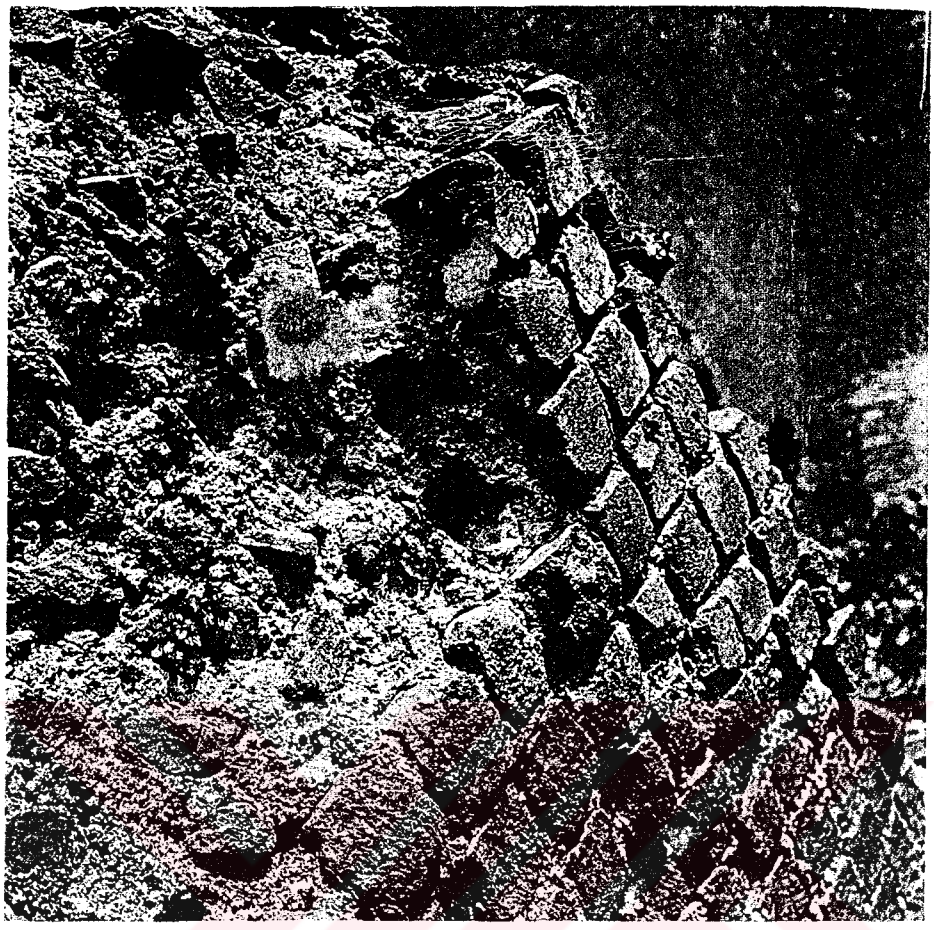

Resim 6.11 Opus retikulatum duvar örgü tekniği (Giedion 1969:57).

2. Opus caementatum: Harç kullanımının yaygınlaşmasıyla gelişmiş bir duvar örgü tekniğidir. Harçla karıştırılmış düzensiz taşlarla döküm duvarlar ve geniş açıklıkları örten tonozlar yapılmıştır (Saltuk 1993:129).

3. Opus incertum: Farklı boyutlar ve farklı şekillerdeki taş bloklarının üst üste yerleştirilmeleri sureti ile oluşturulan kaplama.Düzensiz taş ve harçlı döküm duvarların dış yüzeylerinin çeşitli büyüklük ve biçimde taşlarla ya da tuğlalarla kaplanması ile oluşan duvar örgü biçimidir. Molozlar sıralar halinde birbirleri üstüne bindirilerek döşenir. M.Ö. 2. ve 1. yy.'larda opus incertum kaplamaya çok rastlanır (Onurkan:407).

4. Opus testaceum: Üçgen şeklinde kesilmiş olan tuğlaların sivri uçlarının harcın içerisine gelecek şekilde üst üste yerleştirilmeleri sureti ile oluşturulan kaplama (Kalınlıkları az olan tuğlalardan inşa edilmiş masif tuğla duvar görünümü verir) (Saltuk 1993:130).

Duvarın gövdesi betondur. Roma İmparatorluk Dönemi'nde en çok kullanılmış olan kaplama türüdür. Bunun uygulanmış olduğu yapılara, her ülkede rastlanır.

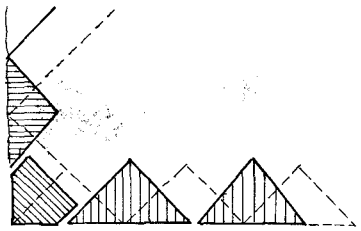

Şekil 6.4 Opus testaceum duvar örgü tekniği.

5. Opus mixtum: Taş ve tuğlaların kırıklarının karıştırılmasıyla oluşan kaplama çeşitidir. Opus mixtum kaplama, daha geç dönemlerde, özellikle Diocletianus Dönemi'nde çok kullanılmıştır (Anabolu 1996:112).

6. Opus caementicum: Taş ve tuğla kırıklarının bir kireç harcı ya da puzzoları ile karıştırılıp kalıba dökülmesiyle elde edilen Antik Roma betonu (Saltuk 1993:129).

7. Bosaj: Antik duvar örgüsünde dikdörtgenler prizması biçiminde yontulmuş taş bloklarının ön yüzlerinin kenarları kaba yada düz işlenerek hafif dış bükey bırakılır, bu türde örülmüş duvara bosajlı duvar denir (Saltuk 1993:41).

8. Opus Latericium: Antik Roma Mimarlığı'nda düz tuğla duvardır. Divus Romulus Tapınağı'nın (Resim 6.2) duvar yapısı opus latericium tekniğinde yapılmıştır.

Yunanlılar taşları bir uzunlamasına bir genişlemesine döşerler ve dolgu kullanmadan duvarı örerlerdi. Ayrıca belli aralıklarla duvar kalınlığı boyunca tek taşlarla bağlantıyı sağlarlardı. Romalılar ise değişken bindirme taşlarla, duvarların sadece dış yüzlerini dik olarak döşer, aralarını kırma taş ve gelişigüzel atılmış harçla doldururlardı. Yüzey duvarlarının iç tarafları girintili çıkıntılı olarak bırakılmıştır. Tuğla duvarlarda, üçgen biçimdeki tuğlaların sivri uçları bu yüzden içe dönüktür. Böylece ikisi kaplama biri dolgu olmak üzere 3 katman oluşur. Duvarların tabakalı olması kalıptan da ekonomi sağlar. Harçlı duvar tekniği sayesinde Yunanlılar'dan daha geniş iç mekanlar elde edebilmişlerdir (Anabolu 1970:45-47).

M.S. 2. yy sonu-3. yy. içinde artan ekonomik kriz döneminde toplama (spoki) malzeme ile de inşaat yapılmıştır.

6.2.2 Taş kenet biçimleri

Antik Mimari'de taşları birbirine bağlamak için kurşun, tunç ve demir gibi zıvana ve kenetler kullanılıyordu. Zıvanalar taşları dikey, kenetler ise yatay olarak bağlarlar (Richter 1984:12).

Kenetler, sık sık oluşan yer sarsıntıları yüzünden yaygın olarak kullanılmıştır. H, N, I gibi şekillerde yapılıyor, konulduğu yere kurşun dökülüyor, kenet malzemesi olarak bronz ve en çok da demir kullanılıyordu. Perikles yapılarında uçları küt, çift T veya H biçimli, M.S.6.yy'dan sonra zaman zaman kanca biçimli kenetler kullanılmıştır (Richter 1984:13).

Resim 6.13 Side Fortuna Tapınağı'nın dış kolonadına ait bir arşitrav-friz bloğunda zıvana bağlantı.

Demir bağlantılar bir oluktan kurşun eritilip akıtılarak birbirine kaynatılır, taşları yerleştirmek için sığ ve derin deliklere takılan bir demir kaldıraç kullanılırdı (Richter 1984:12).

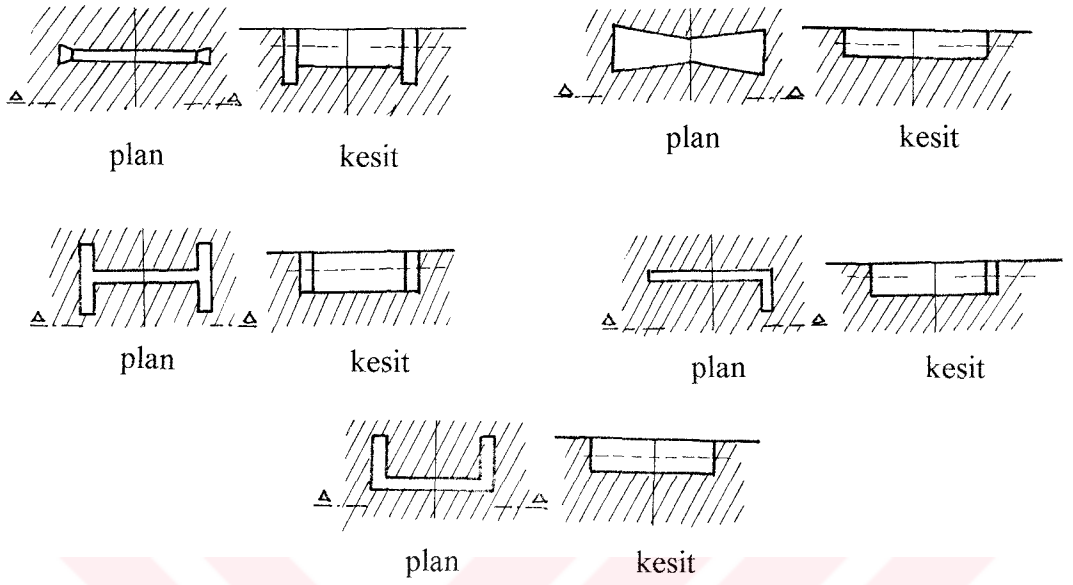

Şekil 6.5 Taş kenet biçimleri.

Resim 6.14 Fortuna Tapınağı'nın podyum altı silmesinde kullanılan kenetlerden biri.

6.2.3 El aletleri

Yapı taşlarının en kaba yüzeyleri külünk ile işlenirdi. Murç, taş işçiliğinde kullanılan sivri uçlu oyma kalemidir. Kaba blokların şantiyeye getirilmesinden sonra ön görünümde olmayan yüzeyleri külünk ya da murçla işlenirdi. Birleşme yüzeyleri ise tarak ile şekillendirilirdi.

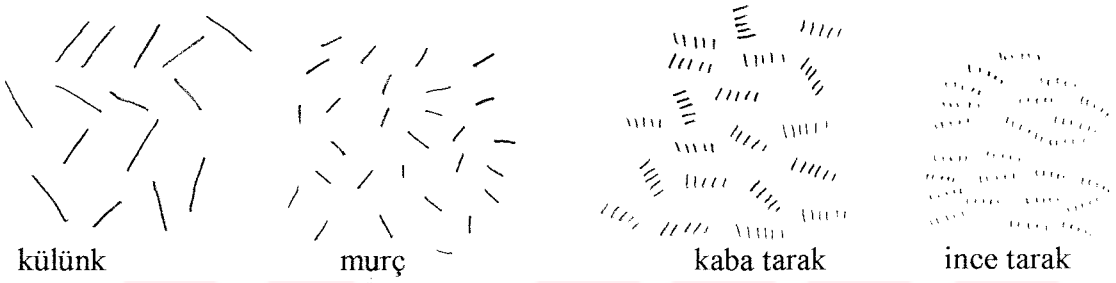

Şekil 6.6 Külünk, murç, kaba tarak ve ince tarak izleri.

Biz, bir çeşit delici alettir. Maden, kemik gibi malzemeden yapılırdı.
Balta, çekiç, mala ve sivri uçlu, dişli ya da düz keskiler de kullanır, yüzeylerin düzgünlüğü tahta veya maden bir tiriz ve gönye ile saptanırdı.

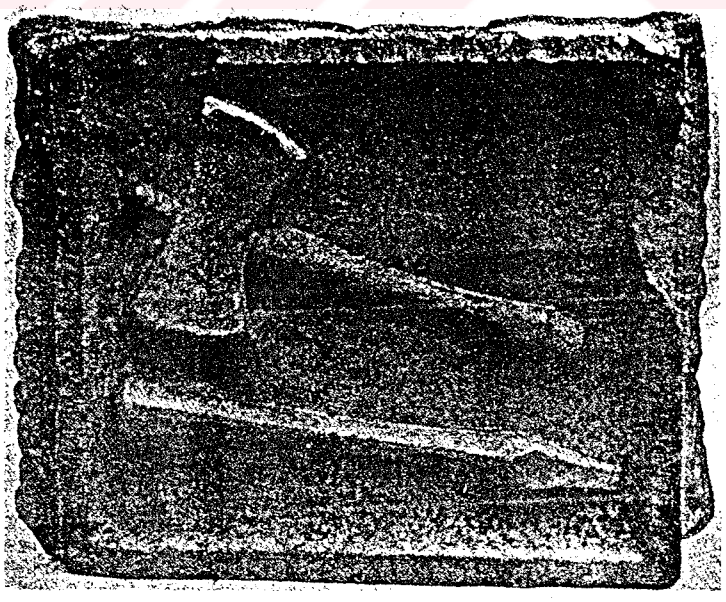

Resim 6.15 Newyork Metropolitan Müzesi'nde bulunan murç ve çekiç rölyefi (Ward 1971:9).

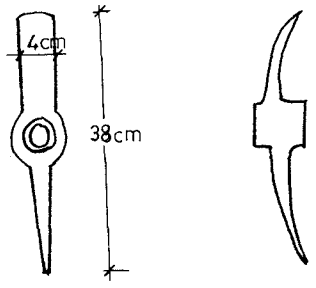

Şekil 6.7 Taşçı aletlerinden külünk (Durm 1910:92).

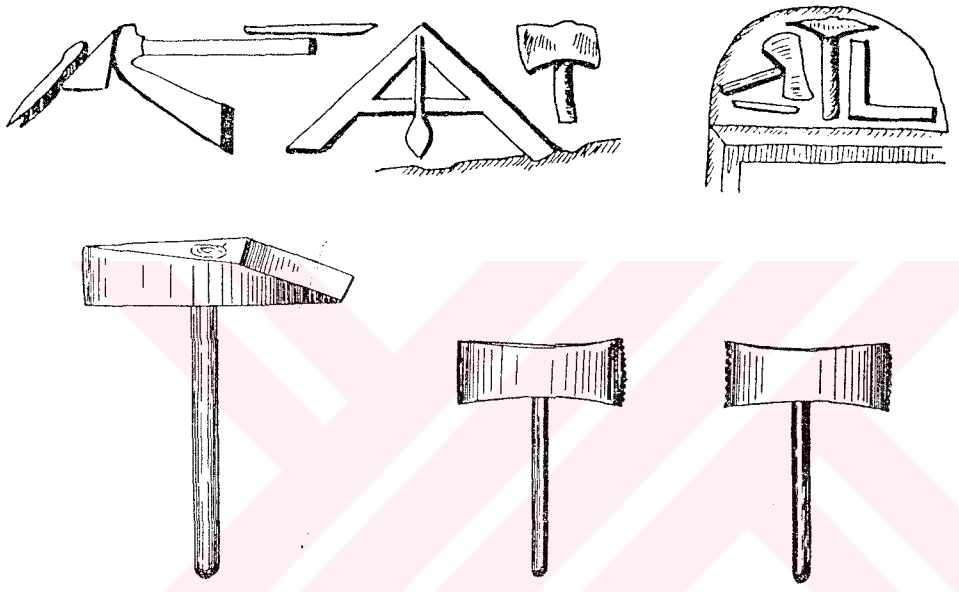

Şekil 6.8 Antik Mimari' de kullanılan taşçı aletleri (Martin 1967:46).

7. TEKNOLOJİ

7.1 Taşı Ocağından Çıkarma

Antik Mimari' de yapı elemanlarının, taş ve mermer gibi, sert ve zor işlenir malzemeler olması nedeniyle yapı blokları mümkün olduğunca son şekline uygun bir formda, dağın veya ocağın üzerinde oyularak, kabaca düzeltilir, daha sonra birbirlerinden ayrılarak taşınırlardı (Ward 1971:6).

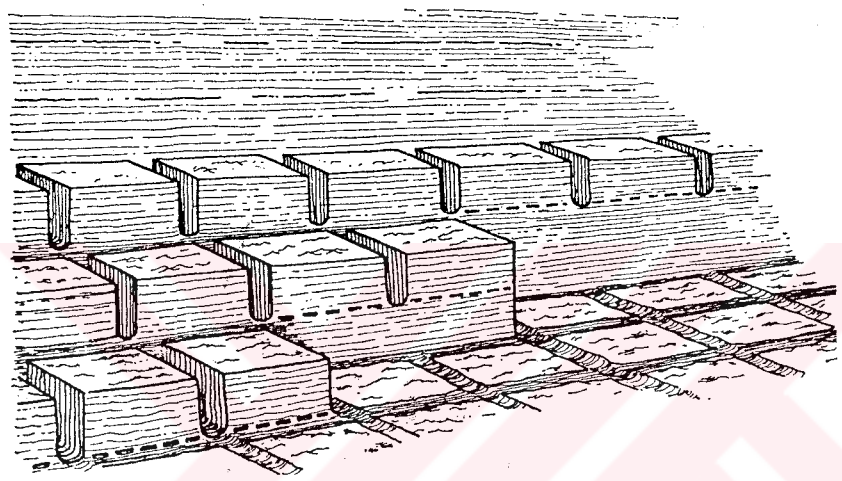

Şekil 7.1.Taşın dağdan oyularak çıkarılma yöntemi (Ward 1971:6).

7.2 Taşın Şantiyeye Getirilmesi

Doğal malzeme kullanım mecburiyeti, antik dönem yapım tekniklerinin, "taş ve mermer yapım teknikleri" olarak gelişmesine sebep olmuştur. Buna paralel olarak teknoloji de bu ağır malzemelerle ilgili ihtiyaçlara cevap verecek şekilde gelişmiştir.

Yapı taşı mümkün olduğunca yerel malzemelerden seçilmiş, çoğunlukla taşın, sadece ocaktan şantiyeye getirilmesi söz konusu olmuştur. Fazla ağır malzeme, tahta kaplamalı, kumdan meyilli yollar üzerinde kaydırılarak ya da büyük tekerlekler yardımıyla hayvanlar tarafından çekilerek taşınmaktaydı (Ünsal 1973:405).

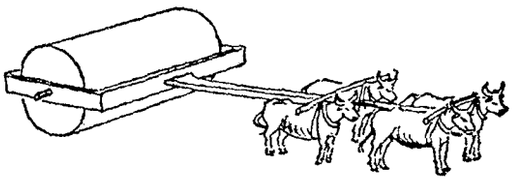

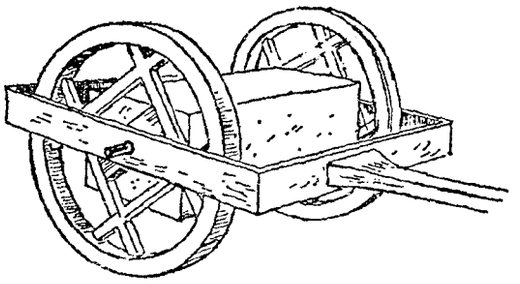

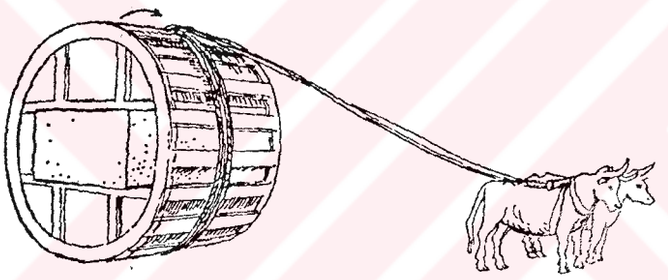

Şekil 7.2. Taşın büyük bloklar halinde taşınması (Landels 1996:204).

7.3 Vinçler

Antik dönemde, yapı inşasında kullanılan malzemelerin genellikle taş ve mermer olması, yapıların büyüklüğü ve kaldırılacak mesafenin fazlalığı, kaldırma kapasitesi yüksek vinçlere ihtiyaç duyurmaktaydı.

Vitrivius' un anlatılarından ve günümüze kadar ulaşan kabartmalardan antik dönem vinçlerinin mekanizmalarını anlamak mümkün olmaktadır. M.S. 2.yy' ın başlarına ait Hatralar' ın aile mezarlarındaki bir kabartmadan dönemin vinçlerinin mekanizması kolayca anlaşılabilmektedir. Bu kabarmadaki vinç Vitruvius' un anlatımına neredeyse tamamen uymaktadır.

Vitruvius' un anlattığı 1. vinç çeşidi:

Kaldırma halatı, üstteki makaranın üzerinden geçerek, yükün takıldığı alt kısımdaki makara yuvasının tek makarasının çevresini dolaşarak tekrar yukarı çıkıp üstteki makara yuvasının alttaki makarasına dolanır ve yine aşağıya dönerek alttaki yuvanın üzerindeki bir halkaya bağlanır. Halatın diğer ucu vinç kolunun ayakları arasındaki çıkrığa bağlanır. Bu düzenlemeye 3' lü çekiş denir (Landels 1996:87-89).

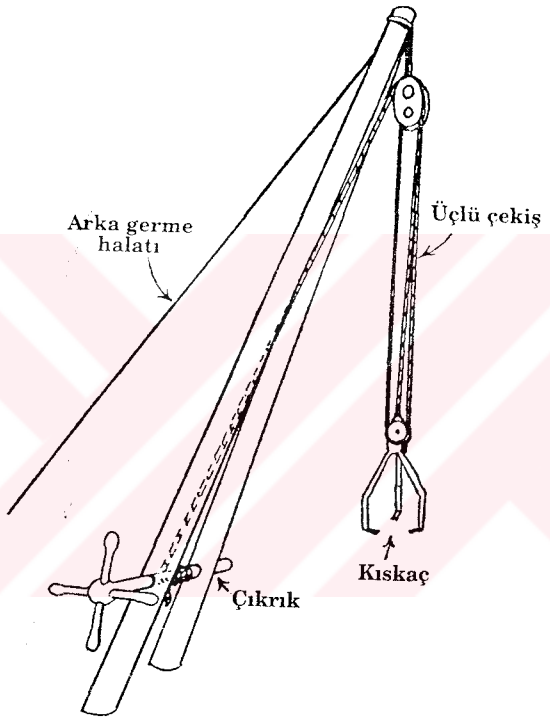

Şekil 7.3 Bu düzeneğin günümüzdeki adı "makaslı vinç" tir (Landels 1996:89).

Üst yuvada 2 makara bulunan çekişler de vardır. Buna da 5' li çekiş denir. Yükün halata eşit dağıtılması nedeniyle, 5'te 1'lik indirgeme oranı sağlaması 5'li çekişin olumlu yanlarıdır. Halat 5'e katlandığında 2.5, 10' a katlandığında ise 5 ton yük taşıyabilir. Bu sistemin olumsuz yanı ise birden fazla makaralı düzeneklerin, makaralardaki ve halattaki sürtünmeden kaynaklanan enerji kaybıdır (Antik dönemden günümüze ulaşan az sayıdaki kalıntıların hepsinde makaralar tahtadan yapılmıştır). Yükü 3 m. kaldırmak için 15 m. halat gereklidir. 15 cm.'lik bir çıkrık mili 32 kez çevrildiğinde, 2 tonluk bir yük, 3 m.' ye yarım saatte çıkarılmaktadır. Bu hızı çıkrığın her iki tarafına manivela koyup, daha fazla işçi

çalıştırarak dört kat arttırmak mümkündür. Daha ağır yükler için ise indirgeme düzenekleri kullanılırdı.

İndirgeme düzeneğinin bir kişi tarafından içeriden çevrilen bir ayak değirmeni olarak yapılması da diğer bir yöntemdir.

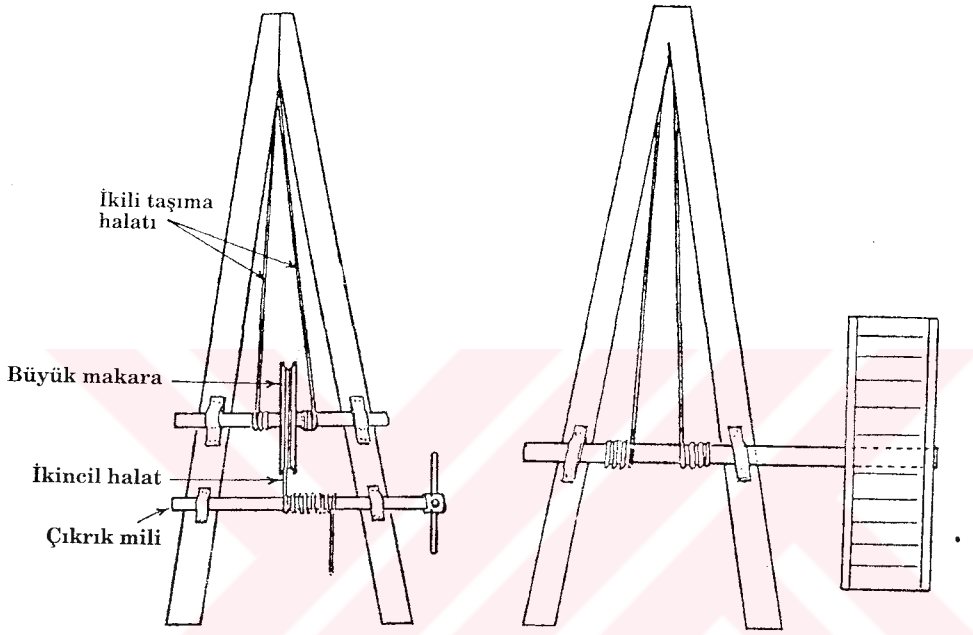

Şekil 7.4 İndirgeme düzeneği (a) ve ayak değirmeni (b) (Landels 1996:90-91).

Vitruvius tarafından anlatılan ikinci vinç türü, tek kalaslı bir vinç koluna sahiptir ve ileri, geri ve yanlara doğru hareket edebilir. Ancak muhtemelen taşıma kapasitesi çok düşüktür. Heron'un "Mekhanika" adlı yapıtında anlatılan 3 ayaklı vinç ise çok büyük yükleri kaldırabilir ancak hareket kabiliyeti yoktur. Ayrıca "Cereskal" denilen 3 ayaklı ve üstteki bir raya asılarak kullanılan elle kumandalı zincirli bir vinç de kullanılan kaldırma araçları arasındadır (Landels 1996:92-94; Saltuk 1993:48).

Germe halatlarının, özellikle yükün yerden kalkarken sallanarak, vincin devrilmesine neden olmasını engellemesi gerekir. Vinç kolundan ileri doğru uzanan başka bir halat daha bulunması zorunludur. Vincin en zayıf noktası, alttaki makara yatağı ile yük arasındaki bağlantıdır. Demir kıskaçlar yükün altına sokulduktan sonra tahta bağlantılarla

sabitleniyordu. Taşın havada parçalanması ve kıskaçlardan kurtulup düşmesi ise sık sık karşılaşılan durumlardandır.

Yükün yerine yerleştirilmesi esnasında, vince yardımcı malzemeler olarak halat, çengel, demir manivela, kıskaç, makaralar ve palanga kullanılıyordu.

7.3.1 Yükü vince bağlama yöntemleri

Taşların kenarlarında, yerine yerleştirildikten sonra oyulmak üzere çıkıntılar bırakılır. Vincin halatları bu çıkıntılara takılarak taş kaldırılırdı. Tamamlanmamış yapılarda ya da çıkıntıların ön görünümde olmadığı durumlarda bu çıkıntıların oyulmadan bırakıldığı görülür. Side Fortuna Tapınağı' nın basamaklarında bu şekilde bırakılmış çıkıntılar bulunmaktadır (Landels 1996:94).

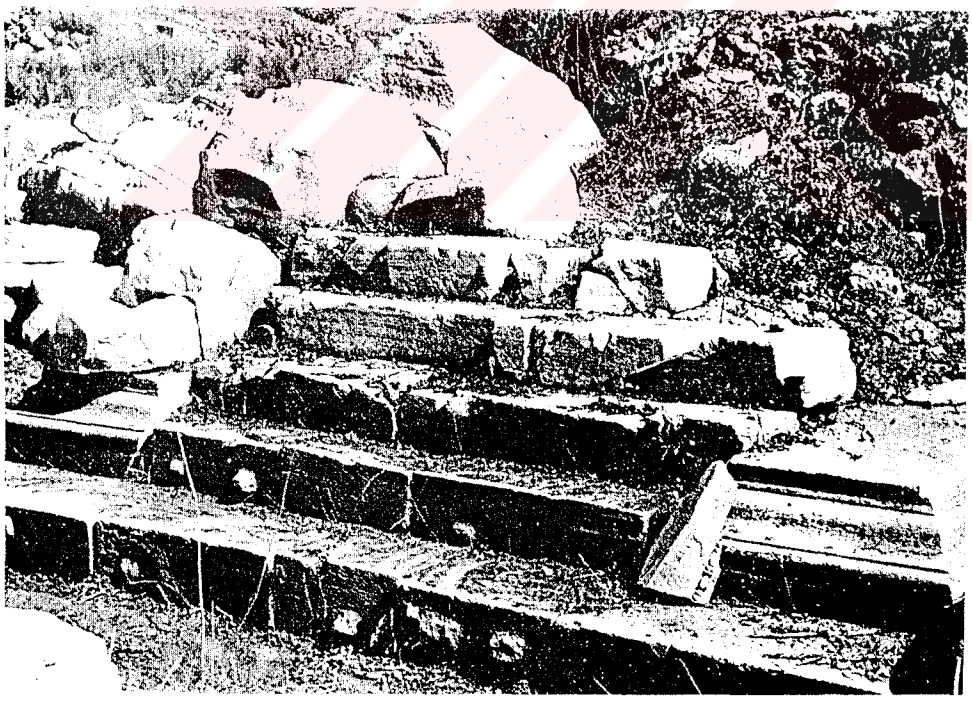

Resim 7.1 Fortuna Tapınağı'nın basamakları (Mansel 1956:Res.34).

İkinci bir yol taşın altından geçen bir halat askısı yapmaktır. Taş yerine konulduğunda taşın bir kenarı ucu kıvrık kol demiri ile kaldırılarak halat çıkarılır. Bu işlem için, taşların üst

yüzeylerine "kanırtma deliği" denilen yuvalar açılırdı. Kanırtma delikleri taşları yerine oturtmak için de yardımcı olmaktadır (Landels 1996:95). Pek çok yapıda bu yöntemin kullanıldığı bilinmektedir, Side Fortuna Tapınağı da bu yapılardan biridir.

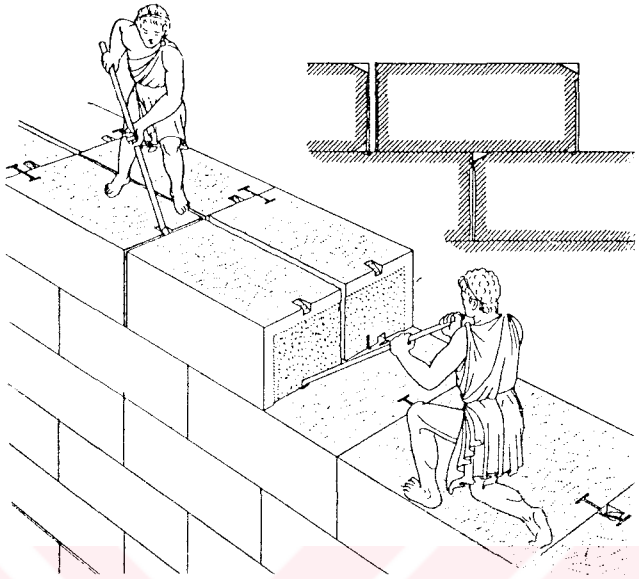

Şekil 7.5 Kanırtma delikleri yardımıyla taşların yerine yerleştirilmesi (Martin 1967:50).

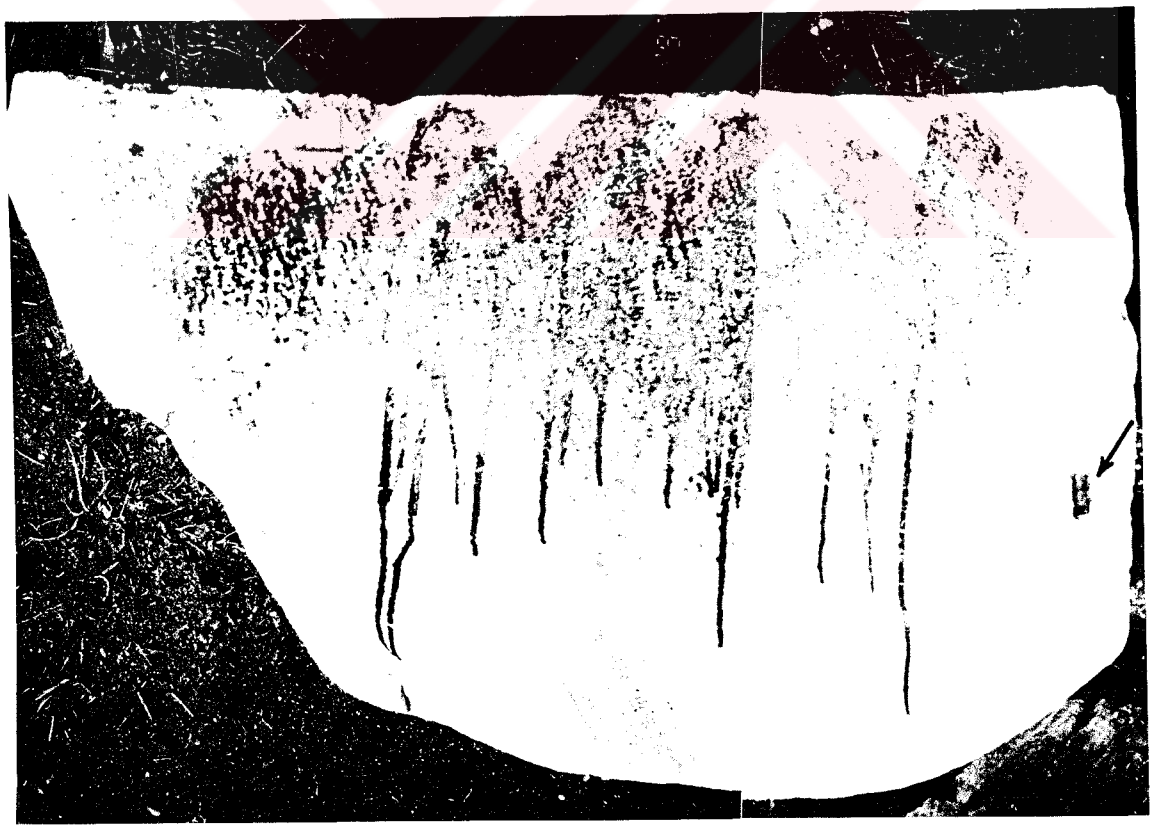

Resim 7.2 Fortuna Tapınağı' nın dış kolonad arşitrav-friz bloklarından birinin üzerindeki kanırtma deliği.

Taşın her iki ucuna U biçimli yiv açma yöntemi dört yönden örtülecek taşlar için kullanılan bir yöntemdir. Aksi halde oluklara dolan su soğuk havalarda donarak genişler ve taşın oynamasına neden olur.

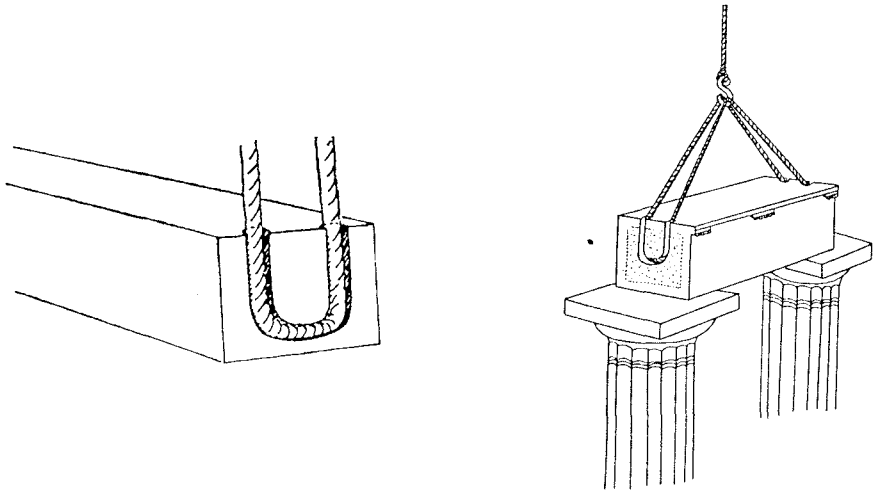

Şekil 7.6 U biçimli oluklar yardımıyla taşın kaldırılması (Martin 1967:48).

"Lewis Civatası" olarak bilinen yöntemde taşın üstüne dikdörtgen bir delik açılır. Delik derinleştikçe genişler. 4 - 5° lik bir açıya sahiptir. Civata 3 demir çubuktan oluşur. Bir taş parçasını, altına birşey yerleştirmeden ya da son konumunda işlem gerektirmeden yerine yerleştirme imkanı bakımından Lewis civatası olumlu bir yöntemdir. Ancak, delikleri açmak uzun ve yorucu bir iştir, ustalık gerektirir. Taşıma sırasında delikler nedeniyle zayıflayan taşın parçalanma tehlikesi fazladır. Bu nedenle, gerilimi dağıtmak için büyük taşlarda en az iki civata kullanılırdı.

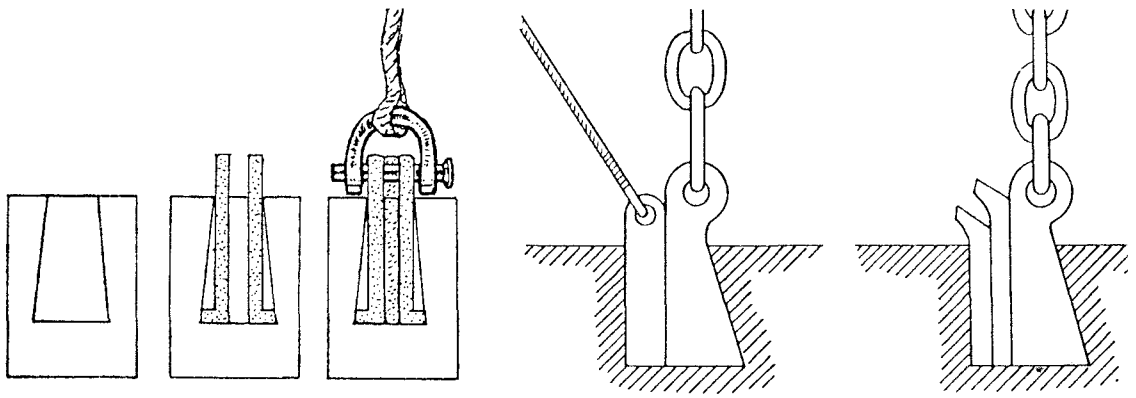

Şekil 7.7 Lewis Civatası (Landels 1996:96; Martin 1967:49).

Kıskaç ve kerpeten gibi araçlar mermer için, oluk yumuşak taşlar için elverişlidir.

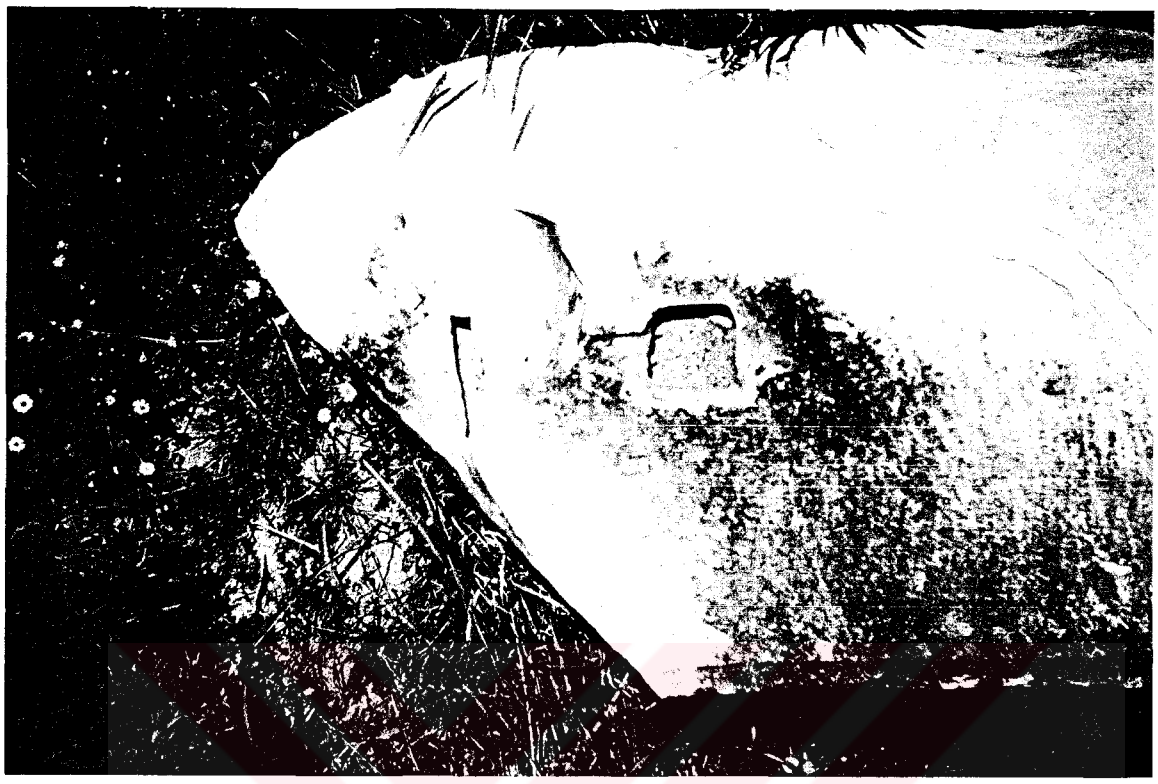

Resim 7.3 Fortuna Tapınağı'nın dış kolonadına ait bir arşitrav bloğunda Lewis civatası.

8. YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

A-Yunan Dönemi'ne Ait Tapınaklar

1. Delfi Tolosu-DELFİ
2. Epidauros Tolosu-EPIDAUROS
3. Phlipeion-OLYMPIA

B-Roma Dönemi'ne Ait Tapınaklar

4. B Tapınağı-ROMA
5. Sibyl Tapınağı-TİVOLİ
6. Roma ve Augustus Tapınağı-ATİNA
7. Matter Matuta Tapınağı-TİVOLİ
8. Pantheon-ROMA
9. Zeus Asklepios Tapınağı-BERGAMA
10. Agoradaki yuvarlak planlı tapınak-PERGE
11. Fortuna (Tykhe) Tapınağı-SİDE
12. Men Tapınağı-SİDE
13. Vesta Tapınağı-ROMA
14. Venüs Tapınağı -BAALBEK
15. Minerva Medica-ROMA
16. Kibele Tapınağı-SPLIT
17. Venüs Tapınağı-SPLIT
18. Divus Romulus Tapınağı-ROMA
19. Santa Costanza-ROMA

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 1a-26

YAPININ ADI	**DELFİ TOLOSU- 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.Ö.400	Delfi	Athena Pronia Kutsal Alanı	K B D G

Üslubu	*Dini yapı*	*Yaptıran*	*Yapan*
Dor, Korint	Athena' ya adanmış	?	Phokaia'lı Theodoros

Açıklamalar

- Şehrin doğusunda, kutsal alanın giriş başlangıcındadır.
- Athena Pronia haziresi için yaptırılmış peripteros bir yapıdır.
- Yapı etrafını dolaşan üç kademe üzerindedir. Zeminden yüksekliği 65 cm'dir.
- Dışta 20 dor, içte 10 korint sütunlu bir yapıdır. İçteki korint sütunlar yarımdır.
- Sütun gövdeleri dorik düzenin oranlarına göre daha incedir. Bir geçiş dönemi yapısıdır.
- Sellanın içindeki korint sütunlar duvarla hemyüzdür ancak duvara engaje edilmemiştir.
- Sellanın içindeki sütun başlıkları korint üslubunun ilk örneklerindendir. Akant yaprakları altta iki sıra halindedir. Volütlerin oranları farklıdır.
- Sütunlar birbirine eşit yükseklikteki dört tamburdan oluşurlar.

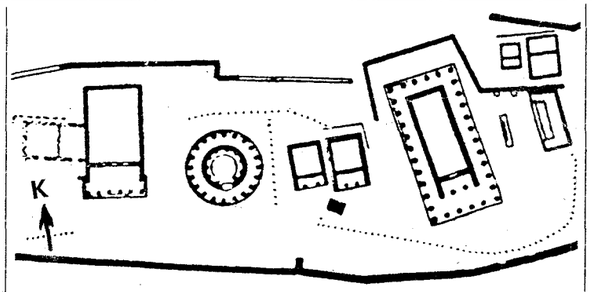

Delfi- Marmeria`da bulunan, Athena Pronia kutsal alanın vaziyet planı (Anabolu b, 1970) . Yapı kuzey-güney aksında yönlenmiştir, girişi güneydedir.

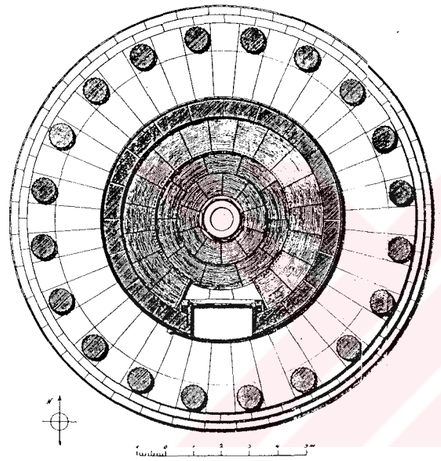

Delfi Tolosunun planı. (Pomtow, 1912). Podyumsuz olan yapı, üç kademe üstünde yükselmekte ve etrafını 20 dorik sütun çevirmektedir. Peripteral plan şemasına sahiptir; stilobatlar, yapının orta aksı merkez olacak şekilde, ışınsal olarak kaplanmıştır.

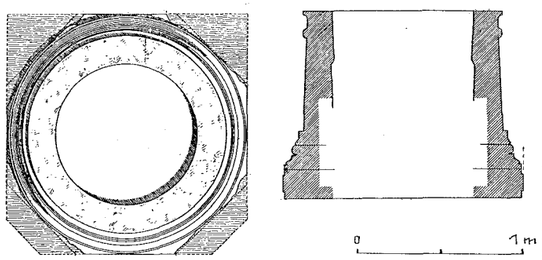

Sellanın merkezinde bulunan altar. Dairesel gövde, sekizgen bir kaideye oturmaktadır. Dairesel gövdenin çapı 117 cm, kaide genişliği 140 cm'dir. Yüksekliği ise 110 cm'dir. (Pomtow, 1912)

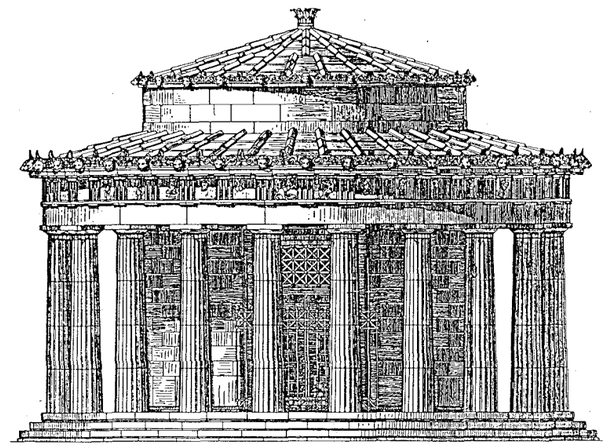

Şekil a

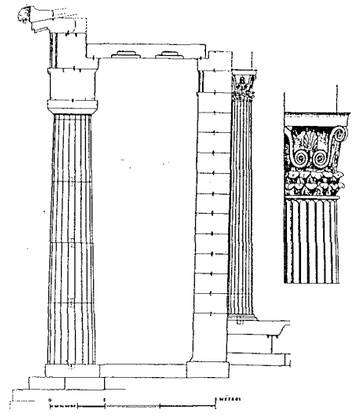

Şekil b

Şekil a. Yapının görünüş restitüsyonu (Pomtow, 1912). Yapının üst örtüsü iki kademeden oluşur. Sellanın üstü yükseltilerek portikodan ayrılmıştır. Pomtow' un restitüsyonuna göre, her iki kademe de kiremit kaplıdır, çatının en üst noktasında bir akroter bulunmaktadır.
Şekil b. Yapının kısmi kesiti. (Lawrence, 1957) Portiği ve sellanın bir kısmını göstermektedir. Sella duvarı isodom örgü tekniği ile inşa edilmiştir. Sella sütunlarının başlıkları, korint üslubun ilk dönem örneklerindendir.

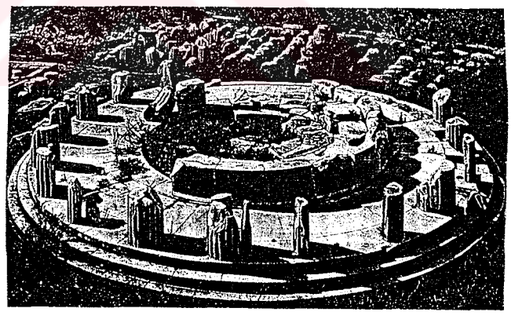

Şekil a

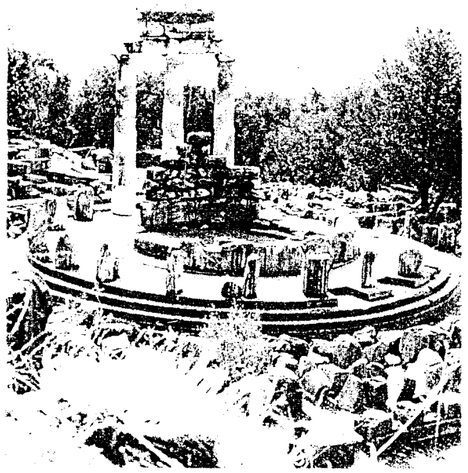

Şekil b

Şekil a. Yapının 1911' deki kısmi rekonstrüksiyonundan önceki durumu. Yapı sütun tamburlarının en alt parçasına kadar yıkık durumdadır (Pomtow, 1912).

Şekil b. Yapının bugünkü durumu (Levi, 1987).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 1b-26

YAPININ ADI	DELFİ TOLOSU - 2

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	podyum	merdiven
12.50 m	—	3 basamak (yapının etrafını dolaşıyor)

SELLA

dış çap	iç çap	duvar
7.50 m.	6 m	kalınlık 1.50 m izodom duvar örgü tekniği ile yapılmış

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	başlık
dış	iç	alt çap	üst çap	h:	yiv	—	h:35, üst genişlik 89 cm
20	10	87 cm	66 cm	3.50 m	20		

SAÇAKLIK

arşitrav	friz	korniş
$h_{dış}$:59 cm genişlik: 212 cm	$h_{dış}$: 65 cm $h_{iç}$:40.5 cm genişlik$_{dış}$ 106 cm genişlik$_{iç}$ 130 cm	tavan levhaları kasetlidir. h: 30 cm genişlik:130 cm

kapı	pencere	ışıklık	örtü
genişlik 225, h: 200 cm.	—	—	2 kademeli konik çatılı , kiremit kaplıdır

MALZEME

- Tapınak, tümüyle mermerden yapılmıştır.

BEZEME

- Yapının dorik üsluptaki dışı oldukça sade görünümlüdür.
- Metoplarda hayvan kabartmaları bulunur.
- Korniş bitkisel motifli ve aslanbaşı çörtenlidir. Kornişin üstünde 21.5 cm' lik akant yaprağı şeklinde akroterler bulunur.

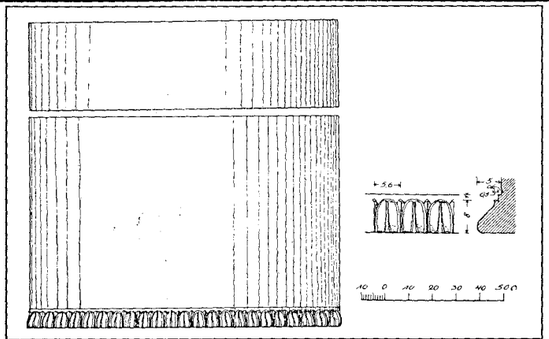

Sella duvarı zeminden ilk iki sıra. Alt sıra h: 88.5 cm, genişlik 130.8 cm, derinlik 59.8 cm. Üst sıralar eş sıralı, h:37 cm. (Pomtow, 1912).

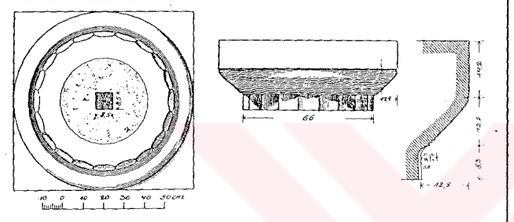

Yapının dış kolonadına ait sütun başlığı. Çapı: 66cm, üst taban genişliği: 89.2 cm, h: 34.7 cm'dir. Sütun gövdesi 20 yivlidir (Pomtow, 1912).

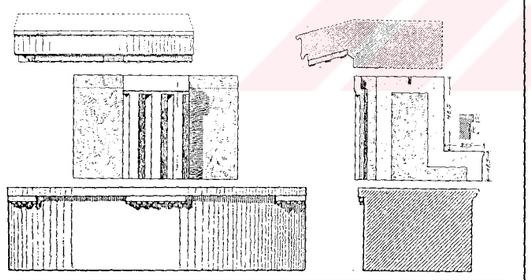

Yapının dış anteblemanına ait elemanlar. Arşitrav h: 59 cm, genişlik 212 cm, derinlik 79.7 cm; friz h: 65 cm, genişlik 106 cm, derinlik $_{üst}$55.7, derinlik $_{alt}$ 79.7; korniş h:19.3 cm, genişlik 106 cm'dir (Pomtow, 1912).

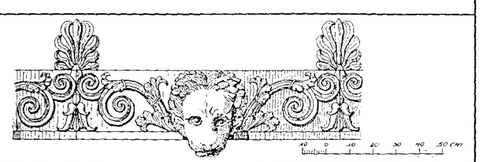

Aslanbaşı çörtenli korniş. Akstan aksa genişlik 111 cm, akroter dahil h: 51.3 cm'dir (Pomtow, 1912).

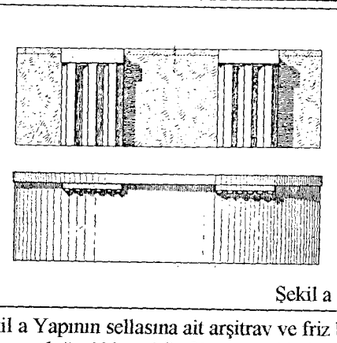

Şekil a

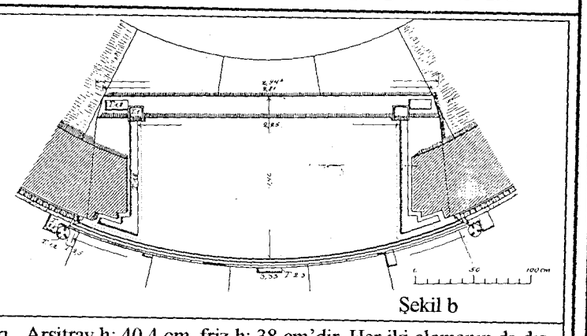

Şekil b

Şekil a Yapının sellasına ait arşitrav ve friz blokları . Arşitrav h: 40.4 cm, friz h: 38 cm'dir. Her iki elemanın da dış yay uzunluğu 130 cm'dir (Pomtow, 1912).
Şekil b Yapının kapısına ait plan kesiti. Eşik yüksekliği 38 cm'dir. Kapı, sella duvarından 140 cm içeridedir. Genişlik 225 cm'dir (Pomtow, 1912).

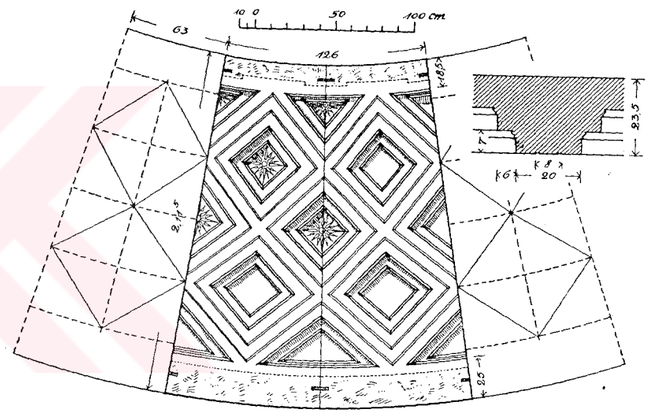

Yapının tavan kasetlerine ait bir eleman. Kasetin iç yay uzunluğu 126 cm, yükseklik 23.5 cm'dir. Kasetler içeriye doğru küçülmektedir ve kaset içleri bitkisel motiflerle bezelidir. (Pomtow, 1912).

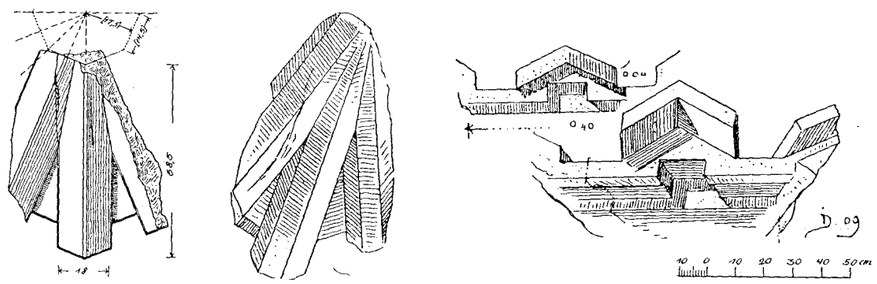

Yapının mermer çatı örtüsü örnekleri. Üst ve ön görünüşleri. (Pomtow, 1912).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 2-26

YAPININ ADI	PHİLİPEİON

Dönemi	Şehir	Mevki
M.Ö. 390-339	Atina	Olimpia

Üslubu	Dini yapı	Yaptıran	Yapan
dışı iyon, içi korint	İmparator kültü	Makedonya kralı II. Philip	?

Açıklamalar

- Yapımı Philip zamanında başlamış, Büyük İskender döneminde bitirilmiş peripteros bir yapıdır.
- Philip ve oğlu Alexander'ın Chaironeia yakınlarında Haironela muharebesinde yunanlıları yenmesi anısına yapılımıştır.
- Yapının çapı 15.78 m'dir. Orta kısımda 8.5 m'lik bir çapa sahip olan sella bölümü çatısının yükseltilmesiyle portikodan ayrılmıştır. Işık, yapıya alt ve üst, bu iki çatı arasında kalan yüzeyden girmektedir.

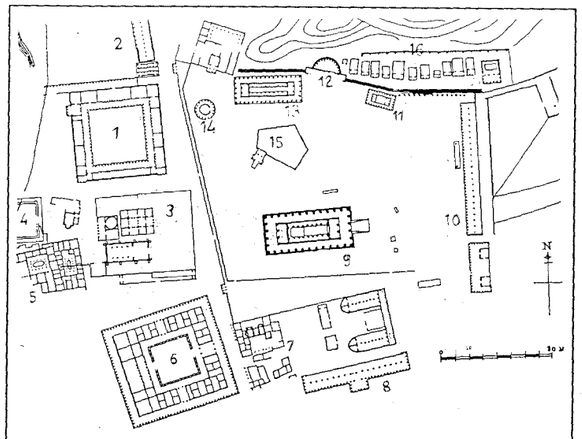

Olimpia' nın vaziyet planı (Lawrence,1957).

1. Palaestra
2. Gymnasium
3. Theecoleon
4. Dalma havuzu
5. Otel
6. Leonidaeum
7. Hamamlar
8. Güney Stoa
9. Zeus Tapınağı
10. Doğu Stoa
11. Metroum
12. Çeşme
13. Hera Tapınağı
14. Philipeion
15. Zeus Sunağı
16. Hazine Binaları
17. Cladeus Nehri

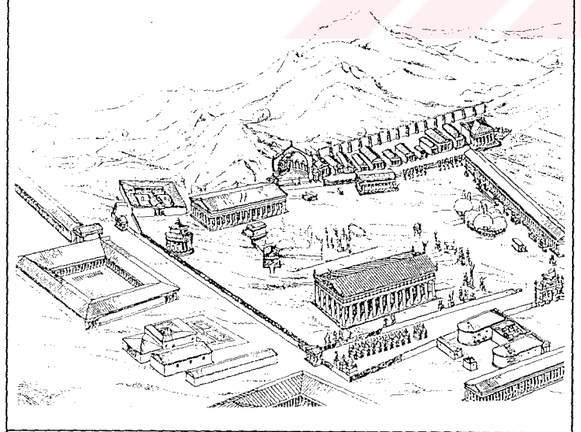

Olimpia' nın yerleşim durumunu gösteren perspektif (Lawrence, 1957).

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	podyum	merdiven
15 m	—	etrafını çeviren 3 kademe var

SELLA

dış çap	iç çap	duvar
8.47 m	7.17 m	kalınlık 1.30 m

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	başlık
dış	iç	alt çap	üst çap	h:	yiv		
18	12						

SAÇAKLIK

arşitrav	friz	korniş

kapı	pencere	ışıklık	örtü
h: 4.50 genişlik 2.00 m	—	+	

MALZEME

Yapının çatısı ahşap, diğer bütün elemanları mermerdir.

BEZEME

- Oldukça sade bir dış yapıya sahiptir.

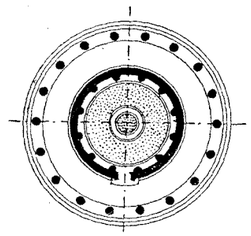

Philipeion'un planı (Gromort, 1947).Yapının dışı iyonik üsluptadır ve sellanın etrafını 18 kolon çevirir. Sellanın içinde korint üslupta 12 sütun vardır. Bu sütunlar duvar yüzeyinde yarım daire plastr şeklindedirler. Sellanın ortasında Delfi Tolosu' ndaki gibi bir sunak bulunduğu bilinmektedir.

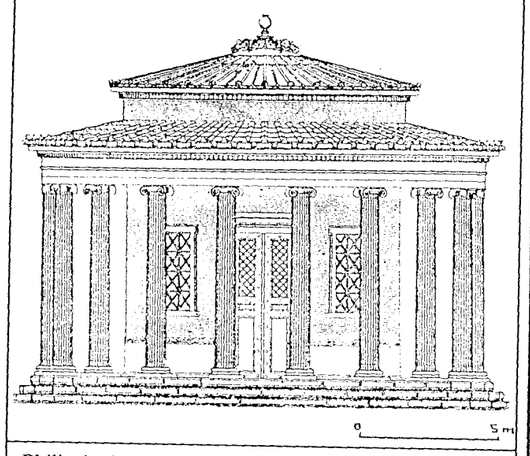

Philipeion' un görünüş restitüsyonu (Dinsmoor, 1950). Yapı dış görünüş bakımından Delfi Tolosu'nu andırmaktadır ancak Philipeion' un dışı iyonik üslüptadır. Yapının anteblemanı oldukça sadedir.

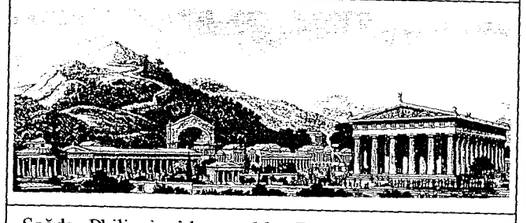

Sağda Philipeion'dan, solda Zeus tapınağına kadar Olimpia'nın kısmi görünüşü (Gromort, 1947).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 3a-26

YAPININ ADI	**EPİDAUROS TOLOSU - 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.Ö. 360 - 320	Epidauros	Asklepios hieronunda	K B D G

Üslubu	*Dini yapı*	*Yaptıran*	*Yapan*
dışı dor, içi korint	Asklepios'a adanmış	?	Genç Polykleitos

Açıklamalar

- Yapı bir kaynak yapısıdır.
- Yapı, eski bir binanın labirent dehlizleri üzerine inşa edilmiştir.
- Epidauros Tolosu, korint sütun başlığının genel karakteri ile görüldüğü ilk yapıdır. Bu nedenle yapı, mimari tarihinde, diğer korint yapılar arasında önemli bir yere sahiptir. Başlıklar iki sıra akant yaprağı, köşe kıvrımları ve helikslerden oluşmaktadır.
- Yapı elemanları kilise inşaatında kullanılmış, bu nedenle yapının temelleri ve bazı taşları kalmıştır.

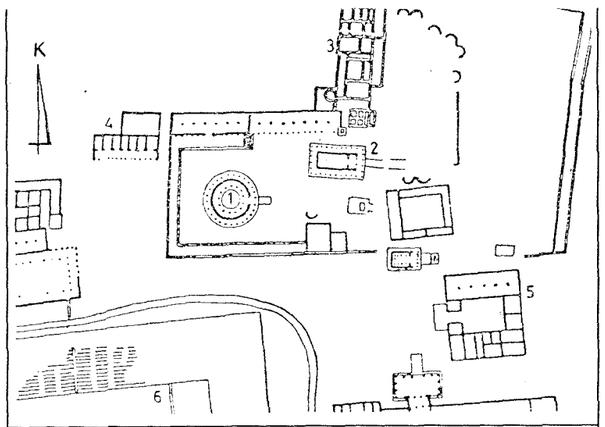

Epidauros Asklepion'unun vaziyet planı (Berve, 1961).

1. Tolos
2. Zeus Tapınağı
3. Kütüphane
4. Abaton
5. Palaestra
6. Stadyum

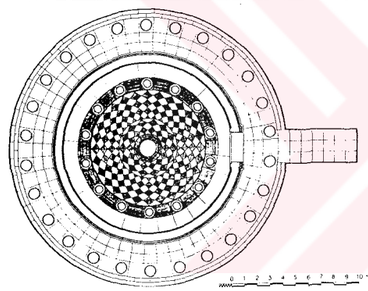

Epidauros Tolosu'nun planı (Giedion, 1969).

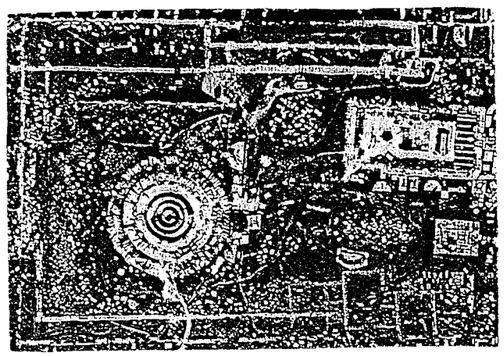

Yapının bugünkü durumu. (Giedion, 1969). Yapı zaman içinde tahrip olmuş, günümüze temel seviyesinde ulaşabilmiştir.

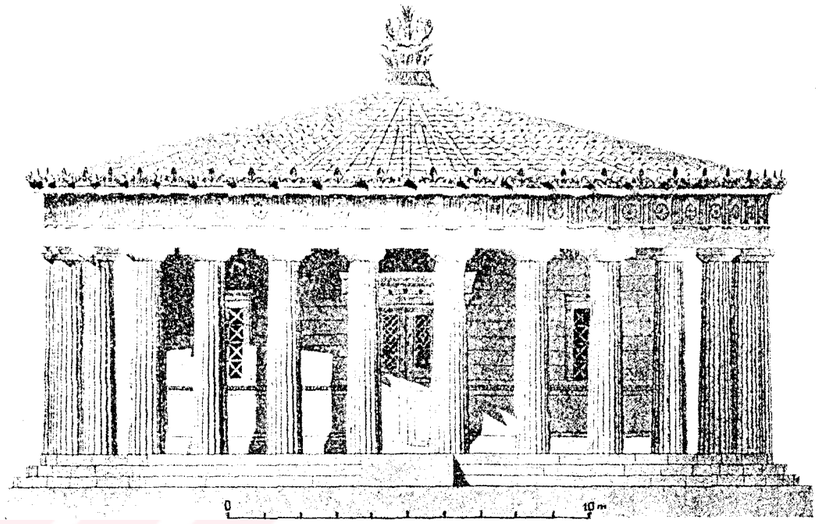

Yapının görünüş restitüsyonu (Schuchhard, 1940).
Dışı dorik üsluptadır. Yapının metopları çiçek bezemelidir. Yapı konik çatılıdır ve çatının en üst noktasında büyük bir akroter yer almaktadır. Üç basamak üzerinde yükselen yapının, giriş aksında 5.5 m uzunluğunda , yaklaşık %16 eğimli bir rampa bulunmaktadır.

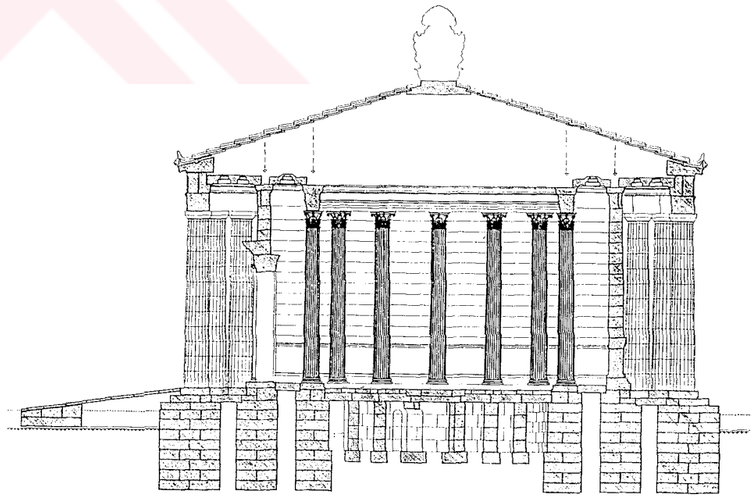

Tolosun kesit restitüsyonu (Giedion, 1969).
Yapının temelini oluşturan kaya üzerine oturtulmuş tüf taşından inşa edilen labirent dehlizler, burada daha önce varolan bir başka yapıya aittir. Oberbaurat' ın yapı hakkındaki restitüsyon çalışmalarında sella içinin örtüsü kubbe olarak gösterilmektedir.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 3b-26

YAPININ ADI	**EPİDAURUS TOLOSU – 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
21.68 m	—	etrafının dolanan 3 basamak

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
14.65 m	12.50 m	kalınlık 215 cm

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
26	14	100 cm	80 cm	6.18 m	20	—	h: 64.5 cm

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
h: 65 genişlik 90 cm dir.	h: 79 genişlik 45 ve 60 cm lik iki parçadan oluşur.	h: akroter dahil 80 cm dir.

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
h: 4.50 m genişlik 230 cm	—	—	konik örtülüdür.

MALZEME

- Yapının sütunları ve anteblemanı mermerdir.
- Sella duvarı ve yapının üstünde yer aldığı basamaklar tüf taşından inşa edilmiştir.
- Yapının temelindeki labirent dehliz kaya üzerine oturtulmuş tüf taşından oluşmaktadır.

BEZEME

- Zengin bezemeli bir yapıdır.
- Dış anteblemanın metopları bitkisel bezemelidir. Bu bezemelerde farklılık görülmez. Korniş aslanbaşı çörtenli ve akant yapraklı akroterlidir. Çörtenlerin altından ince bir sıra meandr motifi dolaşmaktadır.
- Tavanı kasetlidir.Katmanlar birbirinden boncuk sırası, lesbos kimatyonu ve yumurta- ok bezemesi ile ayrılır, kasetin içi bitkisel motiflerle süslüdür.
- Arşitrav lesbos kimatyonu ve boncuk sırasıyla biter, friz ise, boncuk sırası, yumurta-ok bezemesi, meandr motifi ve lesbos kimatyonu ile son bulur.

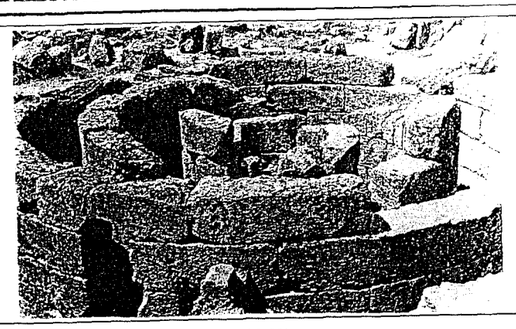

Tolosun temelleri (Giedion, 1969).
Labirent dehlizin yüksekliği 400 cm'dir. İç içe dairesel duvarlardan oluşur. Duvarlar, eş sıralı tüf bloklardan inşa edilmişlerdir.

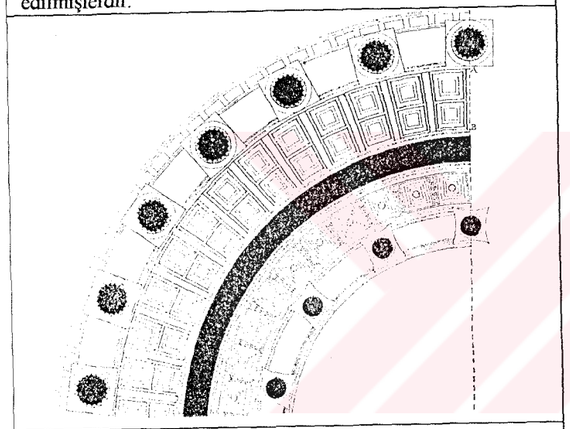

Yapının ¼ tavan planını. (Berve, 1961).

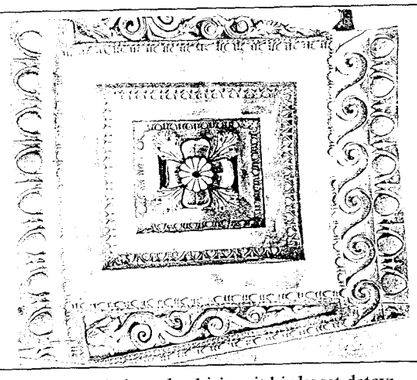

Yapının tavan levhalarından birineait bir kaset detayı. (Schuchhard, 1940). Katmanlar birbirlerinden bezeme sıralarıyla ayrılmışlardır. Kasetin ortası bitkisel bezemelidir.

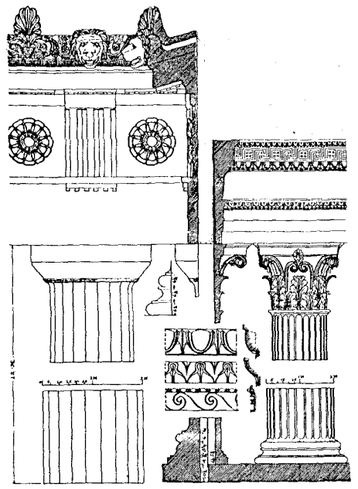

Sekil a

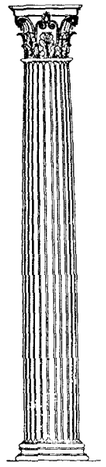

Sekil b

Şekil a Yapının dış ve iç entabletürüne ait kısmi restitüsyon (Brown, 1948). Dış entabletür dorik üslubta ve yapının bütününe göre oldukça sade görünümdedir. İç mekanın entabletüründe arşitrav ve friz aynı bloktan yapılmıştır. Bezemeler tekrarlana dizi motifler halindedir.

Şekil b Tolosun korint sütun ve sütun başlığı. (Brown, 1948).Epidauros tolosu korint üslubun gelişimi bakımından önemli bir yapıdır. Korint sütun başlığı, daha sonraki yapılara örnek olmak üzere, en olgun ilk örneğini bu yapıda gösterir. Bu yapıya kadar korint sütun başlıkları birer geçiş dönemi elemanıdırlar.

Şekil a

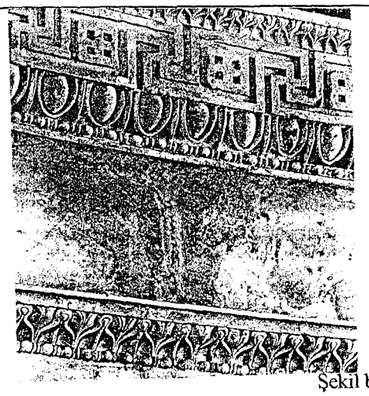

Şekil b

Şekil a Yapının dış entabletürüne ait bir parçalardan biri. Dorik üsluptadır. Metoplar kare formdadır ve stilize edilmiş çiçek motifiyle bezenmiştir. Korniş iki parçadan oluşmaktadır. Üst parça aslanbaşı çörtenli ve meandr motifi bezemelidir (Schuchhard, 1940).
Şekil b Sellanın içindeki entabletürden bir detay. (Schuchhard, 1940). Yapının arsitravını frize bağlayan bezemeler, boncuk sırası, lesbos kimatyonu ve yarım oluk şeklinde bir silmeden oluşur. Dış bükey kısmı bezemesiz olan friz, boncuk sırası, iyon kimatyonu(yumurta- ok bezemesi), meandr motifi, lesbos kimatyonu ve düz bir asaba ile biter.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 4-26

YAPININ ADI	B TAPINAĞI

Dönemi	Şehir	Mevki
M.Ö 102-101	Roma	Sagra Argentina Kutsal Alanı

Üslubu	Dini yapı	Yaptıran	Yapan
Korint	Fortuna'ya adanmış	Quinto Lutazio Cutalo	?

Açıklamalar

- Cumhuriyet dönemine ait bir tapınaktır.
- Kral Marius dönemine tarihlenir.
- Quinto Lutazio Cutalo tarafından Cimbres zaferi için yaptırılmıştır.
- Peripteral bir yapıdır.
- Yapı günümüze podyum seviyesinde, sütunlarının altı tanesi ayakta, bir yedinci sütun ise yarım olarak ulaşmıştır.
- Yapının giriş aksında 9 basamak bulunur. Bunların ilk üçü bir sahanlıkla diğerlerinden ayrılmıştır. Bu basamakların ortasında dikdörtgen bir altarın tuğla gövdesi bulunmaktadır.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

temel	podyum	merdiven
yapı çapı: 22.20 m,	podyum h: 2 m	batıda giriş yönünde 6+3 rıht, genişlik 7.75 m

SELLA

dış çap	iç çap	duvar
11.30 m	9.45 m	

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	başlık
dış	iç	alt çap	üst çap	h:	yiv		
18	—						

SAÇAKLIK

arşitrav	friz	korniş
yapının anteblemanından hiçbir örnek kalmamaıştır.		

kapı	pencere	ışıklık	örtü
	—	—	

MALZEME

- Yapının ana malzemesi tuğladır. Podyumun üzerinde sellaya ait olması gereken tuğla duvar izleri bulunmaktadır.
- Sütun gövdesi taş, sütun altlığı ve başlığı mermerdir.

BEZEME

- Yapının bezeme biçimleri hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır.

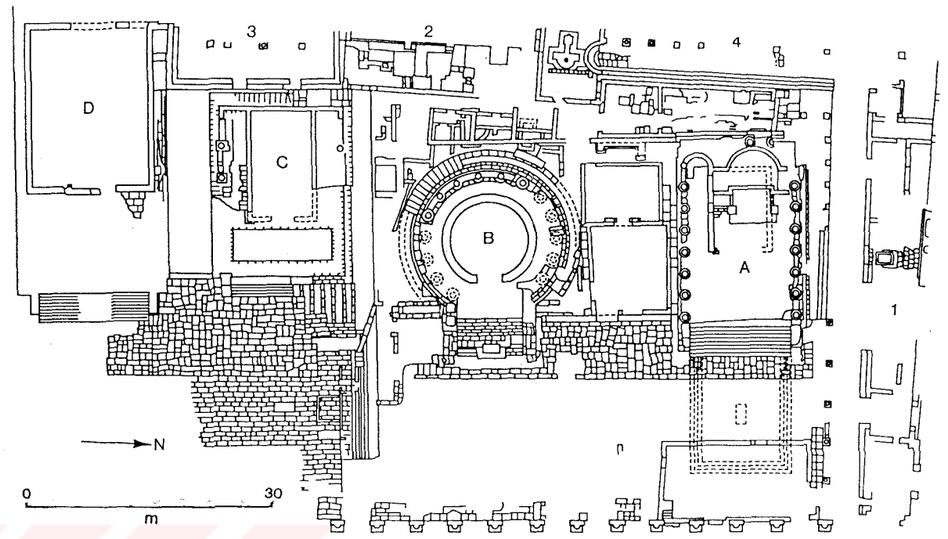

Sagra Argentina kutsal alanının vaziyet planı (Coarelli$_b$, 1980). B tapınağı, kutsal alanda yer alan dört tapınaktan yuvarlak planlı olan tek yapıdır. Yapı genişlik bakımından kutsal alandaki diğer tapınaklardan daha büyüktür.
(A Tapınağı 16.50 m × 26 m, B Tapınağı 16 m× 25 m, D Tapınağı 18 m × 36 m, B Tapınağının çapı ise 22.20 m'dir.)

Şekil a

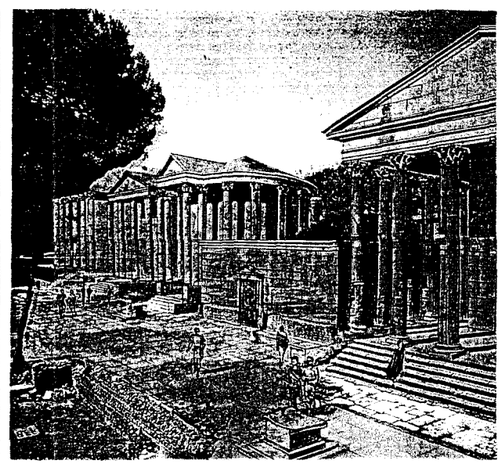

Şekil b

- Şekil a. Yapının bugünkü durumu. (Giuseppe, yılı yok)Yapının podyuma çıkan merdivenleri tam olarak günümüze ulaşmıştır. Merdivenin sahanlığındaki altar podyum seviyesine kadar ayaktadır.Podyum üst silmesi dışında podyum kaplamaları iyi durumdadır. Yapı sütunlarının altı tanesi başlıkları dışında ayaktadır. Bir sütun ise günümüze kısmen ulaşmıştır.
- Şekil b. Yapının restitüsyon görünüşü. (Giuseppe, yılı yok)

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 5-26

YAPININ ADI	SIBYL TAPINAĞI

Dönemi	Şehir	Mevki	
M.Ö. 50	Roma	Tivoli	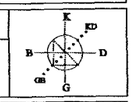

Üslubu	Dinikarakteri	İmparator	Yapan
Korint	Sıbyl' e adanmış	Augustus	?

Açıklamalar

- Antik dönemdeki adıyla Tibur, şimdiki Tivoli'de yer alan geç cumhuriyet dönemi yapısıdır.
- Duvar ilk defa bu yapıda görülen bir teknikle yapılmıştır. Kireç harcı, çakıl ve molozdan oluşan beton gövde ince taş tabakalarla kaplıdır.
- İki rencereli sellası olan peripteral bir yapıdır.
- Sütun gövdesi monolittir.

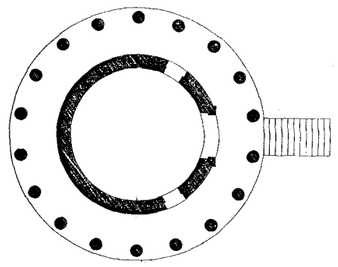

Sibyl Tapınağı'nın planı(Palladio, 1965). Yapının sellası ayakta olduğundan, plan durumu kesin olarak saptanmıştır.

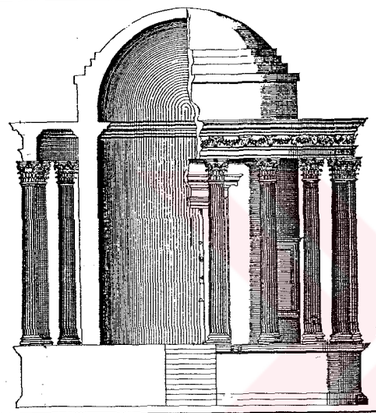

Sibyl Tapınağı' nın kesit-görünüşü (Palladio, 1965).Yapının kubbe ile örtülü olması muhtemeldir.

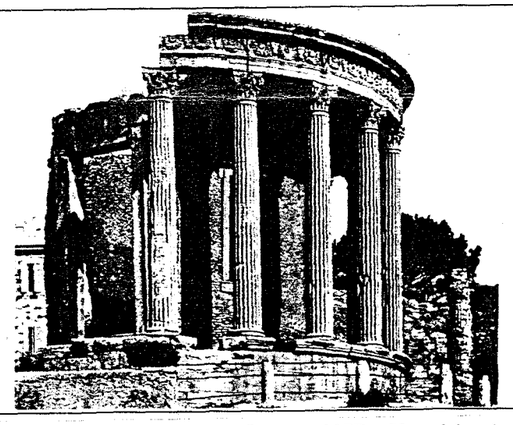

Tapınağın bugünkü durumu.(Janson, 1977). Yuvarlak planlı tapınaklar arasında kubbe hizasına kadar, iyi durumda günümüze ulaşmış yapılardan biridir.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

podyum	merdiven
h: 2.30 m çapı≃15.50 m	firiş aksında 12 rıht genişlik: 1.75 m

SELLA

dış çap	iç çap	duvar
8.00 m	6.50	harçlı duvar tekniği ile yapılmıştır.

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	başlık
dış	iç	alçap	üstçap	h:	yiv		
18	—	75 cm		7.15 m	24		

SAÇAKLIK

arşitrav - friz	korniş
arşitrav ve friz aynı bloktandır	

kapı	pencere	ışıklık	örtü
	kapının iki yanında simetrik pencereler	—	kubbe

MALZEME

- Malzeme çoğunlukla taştır.
- Sellanın beton gövdesi opus retikulatum örgü tekniğinde inşa edilmiş, pencere ve kapı söveleri mermerden yapılmıştır.

BEZEME

- Zengin bezemeli bir yapıdır.
- Friz, boğa başları arasında taşınan girlandlarla bezenmiştir. Girlandların üstleri ve araları bitkisel motiflerle süslüdür.
- Sütun başlığı iki sıra akant yapraklıdır. Volütler geniş ve dar açılıdır. Her başlığın orta aksında bir çiçek bezemesi bulunmaktadır.

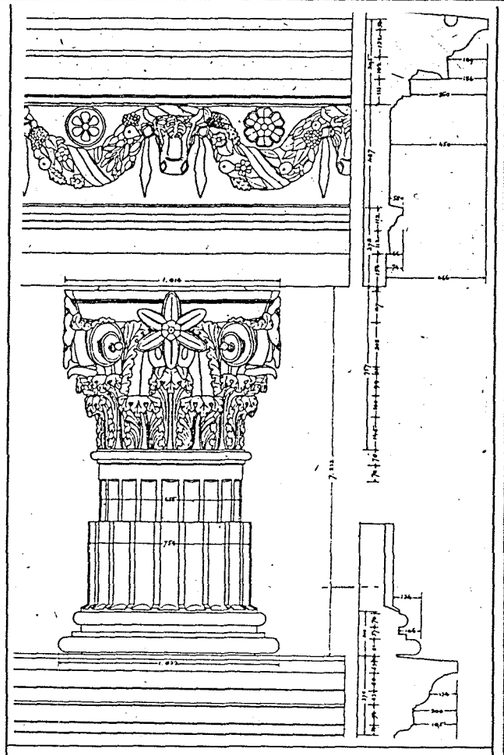

Yapı elemanlarını gösteren kısmi detay (Gromort, 1947).

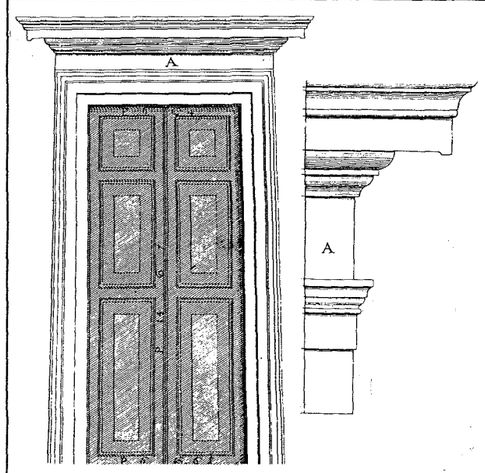

Yapının kapısı. (Palladio, 1965) Kapının lento ve söveleri ayaktadır.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 6-26

YAPININ ADI	**ROMA ve AUGUSTUS TAPINAĞI**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.Ö. 27 - 14	Atina	Akropol	?

Üslubu	*Dini yapı*	*İmparator*	*Yapan*
?	İmparator kültü	Augustus	?

Açıklamalar

- Atina Akropolü' nde Parthenon' un karşısında yer almaktadır.
- Yuvarlak planlı tapınaklar arasında günümüze ulaşan tek monopteral plan şemalı örnektir.
- Yapı, 11.5 m genişliğinde kare bir taban üzerine oturmakta, yapının etrafını çeviren dairesel iki rıht bu tabanın üzerinde yer almaktadır.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
8.20 m	—	yapının etrafını dolaşan 2 rıht vardır.

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
Monopteral bir yapıdır, sellası bulunmamaktadır.		

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
9	—				18		

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
?	?	?

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
Yapının sellası olmadığından, kapı ve penceresi bulunmamaktadır.		—	Konik çatılı

MALZEME

- Yapı malzemesi hakkında bilgi bulunamamıştır.

BEZEME

- Tapınağın bezemesel özellikleri hakkında bilgi bulumamamıştır.

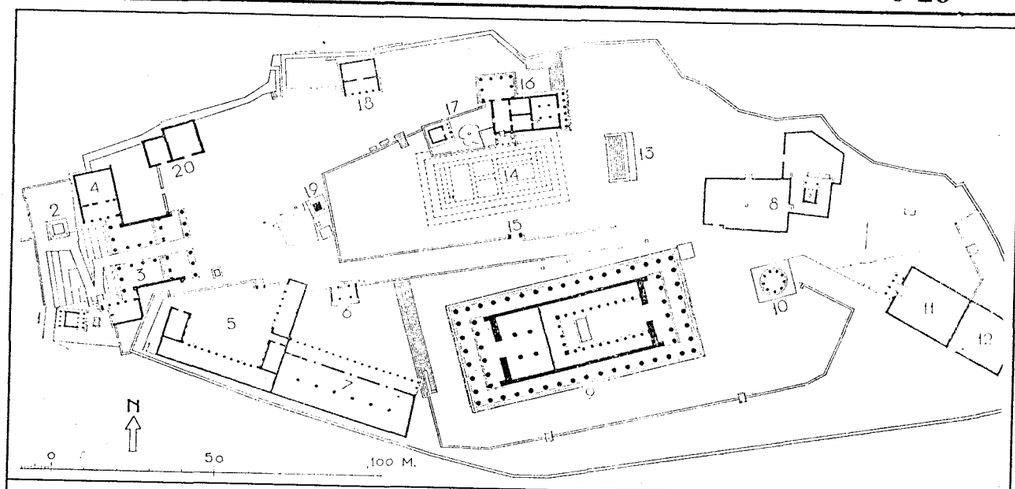

Atina Akropolü'nün vaziyet planı. (Berve, 1961).
1. Athena Nike Tapınağı; 2. Agrippa Anıtı; 3,4. Propylon; 5. Artemis Brauronia; 6. Propylon; 8. Zeus Policus; 9. Parthenon; 10. Roma ve Augustus Tapınağı; 11,12. Pandion hereonu; 13. Athena Altarı; 14. Athena Tapınağı; 15. Propylon; 16. Erectheion; 17. Pandroseion; 18. Arrhephoren Evi; 19. Pheidias'ın Athena Promachos yapısı.

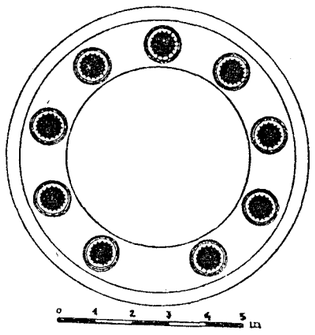

Şekil a.

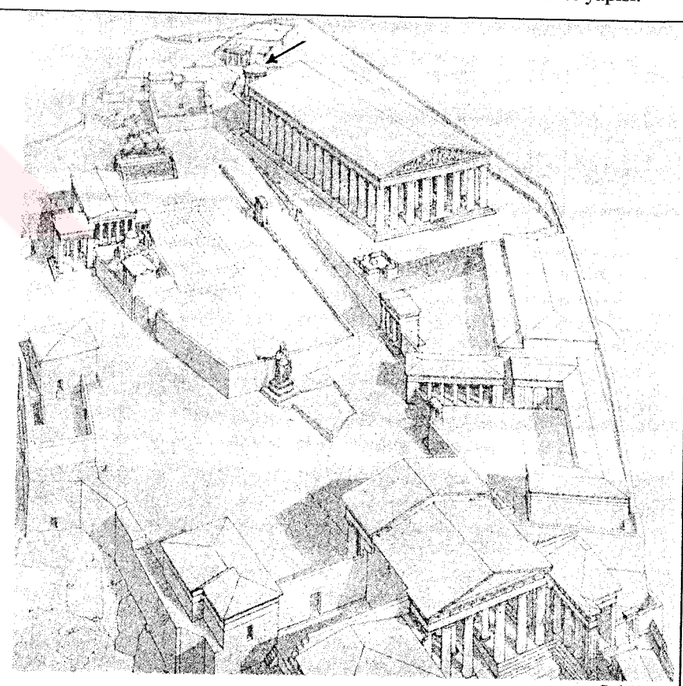

Şekil b.

Şekil a. Roma ve Augustus Tapınağı'nın planı (Dinsmoor, 1950).
Şekil b. Atina Akropolü'nün kısmi perspektif restitüsyonu (Berve, 1961).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 7-26

YAPININ ADI	**MATTER MATUTA TAPINAĞI**		
Dönemi	***Şehir***	***Mevki***	K / B D / G
M.Ö. 27-14	Roma	Forum Boarium	
Üslubu	***Dinikarakteri***	***İmparator***	***Yapan***
Korint	?	Augustus	?

Açıklamalar

- Forum Boarium'un Tiber nehri kıyısındadır.
- Roma'da ayakta kalan en eski mermer tapınaktır.
- Roma Cumhuriyet döneminin son yılları ile İmparatorluk döneminin başlarına tarihlenir. Ancak yunan mimari özelliklerini taşımaktadır.
- Peripteral bir tapınaktır.
- Forumun diğer yapılarına göre alçakta kalan tapınağı daha yüksek göstermek için sütunlar ince ve uzun tutulmuşlardır. Sütun alt çapı 95 cm, sütun yüksekliği ise 10.5 m'dir. Yüksekliğin çapa oranı 11 modüldür.
- Pencere altı silmesi yapıyı çepeçevre dolaşır. Sella duvarını çevreleyen silmeni altında yer alan büyük blokların üzerinde derin külünk izleri bulunmaktadır.
- Yapının 18 sütunundan 10 tanesi günümüzde halen ayaktadır.
- Önceleri Vesta'ya adandığı sanılan tapınak, bugün bir Kapella'dır.

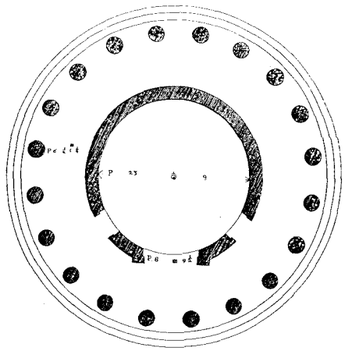

Matter Matuta Tapınağı'nın planı (Palladio, 1965). Yapı ayakta olduğundan plan şeması kesin olarak saptanabilmektedir.

Tapınağın bugünkü durumu. (Levi, 1987). Yapı entabletür elemanları dışında ayakta günümüze ulaşmıştır. Bugün üzerini örten çatısı sonraki dönemlerde eklenmiştir.

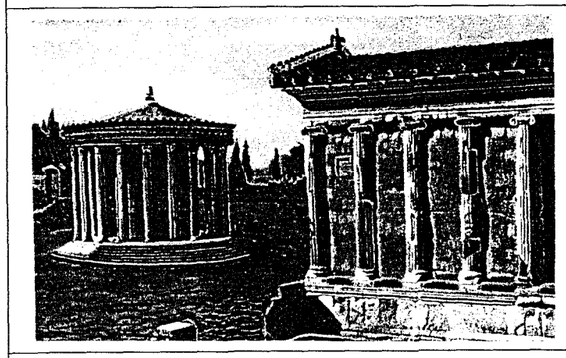

Matter Matuta ve Fortuna Virilis tapınaklarının restitüsyon görünüşleri (Staccioli, 1962).

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
8.50 m	—	etrafını dolaşan 3 rıhtlık merdiveni var.

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
5 m	4.25 m	kalınlık 75 cm

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv sayısı*		
20	–	95 cm	81.5 cm	10.5 m	24	h:23 cm	h:110, g:140 cm

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
yapının entabletüründen hiçbir parça günümüze ulaşamamıştır.		

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
	kapının iki yanında simetrik	—	konik çatılı, kiremit kaplı

MALZEME

- Yapı sütunları pentelik mermerdir.
- Sella duvarının malzemesi kesme taş bloktur. Sella duvarı, silmenin altında büyük bloklar, silmenin üstünde ise daha küçük boyutlu kesme taşlardan örülmüştür.

BEZEME

- Geniş akantos yapraklı sütun başlıkları "tüf" devri Pompei yapılarının bezeme şekillerine benzemektedir.
- Yapının saçaklık elemanlarından yeterli sayıda örnek günümüze ulaşamadığından bezeme özellikleri hakkında yeterli bilgi edinilememektedir. Ancak frizinin çeşitli çiçek motifleriyle bezeli olduğu bilinmektedir.

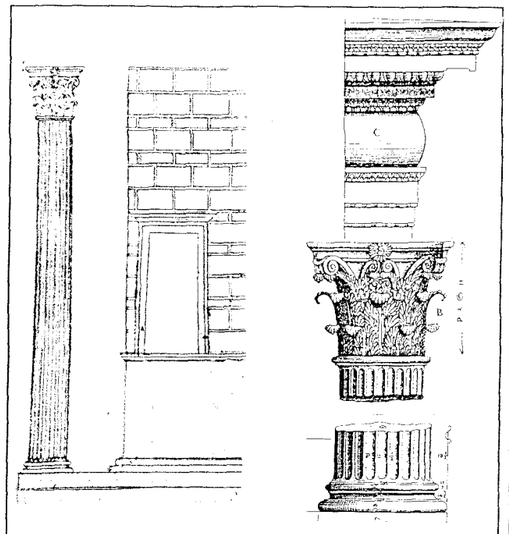

Şekil a Şekil b

Şekil a Yapının sellasını ve bir sütununu içeren kısmi görünüşü (Dosio, 1976). Sella duvarının pencere altı silmesinin üstündeki kısmı, kesme taş bloklu, pseudo izodom duvar tekniğinde ancak harçlı olarak inşa edilmiştir.
Şekil b Yapı elemanlarına ait bir restitüsyon çalışması (Palladio, 1965). Yapının entabletür elemanları günümüze ulaşmamıştır. Sütun başlıkları, sütunlar gibi yapıyı yüksek göstermek üzere ince ve uzun tutulmuşlardır.

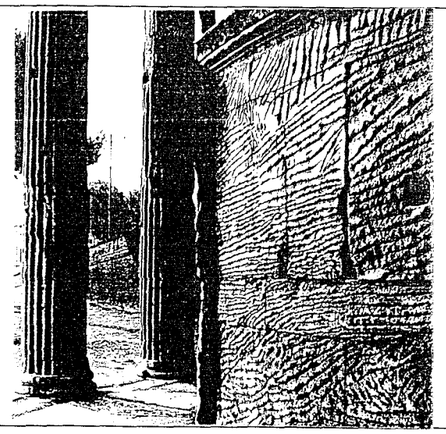

Yapıdan bir detay.(Zevi1948)Pencere altı silmesinin altında yer alan, sella duvarına ait büyük boyutlu kesme taş blokların dış yüzlerinde külünk izlerine benzeyen derin izler yer almaktadır.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 8a-26

YAPININ ADI	**PANTHEON - 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*
MÖ27/ MS 118-127	Roma	Mars Alanı

Üslubu	*Dini karakteri*	*Yaptıran*	*Yapan*
Korint	Bütün tanrıların tapınağı	Augustus / Hadrian	Agrippa

Açıklamalar

- Augustus' un damadı ve danışmanı Vispanius Agrippa tarafından yaptırılmış, Olimpia tanrılarının, özellikle Mars ve Venüs 'ün onuruna adanmıştır.
- Bugünkü yapı bir yangından sonra Hadrian tarafından yaptırılmıştır.
- Yapının çapı yüksekliğine eşittir.
- Portikodaki 16 sütun Mısır granitinden ve monolittir.
- 17.yy' da Papa Urban VIII, portikonun bronz tavanlarını eriterek St. Peter' in ana altarının yapımında kullanmıştır.
- Giriş kısmındaki bazı kolonlar Septimus Severus ve Caracalla dönemlerinde eklenmiştir.
- Agrippa' nın dikdörtgen ön bloğu toplam 19.82×43.76 m' dir. Ön giriş genişliği 33.10 m, derinlik 10 m' dir.
- Diğer antik tapınakların tersine, iç mekanı süslü, dış mekanı sadedir.
- Dış gövde kornişlerle üçe bölünmüştür. En üst bölüm kubbenin en alt bölümünü karşılar.
- Yapının ana mekanı 8 nişlidir. Nişlerin arkası kapalıdır ancak önlerindeki kolonlar arkasında başka bir mekan olduğu izlenimini verir.
- İç mekan iki bölgeye ayrılmıştır. Alt bölge 12.30 m' ye kadardır. Dairesel ve dikdörtgen nişler vardır. İkinci bölge 9.50 m yüksekliğindedir ve 16 küçük dikdörtgen pencere vardır.
- Kubbede 5 sıra, her sırada 40 tane olmak üzere 200 kaset vardır. Kasetler kubbenin tepesine doğru küçülürler.
- Işık yapıya sadece tepedeki açıklıktan girer.
- M.S. 609' da kiliseye dönüştürülmüştür.
- İtalyan Kralları, Victor Emmanuel II, Umberto I ve Raphael Pantheon' da gömülüdür.
- Roma mimarisinin tüm zamanlarının en önemli yapısıdır.

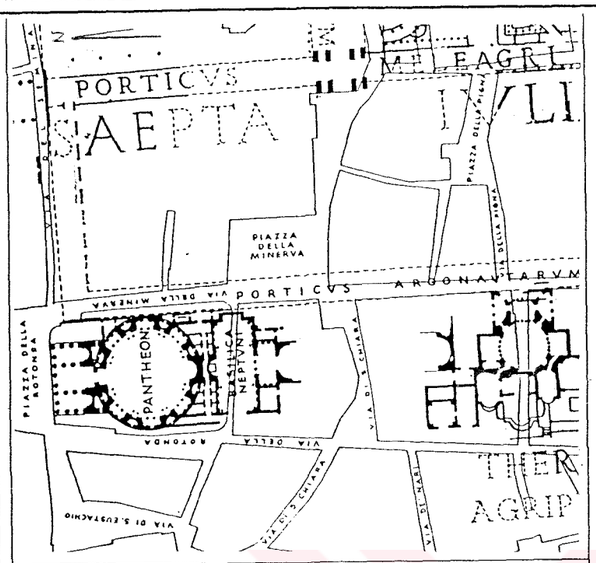

Mars Alanı'nın vaziyet planı. (Rivorio, 1972). Pantheon'un güney cephesi Neptün Bazilikası'yla bitişik durumdadır. Yine Güney tarafında Agrippa Hamamlarıyla karşı karşıyadır.

Yapının bugünkü durumu. Yapı, M.S. 609'da kiliseye çevrildiğinden günümüze iyi korunmuş olarak ulaşabilmiştir. Bugün, üç İtalyan kralının da gömülü olduğu yapı, hem kilise hem de bir müzedir.

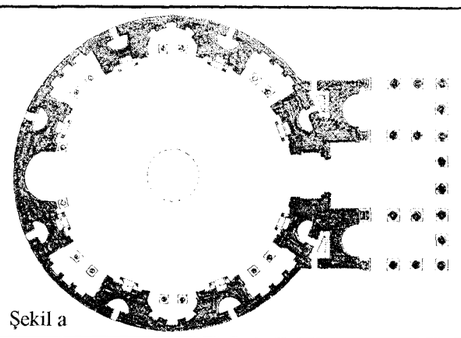

Şekil a

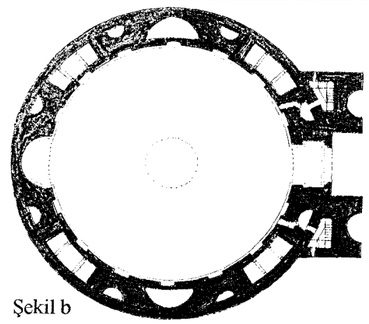

Şekil b

Şekil a Yapının zemin kat planı (Rivorio, 1972).

Şekil b Yapının orta kat planı (Rivorio, 1972).

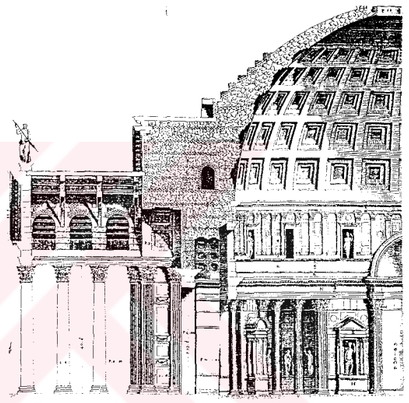

Şekil a

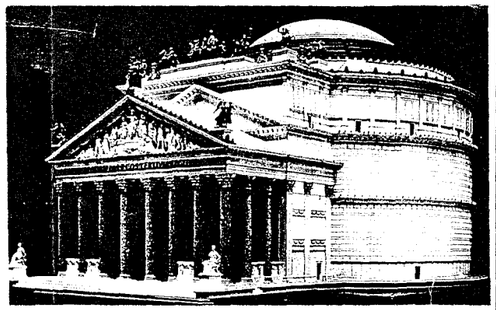

Şekil b

Şekil a Yapının kısmi kesiti (Palladio, 1965).

Şekil b Pantheon'un restitüsyon maketi (Gloag, 1963).

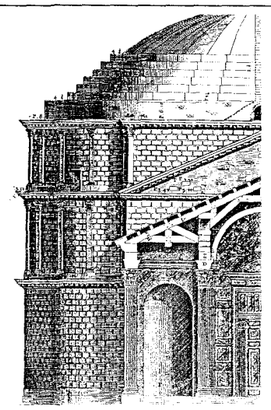

Şekil a

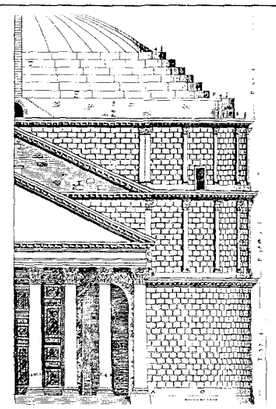

Şekil b

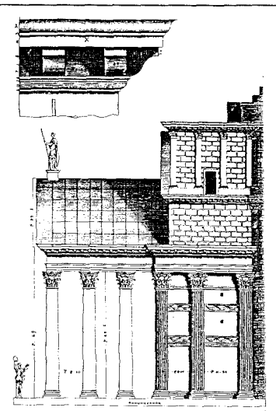

Şekil c

Şekil a Agrippa dönemine ait portikten kesit görünüş (Palladio, 1965).
Şekil b Kısmi ön görünüş. (I (Palladio, 1965).
Şekil c Portiğin yan görünüşü (Palladio, 1965).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 8b-26

YAPININ ADI	**PANTHEON - 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
55 m	—	basamaklar bugünkü zemin seviyesinin altında kalmış, mevcut genişlik 33.10 m

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
55 m	43.30 m	harçlı duvar tekniği ile yapılmıştır. Kalınlığı 6 m'yi geçer

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
16 tane portikte		180 cm	100 cm	13.96 toplam	—	h:50 cm	h:170 cm

SAÇAKLIK

altnlık

Portikonun arşitravının yüksekliğinin genişliğine oranı 1/5'tir. Üzerindeki bronz harfli kitabe Agrippa tarafından yapının kuruluşunu belgeler.

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
h: 7 m ve tunç. Bu büyüklükteki ender örnektir	—	$çap_{üst}$: 9.15 m $çap_{alt}$: 8.74 m	kubbe çapı=43.30 m portiko kırma çatı ile örtülü

MALZEME

- Duvar malzemesi olarak alt bölümde bazalt, daha yukarıda tuğla, daha sonra tüf, kubbenin ortasına doğru da sünger taşı kullanılmıştır.
- Granit ve mermer en çok kullanılan yapı malzemesidir.

BEZEME

- Yapının içi tunç ve mermer heykellerle donatılmıştır.
- Tuğla kaplı beton gövdenin stükko sıvalı olması muhtemeldir.
- Kubbe kasetlerinin içindeki yaldızlı bronz bezemeler ve tunç döküm kabartmalarla süslü olması gerekmektedir. Ancak bunlar zamanla kaybolmuştur.
- İç mekandaki nişler, önünde korint sütunlar, iki kenarında plastr ve saçaklıkla bezenmiştir.
- İç mekanın mermer zemin döşemeleri kare ve daire formundadır. Mekana görsel katkısı büyüktür.

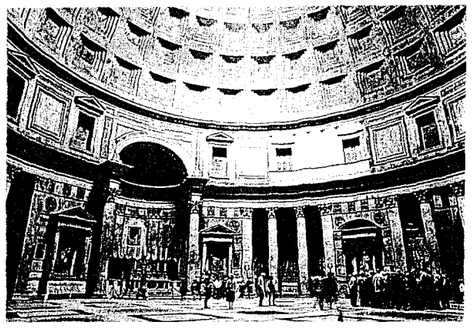

İç mekanın bugünkü durumu (Bonechi, 1997). mekan üç katmandan oluşmaktadır. Dairesel ve dikdörtgen olmak üzere 8 nişin bulunduğu 1.kat, 16 pencereli 2.kat ve kubbe.

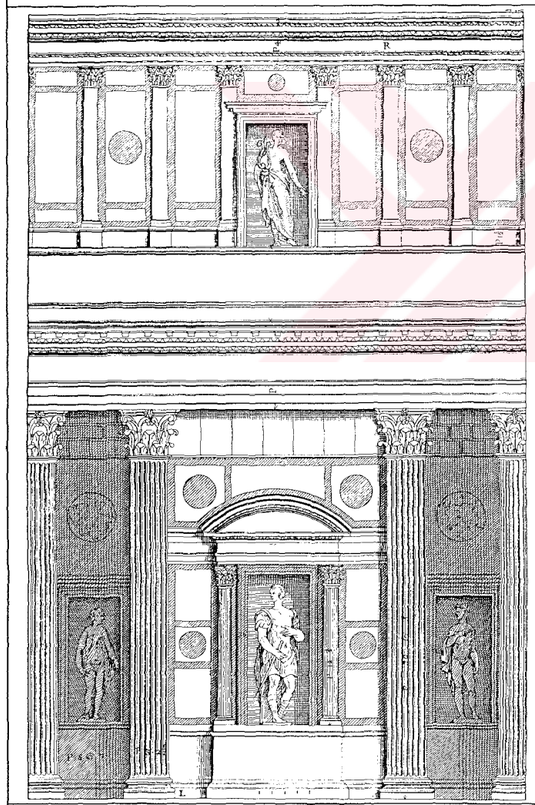

İç mekanın ilk iki katmanından kısmi restitüsyon görünüşü. (Palladio, 1965). Katmanlar birbirinden bezemeli silmelerle ayrılmıştır.

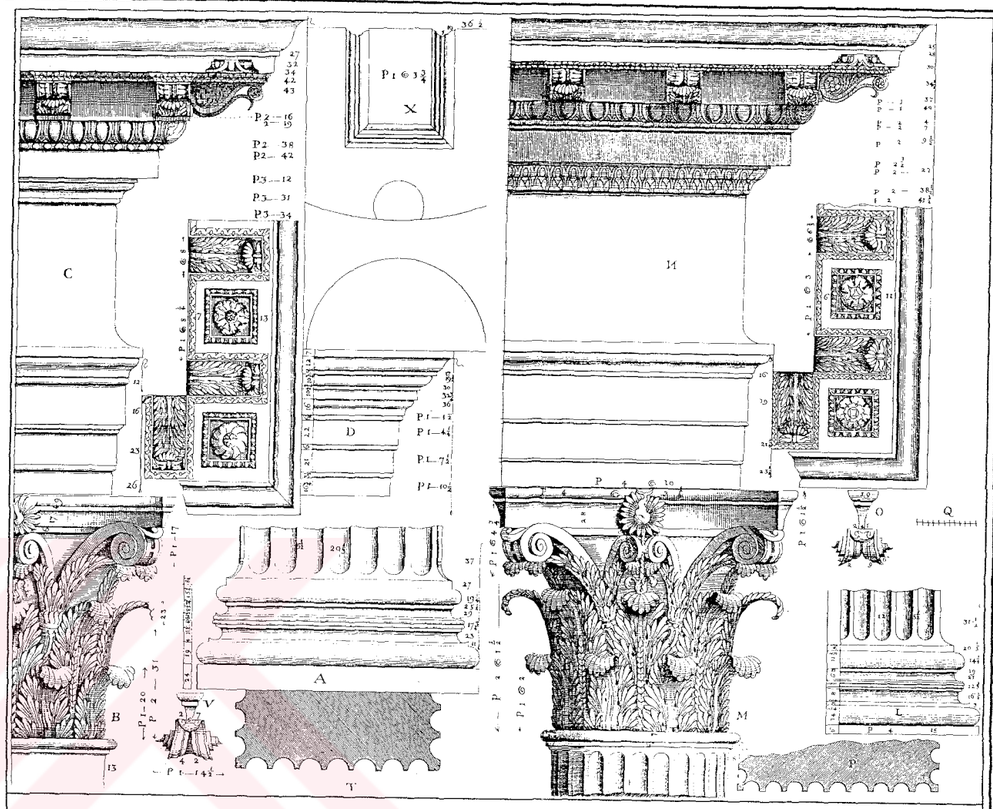

Şekil a Dış mekan yapı elemanları. (Palladio, 1965).

Şekil b İç mekan yapı elemanları (Palladio, 1965).

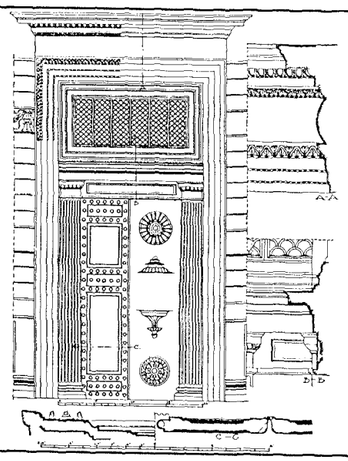

Şekil a Yapının özgün bronz kapısı (Brown, 1948).

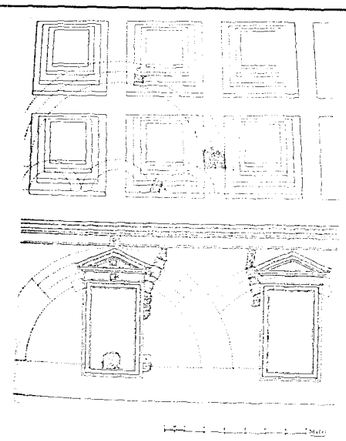

Şekil b Taşıyıcı kemerler - iç mekan ilişkisi (Giedion, 1969).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 9-26

YAPININ ADI	ZEUS ASKLEPİOS TAPINAĞI

Dönemi	Şehir	Mevki
M.S. 142-150	Bergama	Asklepios kutsal alanı

Üslubu	Dinikarakteri	Yaptıran	Yapan
Korint	Asklepios' a adanmış	L.C.P. Rufinus	Thargélios ve öğrencileri

Açıklamalar

- Asklepion' un güneydoğu köşesindedir.
- Mimari özellikleri Pantheon' u andırmaktadır.
- M.S. 142' de konsüllük makamında bulunan L.Cuspius Pactumeius Rufinus tarafından Tralles' li mimar Thargélios ve öğrencilerine inşa ettirmiştir. Dönem imparatoru Antoninus Pius' dur.
- Yapının sağında yer alan mermer bir temelde bulunan yılan şeklindeki bronz parça yapının Asklepion'a adandığını göstermiştir.
- Zemin kat, üstü beşik tonozlarla örtülü koridorlardan oluşur.
- Yapının içinde yedi niş bulunur. Yarım daire ve dikdörtgen nişler alternatif sıralama gösterirler. Bu nişlerin içinde tanrı heykelleri bulunur. Girişin karşısındaki niş Asklepios' un heykelinin bulunduğu niştir.
- Duvarlar renksiz, zemin renkli mermerlerle kaplanmıştı.
- Sella duvarı kubbenin hem altlığı hem de başlangıcıdır.
- Kubbe yüksekliği 20 m' dir.
- Yapının doğusunda çatının üstüne çıkılmasını sağlayan bir merdiven ve kulesi (tamir için olması muhtemeldir) yer almaktaydı.
- Yapı günümüze sella duvarının alt sırası hizasında ulaşmıştır.
- Asklepion' un en önemli ve güzel yapısıdır.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	podyum	merdiven
43.40	—	giriş aksında 12 rıht genişiliği 12 m.

SELLA

dış çap	iç çap	duvar
43.40 m	37.40 m	harçlı duvar, kalınlık 3 m.

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	başlık
dış	iç	alt çap	üst çap	h:	yiv		
portikoda 8 tane		?	?	?	?	?	?

SAÇAKLIK

arşitrav	friz	korniş
?	?	?

kapı	pencere	ışıklık	örtü
?	—	kubbenin ortasında	kubbe çapı: 23.85 m

MALZEME

- Kubbe, Pantheon'u andıran, çakıl taşı, moloz ve harç karışımıyla inşa edilmiştir.
- Sella duvarı andezit bloklardan yapılmıştır.

BEZEME

- Sellanın kubbesinin iç yüzeyi mozaikle süslüdür.
- Yapının içindeki yedi nişte heykeller yer almaktaydı. Giriş aksındaki nişte Asklepios' un heykeli bulunmaktaydı.

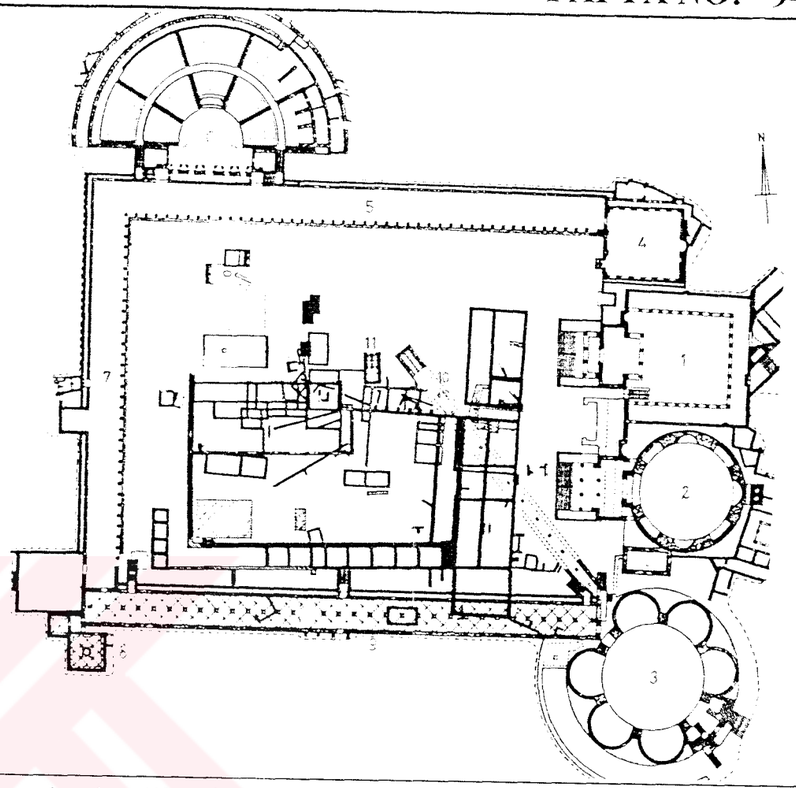

Asklepion'un vaziyet planı. (Akurgal, 1988).
1. Sütunlu caddenin sonundaki propylon; 2. Yuvarlak planlı tapınak; 3. Tedavi amaçlı yuvarlak yapı; 4. Kütüphane olarak kullanılan İmparator odası; 5. Kuzey kolonad; 6. Tiyatro; 7. Batı stoa; 8. Kadın ve erkek tuvaletleri; 9. Güney stoa; 10. Tedavi yapılarına açılan tünel; 11. İçme suyu da olan Helenistik Dönem'de yapılmış havuz.

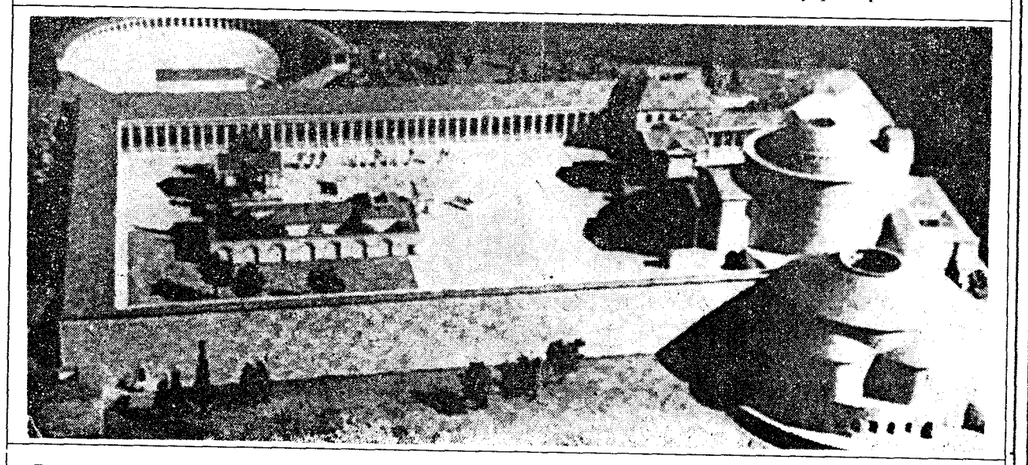

Bergama Asklepion'unun rekonstrüksiyon maketi. (Anabolu, 1970).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 10a-26

YAPININ ADI	**PERGE' DEKİ YUVARLAK TAPINAK - 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 2.yy'ın ikinci yarısı	Perge	Perge Agorası	K B D G

Üslubu	*Dini karakteri*	*İmparator*	*Yapan*
Korint	?	Antoninus Pius	?

Açıklamalar

- Pamphylia' da Murtuna (bugünkü adıyla Perge) şehrindedir.
- Perge agorasının simetri ekseninde yer almaktadır.
- Dini karakter bakımından Fortuna' ya benzer. Ancak yapıda bir çeşme bulunması suyla ilgili bir kült olabileceği ihtimalini kuvvetlendirir.
- Yapının mevcut durumu dıştan içe 3 katmandan oluşur. İlk katman genişliği 57 cm, yüksekliği 109 cm olan bir konglemera bloktur. İkinci katman genişliği 77 cm, yüksekliği 110 cm olan ikinci konglemera bloğudur. Üçüncü katman ise 70 cm genişliğinde, 84 cm' lik kubbe başlangıcına kadar devam eden 2,5 tuğla duvarıdır.
- Yapının içinde çapı 56 cm, mevcut yüksekliği 100 cm olan bir duvar bulunmaktadır.
- Mevcut zeminden 85 cm yukarıda podyumun kubbesi başlar.
- Podyumun üzerinde 8 yarım daire planlı niş vardır. Nişlerin genişlikleri ortalama 95 cm, derinlikleri 50- 55 cm, yükseklikleri ise 160-165 cm'dir.

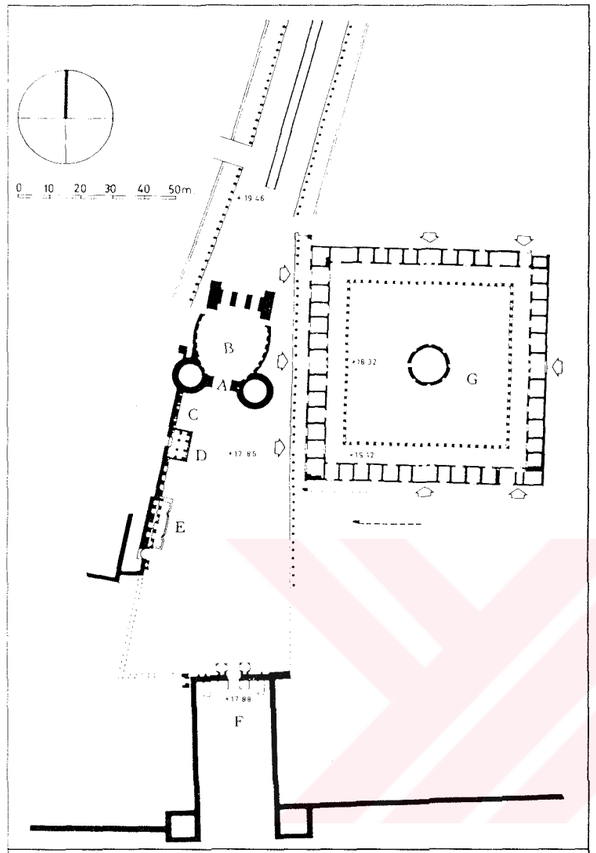

Perge (Murtuna) şehrinin kısmi vaziyet planı (Özgür, 1992).
A. Helenistik Kapı; B. Septimus Severus alanı; C.Üç nişler; D. Propylon; E. Nymphaeum; F. Hadrian Kemeri; G. Agora ve Yuvarlak planlı tapınak.

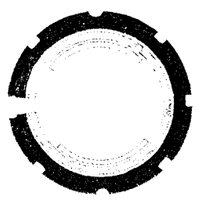

Yapının podyum seviyesi planı (Özgür, 1992). Yapı elemanlarının yetersizliği ve yapının günümüze podyum seviyesinde ulaşmış olmasından dolayı yapının sella kotu planı kesin olarak saptanamamaktadır.

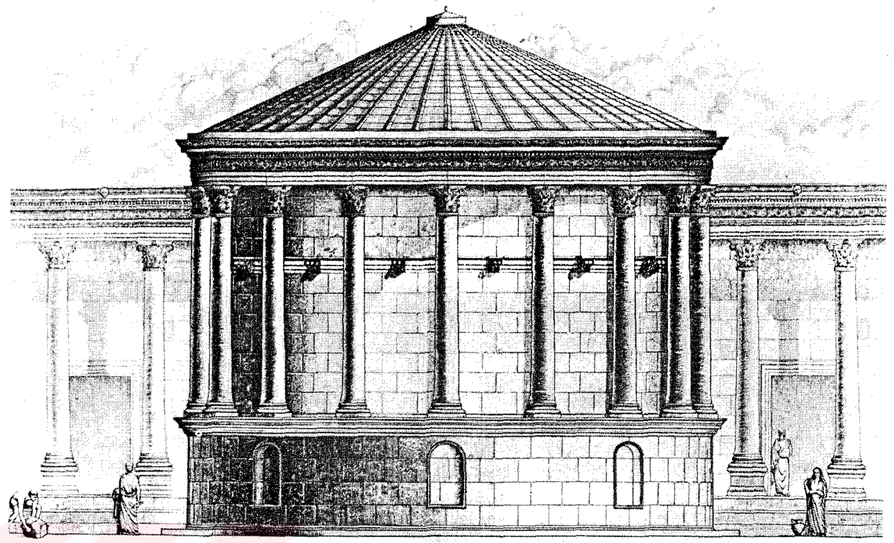

Perge Agorası'ndaki yuvarlak planlı yapının görünüş restitüsyonu. (Özgür, 1992).

Perge Agorası'ndaki yuvarlak planlı yapının görünüş restitüsyonu. (Özgür, 1992).

Yapının bugünkü durumu. Yapı günümüze podyum seviyesinde ulaşmıştır. Podyum üst silmesi mevcut değildir.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 10b-26

YAPININ ADI	**PERGE' DEKİ YUVARLAK TAPINAK - 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI		
yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
13.40 m	h: 2.40 m	—

SELLA		
dış çap	*iç çap*	*duvar*
13.40 m	10.40 m	kalınlığı 3 m harçlı duvar tekniği ile yapılmış

SÜTUN							
sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
16	—				—	?	?

SAÇAKLIK		
arşitrav	*friz*	*korniş*
genişlik 53.5 cm, mevcut uzunluk 70 cm, mevcut yükseklik 30 cm	?	yükseklik 18 cm, genişlik 145 cm,

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
genişlik 1.40 m	—	—	konik çatılı

MALZEME

- Yapının podyumu iki sıra konglemera bloğu ve 2,5 tuğla kalınlığında harçlı bir tuğla duvardan oluşur. Kubbe başlangıcından itibaren bir tuğla kalınlığındaki kubbe ile konglemera bloklarının arası moloz taş ile doldurulmuştur.
- Yapının az sayıda kalan mimari elemanları saçaklık elemanlarının mermer olduğunu gösterir.

BEZEME

- Yapının 2.40 m yüksekliğindeki podyumu yarım daire nişlerle zenginleştirilmiştir.
- Yapıya ait tek arşitrav parçasının her iki cephesi de fasyaları birbirinden ayıran boncuk sırası ile bezelidir. Alt yüzünde üç sıra bezeme bulunmaktadır. Sofitin bir tarafında bitkisel bezemeler yer alırken, dğer tarafında kelebe benzeri bir vazo dikkati çekmektedir. Sofitin ortasında çift merkezli örgü motifi vardır. Örgü motifinin etrafı lesbos kimatyonu ile çevrilidir.
- Yapının kornişlerinden kalan dört parça ortalama 18 cm kalınlığındadır. Kornişler bir diş ve bir kimatyon sırası ile bezelidir. Tavan bölümü düzdür.

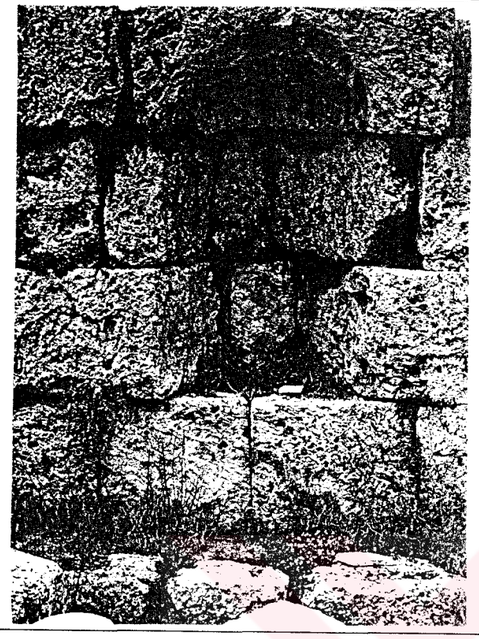

Yapının podyumu üzerinde yer alan yarım daire nişlerden birinin görünüşü.

Podyumun üstünden yapının girişindeki taş eşiğe bakış.

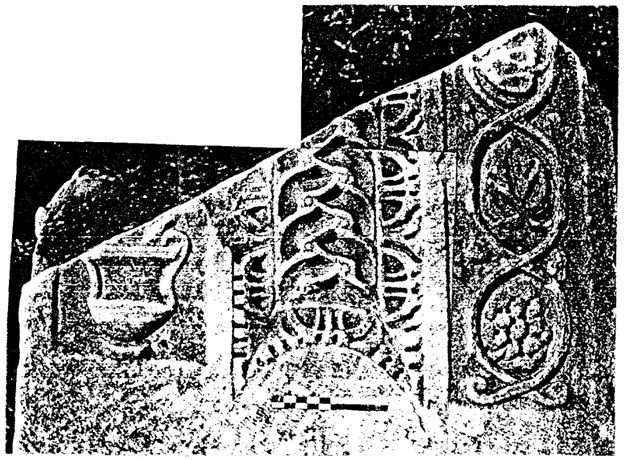

Yapıdan günümüze kalan tek arşitrav parçası. Arşitravın tüm alt yüzeyi bezemelidir. Ortada çift merkezli örgü sarmal, yan motiflerin birinde bitkisel bezeme, diğerinde ise kebele denen bir antik vazo motifi görülmektedir.

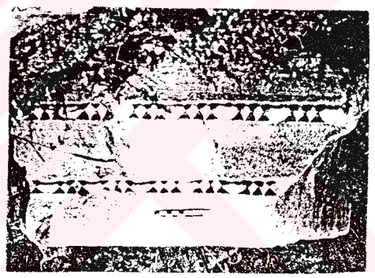

Şekil a

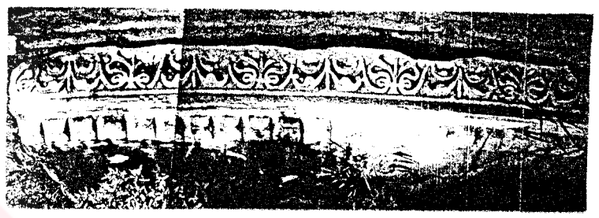

Şekil b

Şekil a Arşitravın ön ve arka, her iki yüzeyi de bezemelidir. Alt iki fasyası hizasından kırıktır. Bu nedenle friz hakkında bilgi bulunmamaktadır.
Şekil b Yapının tavan levhalarından biri. Yapının tavanları kasetsizdir, ön cephede en alt sırada diş sırası ve bir kimatyon sırasından oluşmaktadır.

Şekil a

Şekil b

Şekil a Tavan bloğunun bezemelerinin ön görünüşü.
Şekil b Tavan bloğunun bezemelerinin plan görünüşü.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 11a-26

YAPININ ADI	**FORTUNA (TYKHE) TAPINAĞI - 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*
M.S. 2. yy	Side	Side Agorası

Üslup	*Dini karakteri*	*İmparator*	*Yapan*
Korint	Fortuna' ya adanmış	Hadrian olması muhtemel	?

Açıklamalar

- Agoranın güney portiğinden 14.70 m, batı portiğinden 22.30 m uzaklıktadır.
- Agoranın ortasında yapılan bir sondajda yapı izine rastlanmamıştır. Antik mimaride kutsal yapılar pek yer değiştirmediğinden yapının daha eski bir yapının yerine yapıldığı söylenebilir.
- Yapı, Agora gibi M.S.2.yy'a tarihlenmektedir. Ancak mimari elemanların karakterleri Hadrian dönemini (M.S.117-138) işaret eder.
- Side'de bulunan üç sikkede tasvir edilen yapılar tapınağa uymaktadır. Bu sikkelerden yapının talih vekader tanrıçası Fortuna'ya adandığı anlaşılamaktadır. Sikkeler yapının mimarisi hakkında da bilgi vermektedir.
- Yapının tasvir edildiği sikkelerden çatının üzerinde nar şeklinde bir akroter yer aldığı anlaşılmaktadır.
- Yapı yüksekçe bir podyum üzerinde yer almaktadır. Bu podyuma giriş aksında yer alan 9 rıhtlık bir merdiven ile çıkılır.
- Yapının merkezinde esaslı bir zemine oturmayan, muhtemelen ahşap bir zeminin taşıdığı kare bir paye bulunmaktadır. Kült heykelinin kaidesi olması muhtemeldir.
- Sella duvarında yarım, sütunları karşılayan 12 plastr yer almaktadır. Payelerin attik kaideleri ve korint başlıkları olmalıdır. Ancak sella duvarına ait plastrlı bir ara parçadan başka örnek kalmamıştır.
- Sellada pencere olup olmadığı bilinmemektedir
- Yapının örtüsü 12 köşeli piramidal çatıdır. Sellanın içinde ise çapı 1.20 m, h: 60 cm olan bir kubbe bulunmaktadır.
- Yapının podyum üst silmesi, stilobatları ve sella duvarının kesme taşları ve sellanın kubbesine ait hiçbir parça bulunmamıştır.
- Tapınak, Arif Müfid Mansel tarafından yürütülen 1947 senesi Side kazılarında ortaya çıkarılmıştır. Ülkü İzmirligil tarafından yürütülen agoranın restorasyonu sırasında birkaç mimari elemanının podyum üzerine alınması dışında bir onarım geçirmemiştir.

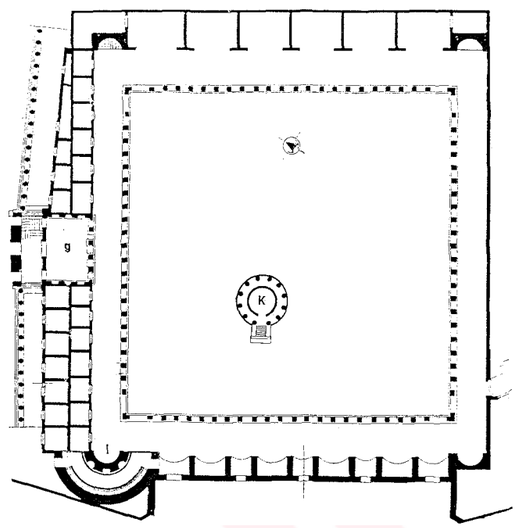

Agorasının vaziyet planı. Agoranın güneybatı köşesindeki yapı (I) latrina (tuvalet) olarak belirtilmiştir. (Mansel, 1978). Diğer köşeler her birinde üç eksedra bulunmaktadır. Biri sütunlu caddeye açılan, diğeri devlet agorası yönünde iki giriş vardır.

Yapının bugünkü durumu. Yapının dış kolonadına ait 5 parça Ü. İzmirligil tarafından yürütülen agora restorasyonu sırasında podyumun üstüne kaldırılmıştır.

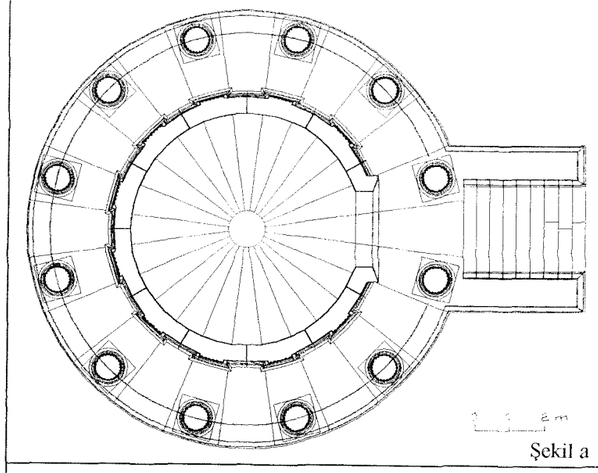

Şekil a

Şekil b

Şekil a Yapının sella kotundan geçen plan restitüsyonu. Tapınağın elemanları 12 parçalık modüller halindedir.
Şekil b Fortuna Tapınağı' nın tasvir olunduğu Side sikkelerinden biri (Mansel, 1978).

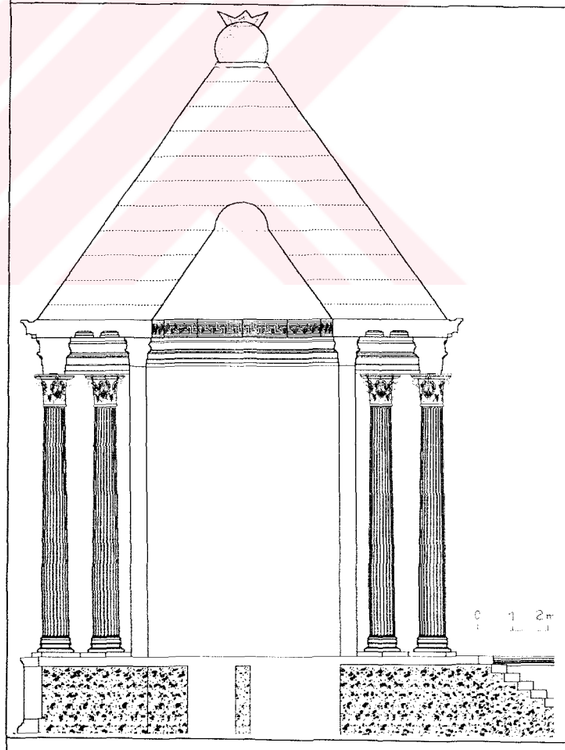

Şekil a Tapınağın merdiveninden geçen kesit restitüsyonu.

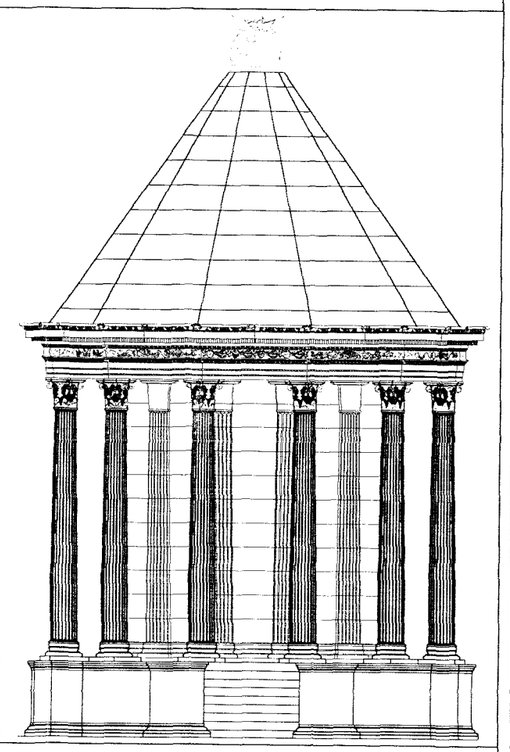

Şekil b Yapının ön görünüş restitüsyonu.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 11b-26

YAPININ ADI	**FORTUNA (TYKHE) TAPINAĞI - 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

temel	*podyum*	*merdiven*
euthynterianın üstünde 21 cm'lik bir kademe, onun üzerinde 33 cm'lik profilli silme vardır.	h: 1.80 m çapı: 9.90 m	giriş aksında 9 rıht, genişlik 2.15 m

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
6.20 m	5.45 m	harçlı duvar, kalınlık: 75 cm.

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
12	—	66 cm	53 cm	5.25	24	attik iyon h:33.5	h: 67 cm

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
arşitravla friz aynı bloktandır. h: 1.15-1.17 m 'dir. genişlik 2.37 2.42 m'dir.		tavan parçası kasetlidir. h: 38 cm, uzunluk: 2.66 m

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
kapı genişliği 1.70 m, lento genişliği 2.65 m	?	—	piramidal çatılı, sella içi kubbe

MALZEME

- Podyumun içi kireç harcı içine oturtulmuş moloz taşlardan oluşmuştur. Dışı mermer kaplıdır.
- Yapı elemanları bütünüyle mermerdir.

BEZEME

- Arşitravın fasyaları boncuk silmesiyle ayrılır. Boncuk sırası, yumurta ok bezemesi ve kimatyon sırası ile biter.
- Eros'lu bir friz mevcuttur.
- Friz kıvrık dal motifi ve bitkisel bezemelidir.
- Sima aslanbaşı çörtenlidir.
- Korniş diş sırası, lesbos kimatyonu, boncuk sırası ve kimatyonla biter.
- Kornişin sellaya bakan yüzeyinde meandr motifi bezelidir. kasetlerin içleri burç figürleri ve bitkisel bezemelerle süslüdür.
- Çatının tepesinde nar heykeli bulunmaktadır.

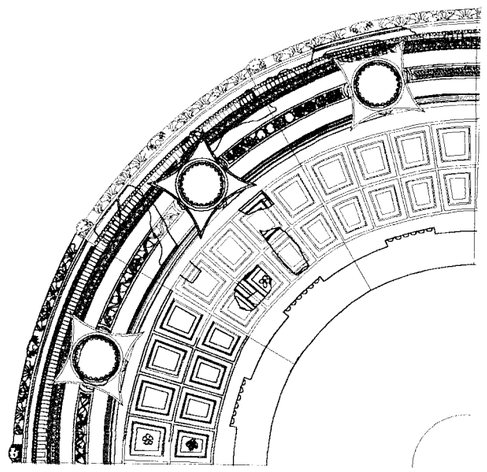

Fortuna Tapınağı'nın 1/4 tavan planı.

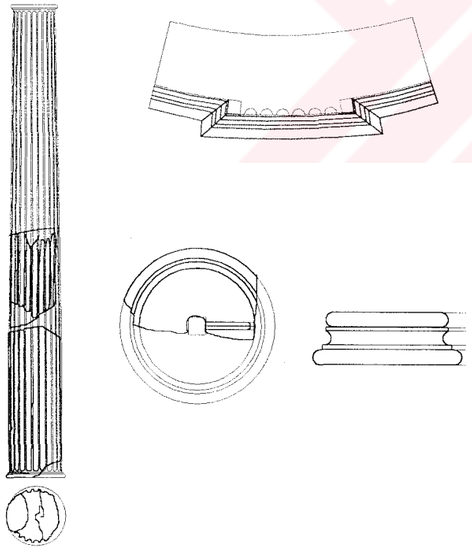

Şekil a Yapının sütun rölöve-restitüsyonu.
Şekil b Tapınağın sellasına ait plastrlı duvar parçası rölöve-restitüsyonu.
Şekil c Yapının sütun altlığı rölöve-restitüsyonu.

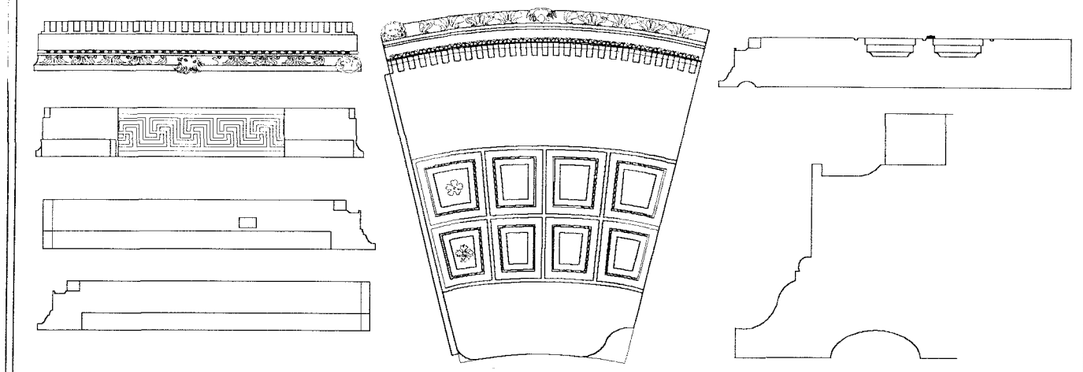

Yapının kasetli tavan levhalarından birinin rölöve-restitüsyonu.

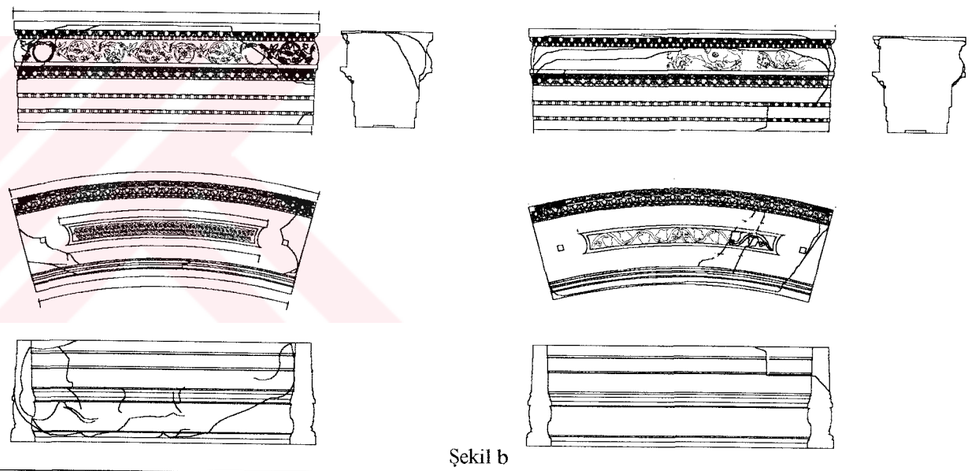

Şekil a Yapının dış kolonadına ait arşitrav -friz bloklarından birinin (A1) rölöve-restitüsyonu.
Şekil b Yapının dış kolonadına ait arşitrav -friz bloklarından birinin (A2) rölöve-restitüsyonu.

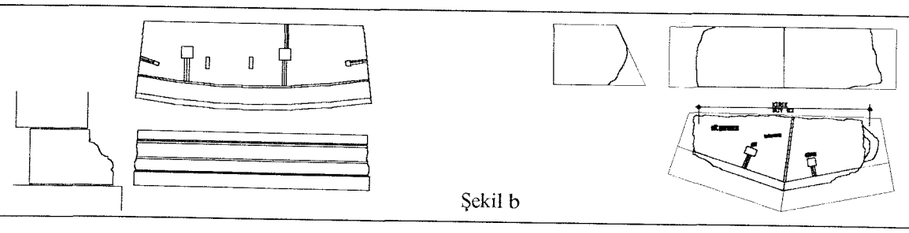

Şekil a Yapının profilli podyum altı silmesi rölöve-restitüsyonu.
Şekil b Tapınağın 12 köşeli piramidal çatısına ait elemanlardan birinin rölöve-restitüsyonu.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 12a-26

YAPININ ADI	**MEN TAPINAĞI – 1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 3.yy başı	Side	Sahilde	

Üslubu	*Dini karakteri*	*Yaptıran*	*Yapan*
Korint	Men'e adanmış	?	?

Açıklamalar

- Anadolu'lu ay tanrısına adanmıştır.
- Merdivenle çıkılan sütunlu bir antreyi taşıyan bir podyum ve yarım daire sellası vardır.
- Suriye Hüsnü Süleyman mevkiinde küçük haziredeki (Ed Der) eksedra ile benzerlikler taşır. (Yarım daire sella ve önünde 4x2 sütunlu galeri)
- Roma mimarisinde istisna teşkil eden bir yapı şeklidir.
- Sella duvarının portiğin içine bakan dış yüzeyi düzdür. Dairesel planlı olan kısmın dış yüzeyi ise yarım ayaklarla desteklenmiştir.
- Tapınağın arşitrav-friz bloğu, birbirini kesmeyip aralarında şerit yüzeyler bırakan yivler motifinin, 3.yy başında da kullanıldığını gösterir.
- Batı duvarının ortasında 203 cm genişlikte, üst sövesi mevcut, zengin profilli bir kapı vardır. kapı eşiği mermerdir, üzerinde kapı miline ve sürgüsüne ait delikler vardır.

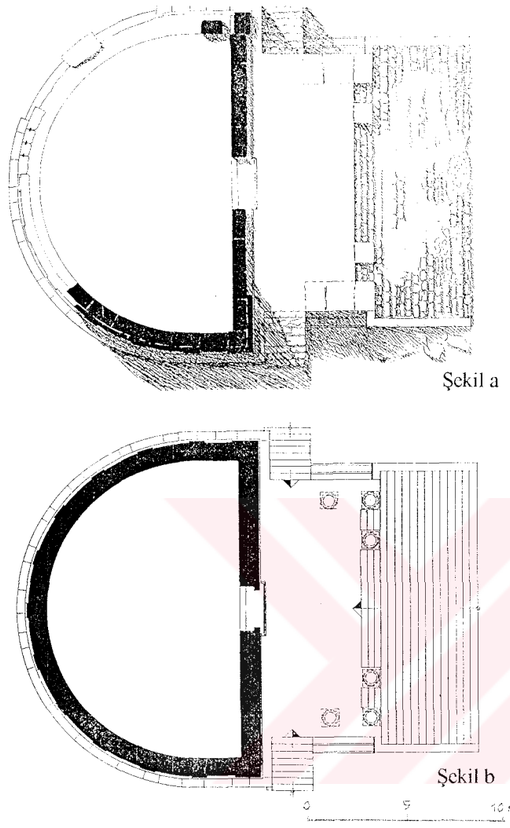

Şekil a Yapının plan rölövesi (Mansel, 1951).
Şekil b Yapının plan restitüsyonu (Mansel, 1951).

Yapının podyumu ve sella duvarının alt sırası (yapının bugünkü durumu).

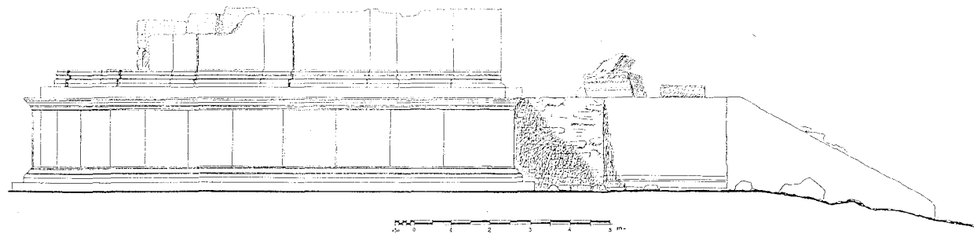

Yapının yan görünüş rölövesi (Mansel, 1951).

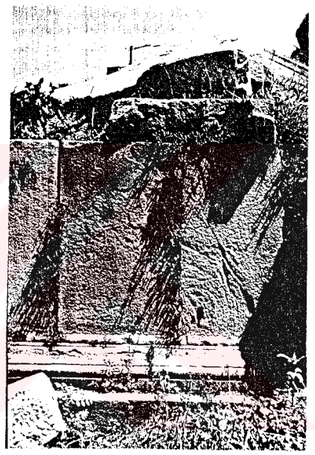

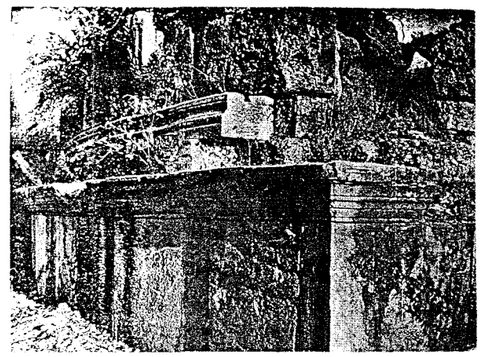

Şekil a Yapının podyum altı silmesi ve podyum kaplaması.
Şekil b Yapının podyumu ve sella duvarının alt silmesinden günümüze ulaşan bir parça.

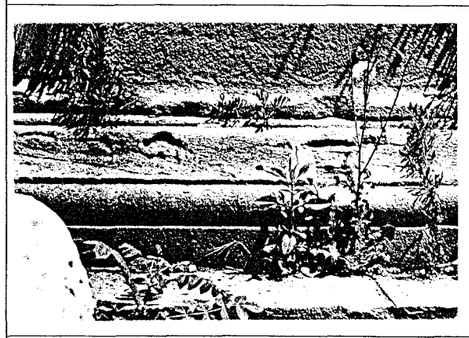

Şekil a Yapının podyum altı silmesi (Fortuna Tapınağı'nınkiyle benzerlik göstermektedir).
Şekil b Yapının podyumunun üst silmesi.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 12b-26

YAPININ ADI	**MEN TAPINAĞI – 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

podyum	*merdiven*
h: 2.20 m, batı cephesi 13 m, derinliği 5.75 m. duvar kalınlığı 100 cm'dir.	kuzey-güney merdivenleri 2.25 m, 8 basamak

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
	8.60 m	harçlı duvar.

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h*	*yiv*		
		70	44		24	attik iyon h:34 cm	

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
Arşitravla friz aynı bloktan yapılmıştır. h:60.5 ve h: 78 cm'lik iki grup vardır. Her iki yüzeyleri de bezemelidir. Friz profilleri içbükeydir.		h:31 cm.

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
genişlik 203 cm	—	—	yarım daire kısım yarım konik, dikdörtgen kısım ise balıksırtışeklinde iki tarafa meyilli ahşap çatı örtülüdür.

MALZEME

- Podyumun içi konglemeradır, cephesi alt ve üstü silmeli travertin orthostatlarla kaplıdır.
- Galeri, pembemtrak bir harç içine yerleştirilmiş geniş, dikdörtgen mermer levhalarla kaplıdır.
- Sellanın batısı ve içi muhtemelen mermer kaplıdır.

BEZEME

- Tavan parçaları kasetlidir, kasetlerin çevresi yumurta ok bezemelidir, ortası bitkisel motiflerle süslüdür.
- Arşitrav friz bloğunun her iki yüzü de bezemelidir. Friz bezemesi kimatyondur. Arşitrav sofitleri örgü motifi ile süslüdür.
- Korniş bir diş sırası ile başlar, ion kimatyonu ve stilize palmetlerle süslüdür. Aslanbaşı çörtenler vardır.

Yapının sütunlarına ait alt ve üst taban parçaları.

Yapının attik iyon tarzındaki sütun kaidesi.

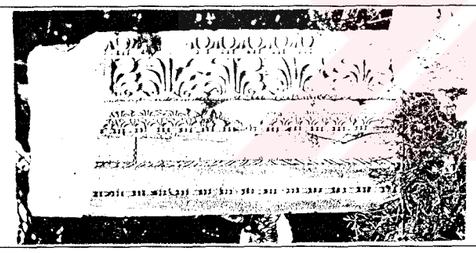

Arşitrav- friz bloğunun arka görünüşü.

Arşitrav- friz bloğunun ön görünüşü.

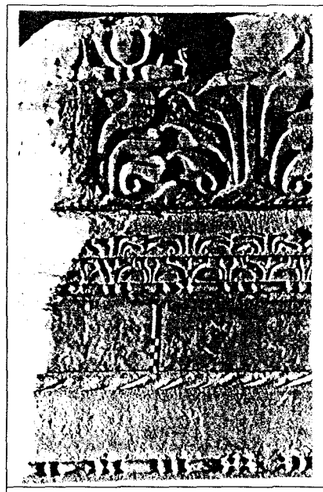

Şekil a Arşitrav-frizden bezeme detayı. Şekil b-c Yapıya ait iki arşitrav – friz bloğu.

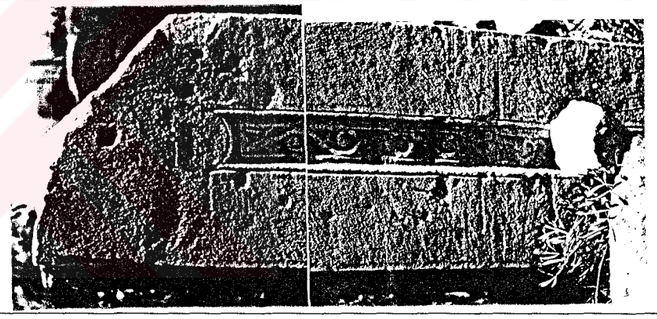

Yapının iki yüzeyide bezemeli olan arşitrav – friz bloğunun alt görünüşü. Arşitravın sofiti sarmal bezemelidir.

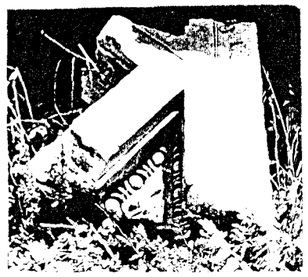

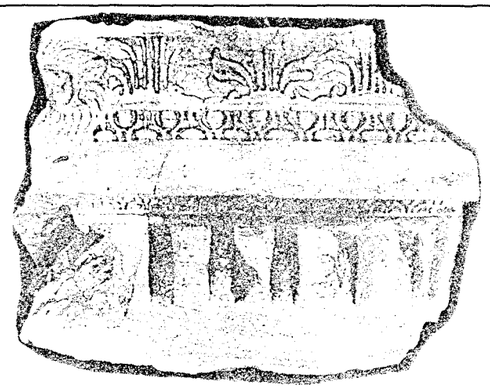

Yapının kasetli tavan levhalarından iki parça.

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 13a-26

YAPININ ADI	**VESTA TAPINAĞI -1**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 205	Roma	Forum Romanum	K B D G

Üslubu	*Dini karakteri*	*İmparator*	*Yaptıran*
Korint	Vesta' ya adanmış	Septimus Severus	Julia Domna

Açıklamalar

- Palatin' in güneydoğu köşesinde, antik dönemden günümüze ulaşan Roma' daki en eski forum olan Forum Romanum' da, Vestaller Evi' nin yanında yer almaktadır.
- İlk olarak, M.Ö. 715' de Romulus döneminde muhtemelen erken dönem Latin kulübeleri şeklinde saman ve ahşaptan yapılmış olmalıydı.
- Roma'nın palladiumu Vesta' ya ait bir tapınaktır. Vesta kültü Roma'nın ikinci kralı Numa Pompilius tarafından Troya'dan getirilmiştir. Bu nedenle fahri olarak, Roma dininin kurucusu da sayılan Numa Pompilius 'a adanmıştır.
- Vesta, aile ocağının tanrıçasıdır ve şehrin ebediyetini sembolize eden ateşi korur. Bu nedenle ateşi her an yanık tutmak gerekmektedir. Bu ise, bu isimle kurulmuş Vestal rahibelerinin görevidir.
- Sürekli yanan ateş nedeniyle, sella kubbesinin ortasında dumanın çıkması için bir açıklık bırakılmıştı.
- Birçok yangın geçiren yapı M.S. 64 yılında Nero'nun çıkardığı yangında ve M.S. 191'de oldukça zarar görmüş, birçok defa onarılmış ve mimari karakteri değişmiştir. Bugünkü yapı Septimus Severusve karısı Julia Domna tarafından yaptırılmıştır.
- Yapının tüf taş bloklu temeli görülmektedir.
- 1930'da Alfonso Bartoli tarafından yapılan restorasyonla birkaç mimari eleman ayağa kaldırılmıştır.

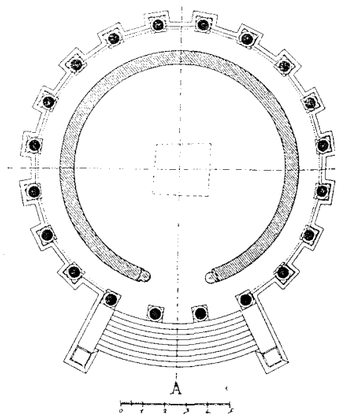

Vesta Tapınağı' nın planı (Durm, 1905). Mimarisi Septimus Severus döneminde yenilendiği için imparatorluk dönemi izleri taşımaktadır. Sütunlar podyum üzerindeki çıkıntılarda yer alır.

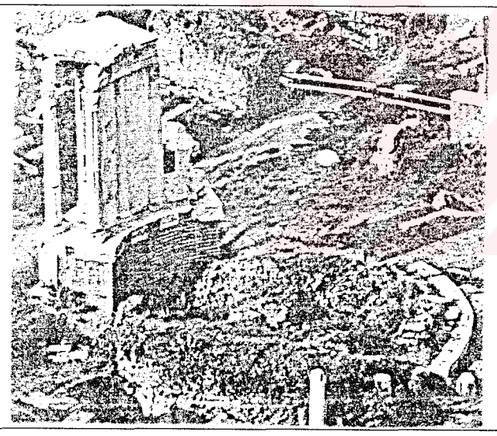

Yapının bugünkü durumu (Coarelli, 1975). Yapı, günümüze temel seviyesinde ulaşmış ancak 1930'da yapılan onarımda kısmen ayağa kaldırılmıştır. Temeli tüf taş bloklardan yapılmıştır.

Vesta Tapınağı' nı betimleyen bir Roma sikkesi (Durm, 1905). Sikkede yapının kubbe ile örtülü olduğu, kubbenin üç katmandan oluştuğu ve tepesinde bir akroter olduğu görülmektedir.

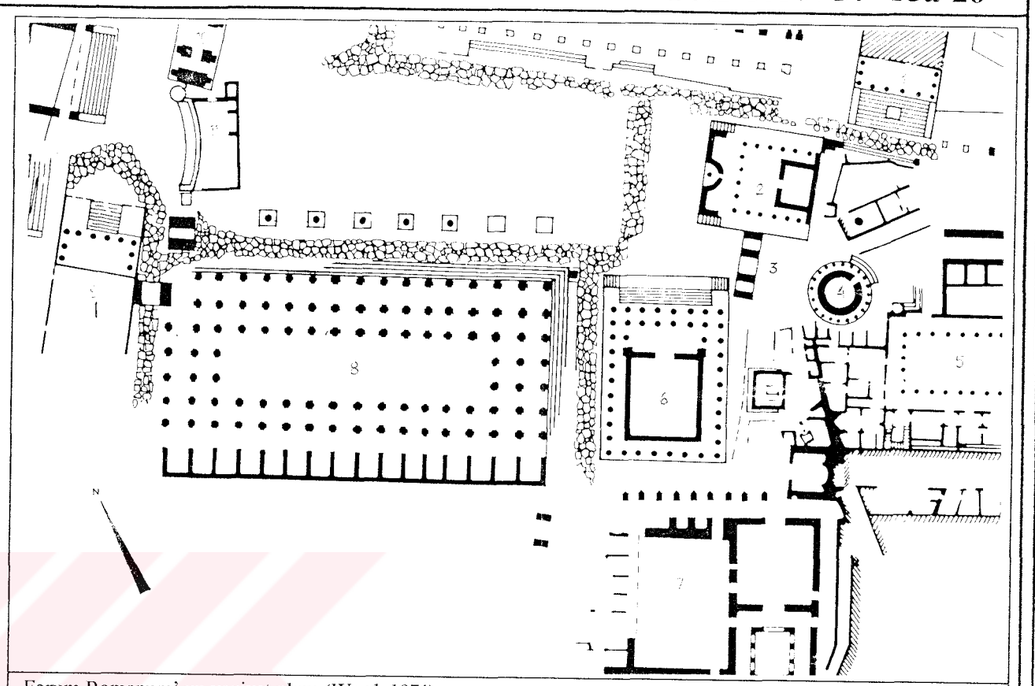

Forum Romanum' un vaziyet planı (Ward, 1974).
1. Antonino Faustina Tapınağı; 2. Divo Giulio; 3. Augusto Kemeri; 4. Vesta Tapınağı; 5. Vestaller Evi; 6. Castore Polluce Tapınağı; 7. Domus Augustana Vestalleri; 8. Gulia Bazilikası; 9. Saturn Tapınağı; 10. Septimus Severus Kemeri; 11. Rostra.

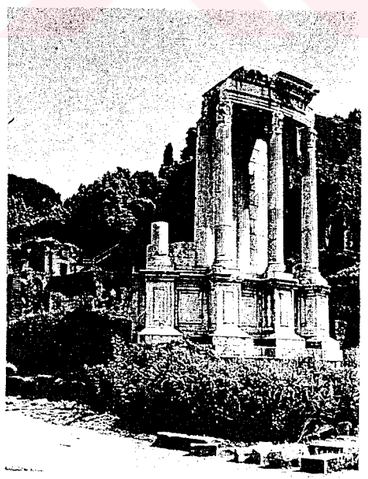

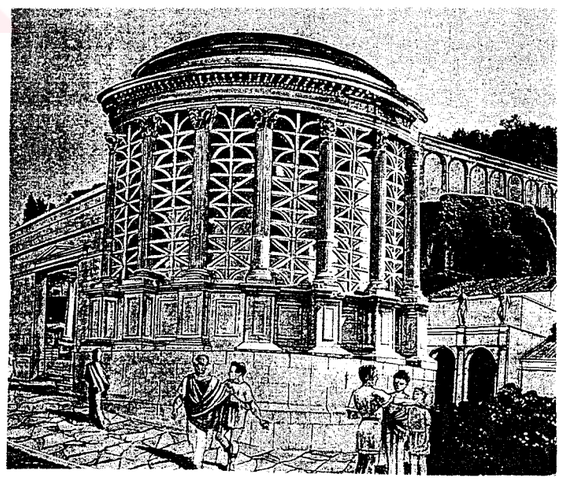

Vesta Tapınağı' nın ayağa kaldırılmış kısmının bugünkü görünüşü ve tapınağın görünüş restitüsyonu (Giuseppe, yılı yok).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 13b-26

YAPININ ADI	**VESTA TAPINAĞI - 2**

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	podyum	Merdiven
9.15 m	h:3 m	giriş aksında 9 rıht, genişlik ≃ 7.50 m

SELLA

dış çap	iç çap	Duvar
7.50 m	6.50 m	kalınlığı 1.00 m'dir.

SÜTUN

sayısı		gövde				altlık	Başlık
dış	iç	alt çap	üst çap	h:	yiv		
20	—	50 cm	40 cm	Toplam 5.15 m	20	plinthos dahil h:25cm	h:55cm 2 sıra akant y.

SAÇAKLIK

arşitrav	friz	Korniş
Arşitrav ve friz aynı bloktandır. .h: 65 cm, üst genişlik: 44 cm`dir. Arsitrav üç kademelidir.		h: 48 cm`dir.

kapı	pencere	ışıklık	Örtü
	—	+	kubbe

MALZEME

- Yapının ana malzemesi mermerdir.
- Temeli tüf taş bloklardan inşa edilmiştir.

BEZEME

- Arşitravın kademeleri birbirinden boncuk sırasıyla ayrılır.
- Podyumun dış yüzeyinde, sütunların üzerine oturduğu nişler yapıya ana karakterini vermektedir. Bu nişlerin profilleri bezemelidir.
- Yapı bezeme yönünden sade görünümlüdür ancak sadelik mimari hareketlerle renklendirilmiştir.
- Friz bezemelerinde sade çizgiler hakimdir. Yüklü bezemelere rastlanmaz.
- Korniş konsollu ve diş sırası motifli, kaset içleri çiçek bezemelidir.

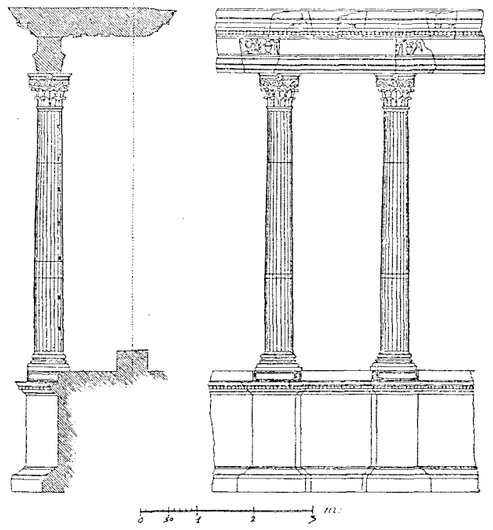

Yapının kısmi kesit ve görünüş restitüsyonu. (Durm, 1905). Podyumun dışı ~ 40 cm kalınlığında mermer kaplıdır, içi ise tüf taş bloklardan inşa edilmiştir. Podyumunun alt ve üstü profillidir.

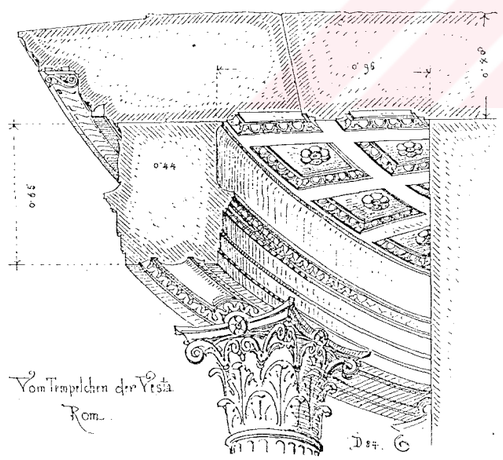

Yapının sütun başlığı ve saçaklık elemanlarını gösteren detay perspektif (Durm, 1905). Arsitravların her iki yüzeyi de bezemelidir. Yapının frizleri ile sella duvarına oturan tavan elemanı iki parçadan oluşmaktadır. Tavan elemanı iki sıra kasetlidir. Kasetler iyon kimatyonu ve çiçek motifleriyle bezelidir.

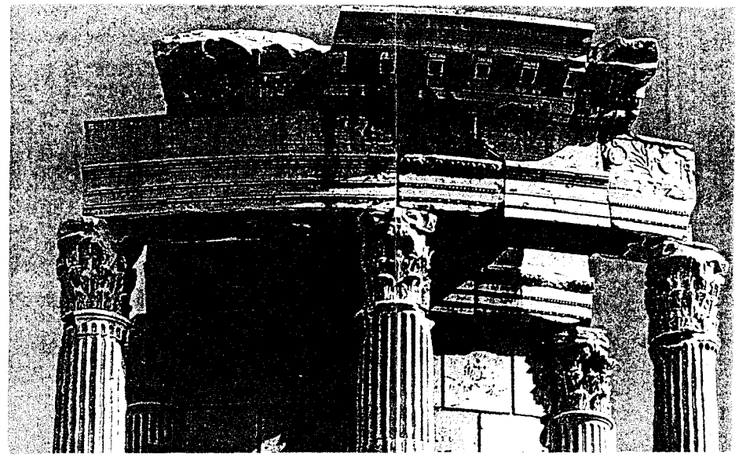

Yapının sütun başlıkları ve entabletürünün bugünkü durumu (Bonechi, 1997).

Yapının podyumunun bugünkü durumu.(Bonechi, 1997).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 14-26

YAPININ ADI	**VENÜS TAPINAĞI**

Dönemi	*Ülke*	*Mevki*	
M.S. 3.yy ortası	Lübnan	Baalbek	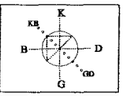

Üslubu	*Dinikarakteri*	*Yaptıran*	*Yapan*
Korint	Venüs'e adanmış	?	?

Açıklamalar

- Venüs, Jüpiter ve Hermes gibi Baalbek tanrılar üçlüsünden biridir. Şehrin adandığı tanrıçadır.
- İlk olarak M.S. 2.yy'ın başında yapılmış olan yapı 3.yy'da dış yüzeyine yapılan bakımla bugünkü halini almıştır.
- Dairesel bir sella, dikdörtgen bir pronaosu olan yapı yüksek ve içbükey bir podyum üzerinde yer almaktadır.
- Sellanın etrafını çeviren sütunlar yine içbükey saçaklıklar taşımaktadırlar.
- Dışbükey sellenın cephesi içbükey nişlerle hareketlendirilmiştir. Nişlerin içlerinde bulunan kaideler bu nişlerde heykellerin bulunduğunu gösterir.
- Sella duvarında nişlerin altından geçen taş sırası dışarı taşmış bir şekilde yapıyı çepeçevre dolanır.
- Yapının sella duvarı ile dış kolonadı arasındaki mesafe oldukça azdır. Sütun plinthosları ile sella duvarının üzerine oturtulduğu taban hemyüzdür.
- Yapı günümüze korniş seviyesine kadar ayakta ulaşmıştır.

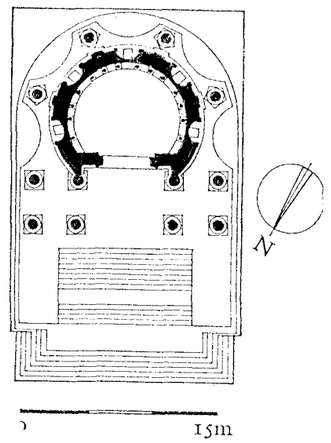

Yapının planı. (Boethius, 1970). Giriş aksında 8, sella etrafında 4 tane olmak üzere 12 sütuna sahiptir. Podyumun alt seviyesine kadar çıkan 7 rıht, podyumun üstüne çıkan 5+9 rıhtlık merdiveni vardır.

Yapının bugünkü durumu. (Janson, 1977). Yapı üst örtüsü dışında tümüyle ayaktadır.Saçaklık elemanlarında çatlama ve kırılmalar görülmektedir. Podyum taşlarında da aşınmalar mevcuttur.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
yarım daire çapı:12.15m	h:3.30 m	7 ve 5+9 basamak, 16.50 ve10.00 genişl.

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
11.50 m	7.80 m	10 sıra kesme taştan izodom duvar tekniği ile örülmüştür.

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*dişçap*	*üstçap*	*h:*	*yiv*		
12 tane farklı konumda		65 cm	55 cm	10.25 m	—	alt çap: 100cm	5 köşeli

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
Arşitrav ve friz aynı bloktandır. İçbükey 5 blok vardır. Arşitrav 3 kademeli, friz bezemesizdir. Arşitrav ve frizi bir profil ayırmaktadır.		Korniş, arşitrav ve frize göre oldukça süslüdür.

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
?	—	—	alçak taş bir damla örtülü.

MALZEME

- Yapının sella ve podyum malzemesi taştır.
- Monolit yivsiz sütunları mermerdir.

BEZEME

- Yapının içbükey elemanlardan oluşan saçaklığı ve podyumu yapının mimari karakterini zenginleştirir.
- Sella duvarının üzerimdeki içbükey nişler sütun görünümünde plastr ve kemer biçiminde arşitravlarla sınırlandırılır.
- Sella duvarının üst sırasını oluşturan taş bloklar girland motifiyle bezelidir.
- Arşitrav ve frizi sade olan yapının kornişi yüklü bezemeler taşımaktadır.
- Sütunlar beşgen plinthoslar üzerindedir ve yine beşgen sütun başlıkları taşımaktadırlar.

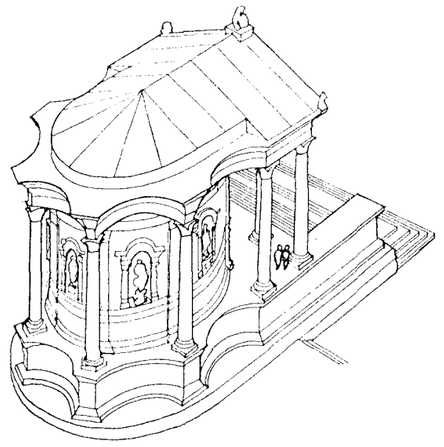

Venüs Tapınağı'nın rekonstrüksiyon perspektifi. (Boethius, 1970).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 15-26

YAPININ ADI	**MİNERVA MEDİCA**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 260-268	Roma	?	

Üslubu	*Dinikarakteri*	*imparator*	*Yapan*
?	?	P. Licinius Gallienus	?

Açıklamalar

- Oryantalist etkiler taşıyan, geç Roma dönemine ait bir tapınaktır. Çok tanrılı anlayışın son dönem yapılarındandır.
- Özgün, antik kısım orta holdür, diğer kısımlar daha sonraki yüzyıllarda eklenmiştir.
- İç mekan yüksekliği 28.25 m'dir.
- Yapının dışı dairesel, iç mekanı on kenarlı çokgendir. Her bir kenarın genişliği, 65 cm' lik iki yüzey ve yarım daire nişin 6.16 m'lik genişliği olmak üzere 7.46 m' dir.
- Özgün orta holde giriş açıklığının dışında 9 hücre vardır. Bu hücrelerin heykel nişi olması muhtemeldir.
- Yapının tamamı tuğladır. Açıklıklar iki sıra tuğla kemerle geçilmiştir. Nişlerin içindeki pencerelerin kemeri tek sıra tuğladan yapılmıştır. Tuğla genişlikleri 60 cm' dir.
- Kubbe, yapının iç mekanından bir silme ile ayrılır.
- Yapının iç mekanı tümüyle sıvalıdır.
- Günümüze beden duvarının ve kubbesinin bir kısmı ayakta ulaşmıştır.

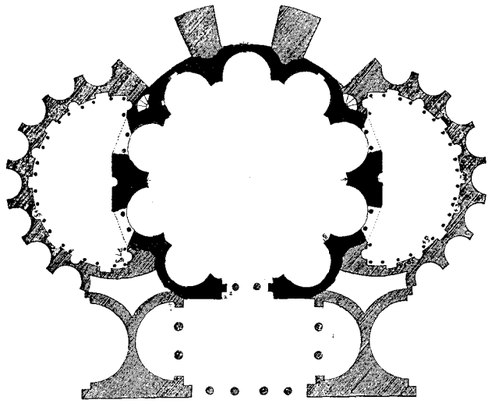

Minerva Medica' nın planı (Palladio, 1965).

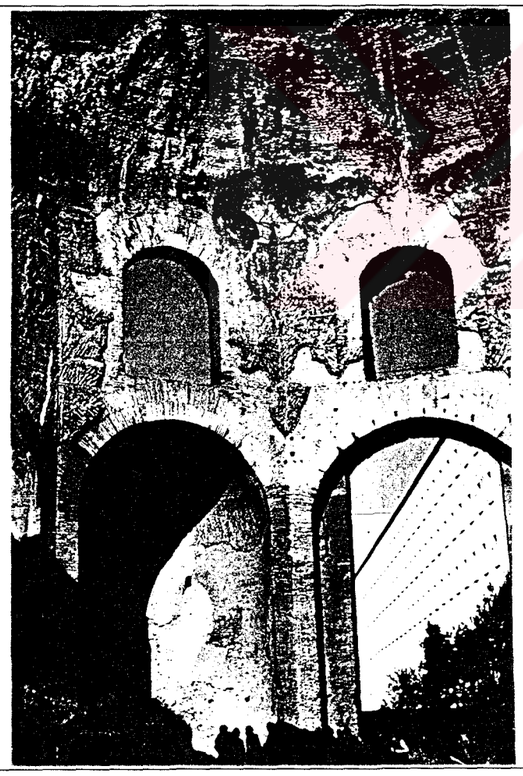

Yapının iç mekanının bugünkü durumuna ait bir fotoğraf (Giedion, 1969) .

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI		
yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
33 m	—	—

SELLA		
dış çap	*iç çap*	*duvar*
33 m	24.92 m	dış duvar h: 20 m (kubbeye kadar)

SÜTUN							
sayısı	*gövde*					*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		

yapının sütunu yoktur

SAÇAKLIK		
arşitrav	*friz*	*korniş*

Yapının sütunu olmadığından saçaklık elemanı da bulunmamaktadır.

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
?	Her bir nişin üzerine birer tane olmak üzere 10 penceresi vardır.	—	kubbe kalınlığı en üst noktada 56 cm'dir.

MALZEME

- Yapı malzemesi tümüyle tuğladır. Taşıyıcı olarak kullanılan tuğla kemerlerin nişler ve açıklıklarda çift sıra olduğu görülmektedir.
- Kubbedeki tuğla dilimlerin arası dolgu malzeme ile inşa edilmiştir.

BEZEME

- İç mekan nişlerle zenginleştirilmiştir.
- Yapı bezeme açısından oldukça sade görünümlüdür. Ancak tüm iç yüzeyi sıvalı olduğundan iç mekanda sıvalı bezeme olması muhtemeldir.
- Yapının iç mekanının kubbe başlangıcında yer alan profilli silme yapının günümüze ulaşan tek bezemesel elemanıdır.

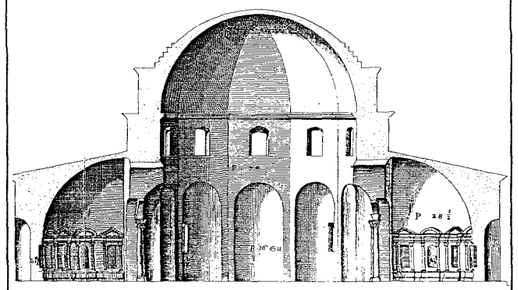

Yapının restitüsyon kesiti (Palladio, 1965).

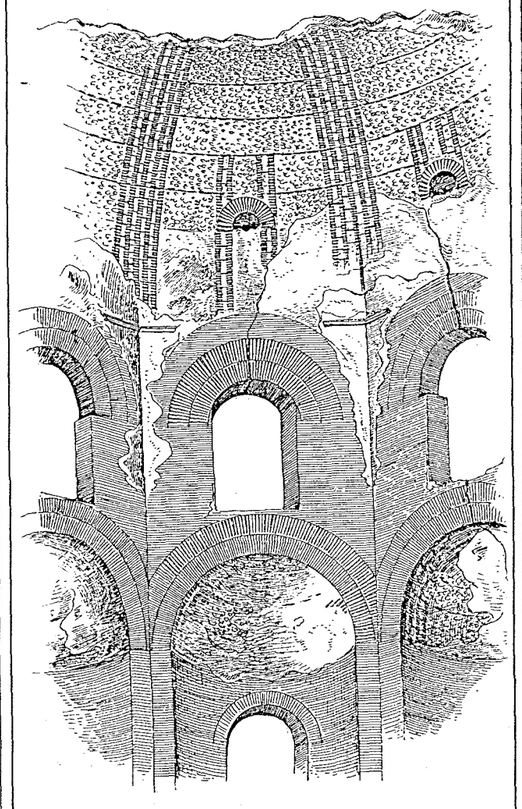

Minerva Medica' nın beden duvarı ve kubbesinin strüktürel durumunu gösteren kısmi restitüsyon

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 16-26

YAPININ ADI	**KİBELE TAPINAĞI**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 300-305	Split	Diocletian Sarayı	

Üslubu	*Dini karakteri*	*İmparator*	*Yapan*
?	Venüs'e adanmış	Diocletian	?

Açıklamalar

- Bereket tanrıçası Kibele' ye adanmıştır.
- Kalıntıları 1957'de keşfedilmiştir. Temelinin büyük bir bölümü, kolon parçaları, korniş ve tavan parçaları mevcuttur ancak mevcut elemanlar yapı hakkında yeterli bilgi vermemektedir.
- Sellanın etrafı kolonlarla çevrilidir.
- Podyumun içinde dairesel kemerli bir hacim vardır.
- Yapının saçaklık elemanlarından günümüze ulaşan tek friz parçası hayvan tasvirleri ve bitkisel bezemelerle süslüdür.
- Yapının mimarisi karakteri Venüs Tapınağı'na benzemektedir.

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
9.50 m	?	?

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
5.5 m olması muhtemel	4 m olması muhtemel	attik iyon sütun kaideleri profiline benzer bir alt silmesi vardır.

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
?							

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
Yapının saçaklık elemanlarından günümüze ulaşan tek friz parçası hayvan tasvirleri ve bitkisel bezemelerle süslüdür.		

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
?	?	?	Konik çatılı olması muhtemeldir.

MALZEME

- Kibele Tapınağı' nın sella duvarı kesme taştan, izodom ve harçlı duvar tekniğinde yapılmıştır.
- Yapının günümüze ulaşan tek saçaklık elamanı da taştır.

BEZEME

- Yapının frizi zengin dekorasyonlu olduğunun işaretidir.
- Friz üzerinde derin yaprak ve hayvan motifleri bulunmaktadır.
- Hayvan motifleri bitkisel bezemelerin arasına yerleştirilmiştir. Her iki hayvan motifinden biri stilize balık tasviridir.
- Sella duvarının altında attik iyon sütun kaidelerinin profilerine benzer bir silne yer almaktadır.

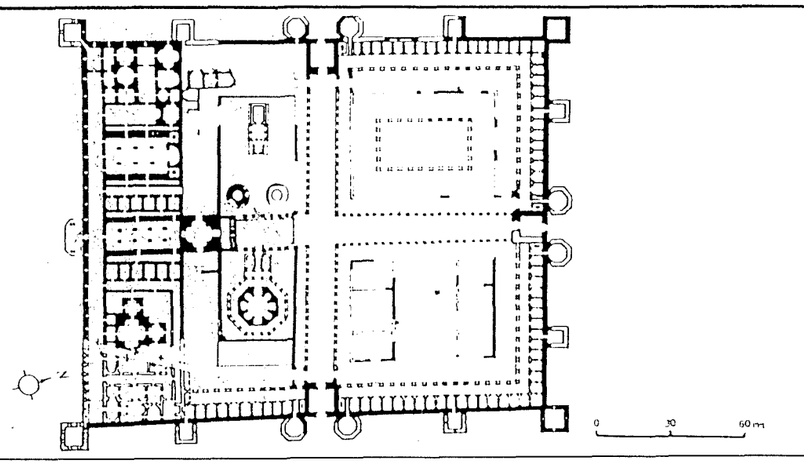

Diocletian Sarayı' nın vaziyet planı (Tomislav, 1982).

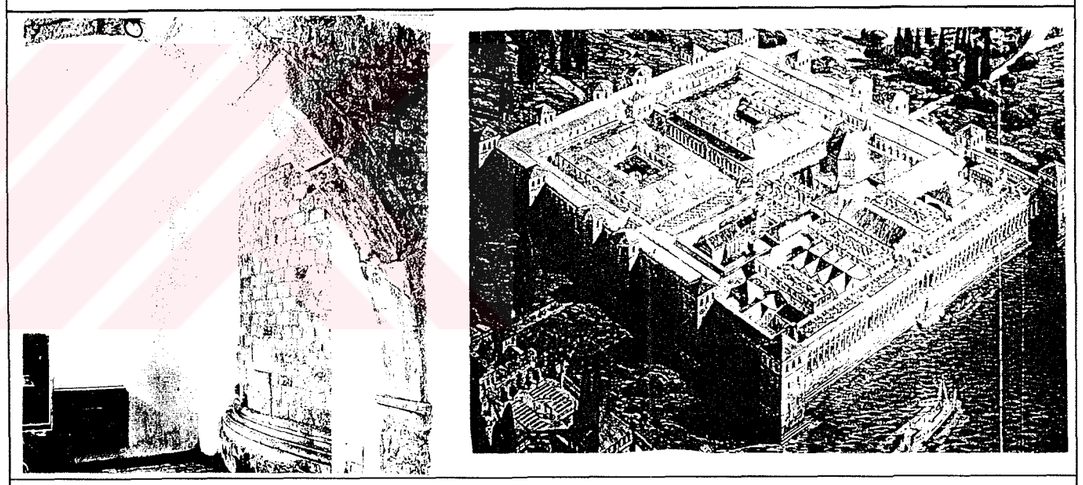

Şekil a Yapının bugünkü durumu (Tomislav, 1982).
Şekil b Diocletian Sarayı' nın rekonstrüksiyon görünüşü (Kostof, 1985)

Kibele Tapınağı' nın friz bezemesi (Tomislav, 1982).

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 17-26

YAPININ ADI	**VENÜS TAPINAĞI**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 300-305	Split	Diocletian Sarayı	

Üslubu	*Dinikarakteri*	*İmparator*	*Yapan*
?	Venüs'e adanmış	Diocletian	?

Açıklamalar

- Diocletian Sarayı' nın güney tarafında, Kibele ve Jüpiter Tapınakları ile karşılıklı olarak inşa edilmiştir.
- Kalıntıları büyük oranda kaybolduğundan yapı hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.
- Dışı dairesel olan sellanın, içi altı yüzeyli, etrafı kolonad olması muhtemeldir.
- Yerin altında dairesel kemerli bir bölümü vardır.
- Kalıntıları şu anda tamamen Luxor Coffee House' un içindedir.

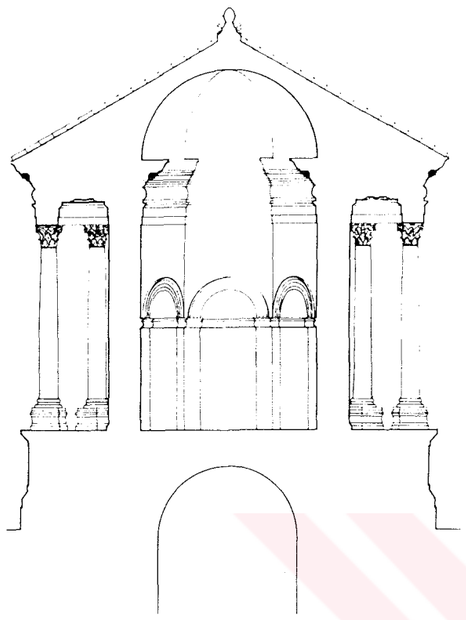

Tapınağın kesit restitüsyonu (Tomislav, 1982).

Tapınağın sellasının bugünkü durumu. Yapı günümüzde bir kafeteryanın içinde kalmaktadır (Tomislav, 1982).

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
~9.50 m	h: 2.30 m	Yapının plan şeması gereği bir merdiveni olduğu bilinmektedir ancak hakkında yeterli bilgi bulunamamıştır.

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
5.50 m	4.00 m	kalınlık 1.5 m, sellanın alt dış yüzeyi yüklü bir silmeye sahiptir.

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
?	6x3	bitişik olduğundan tek çap alınamamakta.		?	–		Kompozit

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
Dış kolonada ait mimari elemanlar günümüze ulaşamamıştır, iç kolonad ise kemerleri taşımaktadır.		

kapı	*pencere*	*ışıklık*	*örtü*
?	?	—	Içi kubbe, dışı kiremit kaplı konik çatılıdır.

MALZEME

- Sütunları mermer olan yapının diğer mevcut bütün malzemeleri taştır.

BEZEME

- Yapının kompozit sütun başlıklarının dışında bezeme yapısını gösteren hiçbir elemanı günümüze ulaşamamıştır.

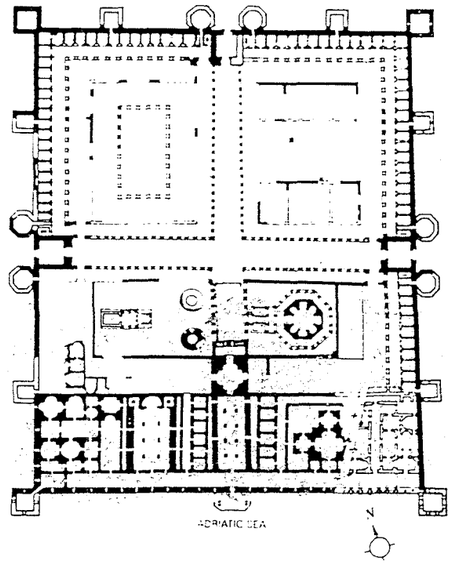

Diocletian Sarayı' nın vaziyet planı (Tomislav, 1982).

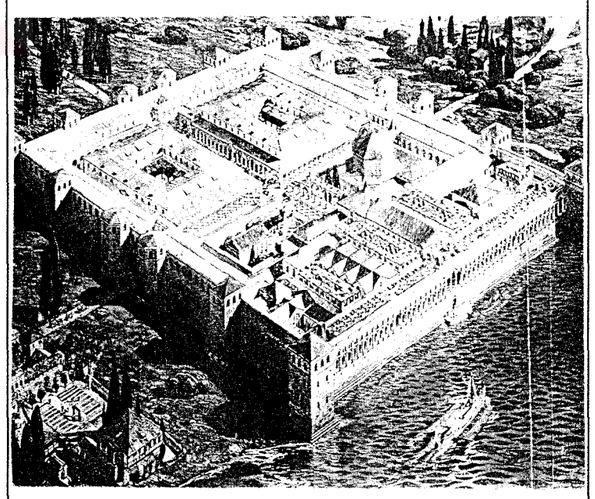

Diocletian Sarayı' nın rekonstrüksiyon görünüşü (Kostof, 1985)

YUVARLAK PLANLI TAPINAKLAR

PAFTA NO: 18-26

YAPININ ADI	**DİVUS ROMULUS TAPINAĞI**

Dönemi	*Şehir*	*Mevki*	
M.S. 307	Roma	Forum Romanum	

Üslubu	*Dinikarakteri*	*Yaptıran*	*Yapan*
Korint	İmparator kültü	Maxentius	Grabdenkmal

Açıklamalar

- Maksentius'un oğlu Romulus için M.S. 307' de yaptırılmıştır. Maksentius' un M.S.312' de tahtını ve hayatını kaybetmesinden sonra fahri olarak Constantine' e adanmıştır.
- Gordians' ın mozelyumunun temelleri üzerine yapılmıştır.
- Yapının içinde bir dikdörtgen, bir dairesel şeklinde sıralı 8 niş vardır, ortasında ise çapı 7.50 m olan bir set bulunmaktadır.
- Büyük bronz kapısı özgündür. Kapının iki yanında duvar plastırı niteliğindeki monolit yivsiz, granit sütunlar, mermer kaideli ve mermer başlıklıdır. Sütunlar, üstlerindeki lento ve kapı söveleri dışında yapı gövdesi tuğladır.
- Üst yapı, her yüzey bir üsttekine göre daha dışarıda olmak üzere üç katmandan oluşur. katlar küçük saçaklarla ayrılır.
- Özgün yapıda Pantheon' daki gibi bir açıklık bulunmaktaydı.
- Hristiyanlığın kabulünden sonra kiliseye çevrilmiş ve pencereli, 6 dilimli, kubbeli bir ışıklık eklenmiştir.
- Yapının girişi yönünde Aziz Cosmos ve Domian Kilisesinin de açıldığı rotunda vardır.
- Geç imparatorluk mimarisinin karakteristik bir örneğidir.
- Mimari özellikleri açısından Santa Costanza ile benzerlikler taşır.

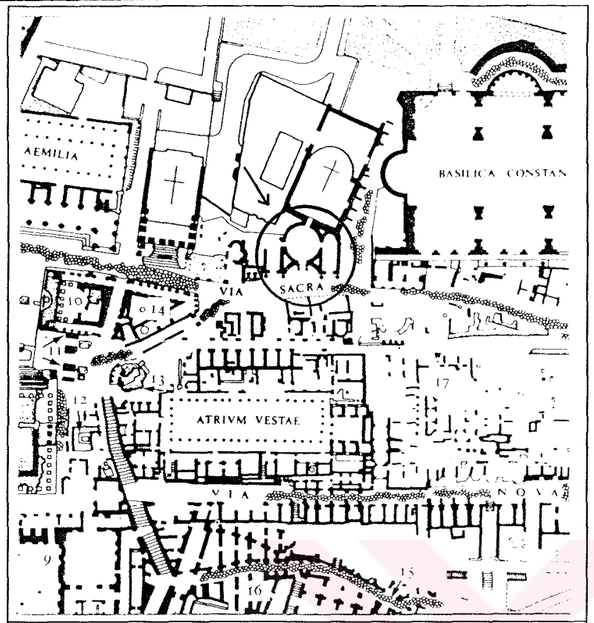

Forum Romanum' un kısmi vaziyet planı (Boatwright, 1987). Divus Romulus Tapınağı Vesta Tapınağı' nın doğusunda, Vestaller Evi' nin karşısında yer almaktadır.

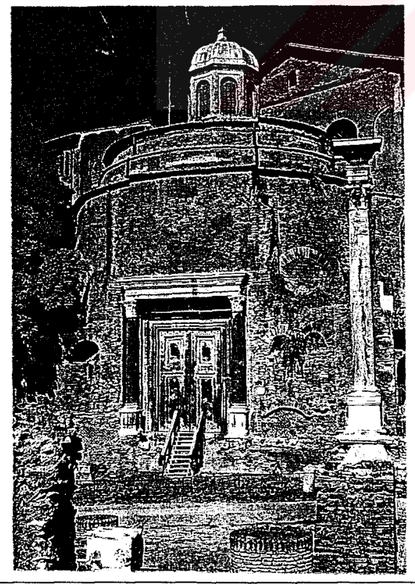

Divus Romulus Tapınağı' nın bugünkü durumu (Bonechi, 1997).

YAPI ELEMANLARI

TEMEL ve ALT YAPI

yapı çapı	*podyum*	*merdiven*
22.50	—	Yapının merdivenleri günümüze ulaşamamıştır.

SELLA

dış çap	*iç çap*	*duvar*
Yapının iç mekanı ziyarete kapalıdır ve hakkında yeterlibilgi bulunamamaktadır.		

SÜTUN

sayısı		*gövde*				*altlık*	*başlık*
dış	*iç*	*alt çap*	*üst çap*	*h:*	*yiv*		
2	—				—		korint

SAÇAKLIK

arşitrav	*friz*	*korniş*
Saçaklık olarak girişteki iki sütun tarafından taşınan bir arşitrav bulunmaktadır. Ancak bu eleman da bir başka yapıdan alınarak buraya konmuştur.		

Kapı-pencere	*ışıklık*	*örtü*
Yapının özgün bronz kapısı mevcuttur. Penceresi yoktur.	Özgün yapıda Pantheon' daki gibi bir ışıklık olduğu bilinir. Mevcut ışıklık M.S.313'te eklenmiştir.	Kademeli konik çatılıdır.

MALZEME

- Sütunlar, sütunların üstündeki arşitrav ve kapı söveleri mermerdir.
- Bu elemanlar dışında bütün yapı tuğla ile inşa edilmiştir.

BEZEME

- Cupolanın kirpi saçakları tuğladandır ve bu dekoratif unsurun kullanıldığı en eski örnektir.
- Dışı sade bir yapıya sahiptir. Üst yapıdaki kademelenme dış mekanın mimarisini zenginleştiren bir unsurdur.

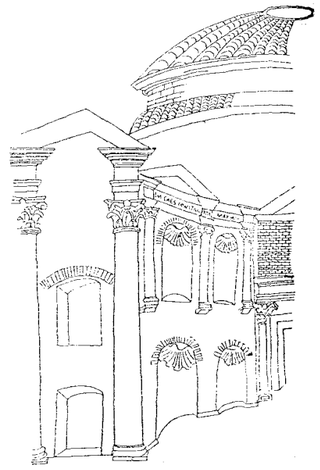

Divus Romulus Tapınağı' nın kısmi betimlemesi (Durm, 1905).

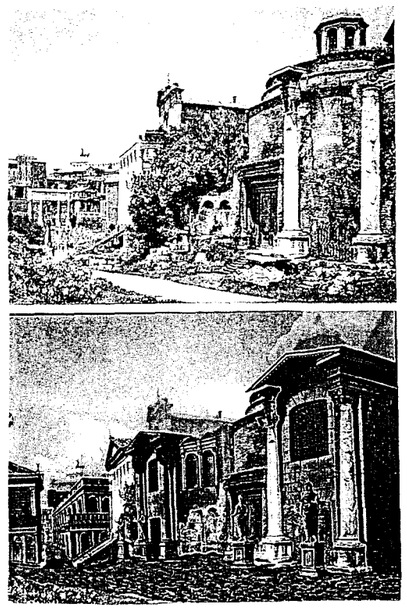

Divus Romulus Tağınağı' nın bugünkü durumu ve restitüsyon görünüşü. (Staccioli, 1962).

Surun hemen dışında ve kent kapısının dışında, üç katlı sütunlarla süslü, mermer kaplı üç büyük nişi ve önünde havuzu bulunan bir Nympheum (3) yer alır. Mansel'e göre kemerli su yolu (4) ile aynı zamanda yani Antoninler döneminde (M.S. 138-192) inşa edilmişti. Nympheum'un suyu, Manavgat Çayı'nın (Melas) kaynağından, su kemerleri, kanal ve tünelle getirilmiştir.

Şehrin su kemerleri (4) muhtemelen M.S. 2.yy'ın sonlarında inşa edilmiştir. Kemerli su yolunun on bölümü, kaynakla kent arasında, ara uzaklıkları farklı olarak iyi korunmuş bir durumda günümüzde ayakta durmaktadırlar. Bu kemerli su yolu M.S. 3.yy'ın başlarında varlıklı bir kentli olan Lolianos Bryonianos ile karısı Quirinia Patra tarafından büyük ölçüde onartılmıştır.

Kent kapısının arkasındaki alandan iki büyük cadde başlar. Korint düzenindeki sütunlarla sınırlandırılan bu caddeler, M.S. 2.yy'a tarihlenir. Bunlardan biri; güney yönünde uzanır (5). İkincisi (6) doğuya, tiyatro ve agora'ya (10) doğru gider.

Agoraya giden yol üzerinde sağda kutsal çeşmeli bir yapı (7) yer almaktadır. Yapı, M.S. 5 ya da 6.yy'a aittir. Yine aynı yol üzerinde solda peristil tipte (bir avlunun etrafını çeviren odalardan oluşan) iki ev (8-9) bulunmaktadır. Evler M.Ö. 2. ya da 1.yy'da inşa edilmiş olup, Roma çağında da kullanılmışlardır. M.S. 4.yy'da geçici olarak bir süre terk edilen bu evler restore edilerek 5.ve 6.yy'larda yeniden kullanılmıştır.

Tiyatronun (11) günümüzdeki kalıntıları M.S. 2.yy'a tarihlenmektedir. Konik tonozlar üzerinde inşa edilmiş Roma tiyatrosu görünümündedir. Düz bir arazide yapıldığı için Theatron bölümü (oturma) kemer, tonoz, koridor ve merdivenlerden oluşan bir alt yapı üstünde yükseltilmiştir. Tiyatronun dış yüzü, birbiri üzerine oturtulmuş revaklarla iki katlı inşa edilmiş olup, bunlardan alttaki halen iyi korunmuş bir biçimdedir. Sahne, bir proskenion ile sütunlar, nişler, heykeller ve kabarmalarla zengin dekore edilmiş üç katlı bir skeneden oluşmakta idi. Tiyatro (11), sahne bölümü (Skene) ile agora duvarına yapışıktır.

Agora kapısı karşısında, bugün Side Müzesi olarak kullanılan hamam bulunmaktadır (12). M.S. 5.yy'a tarihlenmektedir. Meydanın zengin dekore edilmiş cepheleri ile agoranın batı

9. FORTUNA TAPINAĞI

9.1 Side Tarihi

Side, Batı Anadolu kentlerinden Kyme' nin bir kolonisi olarak kurulmuştur. Ancak kuruluş tarihi tam olarak bilinmemektedir. Yunanlıların M.Ö. 7. yy. göçleri ile Side'ye gelmesiyle şehrin parlak dönemleri başlamış olur (Yurt Ansiklopedisi 1982:769). Kazılarda çıkan en eski buluntular da yine bu döneme tarihlendirilmektedir. Side sözcüğünün Anadolu kökenli olması ve Anadolu'da çok eskiden beri bir bereket sembolü sayılan "Nar" anlamına gelmesi, kentin kolonizasyonundan önce de var olduğu sonucunu doğurmaktadır (Akurgal 1988).

Side, Aiol ve İyonlar döneminde Pamfilya'daki en önemli liman şehridir. Pamphylia Bölgesi'nin genel tarihi içerisinde, M.Ö. 547–546 yılları arasında Pers'lerin, M.Ö. 334'te Büyük İskender'in, M.Ö. 3. yy. boyunca da Ptolemaios'ların egemenliğinde kalan Side, M.Ö. 218'de Seleukos Krallığı'nın yönetimine geçmiştir. Seleukos Kralı III. Antiokhos'un Side önlerindeki deniz savaşında Romalılara yenilmesi Side için yeni bir dönemin başlangıcı olur (Aydın 1996:22).

Savaş sonrası yapılan Apameia Antlaşması ile M.Ö. 188 yılında Bergama Krallığı'na bırakılan Side, Doğu Pamfilya Bölgesi'yle birlikte bağımsızlığını korumuş ve büyük ticaret donanmasıyla refaha kavuşmuştur (Yurt Ansiklopedisi 1982:770). Pamphylia M.Ö. 78'de Roma'ya bağlanmasıyla, Side dış işlerinde Roma'ya bağlı ancak iç işlerinde büyük ölçüde özgür bir kent olmuştur. M.S. 2. ve 3. yüzyıllar Side için zengin ve parlak bir dönemidir. 2. yy. boyunca bilim ve kültürün merkezi olmuştur. Pamphylia'nın en önemli liman şehri olması, Side'nin, köle ticareti başta olmak üzere ticaretin de merkezi haline gelmesine sebep olmuştur (Aydın 1996:23).

M.S. 3.yy'ın ikinci yarısında, dağlık bölgede oturan kavimlerin Pamphylia'ya yaptıkları saldırılarından Side de etkilenmiştir. M.S. 4.yy.'da iyice zayıflayan ve yavaş yavaş bir Hıristiyan kentine dönüşen Side, Bizans döneminde, yeniden bir metropol olmuştur. Şehir sınırlarındaki ovalardan da yararlanarak, M.S. 5. ve 6. yüzyıllarda son olarak parlak bir dönem daha yaşanmıştır (Aydın 1996:23).

Bu parlak tarih 7.ve 9. yy Arap akınları ile sona ermiştir (Aydın 1996:23). Çok sayıda deprem, yangın ve istila kentin terk edilmesine yol açmıştır.

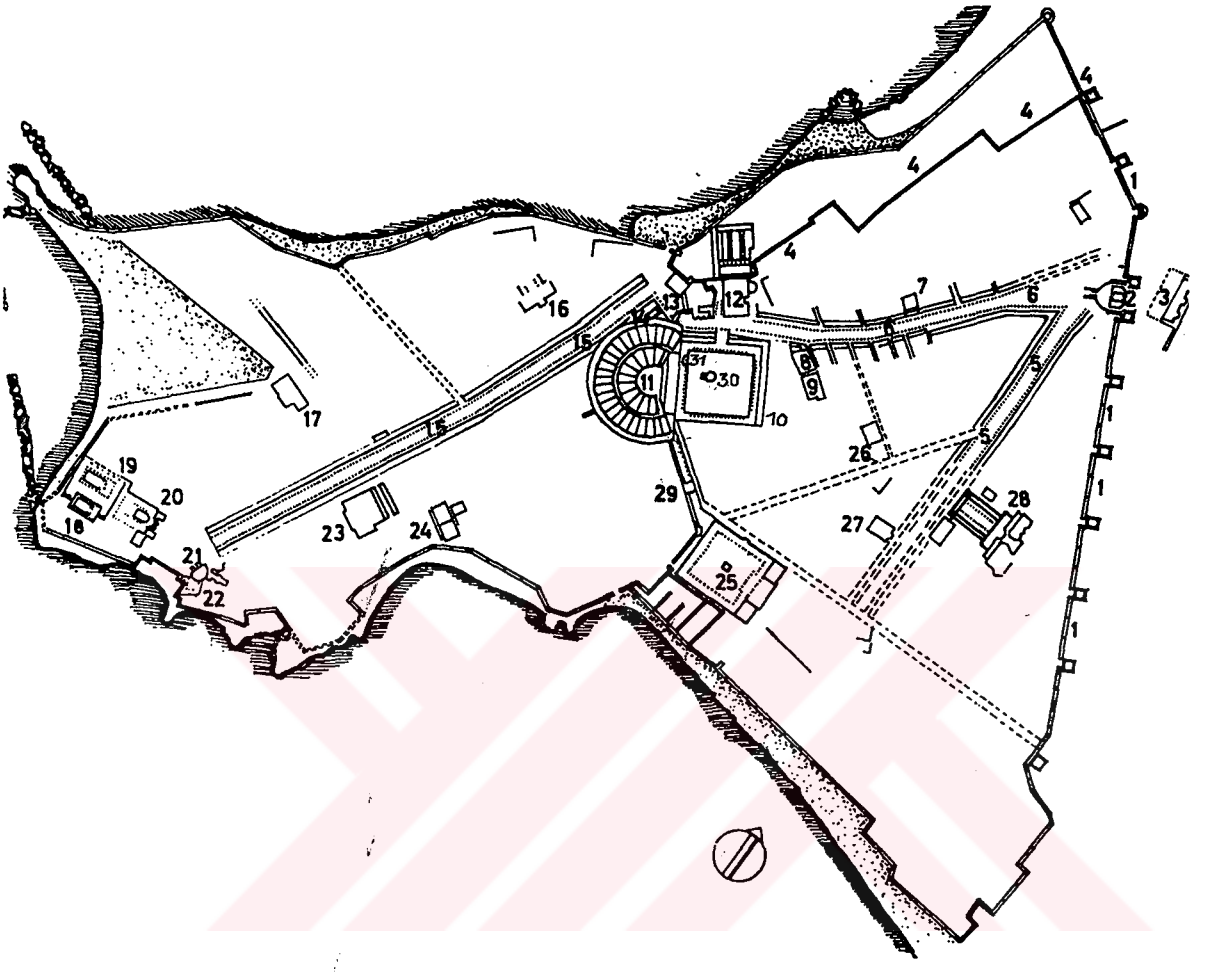

Şekil 9.1 Antik Side'nin vaziyet planı (Akurgal 1988:546).

Side zengin tarihinin belgeleri olarak birçok önemli tarihi esere sahiptir. Yarımadayı doğudan kuşatan ve M.Ö. 2.yy.'a tarihlenen kara surları (1) yer yer çok iyi korunmuştur. Surların iyi korunmuş bölümleri ana kapının (2) yakınlarında görülmekte olup burada duvar düzensiz aralıklarda kulelerle güçlendirilmiş ve dış yüz de geniş bir silme ile bezenmiştir. İki siper sırası, duvarın iç bölümün üç kata bölmektedir. Bugünkü karayolunun suru keserek köye girdiği yerde bulunan ana kapı, yanlardan iki kule ile korunur (2). Perge'deki Helenistik Kapı'ya benzeyen güzel bir savunma yapısıdır. Avlunun içe bakan duvarları bir barış dönemi olan M.S. 2.yy'ın sonuna doğru, bugün müzede (12) sergilenen mimari bezemelerle süslenmiştir.

Surun hemen dışında ve kent kapısının dışında, üç katlı sütunlarla süslü, mermer kaplı üç büyük nişi ve önünde havuzu bulunan bir Nympheum (3) yer alır. Mansel'e göre kemerli su yolu (4) ile aynı zamanda yani Antoninler döneminde (M.S. 138-192) inşa edilmişti. Nympheum'un suyu, Manavgat Çayı'nın (Melas) kaynağından, su kemerleri, kanal ve tünelle getirilmiştir.

Şehrin su kemerleri (4) muhtemelen M.S. 2.yy'ın sonlarında inşa edilmiştir. Kemerli su yolunun on bölümü, kaynakla kent arasında, ara uzaklıkları farklı olarak iyi korunmuş bir durumda günümüzde ayakta durmaktadırlar. Bu kemerli su yolu M.S. 3.yy'ın başlarında varlıklı bir kentli olan Lolianos Bryonianos ile karısı Quirinia Patra tarafından büyük ölçüde onartılmıştır.

Kent kapısının arkasındaki alandan iki büyük cadde başlar. Korint düzenindeki sütunlarla sınırlandırılan bu caddeler, M.S. 2.yy'a tarihlenir. Bunlardan biri; güney yönünde uzanır (5). İkincisi (6) doğuya, tiyatro ve agora'ya (10) doğru gider.

Agoraya giden yol üzerinde sağda kutsal çeşmeli bir yapı (7) yer almaktadır. Yapı, M.S. 5 ya da 6.yy'a aittir. Yine aynı yol üzerinde solda peristil tipte (bir avlunun etrafını çeviren odalardan oluşan) iki ev (8-9) bulunmaktadır. Evler M.Ö. 2. ya da 1.yy'da inşa edilmiş olup, Roma çağında da kullanılmışlardır. M.S. 4.yy'da geçici olarak bir süre terk edilen bu evler restore edilerek 5.ve 6.yy'larda yeniden kullanılmıştır.

Tiyatronun (11) günümüzdeki kalıntıları M.S. 2.yy'a tarihlenmektedir. Konik tonozlar üzerinde inşa edilmiş Roma tiyatrosu görünümündedir. Düz bir arazide yapıldığı için Theatron bölümü (oturma) kemer, tonoz, koridor ve merdivenlerden oluşan bir alt yapı üstünde yükseltilmiştir. Tiyatronun dış yüzü, birbiri üzerine oturtulmuş revaklarla iki katlı inşa edilmiş olup, bunlardan alttaki halen iyi korunmuş bir biçimdedir. Sahne, bir proskenion ile sütunlar, nişler, heykeller ve kabarmalarla zengin dekore edilmiş üç katlı bir skeneden oluşmakta idi. Tiyatro (11), sahne bölümü (Skene) ile agora duvarına yapışıktır.

Agora kapısı karşısında, bugün Side Müzesi olarak kullanılan hamam bulunmaktadır (12). M.S. 5.yy'a tarihlenmektedir. Meydanın zengin dekore edilmiş cepheleri ile agoranın batı

yüzü arasında Geç Roma Dönemi'nde yapılmış anıtsal bir giriş (13) ile üçlü çeşme yer almaktadır.

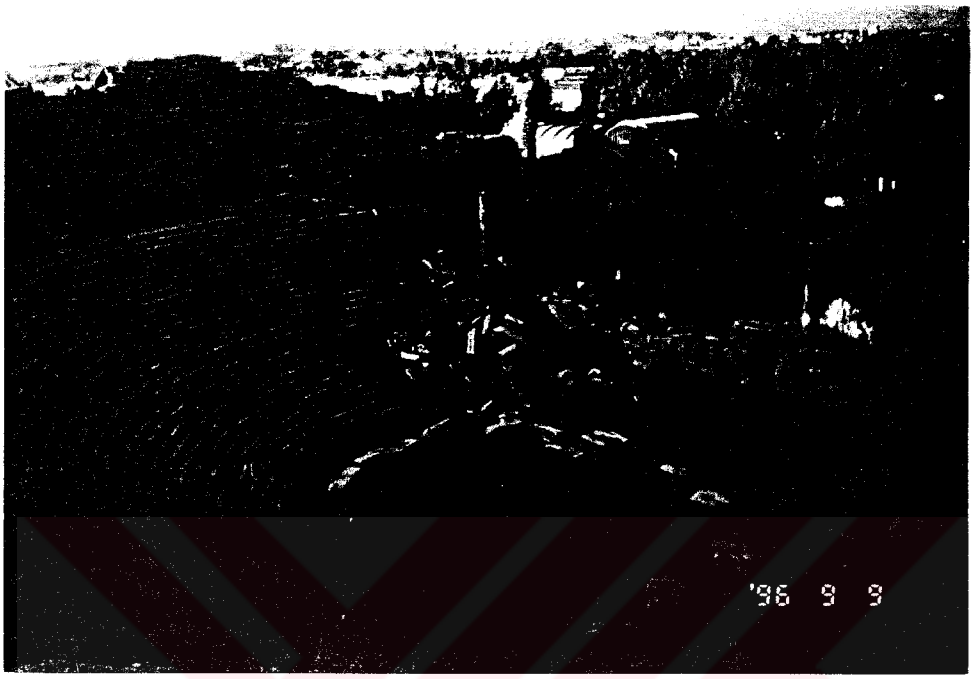

Resim 9.1 Side Antik Tiyatrosu' nun orkestra, sahne ve diazomasından bir bölüm.

Hamamın batısında, kentin yayılma alanını küçültmek için M.S. 4. yy'da yapılmış bir iç kent suru ve onun gerisinde sarnıçlar yer alırdı. Tiyatronun hemen yanındaki yüksek kaideli yapı Dionyzos Tapınağı' dır (14). M.Ö. 1. yy'a tarihlenir.

Vaziyet planında (15) numara ile belirtilen sütunlu cadde agoradan gelen caddenin devamıdır. Sütunlu caddenin batısında kısmen korunmuş bir bazilika (16) yer almaktadır.

Yarımadanın güneybatı ucundaki antik liman, düzensiz bir üçgen biçimindedir. Büyük limanın ucunda, Side'nin en eski (M.S. 2. yy) hamamının (17) kalıntıları görülür. Daha batıda, kıyıya yakın, M.S. 2. yy'a tarihlenen Athena (18) ve Apollo (19) Tapınakları yer almaktadır. Her ikiside dikdörtgen planlı bu yapıların uzun kenarları onbirer, kısa kenarları altışar sütunla çevrilidir. 1992 yılında restorasyonu tamamlanmış olan Apollon Tapınağı kısmen ayağa kaldırılmıştır. Apollo ve Athena Tapınakları'nın önünde yer alan yapı M.S. 5.yy'da inşa edilmiş bir Bazilika'dır (20).

Sütunlu caddenin sonunda yarım daire planlı bir tapınak olan Men Tapınağı (21) yer almaktadır. Yapı, önünden merdivenlerle çıkılan sütunlu bir antreyi taşıyan bir platform ile yarım daire biçimindeki selladan oluşmuştur. Üzerinde sella ve antrenin yer aldığı 2.20 m. yüksekliğindeki podyum günümüze kadar gelmiştir. Arif Müfid Mansel bu tapınağı mimarlık parçalarına göre M.S. 3. yy'ın başına tarihlemiştir. Tapınağın hemen yanında bir Bizans çeşmesi (22) bulunmaktadır.

Sütunlu caddenin doğusunda günümüze kadar henüz kazısı yapılmamış bir hamam (23) bulunmaktadır. Hamamın yanındaki yapı ise bir Bizans evidir (24). Vaziyet planında (25) numara ile belirtilen yapı büyük olasılıkla devlet agorasıdır.

Resim 9.4 Tiyatro'dan Devlet Agorası'na bakış.

Kentin ana kapısından güneye uzanan sütunlu cadde üzerinde M.S. 5-6. Yüzyıllara ait üç renkli ve narteksli bir Bizans bazilikası (28) yer alır.Biraz daha ilerde, caddenin batı yanındaki kilise kalıntısı (27) narteksi ile Yunan haçı planının en eski örneklerindendir.

Surların dışında kentin nekropolü bulunmaktadır. Nekropol zaman içinde tahribat görmüştür. Bugün, sadece biri M.S. 3., diğeri de M.S. 5. yy'a tarihlenen iki anıt mezar ayaktadır (Akurgal 1988:546-549).

9.2 Agora

Güneyde tiyatronun skene binası, batıda büyük direkli cadde, kuzeyde evler ve doğuda niteliği henüz bilinmeyen bazı binalar ve geniş bir cadde ile çevrili olan agoranın, dış ölçüleri doğuda ve batıda 94 m., kuzeyde ve güneyde 90.80 m.'dir. Dış ölçüleri bakımından dikdörtgen biçimine sahip olan agora, doğu ve batıda 65.50 m, kuzey ve güneyde 65.70 m'lik iç ölçüleriyle hemen hemen kare bir meydan oluşturmaktadır (Mansel 1956:2). Bu meydanın etrafında portikler, portiklerin arkasında batıda ve kuzeyde dükkanlar, güneyde skene binasına yaslanmış kemerli bölmeler vardır. Doğu portikinin arkası ise yüksekçe bir duvar ile çevrilidir.

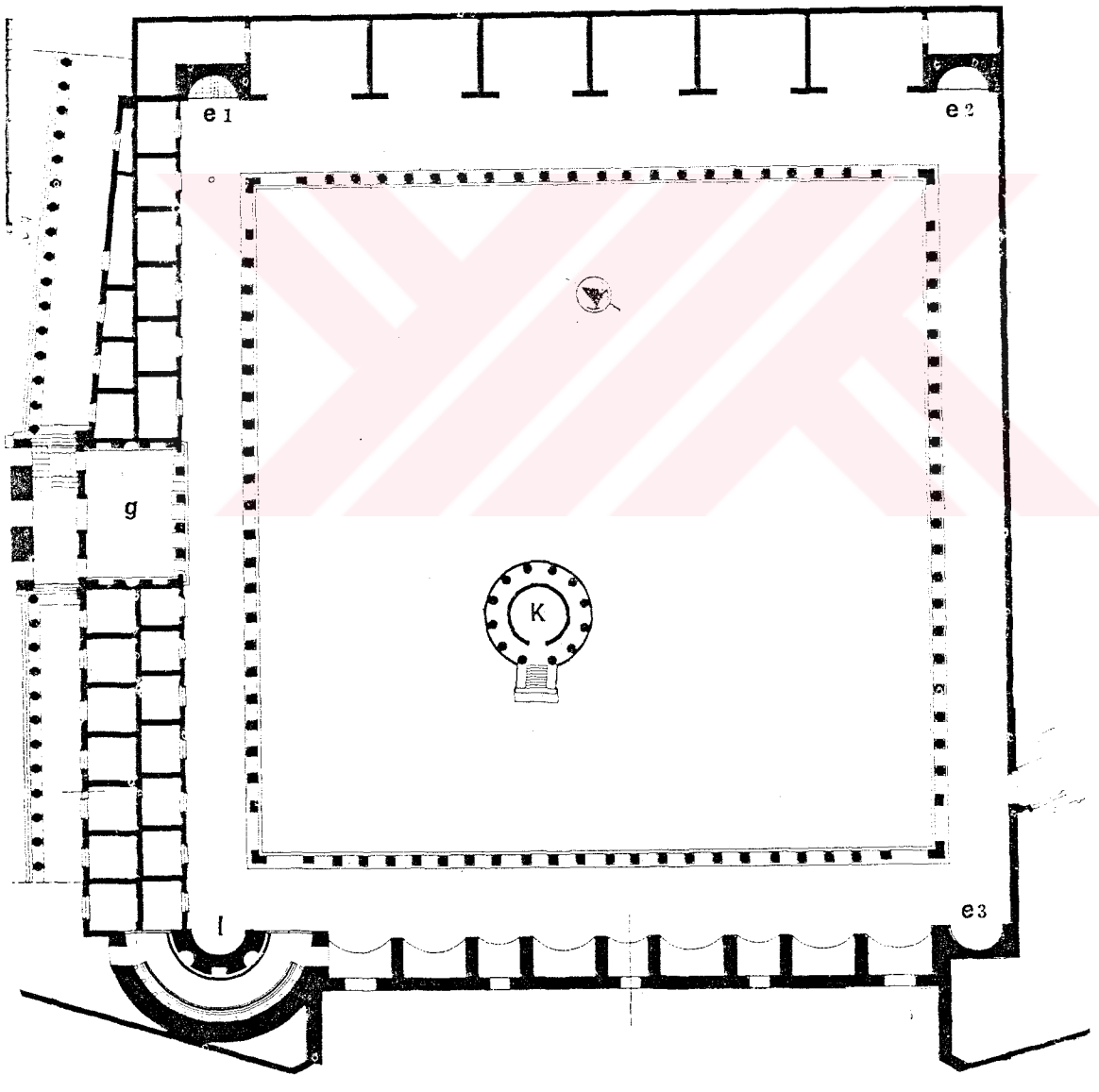

Şekil 9.2 Side Agorası'nın Lemi Merey tarafından hazırlanan vaziyet planı (Mansel 1978:151).

Portiklerin zeminleri dövülmüş topraktır ve portik sütunları traverten taşından yapılmış 25 cm'lik iki kademeden oluşan stilobat üzerinde durmaktadır. Sütunların attik-iyon kaidelerinin yüksekliği, plintoslar da dahil olmak üzere 33 cm'dir. Sütun gövdeleri yivsizdir ve gri granitten monolit olarak inşa edilmişlerdir. Alt çapı 66 cm, üst çapı 60 cm olan sütunların gövde yüksekliği 4.70 m'dir. 65 cm yüksekliğindeki korint sütun başlıkları ile toplam sütun yüksekliği 5.70 m'dir. İki sütun arasındaki mesafe ise 2.50 ile 2.70 m arasında değişmektedir (Mansel 1956:2).

Resim 9.5 Agora'nın güneybatı portiğine ait sütun kaidesi ve başlığı (Mansel 1978:152).

Agora'nın arşitravları üç fasya ve profilli bir silmeden oluşan, 44 cm yüksekliğinde, alt genişliği 36 cm, üst genişliği 46 cm olan elemanlardır. Kolonadın frizleri hakkında bilgi edinilememiştir. Bu parçaların üstünde 47 cm yüksekliğinde, aslanbaşı çörtenli, diş şeridi ve iyon kimatyonu bezeli bir geison-sima bloğu yer almaktadır (Mansel 1956:2). Bu elemanlarla birlikte kolonad yüksekliği 6.60 m'yi bulmaktadır.

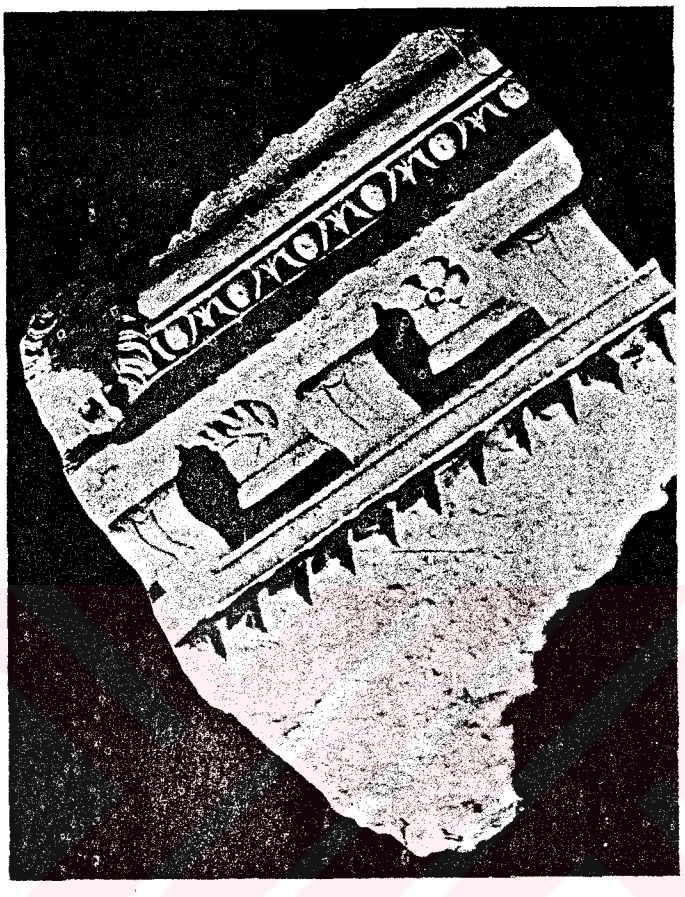

Resim 9.6 Agora'ya ait konsollu korniş parçası (Mansel 1978:153).

Agora'nın kuzey portiğine ait 20 sütun, başlıkları ile beraber kısmen mevcuttur. Portiklerin köşelerinde sütunlar yerine payeler yer almaktadır. Kuzeydoğu köşesindeki payenin dış genişliği 143 cm, iç genişliği 75 cm ve kalınlığı 68 cm'dir. Payelerin silmeleri ile sütun kaidelerinin altlıklarının benzerliği, payelerin Romalılar döneminde yapıldığını göstermektedir (Mansel 1956:2).

Portiklerin genişlikleri doğu ve batı yönlerinde 5.80 cm'yi bulmaktadır. Bu genişlik güneyde 6.70 m, kuzeyde ise 7.10 m'dir. Kuzey portiğinde altı büyük dükkan yer almaktadır. Derinlikleri 7.13 m olan dükkanların genişlikleri 10.25 m ile 11.40 m arasında değişmektedir.

Agora' nın köşelerinde de ilk dönemlerde birer dükkan olması muhtemeldir. Bugün ise daha geç devirde eklendikleri düşünülen eksedralar bulunmaktadır (Mansel 1956:3). Prof. Mansel tarafından tamamen kazılmış olan kuzeybatı köşesindeki yarım daire eksedranın çapı 4.70 m'dir. Portik zemininden itibaren 3.26 m'ye kadar düz olarak yükselmekte olan eksedranın üzeri yarım kubbe ile örtülüdür. Zemini mozaik kaplı olan eksedranın kubbe dahil yüksekliği yaklaşık 6 m'dir.

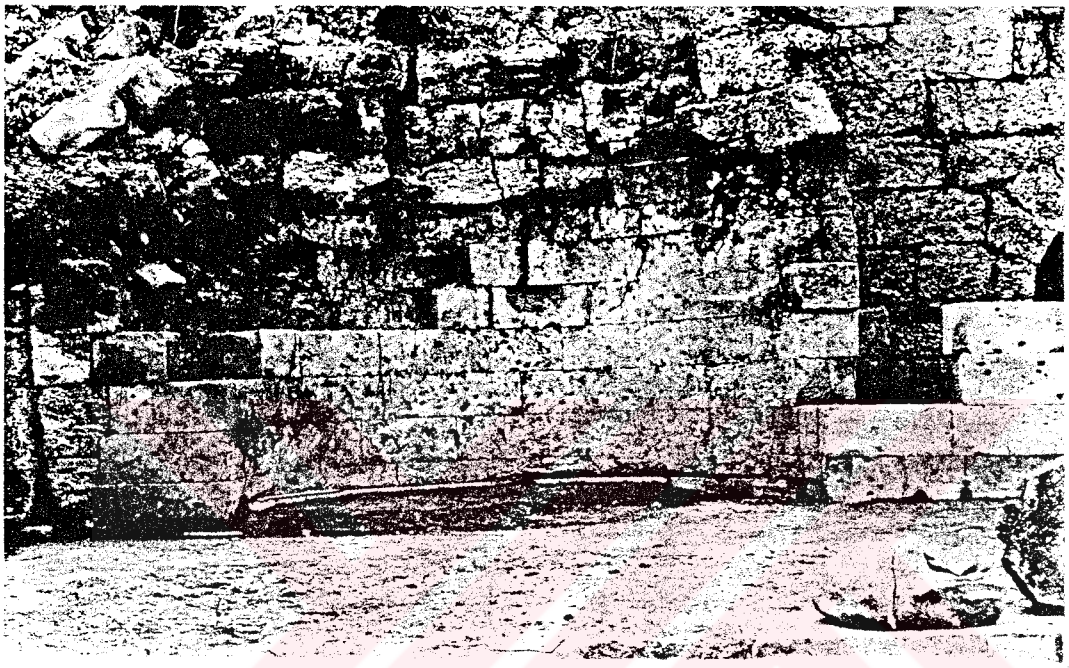

Resim 9.7 Agora'daki (e3) eksedrası (Mansel 1978:158).

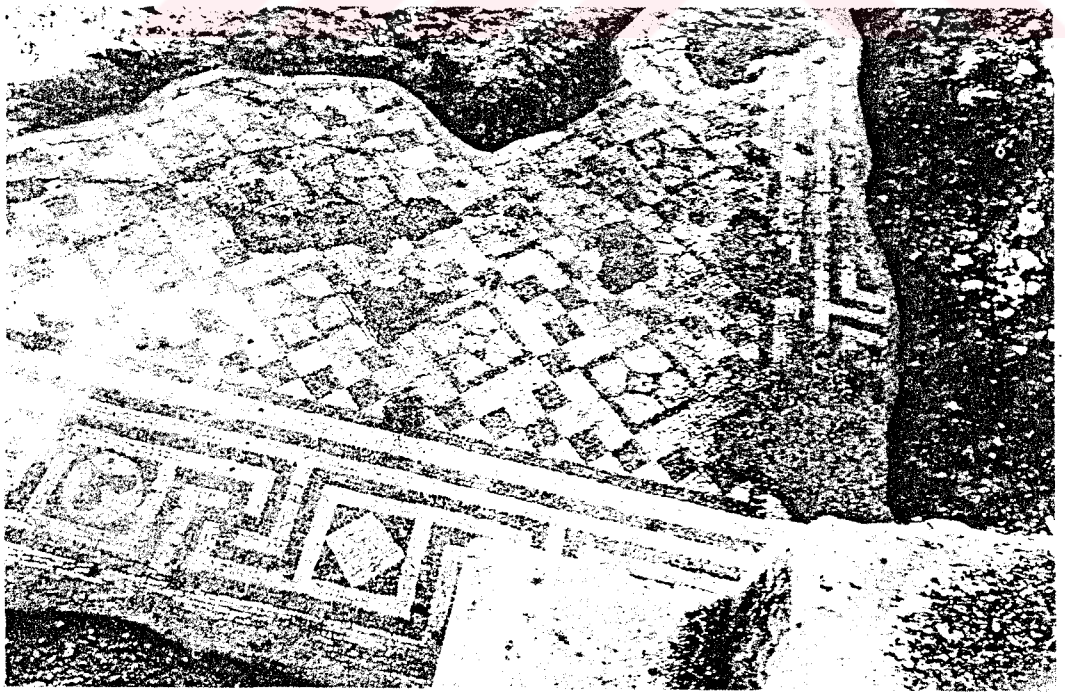

Resim 9.8 (e3) eksedrasının mozaik zemini (Mansel 1978:158).

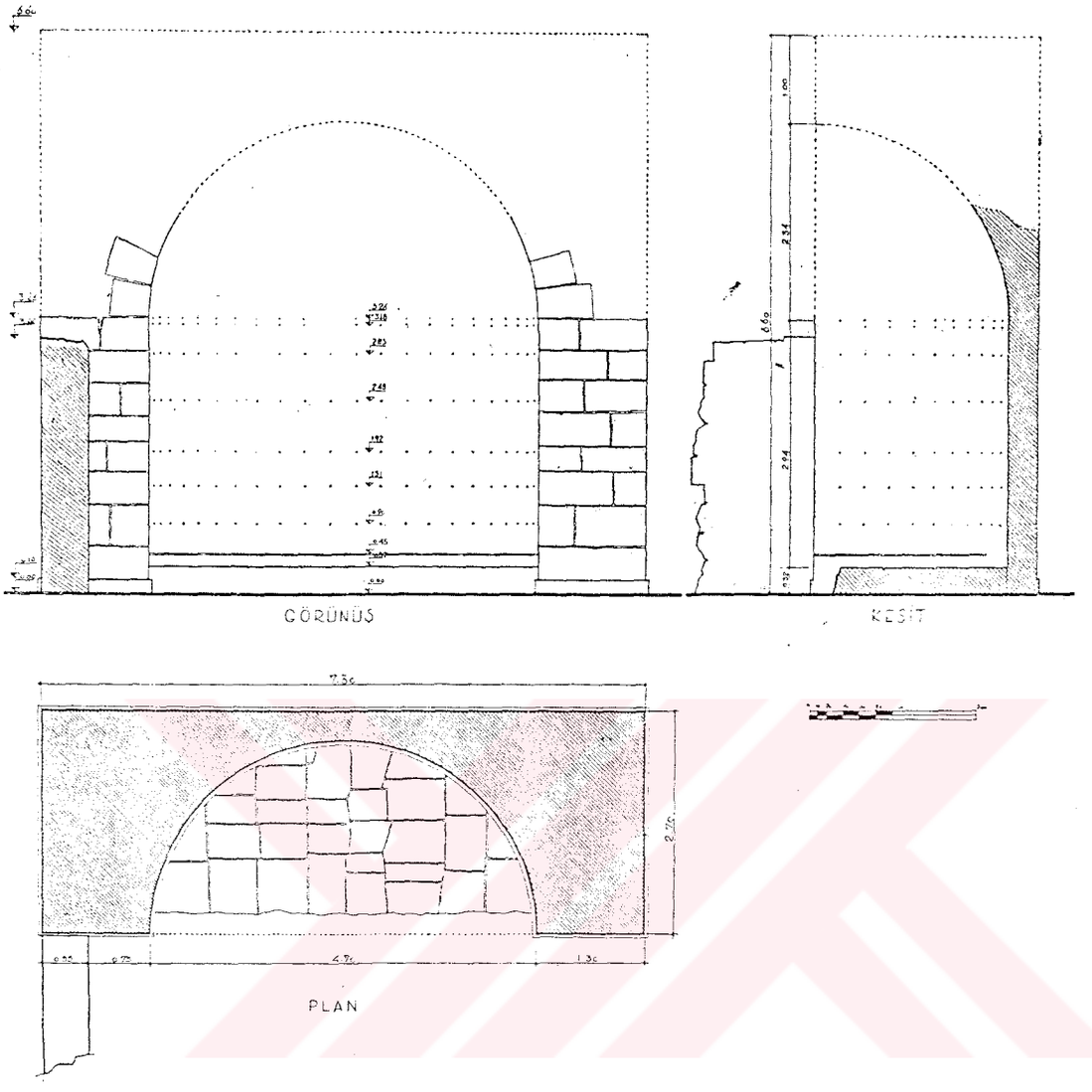

Şekil 9.3 Eksedranın plan, kesit ve görünüşü (Mansel 1978:157).

Batı portiğinin arkasında iki sıra dükkan ve bunların ortasında dikdörtgen şeklinde bir giriş yapısı vardır. Dükkanların ön sırası agora portiklerine, arka sırası ise direkli cadde portiklerine açılmaktadır. Giriş yapısının güneyinde önde ve arkada yedişer dükkan vardır. Diğer agora dükkanlarının derinlikleri 3.85 m iken, bu dükkanların genişlikleri 3.50 m ile 4.60 m arasında değişmektedir.

Giriş yapısının kuzeyinde altı tane daha dükkan vardı. Bu yapının yanında yer alan dükkanın genişliği 6 m iken, diğer beş dükkan ortalama 4.60 m genişliğe sahiptirler. Bu dükkanların önündeki cadde portiğinin derinliği 5.10 m'dir.

Giriş yapısı, 9.05x12.80 m'lik bir ana hacim ile önünde, cadde portiğinin arasına konumlandırılmış 4.30 x 13.40 m'lik bir ön mekandan oluşmaktadır. Bu ön mekanın zemini ince, uzun mermer levhalarla kaplı olup cadde portiğinin zemininden 1 m aşağıdadır. Buraya cadde portiğinden kuzeyde dört, güneyde üç basamakla inilmektedir.

Ön mekanın caddeye açılan cephesinde yanlarda küçük, ortada ise büyük dört kalın paye arasında iç kapı vardır. Orta kapının genişliği 2.48 m, yan kapılarınki 1.75 m'dir. Bu kapıların üstlerinin kemerle örtüldüğü ve üç açıklıklı bir tak oluşturduğu anlaşılmaktadır. Kapı sövelerinin malzemesi mermerdir. Bugün bu sövelerin alt kısımlarını in-situ olarak görmek mümkündür. 88 cm genişliğinde ve 67 cm derinliğinde olan bu sövelerin dış yüzeylerinde boncuk dizisi ile ayrılmış üç kademe, lesbos kimatyonu ve düz bir silme bulunmaktadır.

Giriş yapısının da zemini agora portikleri gibi dövülmüş topraktır. Moloz taşlar ve tuğla kırıkları ile geç bir devirde yapıldığı anlaşılan 90 cm kalınlığındaki yan duvarların içinde, zeminden 150 cm yükseklikte üçer hücre bulunmaktadır. Ortadaki hücre yarım daire şeklindedir ve çapı 140 cm'dir. Yanlarda yer alan dikdörtgen hücrelerin genişlikleri ise 134 cm'dir.

Agora'nın güney portiki antik tiyatro ile sınırlandırılmıştır. Portiğin arkasında skenenin arka duvarına yaslı ve üzeri taş kemerlerle örtülü dokuz bölme bulunmaktadır. Hepsi 4.25 m derinliğinde olan bu bölmelerin yan duvarları konglomera bloklarından yapılmıştır. Duvar kalınlıkları 1.20 m'dir. Batıdan doğuya doğru birinci bölmenin genişliği 6.20 m, ikinci bölmenin 6.35 m, üçüncü bölmenin 4.20 m, dördüncü bölmenin 6.75 m, beşinci bölmenin ise 4.20 m'dir. Beşinci bölme skenenin orta aksına rastlamakta, bu bölmeden sonra dört bölme daha bulunmaktadır (Mansel 1978:5). Strüktürel açıdan skene binasının arka duvarını destekledikleri anlaşılan bu bölmelerin kullanılış şekli hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Fakat tiyatro ve agoradaki halkın ani yağmurlarda sığınabileceği geniş, kapalı mekanlara ihtiyaç duyulduğu düşünüldüğünde, tiyatro ile agora arasında bu şekilde bir bağlantı kurulmuş olması gerekir ki, skenenin yanlarından agoraya girmek mümkün olmadığından bağlantı ancak bu kemerli bölümlerden açılan kapılarla sağlanabilirdi.

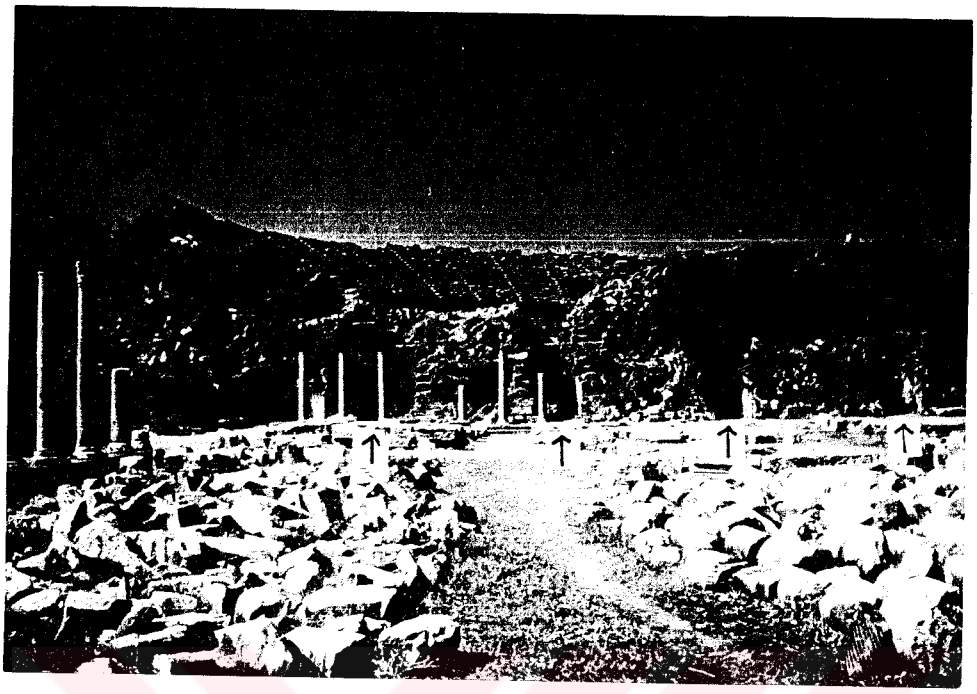

Resim 9.9 Tiyatro'nun skene binasının arka görünüşünden dört tonozlu mekan.

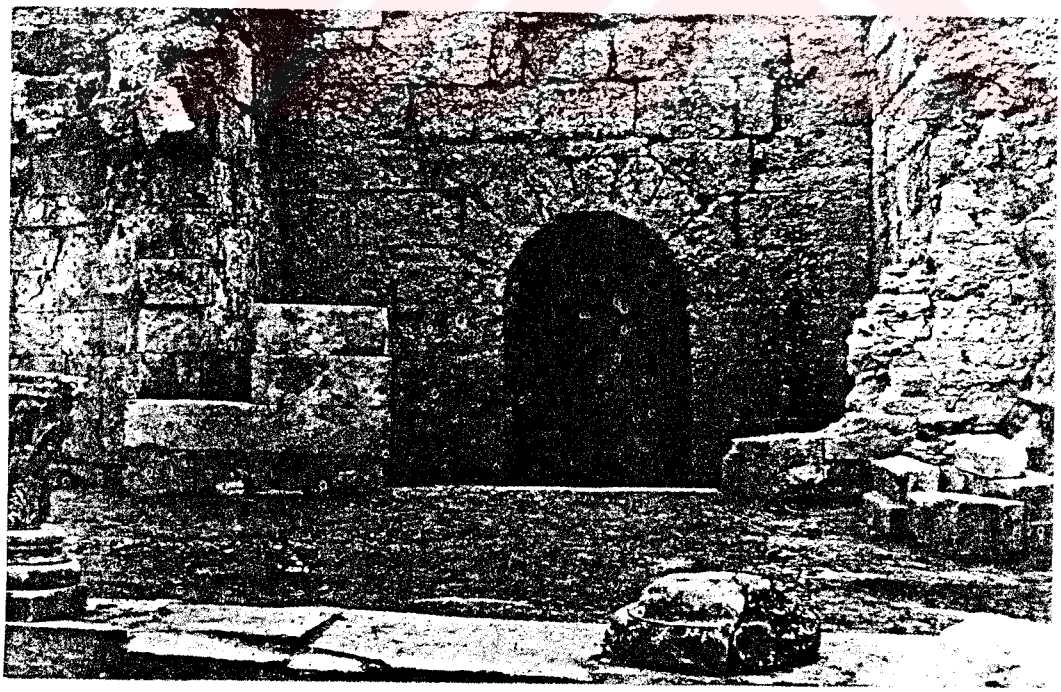

Resim 9.10 Tonozlu mekanlardan biri (Mansel 1978:153).

Agora'nın güneybatı köşesinde yarım daire planlı bir yapı yer almaktadır. Prof. Mansel ve ekibinin araştırmaları sonucu Latrina (tuvalet) olduğu anlaşılan yapının çapı 11.09 m'dir. Yapının duvarları 2 m kalınlığında ve dönüşümlü olarak 43-51 cm yüksekliğinde konglomera bloklarından oluşmuştur. Konglomera bloklarının kaplamaları mermerdir. Tonozlu iç galerinin genişliği 4.60 m'dir. Yapının iç yüksekliği 7.40 m'yi bulmaktadır. Yapının içinde 24 kişilik yer bulunmaktadır. Tuvaletin oturakları zemin seviyesinden yüksek olduğundan bunların önünde 1-2 kademe bulunduğu kabul edilir. Oturaklı kısmın altında 40 cm derinliğinde dairesel bir kanalizasyon çukuru, önünde de yine dairesel, 16 cm genişliğinde ve 6 cm derinliğinde bir su oluğu vardır. Yapının ön duvarının iç tarafında üç hücre bulunmaktadır. Bu hücrelerden ortadaki genişliği 150cm, derinliği 88 cm'lik dikdörtgen şeklindedir. İki yandaki hücreler ise dairesel olup 162 cm'lik çapa sahiptirler. Her üç hücrenin de yüksekliği 2.95 m'yi bulmaktadır (Mansel 1978:6). Bu hücrelerin duvar yüzeylerinde bulunan 7 cm çapındaki oluklar, buralarda su künkleri olduğunu, dolayısıyla bu kısmın çeşme olarak kullanıldığını göstermektedir. Ancak çeşmenin yalakları mevcut değildir. Bu çeşme hücrelerinin önünde oturak kısmında olduğu gibi dairesel bir su oluğu bulunmaktadır. Bu oluğun genişliği 12 cm, derinliği 5 cm'dir. Ön duvarın dışında ise 10.50 m çapında yarım kubbe ile örtülü bir çeşme daha bulunmaktadır.

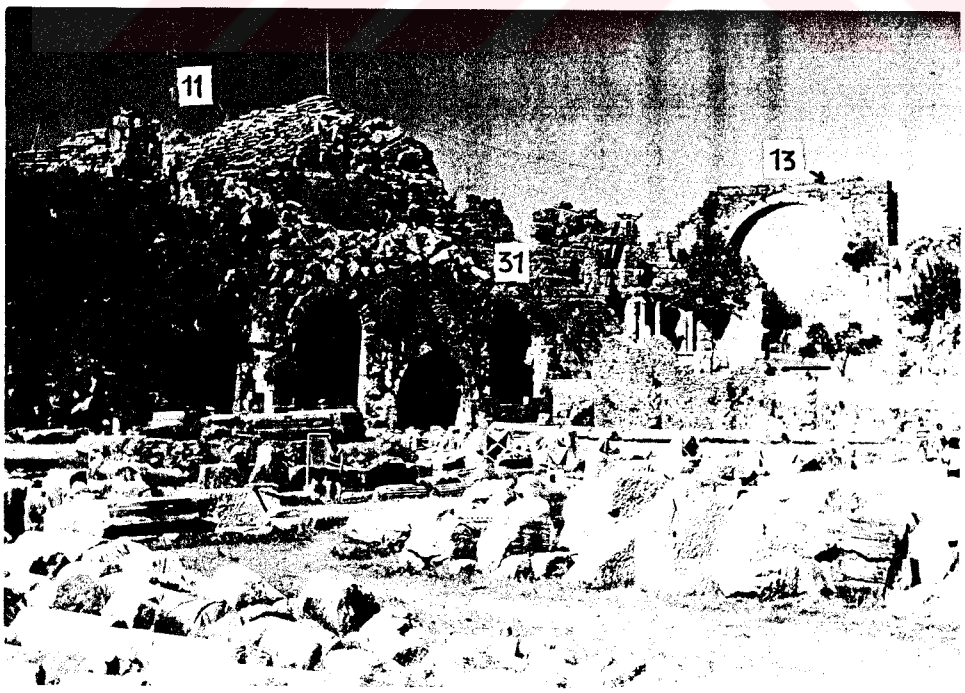

Resim 9.11 Side Agorası' ndan tuvaletler (Latrina) ve Anıtsal Giriş'e bakış.

Resim 9.12 Şehir tuvaletleri (Latrina) (31).

Tuvalet yapısının içine iki yanından kapılarla girilmektedir. Traverten taşlarla çerçevelenmiş olan bu kapıların genişliği 152 cm, genişliği ise 270 cm'dir. Bunlardan biri skene binasının arkasındaki ilk bölmeye açılmaktadır. Diğerinin ise direkli cadde portiğine açıldığı söylenmektedir (Mansel 1978:7).

Side Agora'sı kare bir meydanın etrafında yer alan portikleri, dükkanları, eksedraları, latrinası, latrinanın ön cephesinde yer alan çeşmesi ve avlusunda yer alan Fortuna Tapınağı ile Geç Helenistik Devir'de görülen peristilli agora tipine girmektedir.

Bugün Side Agorası'nın güney ve doğu portiklerine ait sütunlardan bir kısmı, Arkeolog Mimar Ülkü İzmirligil başkanlığında yürütülen restorasyon çalışmaları sonucu ayağa kaldırılmışlardır.

Resim 9.13 Side Agora'sının restorasyon öncesi durumu.

Resim 9.14 Side Agorası'nın bugünkü durumu.

9.3 Fortuna Tapınağı' nın Mevcut Durumu ve Yapı Elemanları

Side'nin agora meydanında, agoranın güney portiğinden 14.70 m., batı portiğinden 22.30m mesafede dış görünüme açık kısımları bütünüyle mermerden yapılmış yuvarlak bir yapıdır. 1947-1967 yılları arasında başkanlığını Prof. Dr. Arif Müfid Mansel'in yürüttüğü Side kazıları sırasında ortaya çıkarılmıştır.

Alışılageldiği gibi agoranın tam ortasında yer almayışı, yapının ilk dikkat çeken özelliklerinden biridir. Yapının simetri ekseni, agoranın merkezinden kuzeydoğuya doğru kaymıştır. Bu durum agoranın merkezinde başka bir bina bulunduğu ihtimalini gündeme getirdiyse de, yine Prof. Dr. Arif Müfid Mansel tarafından burada yaptırılan bir sondajda yapı izine rastlanamamıştır (Mansel 1956:8). Bu nedenle yapının, agoradan daha eski tarihlere dayanan ve yerinin değiştirilmesi istenmeyen bir binanın temelleri üzerine inşa edilmiş olduğu kabul edilmektedir.

Bir kısmı zeminin üzerinde yer alan yapının mevcut bütün elemanları kazı sonunda tamamiyle meydana çıkarılmıştır. Prof. Mansel notlarında, yapının büyük tahribata uğramış olduğundan söz etmektedir. Yapı, 1811 yılında bölgeye gelen gezgin Beaufort ve

1882-85 yıllarında Side'ye gelen Karl G.Lanckoronski ve heyeti tarafından görülmüştür. Prof.Mansel, Lanckoronski tarafından tarif edilen mimari parçalardan bazılarının ortadan kalkmış olduğuna işaret eder. Ancak günümüzde Prof.Mansel tarafından belgelenen mimari elemanlardan bazılarını da bulmak mümkün olmamaktadır. 1811 yılında bu bölgede çalışmalar yapan Beaufort tarafından yapı şöyle anlatılmaktadır:

"Surların içinde ve dışında bir çok harabe vardır; fakat bunları böğürtlen dalları o derece sarmıştı ki sathi bir fikir edinmek dahi bizim ayırabildiğimizden çok daha fazla zamana ihtiyaç gösteriyordu. Binaenaleyh ben yalnız iki bina üzerinde duracağım. Birinci tiyatronun ön cephesinden uzakta değildir. Orada toprak üzerinde yatan beyaz mermerden bazı parçalar dikkat nazarımı, çekmişti. Bunlardan üç tanesi bir kavisten kesilmişti ve birbirine uyuyordu. Dördüncüden yalnız bir parça bulabildik. Kavisi tamamlayacak olan beşinci parça ise ortada yoktu. Biz bu tarif ettiğimiz parçaların dış kenarlarına uyan ve çepeçevre bir kenar teşkil eden taşlar dahi bulduk. Bunların hepsinin yuvarlak küçük bir binanın tavanına ait olduğu ve bu binanın astronomi ile bir dereceye kadar ilgili bulunduğu anlaşılıyordu: en dış kavsi meydana getiren taşların iç satıhları gayet derin bir surette yontulmuştur ve bunların her birinde birer yıldız vardır; kavisten kesilmiş olan taşların üzerinde ise muhtelif kısımlara ayrılmış bir kuşak görülmekte, bu kuşağın içinde zodyakın çeşitli figürleri tasvir edilmiş bulunmaktadır: balıklar, koç, boğa ve akrep biribirini takibediyordu; sonra bir kuğu kuşu geliyordu; ondan sonra genç bir erkeğin, belki Antinous'un tasviri göz çarpıyordu. Bu garip inhiraftan dolayı noksan parçaları dikkatle araştırdık, fakat beyhude yere! Dördüncü kırık parçanın üzerinde figürler ise maalesef teşhis olunamayacak durumda idi".

1882-1885 yılları arasında Side'de iki defa tespitlerde bulunmuş olan K. Lanckoronski ve heyeti yapı hakkında daha detaylı bilgi vermektedir. Yapılan çalışmalar, Lanckoronski'nin (1890) Städte Pamphyliens und Pisidens adlı kitabında toplanmıştır. Bu kitapta yapı hakkındaki bilgi E.Petersen tarafından verilmektedir:

"Meydanın tamamiyle ortasında değil, fakat biraz kuzeyinde yuvarlak bir binanın temel ve parçaları bulunmaktadır. Beaufort yalnız tavan kubbesini meydana getiren bazı taşları tarif etmiş, bunların üzerinde doğru olarak zodyak figürlerini teşhis eylemişti. Mahallin

temizlenmesi ve küçük bir kazı yapılması ile hiç şüphesiz tam bir restitüsyona medar olabilecek malzeme elde edilecektir. Burada verilen malümat sadece takribi bir fikir edinilmesine kafi gelecektir. Bu bina beyaz mermerden yapılmış kasetli bir tavan taşıyan Korint sütünları ile çevrili yuvarlak bir bina idi. Tiyatroya bakan tarafında bir kapı sellanın içine isal ediyordu; sellanın basık kubbe şeklindeki tavanı kabartma halinde zodyak figürleri ile süslenmişti. Binaenaleyh Pompeyi duvar resimlerinde bir çok defa tasvir olunan şekilde sütunlarla çevrili yuvarlak bir bina!

Yuvarlağa yaklaşan enkaz tabakası ve biraz ileride bulunan travertin temelleri binanın genişlik ve çapını tesbit etmeme mani oldular. Sella 0,90 m. yüksekliğinde, 0,30-0,40 m. genişliğinde, alt ve üstü silmesiz bir kaideye sahipti. Attik kaideli korint duvar payelerinin bu parçaların üzerinde yer aldığı muhtemel olmakla beraber bu hususta kati bir şey söyleyemeyeceğim. Bu kabil payelerden 0,20 m. genişliğinde dört yiv ihtiva eden bir parça gördüm; diğer bir parça 0,55 m. genişliğinde yedi yiv ihtiva ediyordu. Friz ile aynı parçadan yapılmış kavisli arşitravlar bulunmuştur ki bunlardan 2,20 m. uzunluğunda olan iki parça herhalde yuvarlak galerinin sütunları üzerinde, 1,24 m. uzunluğunda daha kısa bir parça ise sella duvarının üzerinde duruyordu. Duvarın içinde pencere bulunup bulunmadığını bilmiyorum. Duvarın kesme taşlarına ait hiçbir parça görmedim. Deniz kenarında elverişli bir mevkii olan ve bol yakacak maddesi bulunan Side'de faal bir surette yapılan kireç imalatı küçük mermer parçalarını yok etmiş, yalnız büyük parçaları korumuştur. İşte bu sayede ben Beaufort tarafından bir dördüncüsünün parçalariyle birlikte görülmüş olan tavan kubbesine ait üç bloku tekrar buldum. (Aynı mimari parçalar aynı zamanda tavanı ve mahruti damı teşkil ediyordu). Beaufort kavsi tamamlamak için beş parçaya ihtiyaç olduğu fikrinde bulunmuştu; fakat her bir parçanın dairenin dörtte birine tekabül ettiği ve zodyakın üç figürünü ihtiva ettiği göz önünde bulundurulacak olursa bugün yalnız kısmen mahfuz kalmış ikişer figür gösteren, fakat üçüncü bir figürü daha ihtiva ettiği anlaşılan diğer iki bloktan beherinin çeyrek daireye tekabül ettiği anlaşılır. Bunların hepsi sırt üstü yatıyordu; binaenaleyh üst kısımlarını göremedim. Kısmen bu durum, kısmen muhafaza şekli ve kısmen teknik teferruat pek rahat bir surette yapılmamış olan incelemelerimin noksanlığını mazur göstermeğe yeter zannederim. Kubbenin merkezinde az kabarık, yuvarlak değil, fakat kenarları yuvarlatılmış, 0,40 m. genişliğinde bir satıh bulunuyordu. buradan çok zedelenmiş kenara kadar yassı kubbenin yay genişliğini

0,72 m. ve yay yüksekliğini 0,21 m. olarak tesbit ettim. Aldığım diğer ölçülerden kubbenin vakıa içte bir daire meydana getirdiğini, fakat dışta bir oniki köşe teşkil ettiğini anladım. Buna karşılık tavan sathının şekli, kubbe taşlarının duvarın üzerinde oturuşu hususunda kesin bir neticeye varamadım; çünkü kubbenin çapı gerek mevcut sellayi, gerek bu sellayı çeviren direkli galerinin üzerini örtmek için çok küçüktür. Bu sütunlu galerinin saçaklığını ve tavanının tertip tarzını ise daha büyük bir katiyetle tesbit etmek mümkün oldu. Sayısı 12'yi bulan sütünlar (eğer arşitrav uzunlukları ve kavislerinden bu hususu doğru hesaplamış isem) aynı parçadan işlenmiş, 0,76 m. yüksekliğinde arşitrav ve kıvrık dal motifi ile süslü friz bloklarını taşıyordu; bunların üzerinde kasetli tavan levhaları oturuyordu ki bu levhalar diğer taraftan sella duvarlarına, yahut duvar saçaklığına istinat ediyordu. Dışarıya doğru taşan korniş (damlalık ve diş kesimi), kasetli levhaların kenarına işlenmiştir. Bu şekilde iyi mahfuz kalmış bir parçanın içten son kenarına kadar genişliğini 2,76 m. olarak ölçtüm. Biri 0,62, diğeri 0,77 m. genişliğinde olan ve istinat sathını meydana getiren iki düz kuşak arasında bu levha üzerinde beheri dört kasetli iki konsantrik sıra bulunuyordu. Bunların yay uzunluğu mevcut arşitravların yay uzunluğuna tamamiyle uymakta, bundan dolayı aynı şekilde 12 adet kasetli levhanın tavanı meydana getirdiğini kabul etmek zarureti hasıl olmaktadır. Kasetlerde çiçekler, bir inek başı ve başka çeşitli motifler gördüm. Sütun mihverleri mesafeleri, fazla süslü olmakla beraber fena bir işçilik göstermeyen kapı lentosunun 2,65 m. yi bulan genişliğine tekabül etmektedir. Üst ve alt kısımda kırık bir gövdesinin uzunluğu 5,17 m. idi. Kasetli levhaları dahi yalnız alt kısımlarından görebildim. Damın, heyeti umumiyesi bakımından, kavisli bir şekil gösterdiği anlaşılıyor.

Kubbenin içinde zodyakın 12 işareti kabartma olarak tasvir edilmişti. Bir çeyrek kavsin içinde balıklar (yalnız kuyruklarından seçilebilmektedir) arkasına bakan koç ve hörgüçlü boğa olarak karakterize edilmiş bir boğa bulunuyordu. Bir ikinci blok üzerinde ise Beaufort ikizleri teşhis etmişti; solda bir payenin yanında genç bir erkek figürü görülmekte, sağda ise ikinci bir paye ve ikinci bir figür tebellür etmekte, bunlar bu durumda olduklarından daha geniş görünmektedir. Yengeç şimdi de vazihtır. Arslanın sadece kuyruğunu ve arka konturunu teşhis ettiğimi zannediyorum. Genç kız, mizan ve akrebi ihtiva eden kubbe parçası mevcut değildir. Beaufort'un bir blok üzerinde kesin olarak teşhis edememiş olduğu rübap (sümbüle) başka bir şey olmalıdır. Son taş üzerinde

okçu ortadan kalkmıştır, fakat yaban keçisi ve saka mahfuz kalmıştır. Tersine yatan taşın üzerinde Beaufort'un kuğu kuşu olarak kabul ettiği figürün, buradaki krokinin gösterdiği gibi, mutad şekli ile balık kuyruklu bir yaban keçisi olduğu anlaşılıyor. Bunu aynı duruş vaziyetinde çıplak bir genç erkek olarak gösterilen saka takibetmektedir; şarap döken Satyr tipindeki bu figür bir kap tuttuğu anlaşılan sağ elini yukarıya kaldırmakta, bir elbise parçası (?) tutan sol elini ise aşağı indirmektedir." (Mansel 1956:9).

Yapılan kazılar sonunda bu binanın, güneybatı yönünde bir merdivenle çıkılan yüksekçe podiumlu, yuvarlak bir sellanın etrafını çeviren 12 sütundan oluşan yuvarlak galerili ve 12 köşeli bir piramid şeklinde bir çatıyla örtülü yuvarlak bir yapı olduğu ortaya çıkmıştır. Yapı, Lanckoronski'de (1890) şüphe içinde "horologium" olarak gösterilmiştir. İmparatorluk devrine ait bazı Side sikkeleri üzerinde bir yuvarlak bina tasvir edilmektedir. Bu sikkelerde yüksek piramidal külahının üstünde nar şeklinde bir akroter taşıyan yuvarlak bir bina görülmekte ve bu binanın içinde şans ve kader ilahesi Tykhe (Fortuna) oturur vaziyette tasvir edilmiş bulunmaktadır. Bugüne kadar Side'de yapılan araştırmalarda antik devre ait başka bir yuvarlak binaya rastlanmadığından bu sikkelerdeki tasvirin agoradaki yuvarlak binaya ait olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle yapı bir horologium değil, Fortuna'ya (Tykhe) adanmış bir tapınaktır.

Resim 9.15 Fortuna Tapınağı'nın tasvir edildiği Side sikkesi (Mansel 1978:166).

Yapının podyumunun içi, bol kireçli bir harç içine oturtulmuş küçük taşlardan meydana gelmiştir. 8,97 m. çapında olan podium'un ortasında 4,45 m. çapında bir sella bulunmaktadır. Bugün kum ve çakıl taşları ile dolu olan bu orta kısmın merkezinde esaslı bir temele istinat etmeyen ve bir ahşap zemin taşıdığı muhtemel bulunan kare bir paye vardır. Bu paye muhtemelen üzerinde bir kült heykeli ihtiva etmekteydi. (Mansel 1956:9). Sellanın giriş aksının tam karşısında 1,20 m genişliğinde, 85 cm. derinliğinde dikdörtgen bir çıkıntı mevcuttur.

Resim 9.16 Sellanın içindeki kare paye ve dikdörtgen çıkıntı.

Bugünkü yüksekliği 1,35 m. olan podyum özünün dış cephesi mermer levhalarla kaplıdır. Altta, euthynteria tabakasının üzerinde 0,21 m. yüksekliğinde bir kademe ve onun üzerinde 0,33 m. yüksekliğinde, biribirine tunç kenetlerle tutturulmuş podyum altı silmesi gelmekte, bunların üzerinde ise podyumun kaplama taşları oturmaktadır. Bu taşlar 1,18 m. yüksekliğinde, dış yüzeyleri kavisli, arka yüzeyleri ise düz bloklardır. Bu nedenle ortada 46 cm olan kalınlık, uçlarda 40 cm'ye düşmektedir. Podyum kaplamalarının ortalama genişliği, ön yüzlerinde 125 cm, arkada ise 115 cm' dir. Podium'un üst silmesine ait hiçbir parça günümüze ulaşamamıştır. Kaplama levhaları ile birlikte yapının çapı 9.90 m.'yi bulur. Podium'un alt silmesi kaplama levhalarından 15 cm. dışarıya taştığı için podyum altından yapı çapı 10.20 m. olmaktadır.

Resim 9.17 Yapının podyumunun bugünkü durumu.

Resim 9.18 Podyum altı silmesinin görünüşü.

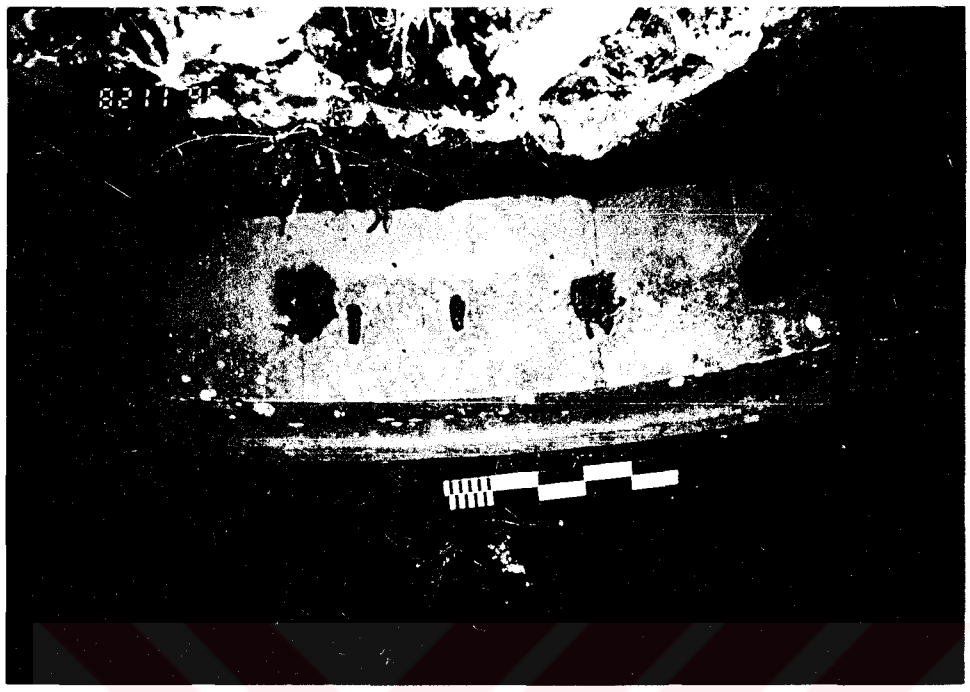

Resim 9.19 Podyum altı silmesinin kurşun ve kanırtma delikleri ile tunç kenet yerleri.

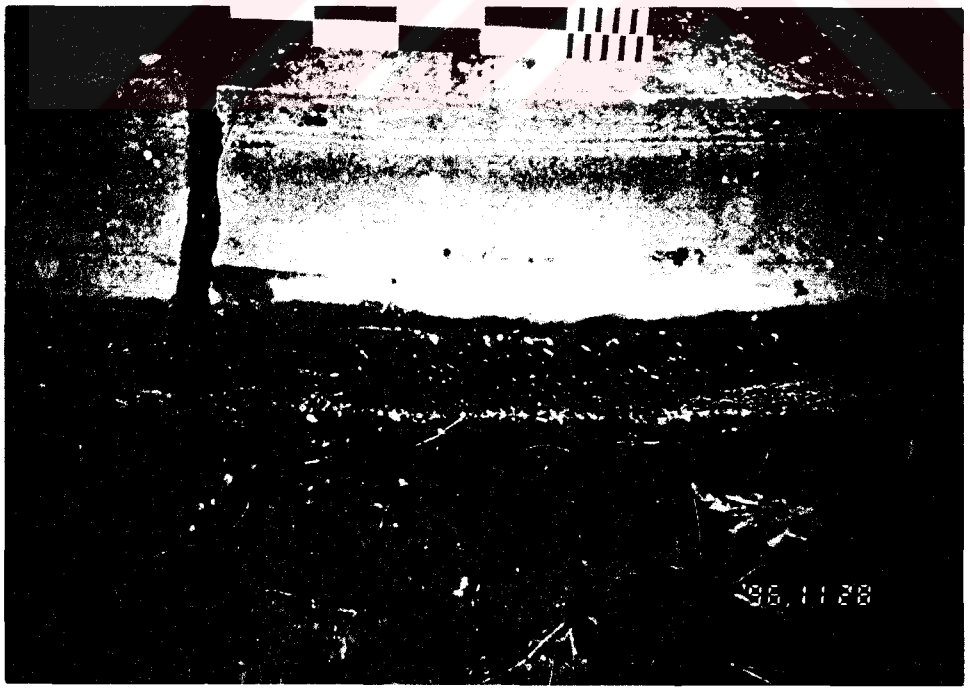

Resim 9.20 Euthynteria tabakasının üzerindeki kademe ve podyum altı silmesi.

Tapınağa giriş aksında yer alan bir merdivenle çıkılmaktadır. Merdivenin genişliği 215cm'dir ve 9 rıhttan oluşur. Merdiven, her iki yanından genişliği 62 cm, derinliği 276cm olan bloklarla sınırlandırılmaktadır. Alt kısmı, podiumun özü gibi, harç içine oturtulmuş küçük taşlardan meydana gelen merdivenin günümüze ilk beş kademesi ulaşmıştır. İlk üç basamak bütünüyle, diğer iki basamak ise kısmen kazı alanında bulunmaktadır. Merdiven basamaklarının yüksekliği 20cm, derinliği 2cm'dir, genişlikleri ise değişkenlik göstermektedir. Bu basamakların altında 385cm uzunluğunda, 42cm genişliğinde ve 25cm. yüksekliğinde bir kademe yer almakta, bu kademenin önünde ise yassı levhalardan müteşekkil 420cm uzunluğunda ve 86 cm genişliğinde bir mermer döşeme bulunmaktadır (Mansel 1956:12).

Resim 9.21 Yapının merdivenini sınırlayan mermer blokların biri.

Yapının korint üsluptaki sütunları 33.5 cm. yüksekliğinde attik-iyon kaidelere sahiptir. Sütun plintoslarından günümüze ulaşan bir örnek olmadığından, sütun kaidesinin alt çapına teğet ve 10 cm yüksekliğinde kare bir plintosu olduğu kabul edilebilir. Yapının sütunlarından tam boy verecek bir örnek bulunamamıştır. Ancak bir boyu tamamlayabilecek yedi büyük parça bulunmaktadır. Sütun gövdeleri 24 yivlidir. Sütun alt tabanına yakın yerde 6 cm genişliğinde yarım daire yivler, 1.5 cm'lik ara yüzeylere sahiptir. Sütun alt çapı 66 cm, üst çapı ise 53 cm'dir. Tam boy veren bir parçadan sütun

başlıklarının yüksekliğinin 67 cm olduğu anlaşılmaktadır. Sütun başlıklarının akant yaprakları agoranın sütun başlıkları ile aynı biçimde ve dizilişedir. Günümüze daha iyi durumda ulaşan agoranın korint sütun başlıkları, tapınağın başlıkları hakkında oldukça fikir vermektedirler.

Resim 9.22 Attik iyon sütun kaidesinin ön görünüşü.

Resim 9.23 Attik iyon sütun kaidesinin üst görünüşü.

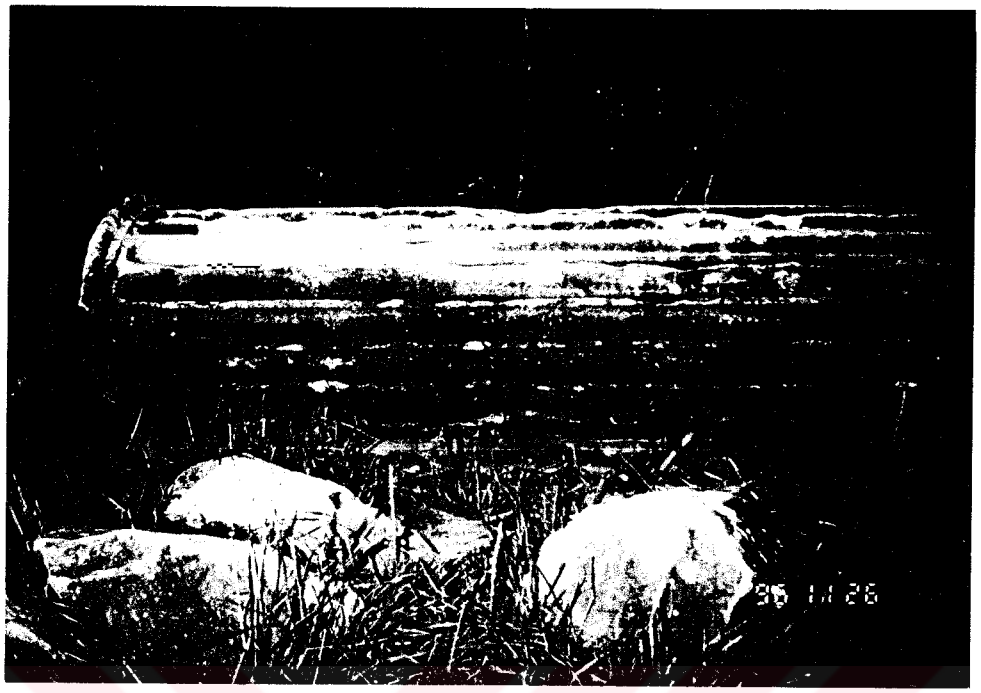

Resim 9.24 Sütun alt tabanı.

Resim 9.25 Sütun üst tabanını içeren parça.

Resim 9.26 Korint sütun başlıklarından birinin bugünkü durumu.

Resim 9.27 Korint sütun başlıklarından günümüze ulaşan ikinci eleman.

Yapının en iyi korunmuş parçaları saçaklık elemanlarıdır. Arşitrav ve friz aynı bloktan oyulmuştur. Dış kolonadın arşitrav-friz bloklarından beş tanesi günümüze bütün bir şekilde ulaşmıştır. Yapının mimarisi hakkında en fazla bilgi yine bu elemanlardan öğrenilir. Blokların arşitravları yaklaşık 50cm yüksekliğindedir. Aşağıdan yukarıya doğru genişleyen ve birbirinden boncuk bezemesiyle ayrılmış üç fasya bulunmaktadır. İlk fasya 9 cm yüksekliğindedir, bu fasyadan sonra 2 cm yüksekliğinde ve 6.2 –6.5 cm'lik aks aralığında bir boncuk sırası gelmektedir. 9.3-9.5 cm'lik ikinci fasyadan sonra gelen boncuk bezemeleri 3 cm yüksekliğindedir ve 6.5-6.7 cm'lik akslara sahiptir. Bu boncuk dizileri, iki dar bir geniş sıralanışındadırlar. 14 cm'lik üçüncü fasyadan sonra arşitravlar, boncuk dizisi, yumurta-ok bezemesi ve lesbos kimatyonundan oluşan bir silme ile sınırlandırılır. Boncuk dizisi 2 cm yüksekliğindedir ve aks araları 4.5 cm'dir. Burada boncuk dizisinin sıralanışı değişmektedir. İki dar, bir geniş, bir dar sırasıyla dizilirler. Yumurta-ok bezemesi 3 cm yüksekliğindedir. Ardından 5cm'lik kimatyon sırası gelir. Bu yüklü silmeler dizisi 2.5 cm'lik düz bir yüzey ile biter.

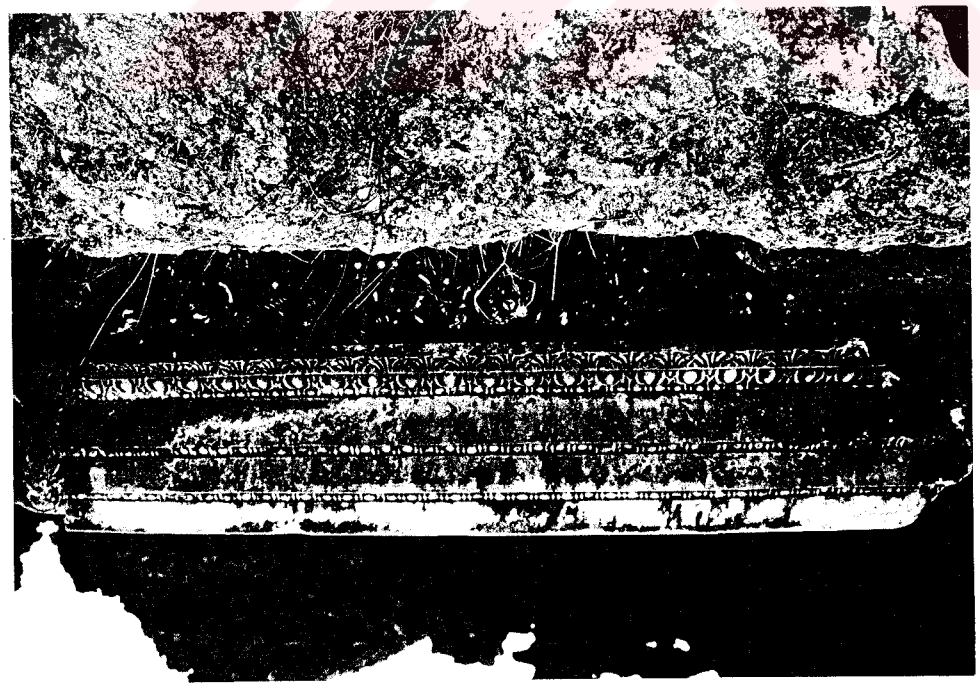

Resim 9.28 Yapının dış kolonad arşitravlarından A1'in ön görünüşü.

Arşitrav-friz bloklarının friz kısmı 28 cm. yüksekliğindedir. Aralarında çiçekler ve bitkisel motifler bulunan 20 cm yüksekliğinde kıvrık dal motifi ile bezelidir, üst kısmında boncuk dizisi ve yumurta–ok bezemesi ve düz bir yüzey ile sınırlandırılmıştır. Arşitrav friz bloklarının arka yüzleri profillidir.

Fortuna Tapınağı'nın arşitrav-friz bloklarının sofitleri ise tek şeritli örgü ya da kıvrım dal motifleri ile süslüdür. Sofitler 50 cm genişliğindeki alt yüzeyin ortasında, 17 cm'lik bir yer kaplarlar. Sofitlerin etrafını 2 cm kalınlığında tek silmeli bir profil dönmektedir. Sofit başlangıç yayının yarıçapı 8 cm'dir. Sofitlerin arşitrav-friz bloklarının yan kenarlarına olan uzaklıkları 28-30 cm arasında değişmektedir. Sofit derinliği ise 1 cm'dir. Üst genişlikleri 75 cm. olan bu blokların uzunluğu, 2,36 ile 2,42 m. arasında değişmektedir. Sütun başlıkları iki arşitravın birleşiminde yer aldıklarından bu mesafe aynı zamanda sütun aksı mesafesidir. Yapının 12 sütuna sahip olduğu yine arşitrav-friz bloklarından anlaşılmaktadır.

Resim 9.29 Yapının dış kolonad arşitravlarından A1'in arka görünüşü.

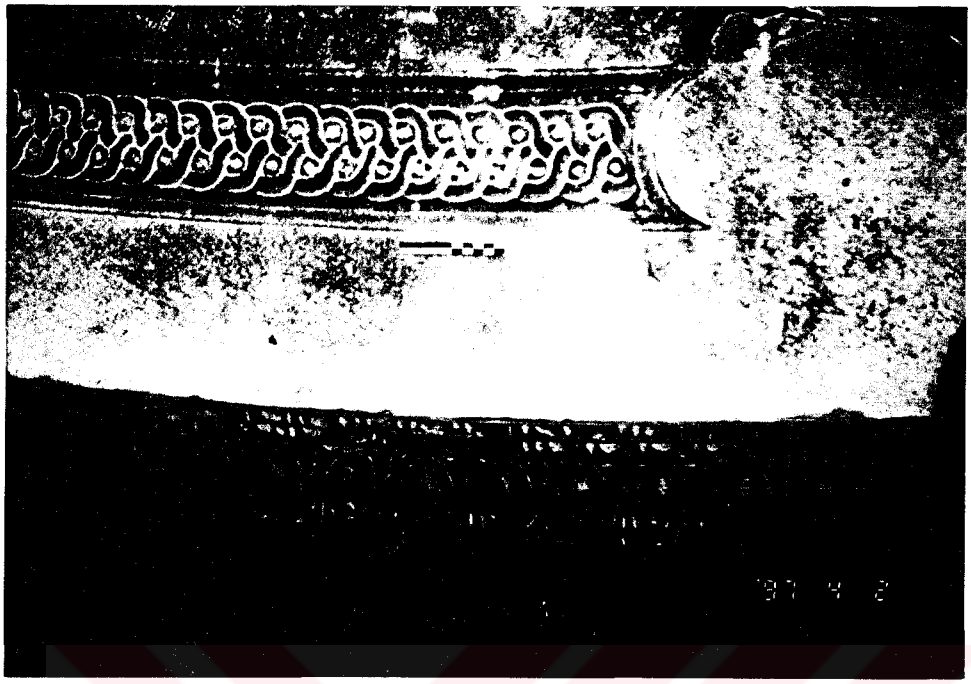

Resim 9.30 Aynı arşitravın (A1) çift merkezli örgü motifli sofit bezemesi.

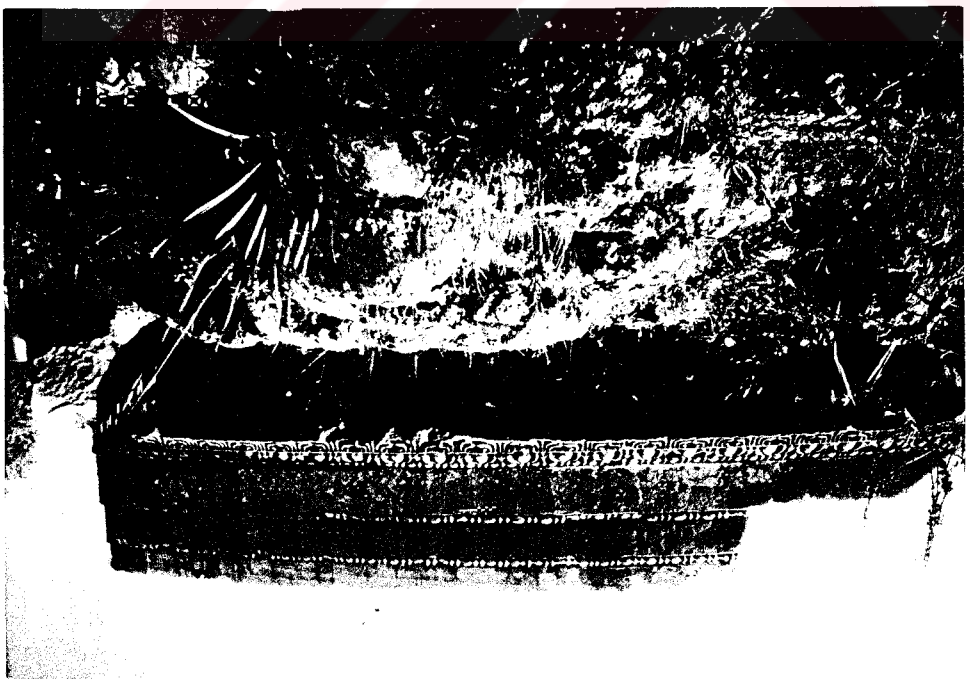

Resim 9.31 Dış kolonad arşitravlarından A2'nin ön görünüşü.

Resim 9.32 A2'nin kıvrımdal motifli sofit bezemesi.

Resim 9.33 Arşitrav-friz bloklarından (A3)'ün ön görünüşü.

Resim 9.34 A3'ün arka görünüşü.

Resim 9.35 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün ön görünüşü.

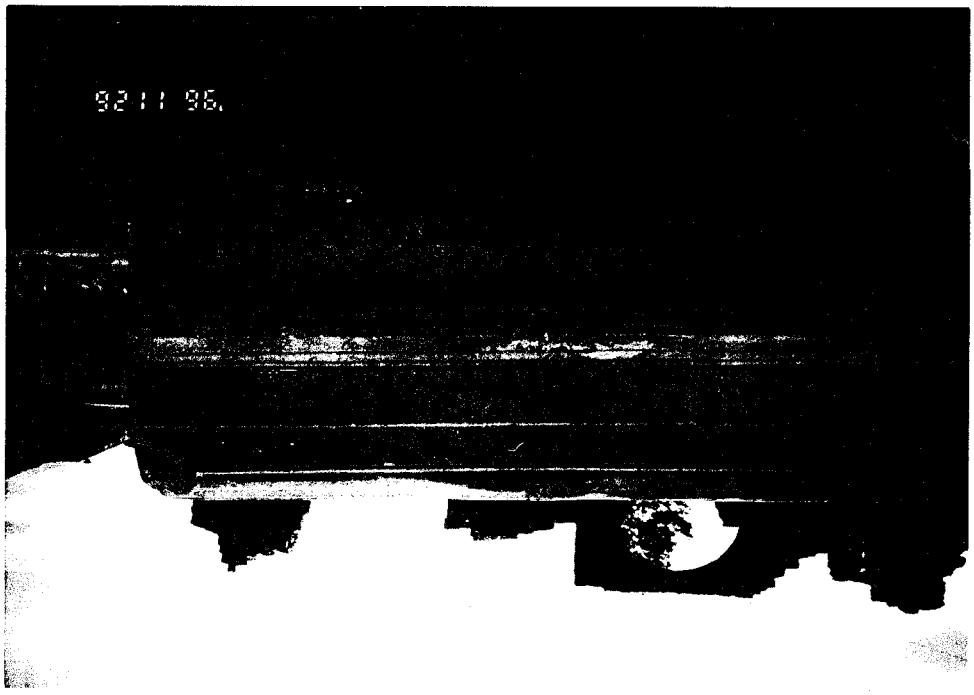

Resim 9.36 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün arka görünüşü.

Resim 9.37 Arşitrav-friz bloklarından A4'ün yan görünüşü.

Resim 9.38 Arşitrav-friz bloklarından A5'in ön görünüşü.

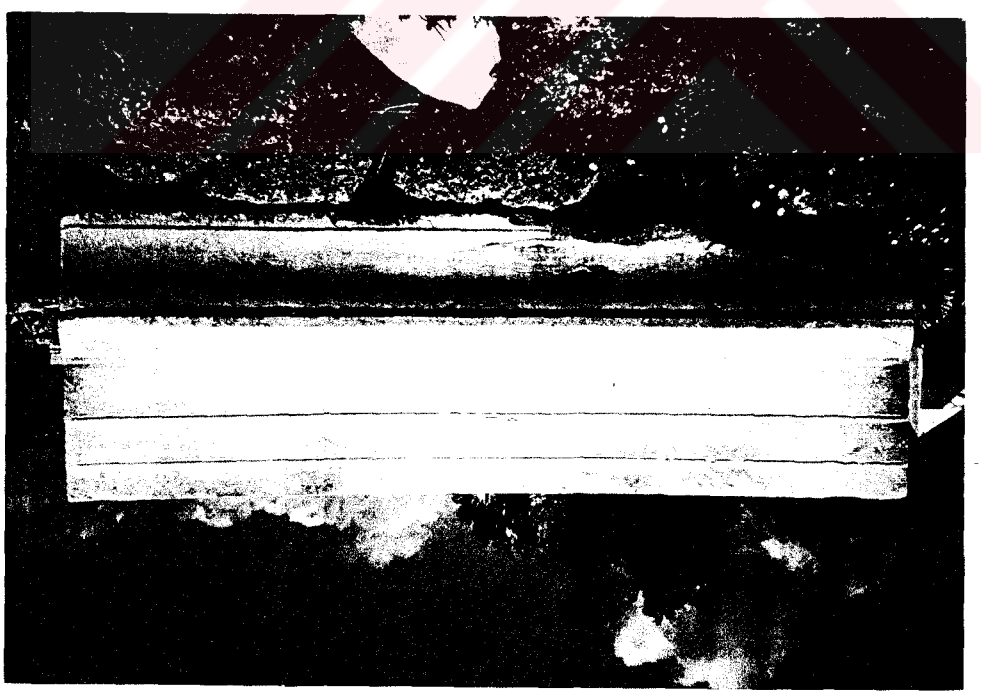

Resim 9.39 Arşitrav-friz bloklarından A5'in arka görünüşü.

Resim 9.40 Arşitrav-friz bloklarından A5'in yan görünüşü.

Resim 9.41 A5'in altındaki sofit bezemesi.

Sella duvarına ait arşitrav-friz bloklarından ise günümüze üç parça ulaşmıştır. 35-40 cm'lik yükseklikte kalmış olan iki parça arşitravın alt iki fasyasını içerir. Yine 35-40 cm'den kırılmış bir üçüncü parça ise friz bölümüdür. Bu üç parçadan yola çıkılarak, blokların genişliğinin 150 cm civarında, alt genişliklerinin 35-40 cm, yüksekliğinin ise dış kolonad arşitrav-friz bloklarındaki gibi 75 cm olduğu bulunmuştur. Arşitravların fasyaları arasında, dış kolonad arşitrav,friz bloklarındaki gibi boncuk dizisine rastlanmaz, fasyalar birbirinden kademelerle ayrılmıştır. Alt kademe 6.5, ikinci kademe ise 9.5 cm yüksekliğindedir. Friz bölümünü içeren tek parçadan ise sella duvarına ait arşitravların friz bezemelerinin daha geniş olduklarını görmekteyiz. Dış bükey friz bezemelerinin yüksekliği 30 cm'dir. Bu friz öküz başı ile taşınan yüklü girlandlarla bezelidir. Prof. Mansel'in anlattığı ve fotoğrafladığı bir arşitrav-friz bloğu, varlığı bilinmesine rağmen bulunamamıştır. Prof. Mansel (1956:11), yapı elemanı hakkında şunları anlatmaktadır:

"Frizlerde, altta boncuk dizisi, yumurta şeridi ve Lesbos kimatyon'u üstte boncuk dizisi ve yumurta şeridi ile hudutlandırılmış satıhda "Eros"lar tarafından taşınan girlandlar ve bunların üstünde ekseriya atribüleri ile birlikte ilah ve ilahe başları görülmektedir. Bu resimde soldaki genç erkek başı, kerykeion'un işaret ettiği gibi, Hermes'e aittir. Yanındaki kadın başının ise mahiyetinin atribüsü olmadığından, kesin olarak tesbite imkan yoktur."

Resim 9.42 Sella duvarına ait arşitrav-friz bloklarından birinin bugünkü durumu.

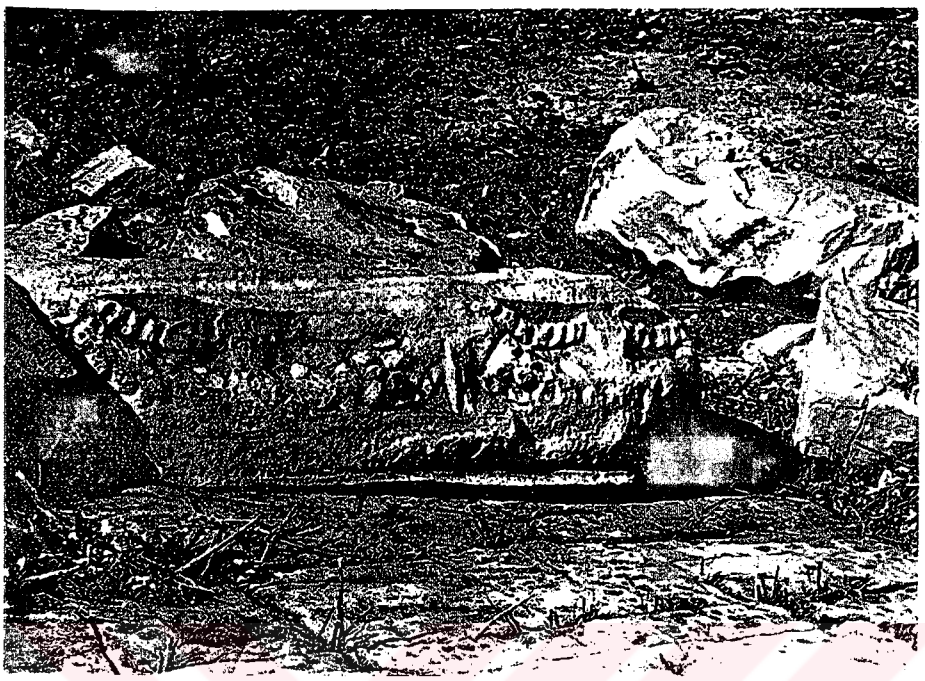

Resim 9.43 Aynı arşitrav-friz bloğunun 1948'deki durumu (Mansel 1956:Res 43).

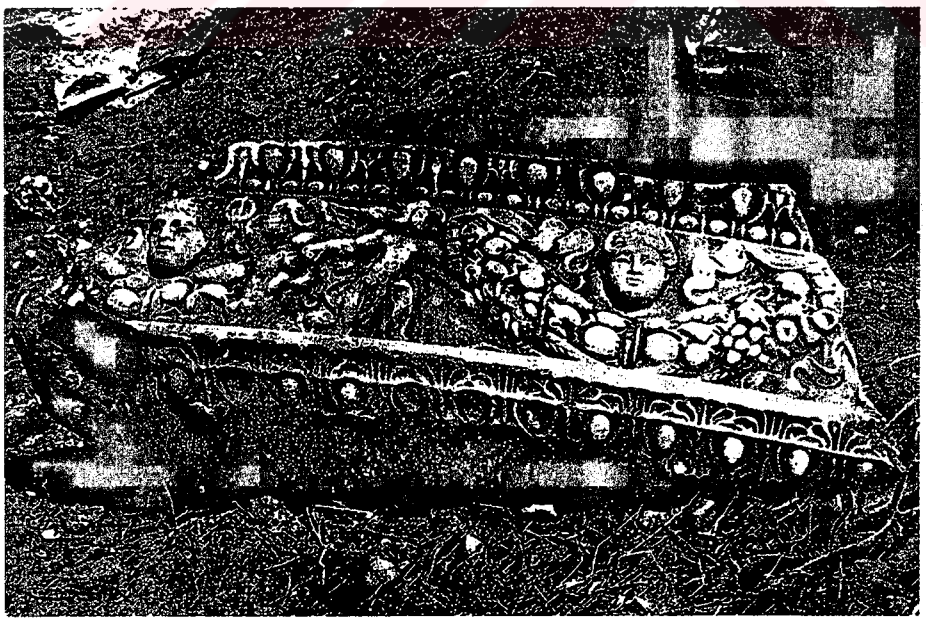

Resim 9.44 Sella duvarına ait Eros'lu arşitrav-friz bloğu. (Mansel 1956:Res 44).

Bu arşitrav-friz bloklarının üzerinde kasetli tavan levhaları bulunmaktadır. Levhalar ön taraflarından dış kolonadın, arka taraflarından sellanın arşitrav-friz bloklarına oturmaktadırlar. Kasetli tavan levhaları yaklaşık 41cm kalınlığındadır. Tavan levhalarından üç tanesi (biri bütün olmak üzere) günümüze iyi durumda ulaşmıştır. Geison ve sima aynı bloktan işlenmiştir. Ön cephelerinde aşağıdan yukarıya diş sırası ve lesbos kimatyonu ile bezeli geison dışarı taşkın olarak oyulmuş, üzerine boncuk dizisi ve palmetle bezeli sima yerleştirilmiştir. Geisonun diş sırası 11cm genişliğinde ve 8.5 cm yüksekliğindedir. Her bir diş ortalama 5 cm kalınlığındadır. Lesbos kimatyonu 3.5 cm genişliğinde ve 2-2.5 cm yüksekliğindedir. Simada 11cm derinliğinde ve 8 cm yüksekliğinde iki çeşit palmet vardır. Sima, aslanbaşı çörtenlidir. Çörtenler tavan levhalarının orta akslarına hizalanmaktadırlar. Tavan levhalarının bir kenarında bir aslanbaşı daha vardır. Ancak bu bezeme amaçlıdır, çörten görevi görmemektedir. Kasetli tavan levhalarının uzunluğu diş sırasına kadar 265 cm kadardır. Diş sırasından sonra 75 cm'lik düz bir yüzey gelmekte, kasetler buradan başlamaktadır. Tavan levhasının 111 cm'lik bir kısmını kaplayan kasetlerden sonra yine 61 cm'lik düz bir yüzey gelir. Tavan levhasının düz kısımlarına dış kolonadın ve sella duvarının arşitravları oturmakta, kasetli kısım ise dış galerinin tavanını oluşturmaktadır. Her bir tavan levhasında iki sıra halinde toplam sekiz kaset vardır. Bu kasetler profillerle setlendirilmiş ve çiçek motifleri başta olmak üzere hayvan ve insan figürleriyle bezenmiştir. Kasetlerin derinliği ise 15 cm'dir. Tavan levhalarının sellanın içine bakan kenarları meandr motifi ile süslüdür.

Resim 9.45 Kasetli tavan levhalarından biri.

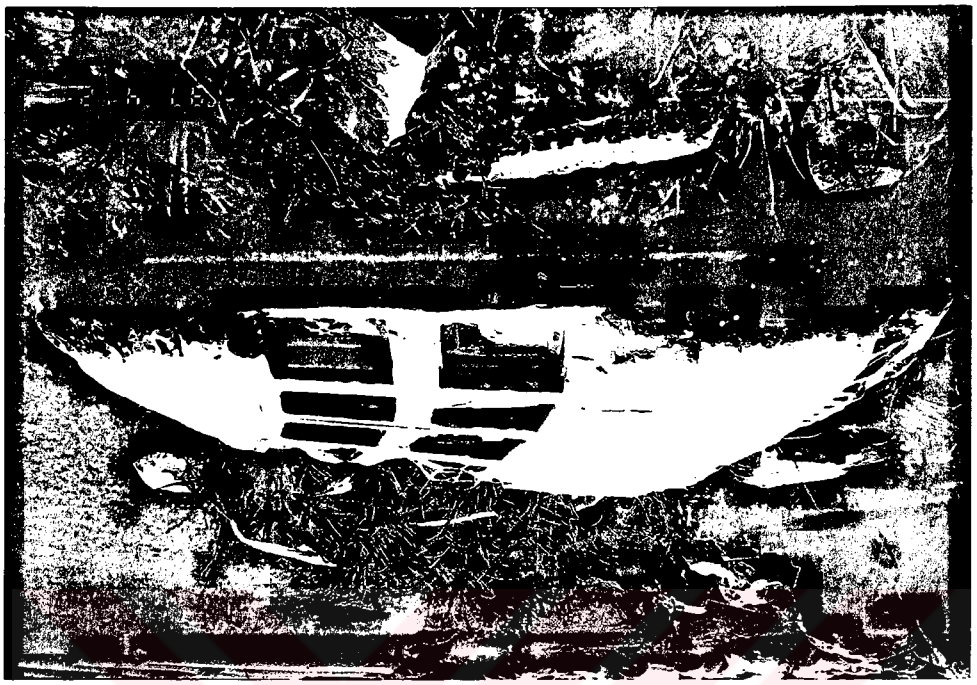

Resim 9.46 Aynı tavan levhasının yandan görünüşü.

Resim 9.47 Kasetli tavan levhasında yağmur suyu oluğu.

Resim 9.48 Tavan levhasının korniş ve simasından bezeme detayı.

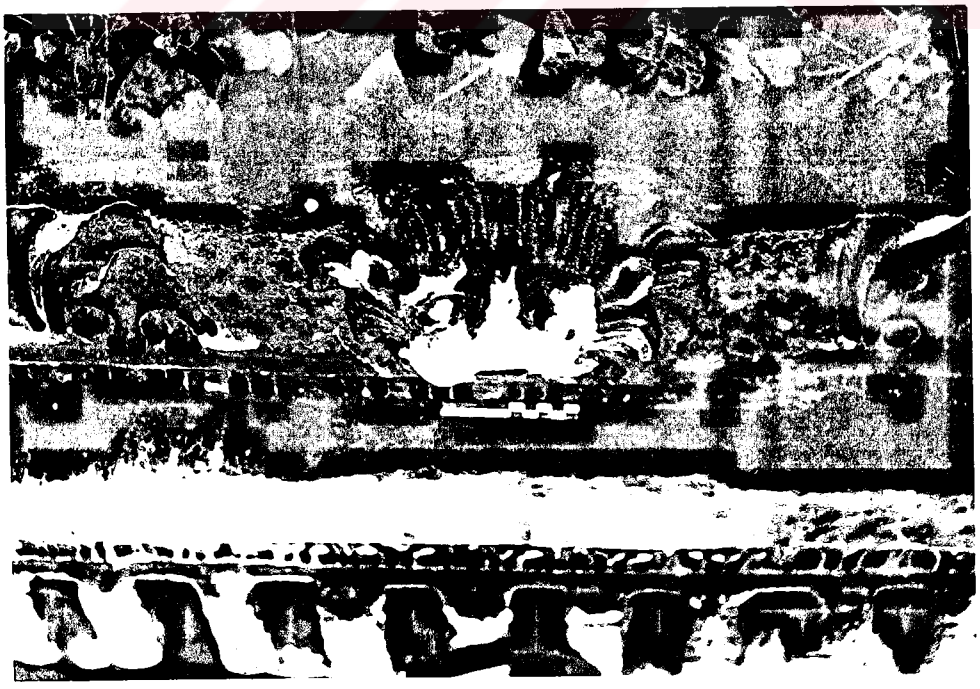

Resim 9.49 Aslanbaşı çörtenin ön görünüşü.

Resim 9.50 Aslanbaşı çörtenin alt görünüşü.

Resim 9.51 Aslanbaşı çörten taklidi mimari bezemenin alt görünüşü.

Resim 9.52 Kasetlerden birinde insan başı motifi (Mansel 1956:Res 41).

Resim 9.53 İnsan başı motifinin bugünkü durumu.

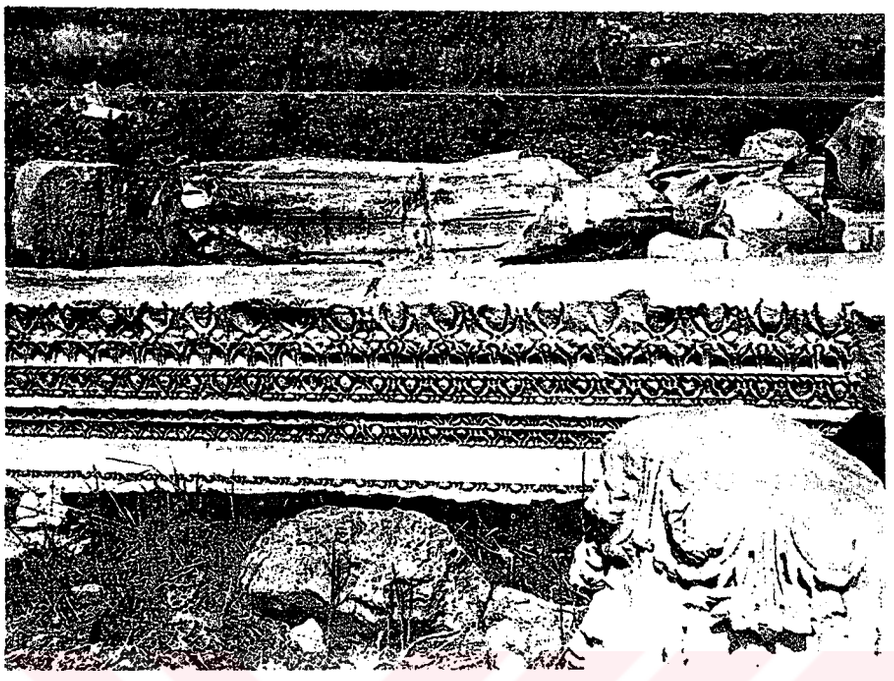

Resim 9.54 Tapınağın kapı lentosu (Mansel 1956:Res 45).

Yapının mimari elemanlarından bir kısmı Prof. Mansel (1956) tarafından bildirilmekte, ancak günümüzde bu parçalara rastlamak mümkün olmamaktadır. Yapının kapı lentosu da bu elemanlardan biridir. Tapınağın lentosunun ölçülerine uyan tek parça bugün özgün durumu hakkında yeterli bilgiyi vermemektedir. Bu elemanın uzunluğu 2.46 m, üst yüzeyinin mevcut genişliği 50 cm, alınabilen maksimum yükseklik 56 cm'dir. Prof. Mansel (1956:11) lento hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Podium'un planı ve bilhassa tavan levhalarından istidlal olunabildiğine göre, 5.43 m. çapında olan yuvarlak sellanın içine güneyde merdivenin tam karşısına tesadüf ettiği anlaşılan bir kapıdan giriliyordu. Bu kapıya ait yalnız lento elimizde bulunmaktadır ki alt kısmı kırık olan bu lentonun uzunluğu 2.80, genişliği üstte 0.78, altta 0.54 ve yüksekliği 0.60 m'dir. Alt kısımda halen boncuk dizisi ile ayrılmış iki kademe, bunun üzerinde boncuk dizisi, yumurta şeridi ve dışarıya taşkın düz bir şeritten müteşekkil kuvvetli bir silme bulunmakta ve bu kısmın yanlarda meyilli bir şekilde kesilmiş, binaenaleyh söveler üzerine oturabilecek bir hale getirilmiş olduğu görülmektedir. Bu kısmın üzerinde ise yanları volütlü konsollar ile hudutlandırılmış boncuk dizisi, yumurta şeridi, ip motifi, daha büyük ölçüde lesbos kimatyonu ve yumurta şeridinden müteşekkil korniş gelmekte, bu

suretle lentonun heyeti umumiyesi fazla süslü görünmekle beraber itinalı bir işçilik göstermekten hali kalmamaktadır. Kapının genişliği, bu parçaya istinaden, 1.70 m. olarak hesaplanmıştır. Söveler mevcut olmadığından kapı yüksekliğini kesin olarak tesbit edemiyoruz". (Lemi Merey tarafından hazırlanan restitüsyon resminde bu yükseklik 4 m. olarak kabul edilmiştir).

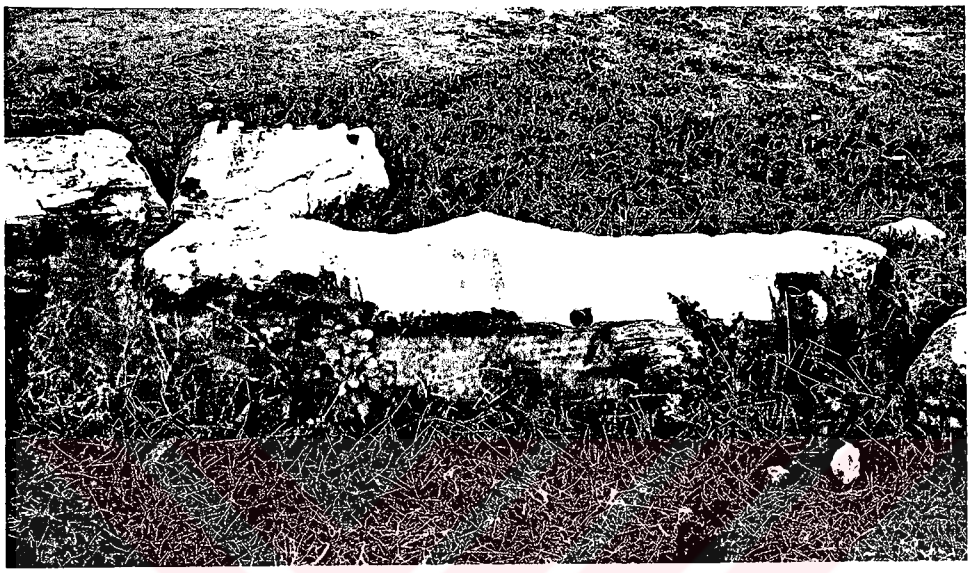

Resim 9.55 Tapınağın kapı lentosu olması muhtemel olan yapı elemanın üst görünüşü.

Resim 9.56 Kapı lentosunun (?)arka görünüşü.

Yapının sella duvarı mermer kaplamasına ait elimizde bulunan tek parça ise 152 cm uzunluğunda, 38 cm genişliğinde ve mevcut durumu 45 cm yüksekliğindedir. Orta kısmında 57 cm genişliğinde 6 yivli bir pilastır bulunmaktadır. Yivler 7 cm genişliğinde, 3 cm derinliğindedir. Yivlerin aralarında 2 cm genişliğinde setler bulunmaktadır. Günümüze hiçbir örneği ulaşmamış olmakla birlikte pilastırların, attik-ion kaideler ve korint sütun başlıkları taşımış olmaları gerekmektedir.

Yapının, ancak önceki kaynaklardan bilgilerine ulaşılan bir diğer elemanı da sellanın içindeki kubbesine ait mimari parçalarıdır. Prof. Mansel bu parça hakkında şu bilgileri vermektedir:

"Sella'nın tavanında Beaufort ve Lanckoronski heyetinden Petersen'in tarif ettikleri 12 burç tasvirini havi basık bir kubbe bulunuyordu. Biz bu kubbeye ait kenarları bir hayli zedelenmiş ancak iki parça bulabildik ki (Şekil 9.37 Sakayı tasvir eden parça) bunlar kubbenin eb'adını tam olarak tesbite yaramamaktadır. Binaenaleyh Beaufort'un ve bilhassa Petersen'in tariflerine ve verdikleri ölçülere başvurmak zorunda kalıyoruz. Petersen'e göre bu basık kubbe beheri üç burcu havi dört mermer bloktan meydana geliyordu ki onun verdiği ölçülerden görüldüğü gibi 1,20 m. çapında ve 0,60 m. azami yüksekliğinde bir kubbe terkip eylemek mümkün oluyor. Fakat bu kubbe sella çapına nazaran çok küçük olduğundan bunun altında mahruti yahut poligonal bir iç külah kabul etmek ve bu kubbeyi külahın üstüne oturtmaktan başka çeri kalmıyor. Tamamiyle mermerden yapılmış bir binanın içinde tuğladan yapılmış bir külah ve hatta bir kubbe, zannımıza göre, kabul olunamayıacağına göre bu külah yahut kubbenin de mermerden yapılmış olması lazım gelir. Bu kısma belki 0,20 m. kalınlığında ve bir tarafi meyilli bir surette işlenmiş bir mermer blok aittir ki bu takdirde iç külahın meyli, restitüsyon resminde kabul olunduğu gibi, 50 dereceyi bulur."

Binanın üzerinde bulunan piramidal külah hakkında daha fazla bilgi bulmak mümkündür. Prof. Mansel (1978:159) kasetli tavan levhalarının üst kısımlarında, simanın hemen arkasında bulunan bir oluktan sonra kaba işlenmiş bir satıh geldiğini ve bu satıhta harç kalıntılarına rastladıklarını bildirmektedir. Çatının mermer taşları bu harçlı yüzeye oturmak durumundadır. Bu çatı taşlarından günümüze üç parça ulaşmıştır. Bunlardan ikisi çatının

mimarisi konusunda oldukça bilgi vermektedirler. Birinci taşın yüksekliği 33.5 cm, mevcut derinliği ise 35 cm, mevcut genişliği ise 105 cm'dir. Bu taşın üzerine medeni kenetlerle oturtulduğu anlaşılan ikinci parçanın alınan maksimum yükseliği 65 cm'dir. Bir ucundan 13, diğer ucundan 11 cm kalınlığındaki taşın arka yüzeyi düz olduğundan kalınlık ortada 15 cm'ye çıkmaktadır. Bu parçalardan piramidal çatının meyili 55° olarak tespit edilmiştir.

Resim 9.57 Sellanın kubbesini oluşturan yapı elemanlarından "saka"yı tasvir eden parça (Mansel 1956:Res.46).

Resim 9.58 Yapının 12 köşeli piramidal çatısına ait üç eleman.

Resim 9. 59 Çatı elemanlarından birinin üst görünüşü.

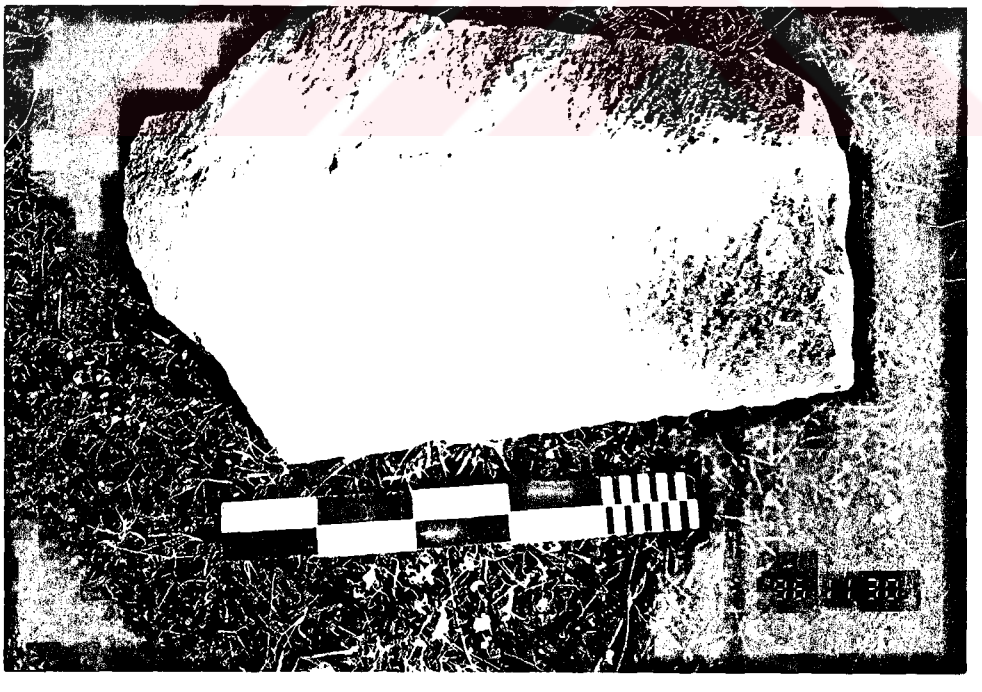

Resim 9.60 Aynı elemanın ön görünüşü.

Resim 9.61 Piramidal çatının ara elemanlarından biri.

Binanın tam tarihine dair elimize ulaşan bir belge bulunmamaktadır. Bu nedenle yapının bezeme özelliklerine bakarak tarihlendirilmesi söz konusudur. Anadolu'daki yapı tezyinatı bakımından yapı M.S. 2.yy' ın ikinci yarısına tarihlenmektedir. Bu da dönem olarak Hadrian ile Antoninus Pius'un imparatorluk dönemlerine rastlamaktadır. Ancak Prof.Dr. Arif Müfid Mansel (1978) yapının bezemelerine en yakın örneğin Antalya'daki Hadrian Kapısı'nda bulunduğunu, bu nedenle yapının Hadrian dönemine ait olma olasılığının yüksek olduğunu belirtmektedir.

Yapının şans ve talih tanrıçası Fortuna (Tykhe)' ya adanmış olması konusunda Prof. Mansel'in (1956) belirttiği hususlara aynen değinmek gerekmektedir:

"...İç kubbesinde zodyak tasvirini ihtiva eden Side yuvarlak binasını bir Tykhe mabedi olarak kabul edecek olursak bu ilahenin semavi ecram ve burçlarla olan ilgisine dair birkaç söz söylememiz lazım gelir. Tykhe'nin bir kader ilahesi olarak astronomi ve astrolojide önemli bir yer aldığına, bazen ay, bazen da "Parthenos" (sümbüle) burcu ile bir tutulduğuna, binaenaleyh semevi ecramın harekatına hakim kosmik bir ilahe olarak ortaya çıktığına dair deliller mevcuttur. ...Hatta bir adım daha ileri giderek sella'nın dışındaki frizde, girland'lar arasında 12 ilahın kubbedeki 12 burç ile ilgili olarak tasvir edilmiş

olduğunu ileri sürebiliriz. Oniki ilah kütlü, O. Weinreich'in tebarüz ettirdiği gibi, politik bir karakter taşıdığından bu kültle ilgili ve tercihan yuvarlak oldukları anlaşılan mabedlerin agora'larda bulunmaları gayet tabiidir. Side agora binasının yuvarlak oluşu, bütün taksimatında 12 rakamının büyük bir rol oynayışı bu hususa tevafuk etse gerektir. Yalnız burada esas ilahenin dünyanın mukadderatını elinde tutan Tykhe olduğun ve oniki ilahın onun kudret ve nüfuzunun yayıcılarından başka bir şey olmadıklarını kabul etmek gerekir."...

Anadolu'da varlığı sikkelerden anlaşılan ancak günümüze ulaşamamış yuvarlak tapınaklar da bulunmaktadır. Sagalassos ve Pisidia Antiokhia'sı sikkeleri üzerindeki yuvarlak mabedler Tykhe mabedleridir. Bir Prusa sikkesi üzerindeki tasvir edilen podiumlu ve sivri külahlı yuvarlak bina ise şekil bakımından Side'deki Fortuna Tapınağı'na en fazla benzeyen yapıdır.

Resim 9.62 Hadrian Takı'nın bugünkü durumu.

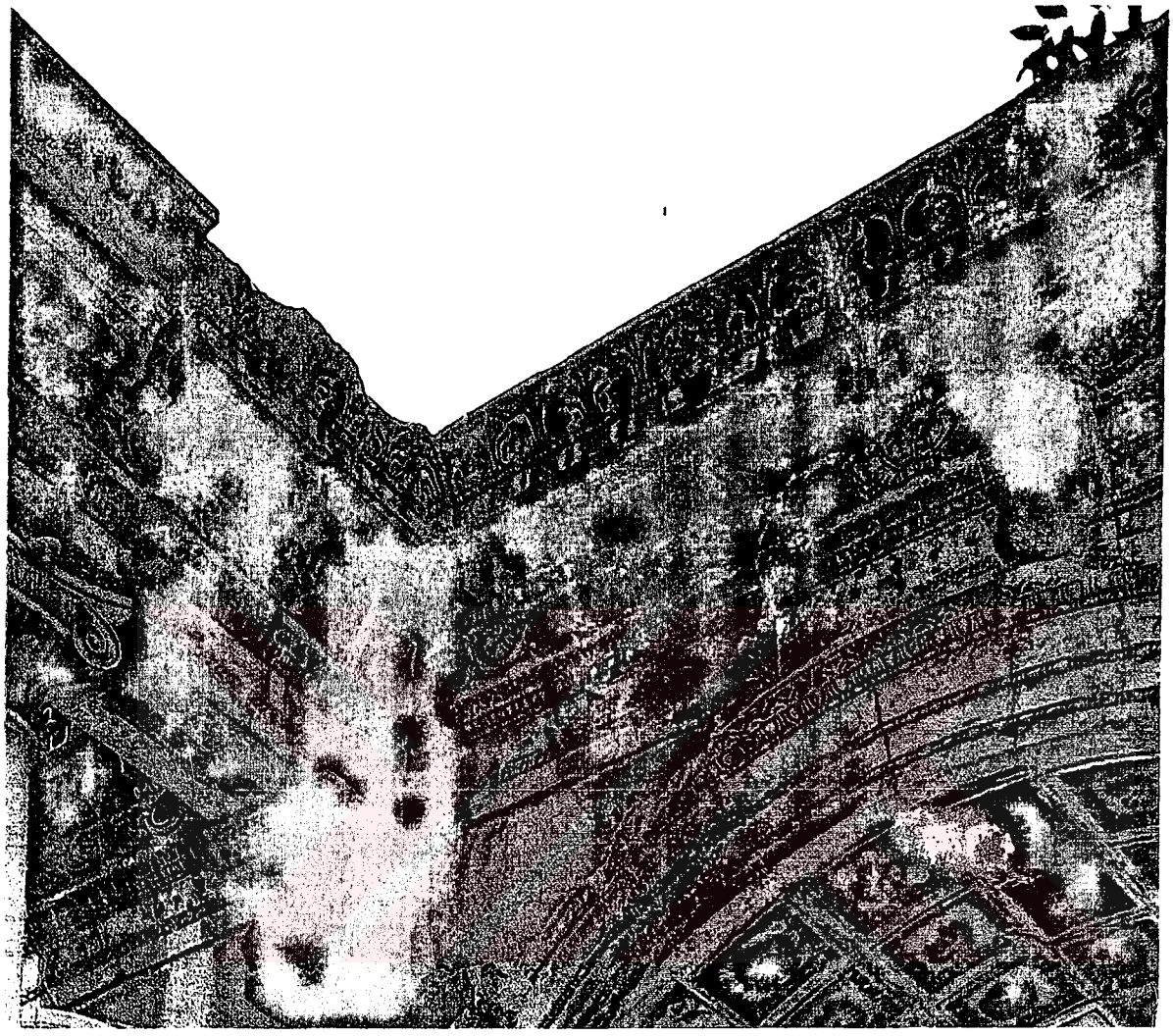

Resim 9.63 Hadrian Takı'ndan bezeme detayı.

Kitabe, sikke ve heykeller Tykhe kültünün Pisidia ve Pamphylia başta olmak üzere bütün Anadolu'da oldukça geniş bir sahaya yayılmış olduğunu göstermektedir. Sikkelerin yanısıra, kazılarda elde edilen küçük heykeller Fortuna (Tykhe) kültünün Side için önemli bir kült olduğunu gösterir.

Ayrıca Side'de bulunan ve Fortuna Tapınağı'nı betimleyen bronz sikke Sabahat Atlan'ın tanımlamasına göre, İmparator Galienus devrine aittir. Üzerinde Tykhe Mabedi olan bu sikke simdi Viyana'da bulunmaktadır. Galienus M.S. 260-268 yıllarında hükümdarlık yaptığına göre tapınak da bu tarihte veya biraz daha önce yapılmış olabilir.

Resim 9.64 Agoranın restorasyonundan önce yapının durumu.

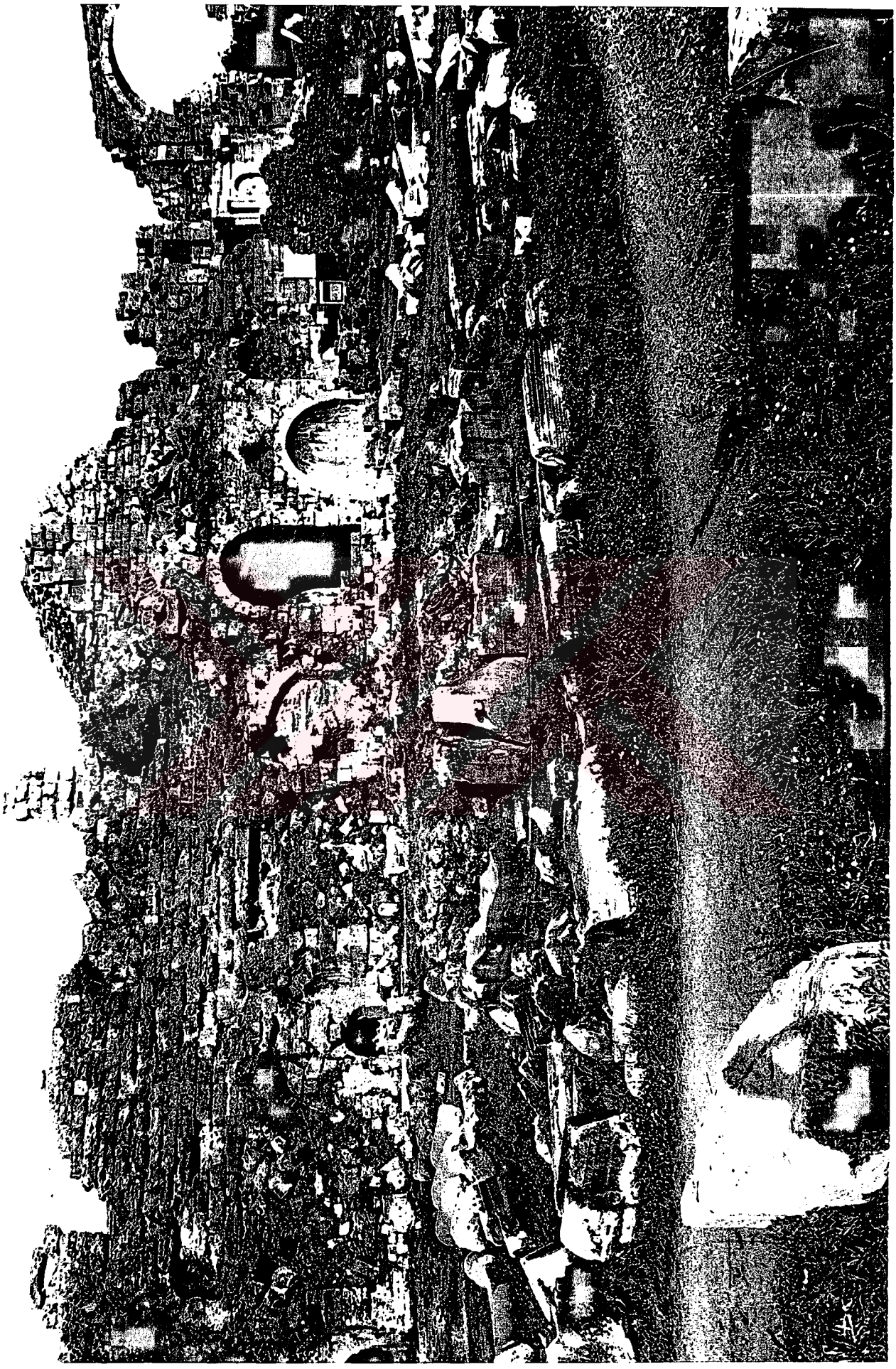

Resim 9.65 Agoranın restorasyonu sırasında yapının durumu.

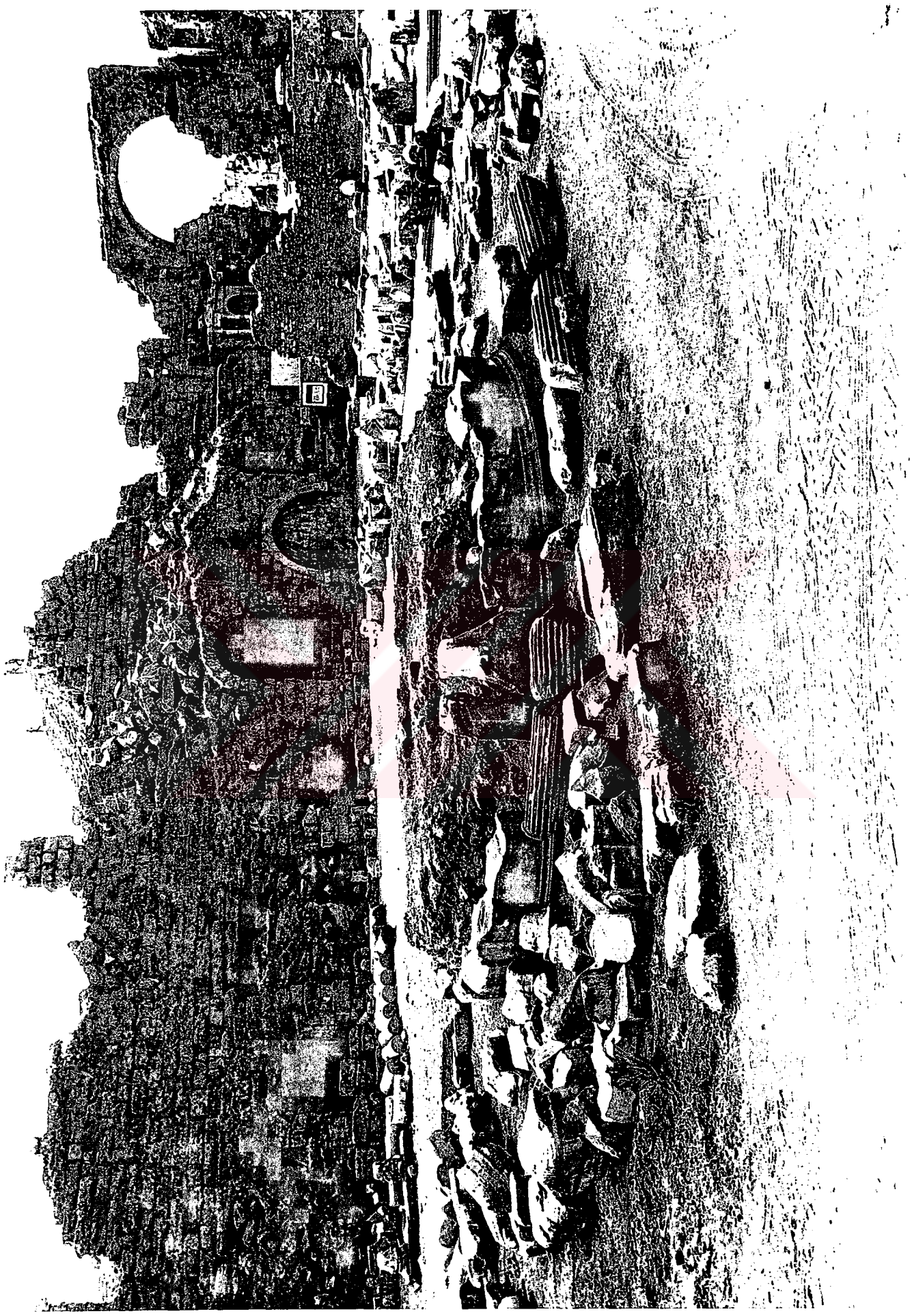

Resim 9.66 Agoranın restorasyonu sırasında yapının durumu.

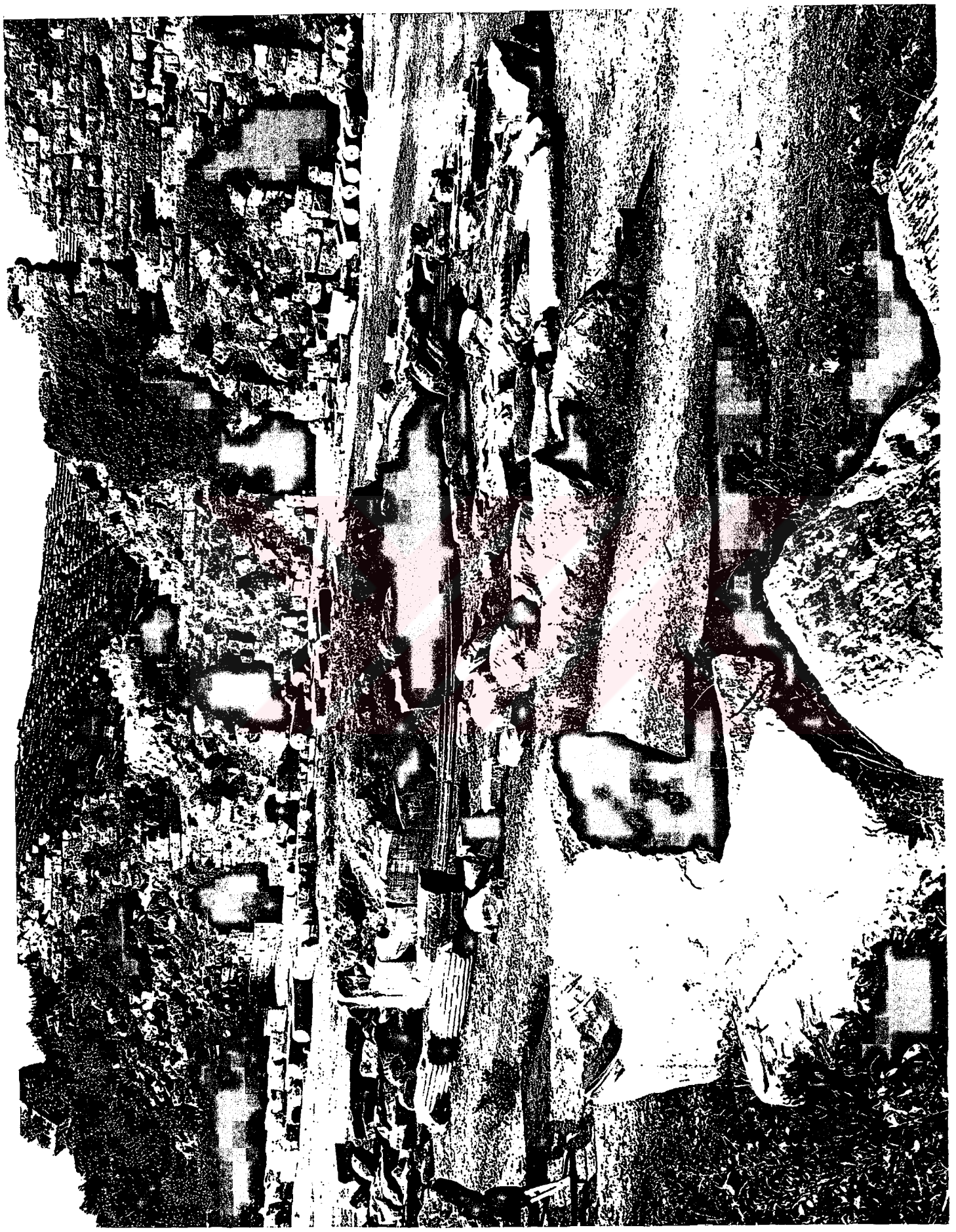

Resim 9.67 Agoranın restorasyonu sırasında yapının durumu.

9.4 Restitüsyon Raporu

Tapınağın rölöve çalışmaları tamamlandıktan sonra mevcut mimari elemanların yardımıyla eksik parçaların restitüsyonu hazırlanmıştır.

Yapının temeli podyum altı silmesine kadar iyi durumdadır. Podyum altı silmesi de bütünüyle mevcut olan yapının, podyumunun duvar kaplama taşlarının bir kısmı in-situ olarak mevcuttur. Mevcut mermer kaplamalar yardımıyla eksik parçalar saptanmış, podyum kaplamalarının restitüsyonu in-situ parçaların referansıyla gerçekleşmiştir.

Podyum üstü silmesinden hiçbir örnek günümüze ulaşamamıştır. Yuvarlak planlı tapınaklar üzerinde yapılan araştırmalarla podyum üstü silmeleri için genel değerler saptanmış ve çevre anıtlar ile karşılaştırmalar yapılmıştır. Bu karşılaştırmalar sonunda, Side Antik Tiyatrosu ile Men (P) Tapınağı' nın podyum altı silmelerinin aynı profillere sahip olduğu görülmüştür. Podyum üst silmesinin restitüsyonu bu anıtlardan edinilen bilgiler doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Yapının stilobatlarından günümüze ulaşan hiçbir parça kalmadığından, diğer yuvarlak planlı tapınaklar referans alınarak, stilobatlar sella merkezi merkez kabul edilerek ışınsal olarak yerleştirilmişlerdir.

Sütun altlığından günümüze ulaşan iki parçadan biri, yapı elemanın özgün hali hakkında yeterli bilgi vermektedir. Bu mimari elemanın restitüsyonu mevcut parça doğrultusunda gerçekleştirilmiştir.

Tapınağa ait sütun parçalarının çok azının günümüze ulaşması, mevcut parçaların da tam boy verecek şekilde birleşmemesi yapının restitüsyonunu zorlaştırıcı bir etkendi. Sütun boyu hesaplamaları mevcut alt ve üst taban sütun çaplarının, yüksekliklerine oranları doğrultusunda, enthasis kuralları da göz önünde bulundurularak yapılmıştır.

Sütun başlıklarından ikisi hemen hemen tam olarak günümüze ulaşabilmiştir. Ayrıca agoranın sütun başlıkları da tapınak ile aynı ölçülere ve aynı akant yaprak dizilişlerine

sahiptir. Sütun başlıklarının restitüsyonu bu iki parça ve agoranın sütun başlıkları yardımıyla yapılmıştır.

Sella duvarını oluşturan yapı parçaları günümüze ulaşamamıştır. Ancak yuvarlak planlı tapınakların genel özellikleri doğrultusunda izodom duvar tekniğinde olduğu kabul edilmiş ve restitüsyon bu doğrultuda gerçekleştirilmiştir.

Sellanın kapısına ait söve ya da kapı kanatlarından hiçbir yapı parçası bulunmamaktadır. Kapı lentosu ise Prof. Mansel ve ekibi tarafından 1947 yılıda yapılan kazılar sırasında bulunmuş ve fotoğraflarla belgelenmiştir. Ancak bu yapı elemanını günümüzde 1947 yılındaki durumuyla bulmak mümkün olmamıştır. Bezemelerin bulunması gereken yüzeyi oldukça harab olmuş ancak ölçüleri bakımından kapı lentosu olabilecek bir parça kazı alanında mevcuttur. Kapı lentosunun restitüsyonu, Prof. Mansel ve ekibinin 1947 yılı kazı raporları doğrultusunda hazırlanmıştır.

Tapınağın dış kolonadına ait arşitrav-friz bloklarından günümüze ulaşan örnekler diğer yapı elemanlarına göre oldukça iyi durumdadırlar. Yapı hakkında en sağlıklı bilgi bu elemanlardan alınmaktadır. Bütün olan bloklar yardımıyla yapı elemanlarının 12 parçadan oluştukları hesaplanmaktadır. Arşitrav-friz bloklarının kırık ve aşınmış olan yüzeyleri diğer arşitrav-friz blokları referansıyla rahatlıkla tamamlanabilmektedirler.

Sella duvarına ait arşitrav-friz bloklarının restitüsyonu ise dış kolonad arşitravlarının mimari formlarının, mevcut örneklerin ölçüleri ile karşılaştırmalı olarak ele alınması sonucu gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma sırasında Prof. Mansel'in (1956) yapı elemanı hakkında verdiği bilgi ve belgeler de dikkate alınmıştır.

Yapının kasetli tavan levhalarından bütün olarak bir parça bulunmaktadır. Kırık parçalarının birleştirilmesi sonucu bütünlenen iki tavan levhası daha bulunmaktadır. Diğer kasetli tavan levhaları bu elemanlar yardımıyla restitüe edilmiştir.

Sellanın içindeki yalancı kubbeye ait günümüze ulaşan bir örnek bulunmamaktadır. Bu nedenle sella kubbesinin restitüsyonu, yapı hakkında önceden yapılan çalışmalar

doğrultusunda, boyutsal olarak gerçekleştirilmiş, bir yanlışlığa mahal vermemek için bezemesel restitüsyonu yapılmamıştır.

Dış yapının örtü durumu hakkına elimizde bulunan üç yapı taşı, sellanın örtüsüne oranla daha fazla bilgi vermektedir. İki alt parça ile bu alt parçaların üzerinde yer alan bir ara parça bulunmuştur. Bu parçalardan, yapının 12 köşeli piramidal bir çatıyla örtüldüğü ve çatı eğiminin 55 °olduğu anlaşılmaktadır.

Çatının en üst noktasında yer alan akrotere ait tek referans, tapınağın betimlendiği bir Side sikkesidir. Bu sikkede yapının üzerinde Side'nin de sembolü ve bereket simgesi olan "nar" şeklinde bir akroter yer almaktadır. Akroterin boyutsal restitüsyonu antik mimari inşaat kuralları ve diğer yapı örnekleri doğrultusunda (sütun başlığının yüksekliğine yakın) yapılmıştır.

9.5 Anastilosis Raporu

Side, M.S. 2. ve 3. yüzyıllarda yaşadığı parlak ve zengin dönemden kalan, çok sayıda nitelikli arkeolojik esere sahiptir. Side'deki yapılar grubu içinde, yuvarlak planlı olması bakımından farklı bir yere sahip olan Fortuna Tapınağı, podyum seviyesine kadar yıkılmış durumdadır. Bu durum, yapının biçim ve ölçüleri konusunda yeterli izlenimi verememektedir.

1947 yılında yapılan kazılardan sonra, tapınağın bulunduğu alan temizlenmiş ve mimari parçalar yeterli mekanik gereç olmaması nedeniyle bulundukları yerlerde bırakılmışlardı. Bu elemanların zeminde serili kalmaları nedeniyle, bitki kökleri içlerine nüfuz ederek yer yer patlatmalarına ve açılmalarına sebep olmuştur. İnsan kaynaklı bozulmalardan ve zemin neminin sebep olduğu aşınma ve bozulmadan da korunamayan yapının tahribatı her geçen gün artmaktadır.

Anastilosis çalışmasının sınırları, tapınağın mevcut yapı elemanları ve bu elemanların durumu ile bilirlenmiş, yalnızca mevcut fakat birbirinden ayrılmış parçaların bir araya

getirilmesi amaçlanmıştır. Öneri, tapınağın mimarisinin anlaşılmasını kolaylaştıracak ve anlamını hiç bozmadan açığa çıkartacak şekilde oluşturulmaya çalışılmıştır.

Tapınağa ait mimari parçalar projelendirildikten sonra, yapı elemanlarının mevcut konumları nedeniyle yalnız kuzeybatı cephesinin kısmi anastilosisinin yapılabileceği anlaşılmıştır. Kuzeybatı görünüşü yapının agoranın girişinden ve Side'nin ana caddesinden de en iyi algılandığı yöndür.

Yapının podyumunun kismi olarak ayağa kaldırılması ön görülmektedir. Bu da yapının ayağa kaldırılacak kısmının strüktürel olarak desteklenmesi ancak yapının bugünkü durumu hakkında da yeterli bilgi edinilmesini sağlar. Podyum stilobatları yapı elemanlarının ayağa kaldırılacağı bölümde kaplanacak, diğer bölümler açık bırakılarak sellanın özü hakkında da gerekli bilgi ve izlenimlerin edinilmesi sağlanacaktır.

Yapıdan günümüze ulaşan ve sütunlar hakkında referans veren bütün sütun parçaları yapının anastilosisi kapsamında ayağa kaldırılacaktır. Bu parçalar, dört sütun oluşmasına imkan vermektedir. Eksik olan beşinci sütun tümüyle imitasyon olmak durumundadır.

Sütun başlıklarından günümüze ulaşan dört parça yapıda kullanılacak, eksik olan beşinci parça yine mevcut parçalardan kalıp alınmak suretiyle imitasyon olarak üretilecektir.

Yapının anastilosisi kapsamında ele alınan arşitrav-friz blokları A1, A2, A4 ve A5 bloklarıdır. Bezeme ve parça tamamlama bakımından hiçbir müdahale gerektirmeyen yapı elemenlarının da tavan levhaları gibi strüktürel açıdan ele alınmaları ve desteklenmeleri söz konusudur.

Kasetli tavan levhalarından bir bütün eleman (K1) mevcuttur. K1 kasetli tavan levhasında yer yer çatlaklar görülmektedir. Kasetin arka görünüşündeki yüzey dökülmeleri dışında bütünlüğü bozulmamıştır. İki tavan levhası daha oluşturulabilecek yeterli yapı parçası bulunmaktadır. K5, K6, K7 ve K8 parçaları aynı yapı elemanını oluşturan parçalardır. K12, K13, K14, K15, K16 ve K17 yapı parçaları ise gereken üçüncü kasetli tavan levhasını oluşturmaktadırlar. Bu üç blok, yapının 1/4' inin ayağa kaldırılabilmesini sağlar. Ancak

tavan levhalarının yapının anastilosisi kapsamındaki yerlerine konmadan önce strüktürel olarak incelenmeleri ve kuvvetlendirilmeleri gerekmektedir.

Sella duvarlarına ait pilastrlı bir parça dışında, sellanın tümüyle yok olması, tapınağın bu bölümü ile ilgili restorasyon çalışmalarını zorlaştırmaktadır. Mevcut olan yapı elemanının bilgileri doğrultusunda, sella duvarının anastilosisi yapının restitüsyonunda ön görülen esaslar doğrultusunda gerçekleşecektir.

Yapının oniki köşeli piramidal çatısına ait günümüze ulaşan üç örnek yapıdaki yerlerine konacak, yapı elemanlarının sayısı yapının bu bölümü hakkında gerekli izlenimin oluşmasına imkan verecek düzeyde arttırılacaktır.w

Yapının mimari elemanları hakkında yapılan çizimlere dayanarak yapı bölümlerinin parçalarının birbirine uyup uymadığı, kontrol edilmelidir. Yapı parçalarının kırık yüzeylerinin alçı kalıbı alınmalı, bu kolay taşınabilir kalıp aracılığıyla parçaların birbirine uyumu araştırılmalıdır. Aşınmış bölümler, küçük eksiklikler ve kırık yüzeyler, taşıyıcı sistem ve taş yüzeyinin gerekli korunumu açısından bir engel teşkil etmiyorsa boş bırakılmalıdır; böylece yapının özgünlüğü korunmuş olur ve geçmiş tahribatlar da gözler önüne serilir. Özgün parçalar bulunamadığı durumlarda veya yüzeyde görsel olarak yeni kullanılacak malzeme içerisinde kaybolacak derecede az mimari eleman bulunduğunda bu bölümler de yine yapay malzeme ile tamamlanmalıdır.

Eksik parçaları tamamlamakta kullanılacak malzemeler her zaman ayırt edilebilecek bir nitelikte olmalı ve yapının özgünlüğünün korunmasını sağlamak açısından mümkün olduğu kadar az kullanılmalıdır. Bezemeli elemanların tamamlanacak parçaları bezemeyle rekabet edecek şekilde işlenmemeli, yalnızca profillerin belirtilmesiyle yetinilmelidir.

Parçalanmış tavan levhaları ve sütun parçaları başta olmak üzere, birleştirilecek iki elemanın bağlantısı için çelik takviyeler kullanılmalıdır. Kasetli tavan levhalarında çelik takviyeler kasetlerin üst yüzeylerine uygulanmalı, zemin seviyesinde görsel bozukluğa sebep olmamalıdır. Mermere göre farklı ısı genleşme katsayısı gösteren çelik yalıtıcı bir

10. SONUÇLAR

Yuvarlak planlı tapınakların en önemli özelliği üsluplar arasında bir geçiş niteliği taşımalarıdır. Yapılar üzerinde birden fazla düzeni barındırabilmektedirler. Dönemin sosyal ve ekonomik yapısı yuvarlak planlı tapınakların oluşumunda önemli etkenlerdendir. Toplumdaki eşitlik anlayışı, mimaride de simetriyi gündeme getirmiş, zamanla kare ve sekizgen plan şemalarıyla merkezileşen yapılar, yuvarlak planlı yapılarla son şeklini almıştır.

Tüm Antik tapınaklar gibi yuvarlak planlı tapınaklar da genellikle bir kutsal alan içinde yer alırlar. Bu alanın şehir içindeki konumu, tapınağın adandığı tanrı ya da tanrıçanın günlük hayata etkisi çerçevesinde değişmektedir. Yuvarlak planlı tapınakların daha çok tanrıçalara ya da güç ve ihtişamdan uzak değerler temsil eden tanrılara adandığı dikkati çekmektedir.

Yapıların mimari tarihi için de önemli özellikler taşımaktadırlar. Pantheon Roma Mimarisi'nin tüm zamanlarının en önemli yapısıdır ve tunç kapısı 7 m yüksekliği ile bu boyuttaki günümüze ulaşmış en eski örnektir. Epidauros Tolosu'nun sellasına ait sütun başlıklarının, korint başlığın özelliklerini tam olarak yansıtan ilk örnek olması açısından mimarlık tarihi için önemli bir yapıdır. Matter Matuta Tapınağı antik mimariden günümüze ulaşan "ayakta kalan en eski mermer tapınak"tır. Divus Romulus Tapınağı kirpi saçak denilen, iki boyutlu duvar yüzeyinde tuğlaların belirli konumlarda değişik düzenlemeleri ile hareketlilik kazanan bezemesel örgünün kullanıdığı ilk yapıdır. Çapraz yerleştirilen tuğlalar üç boyutlu bir bezeme oluşturur ve cephede ışık gölge oyunu meydana getiriler.

Antik Dönem'de yapım teknikleri yapının bulunduğu bölgenin coğrafi durumu, dönemin ekonomik yapısı, dönem imparatorunun mimariye yaklaşımı gibi sebeplerden etkilenmektedir. Yapı malzemesi bölgesel malzemelerden seçilir. Özel yapılar için deniz aşırı bölgelerden de malzeme nakli söz konusudur.

İyi yapı taşının Roma Devletleri'nde kolaylıkla bulunabilmesi nedeniyle antik mimari yapım teknikleri, taş yapım teknikleri olarak gelişmiştir. Ağır bir malzeme olan taşı büyük bloklar halinde kullanma gerekliliği, dönem teknolojisini de ileri bir düzeye getirmiştir.

Yuvarlak planlı tapınaklar genellikle peripteral plan şemasına sahip yapılardır. Roma Mimarisi' nde ortaya çıktıklarından, giriş aksında yer alan merdiveni ile çıkılan yüksekçe bir podyumu olan, sellalı ve sellanın dışında yapıyı çeviren korint üslupta bir kolonadı olan yapılardır. Yapılar kubbe ya da konik çatı ile örtülüdürler.

Yuvarlak planlı tapınaklar, 18. yy Avrupa Mimarisi'nde de etkili olmuş ve saray bahçelerinde görsel yapılar olarak yer almışlardır.

KAYNAKLAR

Abbasoğlu, H., (1994), *Perge Roma Devri Mimarisinde Arşitravların Soffit Bezemeleri*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Akşit, O., (1985), *Roma İmparatorluk Tarihi: M.Ö. 27- M.S.192*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akşit, O., (1970), *Roma İmparatorluk Tarihi: M.S.193-395*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Akurgal, E., (1988), *Anadolu Uygarlıkları*, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Alberti, L. B., (1955), *Ten Books On Architecture*, Alec Tiranti Ltd, Londra.

Altmann, W., (1906), *The Italischen Rundbauten*, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin.

Anabolu, M. U., (1970), *Küçük Asya' da Bulunan Roma İmparatorluk Çağı Tapınakları*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Anabolu, M U., (1996), *Yunan ve Roma Mimarlığı*, Dragon Yayınları, İstanbul.

Aran, B., (1971), *Anadolu' da Roma Devri Mimarisi*, İ.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Arseven, C. E., (1975a), *Sanat Ansiklopedisi*, 5. Cilt, Milli Eğitim Yayınları, İstanbul.

Arseven, C E., (1975a), "Bezeme", *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 1, İstanbul, 2244.

Arseven, C. E., (1975b), "Kenger." *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul.

Arseven, C. E., (1975c), "Roma Sanatı." *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 4, 1677-1693. İstanbul.

Arseven, C. E., (1975d), "Tapınak:Yunan ve Roma Tapınakları." *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul, 1911.

Arseven, C. E., (1975e), "Üslüp." *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul.

Arseven, C. E., (1975f), "Yunan Sanatı." *Sanat Ansiklopedisi*, Cilt 5, İstanbul, 2243-2253.

Atlan, S., (1970), *Roma Tarihinin Ana Hatları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Aydın, O. ed., (1996), *Antalya: Kıyı Yerleşmeleri, Planlama Yapılanma Kullanma ve Sorunları*, Mimarlar Odası Antalya Şubesi Yayınları, Antalya.

Bean, G., (1995), *Eski Çağda Ege Bölgesi*, çev: İnci Delenen, Arion Kitapevi, İstanbul.

Bergil, M. S., (1993), *Doğada, Bilimde, Sanatta: Altın Oran*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

Berve, H; Gruben, G., (1961), *Griechische Tempel Und Heiligtümer*, Hirmer Yayınları, Münih.

Bianchi, B. R., (1971), *Rom: Das Ende Der Antike*, C.H. Beck, Münih.

Boatwright, M.T., (1987), *Hadrian And The City Of Rome*, Princeton Üniversitesi Yayınları, New Jersey.

Boethius, A.; Ward, P., (1970), *Etruscan And Roman Architecture*, Penguin Books, Baltimore.

Bonechi, ed., (1997), *Art and History of Rome*, Casa Editrice Bonechi, Floransa.

Borbein, A. H., (1995), *Das Alte Griechenland*, C.Bertelsmann, Münih.

Brickmann, A.E., (1956), *Baukunst:Die Kunstlerischen Werte Im Werk Des Architekten*, Ernst Wasmuth Yayınları, Berlin.

Brillant, R., (1974), *Roman Art*, Londra, Phaidon.

Brown, F. C., (1948), *Study Of The Orders*, American Technical Society, Chicago.

Brown, F E., (1962), *Architectur Der Römer*, Otto Maier Verlag, Ravensburg.

Castognoli, DI F., (1978), *Roma Antica: Profilo Urbanistico*, Jouvence, Roma.

Cheney, S., (1956), *A New World History Of Art*, Viking Press, New York.

Choisy, A., (1973), *L'art De Batir Chez Les Romains*, Librairie Générale De L'architecture, Paris.

Coarelli, F., (1975), *Rom: Ein Archäologischer Führer*, Hender Freiburg, Wien.

Coarelli, F.; Rossi, A., (1980), *Templi Dell' Italia Antica*, Touring Club Italiano, Milano.

Colledge, M., (1982), *Roma Sanatını Tanıyalım*, çev: Solmaz Turunç., İnkılap ve Aka Yayınları, İstanbul.

Constans, C., (1995), *Versailles: Complete Guide of The Chatateau and The Gardens*, Marque E.T. Press & Deposees, yayım yeri yok.

Conti, F., (1978), *Yunan Sanatını Tanıyalım*, çev: Solmaz Turunç., İnkılap Ve Aka Yayınları, İstanbul.

Cornell, T; Matthews ,J., (1988), *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Roma Dünyası*, çev: Şadan Karadeniz., İletişim Yayınları, İstanbul.

Cowan, H. J., (1977), *An Historical Outline Of Architectural Science*, 2. Baskı, Applied Science Publishers Ltd., Londra.

Crema, L., (1959), *Enciclopedia Classica: L'architectura Romana*, Cilt 12., Societa Editrice Internazionale, Torino.

Curl, J. S., (1992), *Classical Architecture*, Batsford Ltd., London.

Deubner, O., (1938), *Das Asklepieion Von Pergamon*, Verlag Für Kunstwissenchaft, Berlin.

Dinsmoor, W. B., (1950), *The Architecture Of Ancient Greece*, 3. Baskı., B.T.Batsford Ltd., Londra.

Dosio, G. A., (1976), *Roma Antica: E I Disegni Di Architectura Agli Uffizi*, Officina Edizioni, Roma.

Durm, J., (1905), *Die Baukunst Der Etrüsker Und Römer*, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart.

Durm, J., (1910), *Die Baukunst Der Griechen*, Alfred Kröner Verlag, Leipzig.

Ferrero, D. B., (1988), *Batı Anadolu'nun Eski Çağ Tiyatroları*, çev: Erendiz Özbayoğlu, Ankara, İtalyan Kültür Heyeti Arkeoloji ve Araştırma Bölümü,.

Fletcher, B., (1987), *A History Of Architecture*, 19. Baskı., Butterworths, Londra.

Gabriel, A., (yılı yok), *La Turquie: Terre d' Histoire et d' Art*, Yapı Kredi Yayınları, Yer adı yok.

Gardner, L., (1976), *Art: Through The Ages*, 8. Baskı., Harcout Brace Javanovich Publishers, San Diego.

Giedion, S., (1969), *Architectur Und Das Phänomen Des Wandels*, Verlag Ernst Wasmuth Tübingen, Berlin.

Gloag , J., (1963), *Architecture*, Cassell, Londra.

Gloor, H. R., (yılı yok), *Roma Aeterna*, Tecnik und Industrie AG, Zürih.

Gombrich, E.H., (1976), *Sanatın Öyküsü*, çev: Bedrettin Cömert., 12. Baskı., Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gökay, T., (1937), *Anadolu'daki Yunan Ve Roma Harabelerini Araştırma Metodu*, Devlet Basımevi, İstanbul.

Gromort, G., (1947), *L'architecture En Gréce Et A Rome*, Vincent Frial&C. Editeurs, Paris.

Guiseppe, G., (yılı yok), *Rome: Antique et Moderne*, G&G Editrice, Roma.

Gültekin, L., (1998), "Hadrian Tak'ı.", *Sanatsal Mozaik Dergisi*, S.32, İstanbul, 34-36.

Güneş ,K., (1994), "Perge: Tiyatrosu da var, sütunlu caddesi de...", Cumhuriyet 2, 10 Nisan, İstanbul, 6.

Hanfmann, G.M.A., (1964), *Roman Art : A Modern Survey Of The Art Of İmperial Rome*, Cory, Adams & McKay, Londra.

Hart, F., (1965), *Kunst Und Technik Der Wölbung*, George D.W. Callwey Yayınları, Münih.

Heintze, H., (1969), *Römische Kunst*, CHR.Belser, Stuttgart.

http://www.roma2000.it/zpanthe.html

http://www.roma.edu

http://www.crfg.org/pubs/ff/pomegranate.html

Huyghe, R., (1957), *L'art Et L'Homme*, 1. cilt, Libraire Larousse, Paris.

İnel, B., (1984), *Sanat: Çağlar Ve Uygarlıklar İçinde Gelişimi*, Mimar Sinan Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Janson, H.W., (1977), *History Of Art*, 2. Baskı, Thames And Hudson, Londra.

Keller, E., (1945), *Italien*, Hallwag Yayınları, Bern.

Kostof, S., (1985), *A History Of Architecture*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York.

Kostof, S. ed., (1977), *The Architect*, Oxford Üniversitesi Yayınları, New York.

Kraus, T., (1967), *Das Römische Weltreich*, Propyläen Yayınları, Berlin.

Kruft, W., (1985), *Geschichte Der Architectur- theorie*, C.H.Beck Yayınları, Münih.

Lanckoronski, K.G., (1890), *Städte Pamphyliens und Pisidiens*, I Band, F. Tempski, Wien.

Landels, J.G., (1996), *Eski Yunan Ve Roma'da Mühendislik*, çev: Barış Bıçakçı, Tübitak Yayınları, Ankara.

Lawrence, A.W., (1957), *Greek Architecture*, Londra, Penguin Books.

Levi, Peter., (1987), *İletişim Atlaslı Büyük Uygarlıklar Ansiklopedisi: Eski Yunan*, çev: Neşe Erdilek., İstanbul, İletişim Yayınları,.

Macadam, A., (1994), *Rome and Environs*, Blue Guide, Londra.

Mansel, A. M., (1963), *Die Ruinen von Side*, De Gruyter, Berlin.

Mansel, A. M., (1945), *Eski Doğu Ve Ege Tarihinin Ana Hatları*, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Mansel, A. M., (1971), *Ege Ve Yunan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mansel, A. M., (1978), *Side: 1947-1966 Yılları Kazıları Ve Araştırmalarının Sonuçları*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mansel, A. M; Bean,G.; İnan, J., (1956), *Side Agorası Ve Civarındaki Binalar: 1948 Yılı Kazılarına Dair Rapor*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Mansel, A. M.; Bosch,E.; İnan, J., (1951), *1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön Rapor*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Martin, R., (1967), *Living Architecture: Greek*, Office du Livre, Freibourg.

Naumann, R., (1975), *Eski Anadolu Mimarlığı*, çev: M. Madra, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Nohlen, K., (1991), "Bergama Traianus'da Restorasyon Çalışmaları.", Yapı Dergisi, S.119, İstanbul, 81-88.

Oberbaurat, H. K., (1960), *Baukunst*, W. Kahlhammer Yayınları, Stutgart.

Onurkan, S., "Anadolu'da Eski Yunan ve Roma Arkeolojisi.", *Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi*, cilt 2-3, İstanbul, 363-431.

Özgür, M. E., (1992), *Perge*, 3. Baskı, Net Turistik Yayınları, İstanbul.

Palladio, Andrea., (1965), *The Four Books Of Architecture*, Dover Publications, New York.

Pollitt, J.J., (1966), *The Art Of Rom: 753 BC-337 AD*, Prentice- Hall Inc., New Jersey.

Pomtow, H., (1912), *Die Grosse Tholos zu Delphi und di Bestimmung der Delphischen Rundbauten*, Dietrichische Yayınları, Leipzig.

Powell, A., (1973), *The Origins Of Western Art*, Thames And Hudson, Londra.

Radt, W., (1989), *Pergamon*, Turing Otomobil Kurumu Yayınları, İstanbul.

Richter, G., (1984), *Yunan Sanatı*, çev: Beral Madra, Cem Yayınevi, İstanbul.

Rivoira, G. T., (1972), *Roman Architecture*, New York, Hacker Art Books,.
Rasmussen, S. E., (1994), *Yaşanan Mimari*, çev: Ömer Erduran, İstanbul, Remzi Kitabevi,.

Ruggieri, G., (1995), *Guide to the Pantheon*, Editoriale Museum, Roma.

Rumpf, A., (1949), *Yunan Ve Roma Sanatı*, çev: Jale İnan, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Saltuk, S., (1993), *Arkeoloji Sözlüğü*, 2.Baskı, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Schefold, K., (1953), *Das Atlantis Buch Der Kunst*, Atlantis Yayınları, Zürih.

Schefold, K., (1967), *Die Griechen Und Ihre Nachbarn*, Propylaen, Berlin.

Schuchhardt, W.H., (1940), *Die Kunst Der Griechen*, Rembrandt, Berlin.

Scranton, R. L., (1963), *Architektur Der Griechen*, Otto Maier, New York.

Scully, V., (1963), *The Earth, The Temple And The Gods: Greek Secred Architecture*, 2. Baskı, Yale Üniversitesi Yayınları, New Haven.

Staccioli, R.A.; Equini, A., (1962), *Rome: Past and Present*, Vision S.R.L., Roma.

Strong, D. E., (1974), *Welt Der Antike*, Beltsmann GmbH Gutersloh, Münih.

Tomislav, M, (1982), *Diocletian's Palace*, Split's Architectural And Urban Heritage, Belgrad.

Turani, A., (1992), *Dünya Sanat Tarihi*, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Ünsal, B., (1973), *Mimari Tarihi I*, 4. Baskı, IDMMA Yayınları, İstanbul.

Vitruvius, (1993), *Mimarlık Üstüne On Kitap*, çev: Suna Güven, Şevki Vanlı Mimarlık Vakfı Yayınları, Ankara.

Ward, Perkins., (1974), *Architektura Romana*, Electra Editrice, şehir adı yok.

Ward, Perkins., (1974), *Cities Of Ancient Greece And Italy: Planning In Classical Antiquity*, George Braziller, New York.

Ward, Perkins., (1992), *Marble in Antiquity*, British School At Rome, Londra.

Ward, Perkins., (1971), *Quarrying in Antiguity Technology: Tradition and Social Change*, British Academy, Londra.

Ward, Perkins., (1947), *The Italien Element In Late Roman And Early Medieval Architecture*, British Academy, Londra.

Wycherley, R.E., (1986), *Antik Çağda Kentler Nasıl Kuruldu*, çev: N. Nirven; N. Başgelen, Arkeoloji Ve Sanat Tarihi Yayınları, İstanbul.

Yazar adı yok, "Antalya: Roma Dönemi (M.Ö. 65-M.S.395).", *Yurt Ansiklopedisi*, 2. cilt, s. 769-771.

Yazar adı yok, "Antalya.", *Türkiye 1923-1973 Ansiklopedisi*, 1. cilt ,s.192-193.

Yorulmaz, M; Ahunbay, Z., (1989), "Side Apollon Tapınağı Restorasyonu.", *Yapı Dergisi*, S: 87, İstanbul, 31-35.

Zevi, B., (1948), *Seper Vedere L'architettura*, Giulio Einaudi, Torino.

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI

PLAN

PAFTA NO:1-28

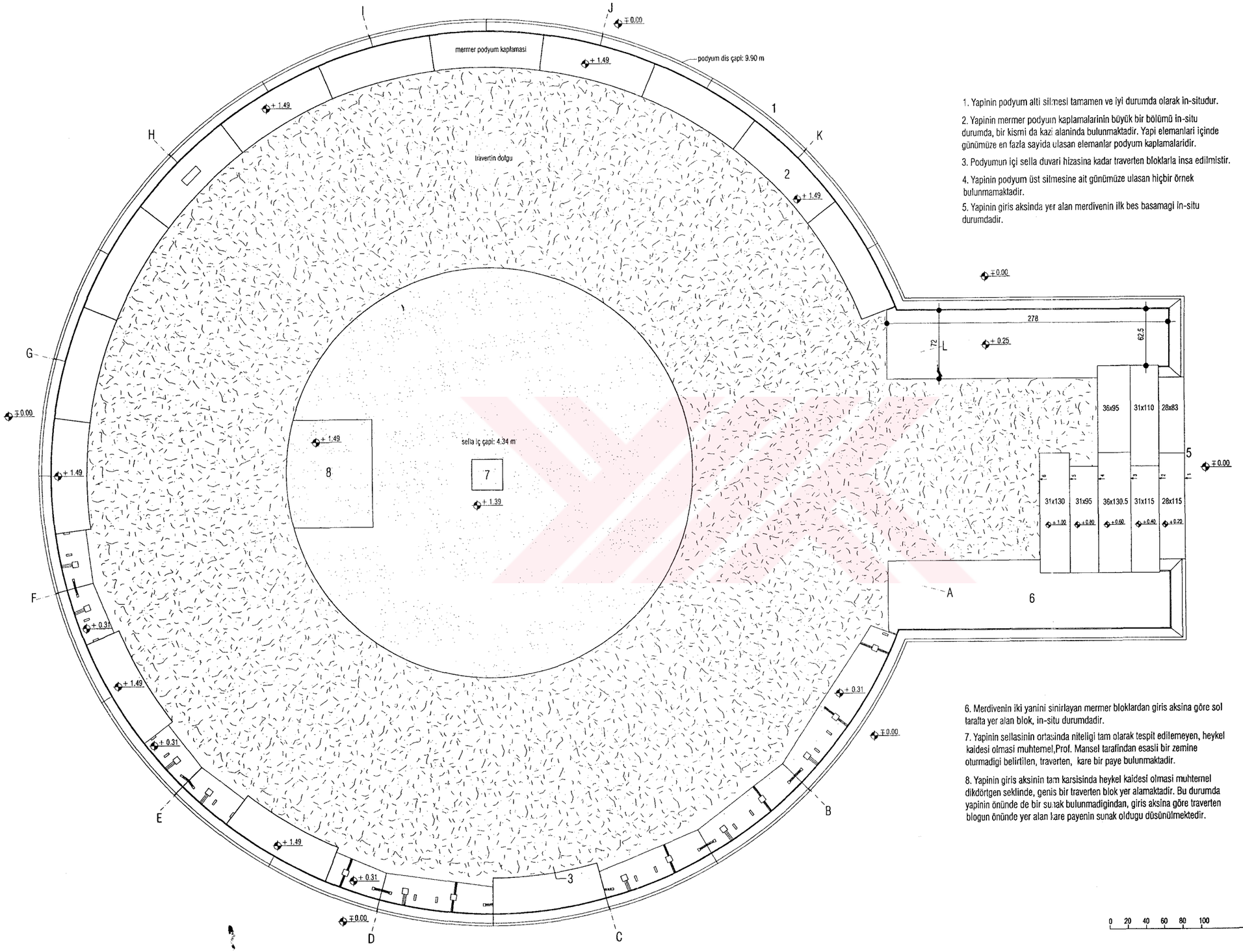

1. Yapinin podyum alti silmesi tamamen ve iyi durumda olarak in-situdur.

2. Yapinin mermer podyum kaplamalarinin büyük bir bölümü in-situ durumda, bir kismi da kazi alaninda bulunmaktadir. Yapi elemanlari içinde günümüze en fazla sayida ulasan elemanlar podyum kaplamalaridir.

3. Podyumun içi sella duvari hizasina kadar traverten bloklarla insa edilmistir.

4. Yapinin podyum üst silmesine ait günümüze ulasan hiçbir örnek bulunmamaktadir.

5. Yapinin giris aksinda yer alan merdivenin ilk bes basamagi in-situ durumdadir.

6. Merdivenin iki yanini sinirlayan mermer bloklardan giris aksina göre sol tarafta yer alan blok, in-situ durumdadir.

7. Yapinin sellasinin ortasinda niteligi tam olarak tespit edilemeyen, heykel kaidesi olmasi muhtemel,Prof. Mansel tarafindan esasli bir zemine oturmadigi belirtilen, traverten, kare bir paye bulunmaktadir.

8. Yapinin giris aksinin tam karsisinda heykel kaidesi olmasi muhtemel dikdörtgen seklinde, genis bir traverten blok yer alamaktadir. Bu durumda yapinin önünde de bir sunak bulunmadigindan, giris aksina göre traverten blogun önünde yer alan kare payenin sunak oldugu düsünülmektedir.

ölçek: 1/20

0 20 40 60 80 100 200 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

PODYUM ALTI SİLMESİ
RÖLÖVE

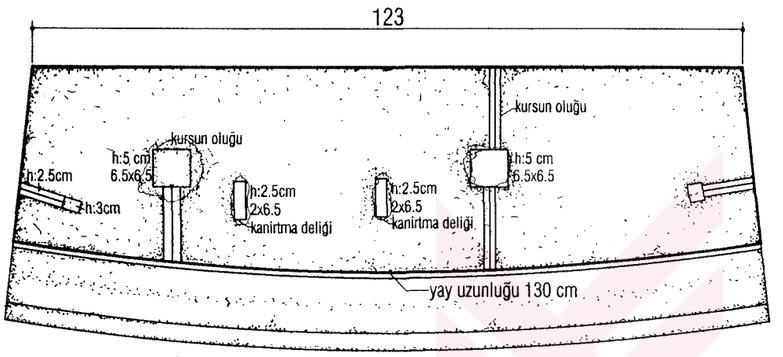

ÜST GÖRÜNÜŞ

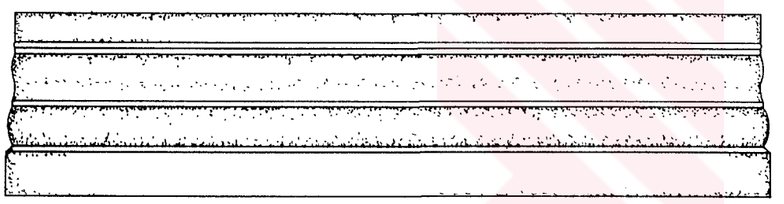

ÖN GÖRÜNÜŞ

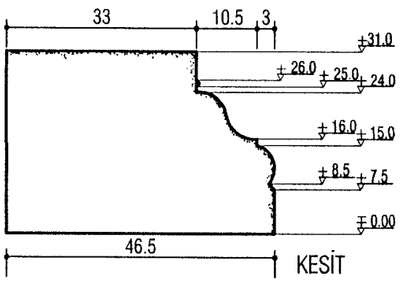

KESİT

PODYUM ÜSTÜ SİLMESİ
RESTİTÜSYON

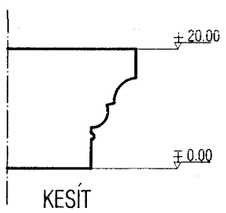

KESİT

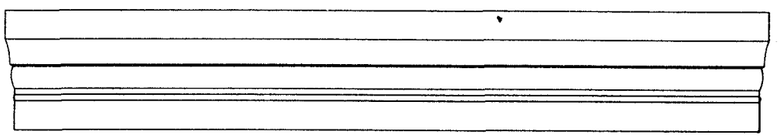

ÖN GÖRÜNÜŞ

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

SİDE FORTUNA TAPINAĞI RÖLÖVESİ — SÜTUN ALTLIĞI — PAFTA NO:3-28

Yapının sütun altlığından günümüze iki parça ulaşabilmiştir. SA2 sütun altlığı parçası, yapı elemanının ölçüleri ve mimarisi hakkında yeterli bilgileri vermektedir. Attik-iyon tarzındaki bu kaidede kenet yeri de mevcuttur.

SA1

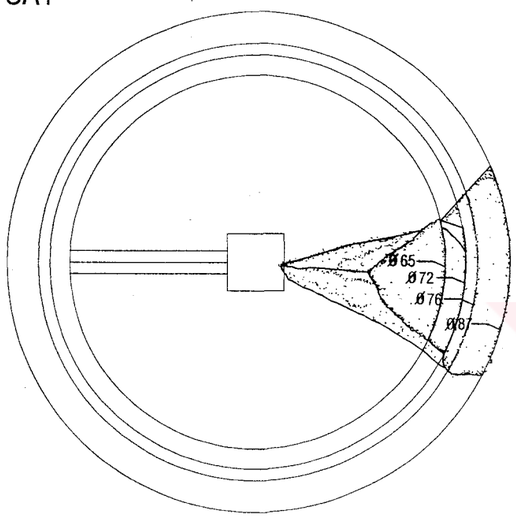

ÜST GÖRÜNÜŞ

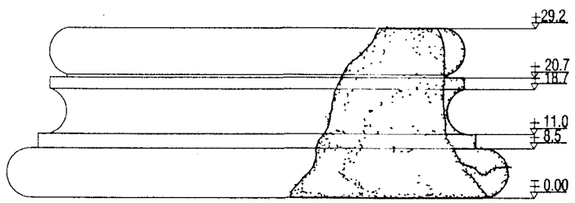

ÖN GÖRÜNÜŞ

SA2

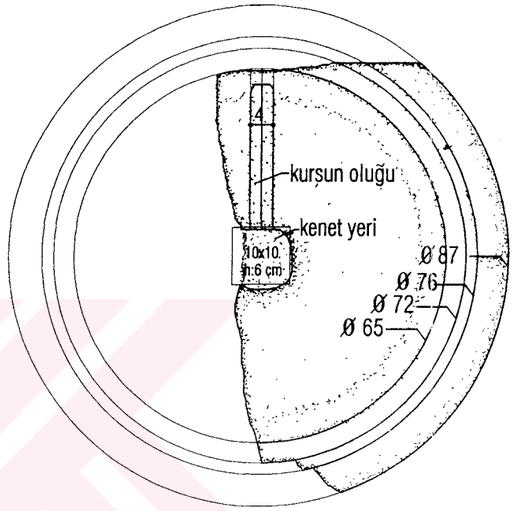

ÜST GÖRÜNÜŞ

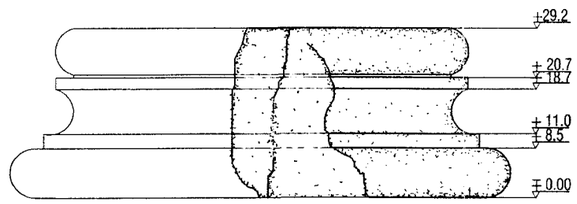

ÖN GÖRÜNÜŞ

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

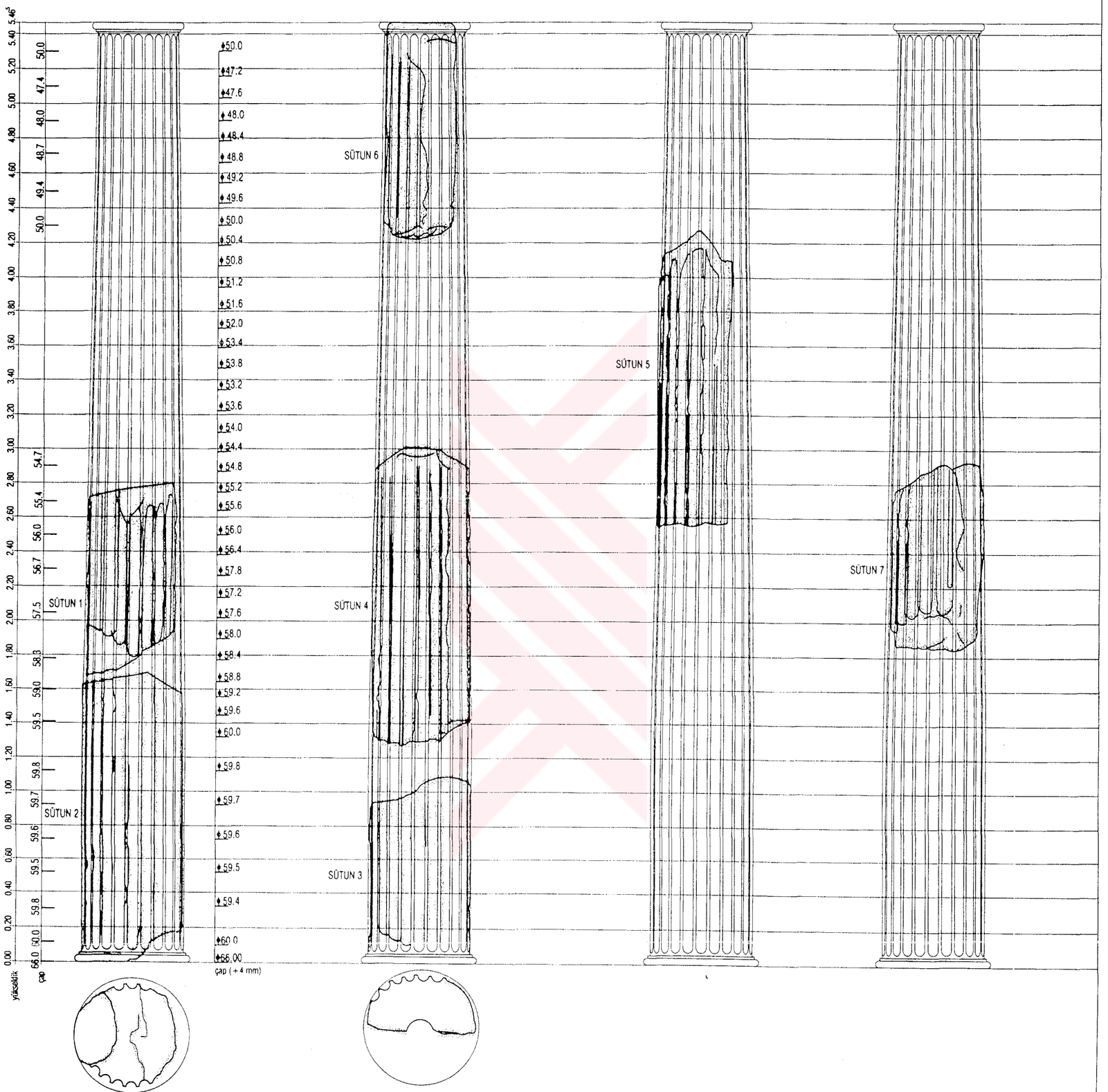

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

SİDE FORTUNA TAPINAĞI — SÜTUN BAŞLIKLARI — PAFTA NO: 5-28

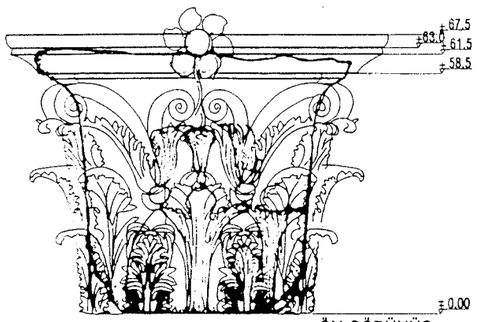

ÖN GÖRÜNÜŞ

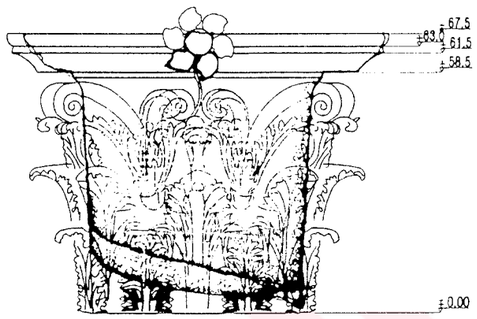

ÖN GÖRÜNÜŞ

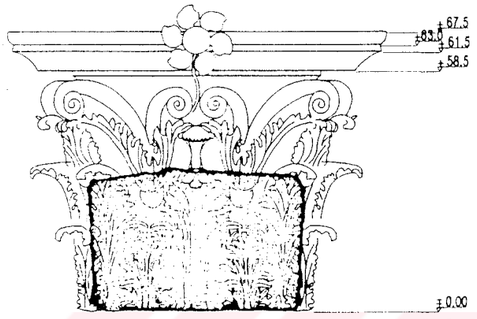

ÖN GÖRÜNÜŞ

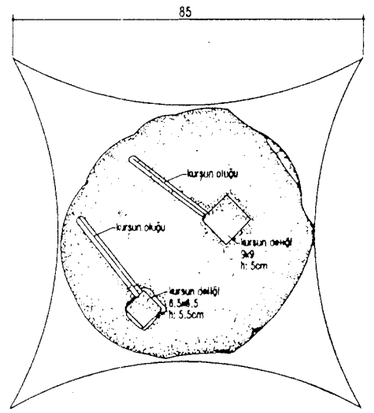

ALT GÖRÜNÜŞ

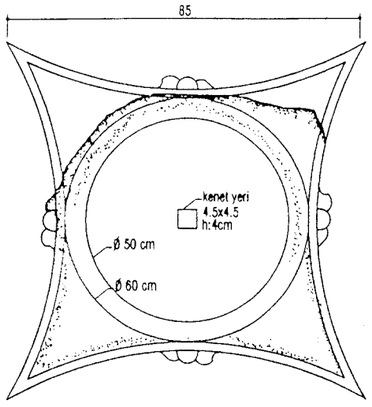

ALT GÖRÜNÜŞ

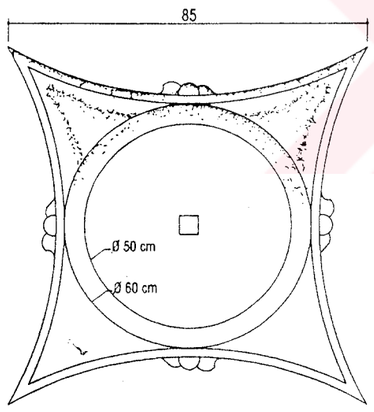

ALT GÖRÜNÜŞ

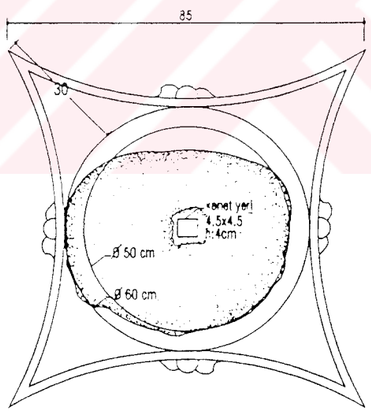

ALT GÖRÜNÜŞ

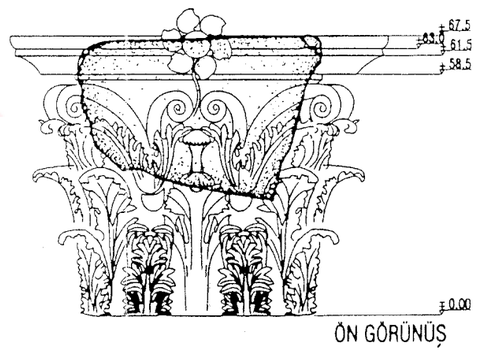

ÖN GÖRÜNÜŞ

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

PİLASTRLI SELLA DUVAR ELEMANI

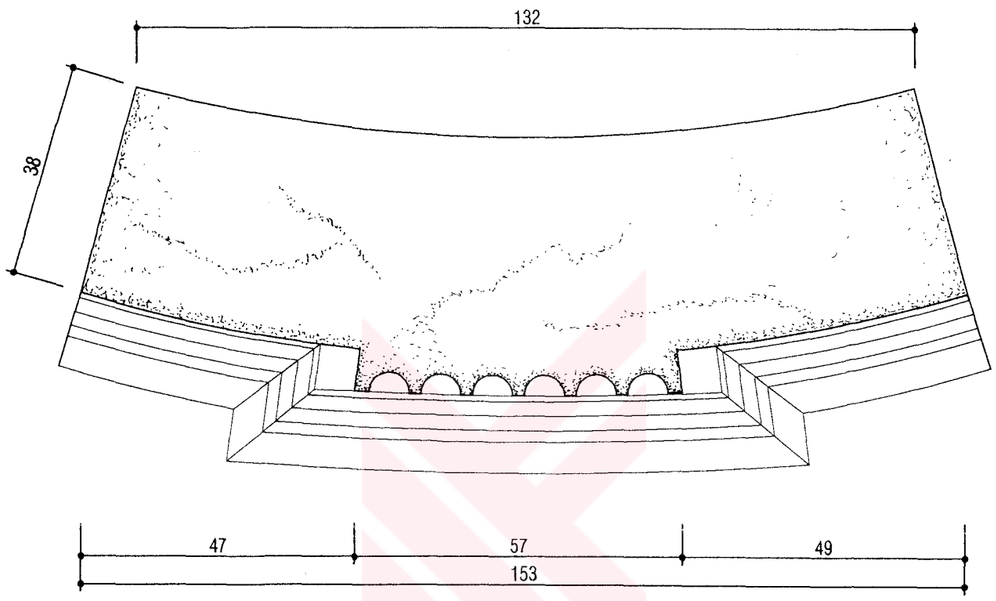

ÜST GÖRÜNÜŞ

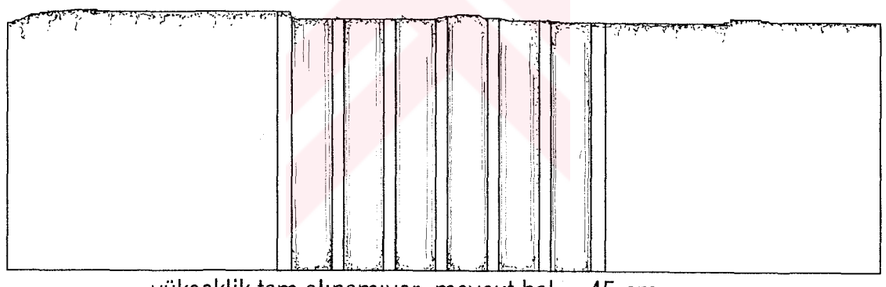

yükseklik tam alınamıyor, mevcut hal ~45 cm

ÖN GÖRÜNÜŞ

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

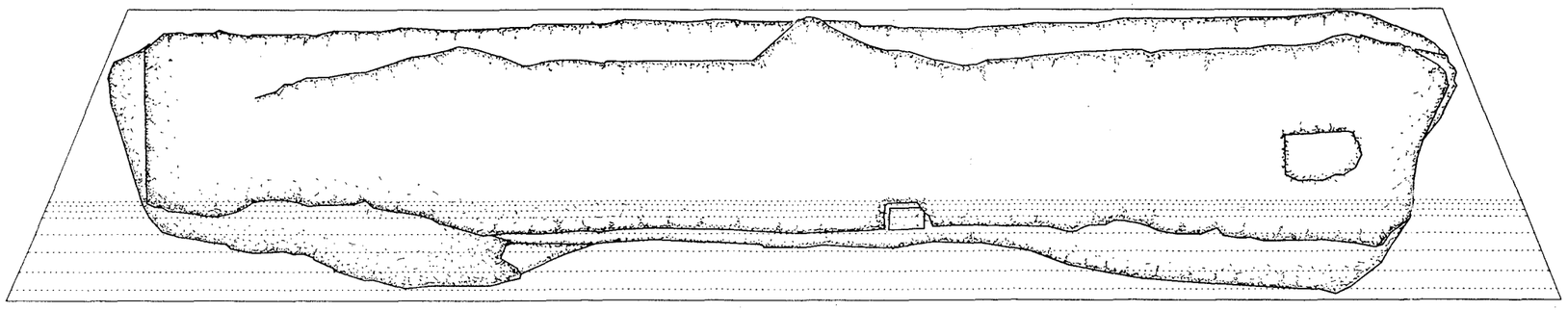

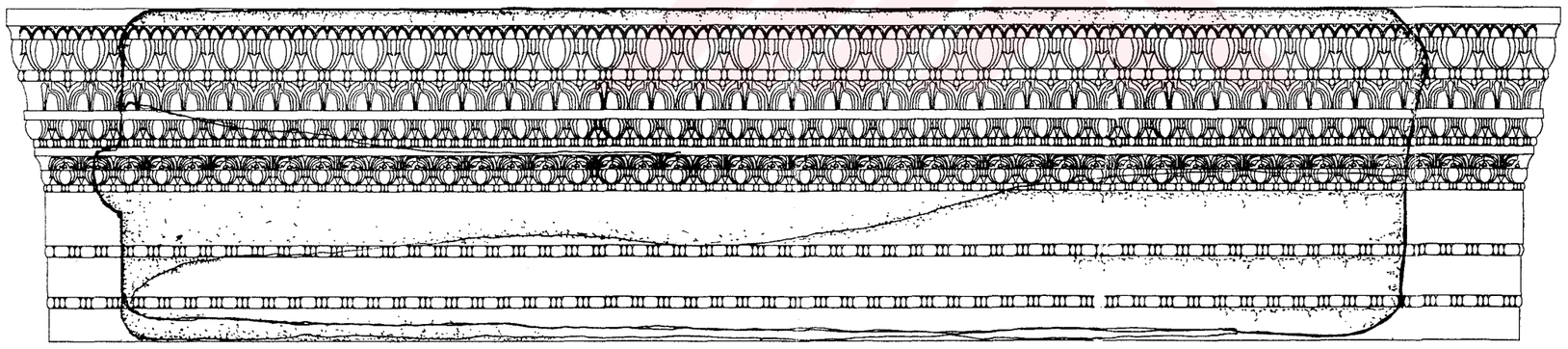

0 10 20 30 40 50 100cm

A1

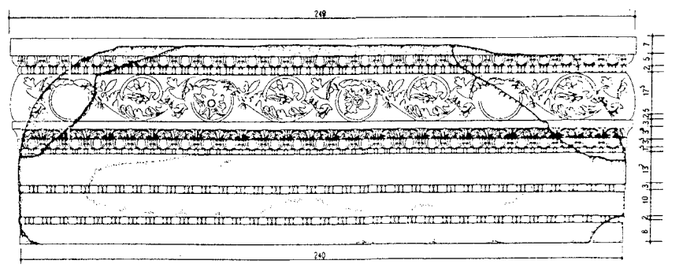

ÖN GÖRÜNÜS 1/10

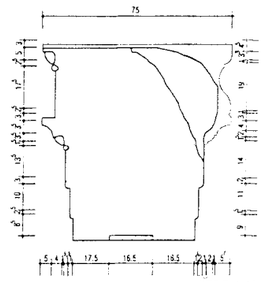

KESİT 1/10

A2

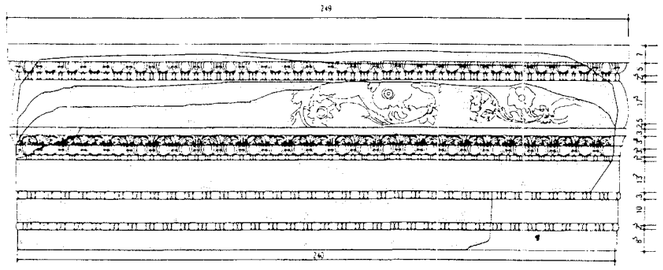

ÖN GÖRÜNÜS 1/10

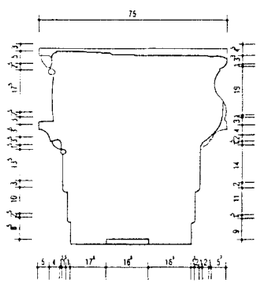

KESİT 1/10

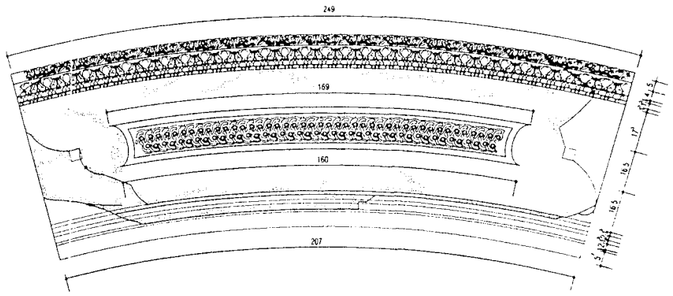

ALT GÖRÜNÜS 1/10

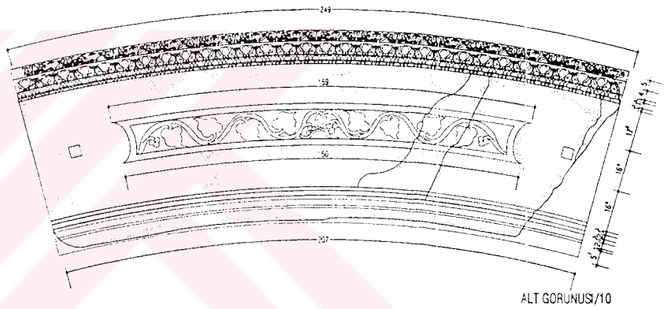

ALT GÖRÜNÜSÜ/10

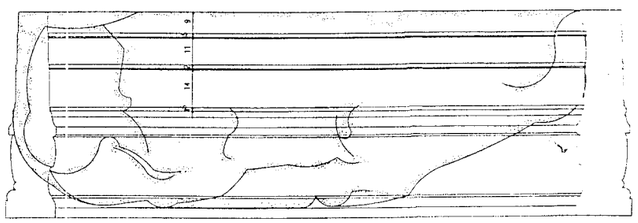

ARKA GÖRÜNÜS 1/10

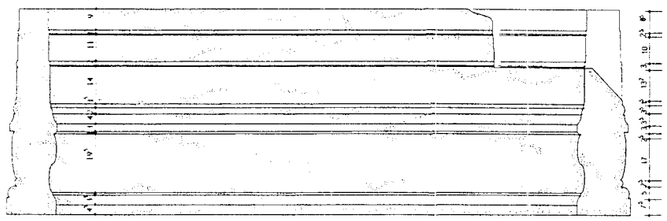

ARKA GÖRÜNÜS 1/10

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI

DIS KOLONAD ARSITRAV-FRIZ BLOGU

PAFTA NO:9-28

A3

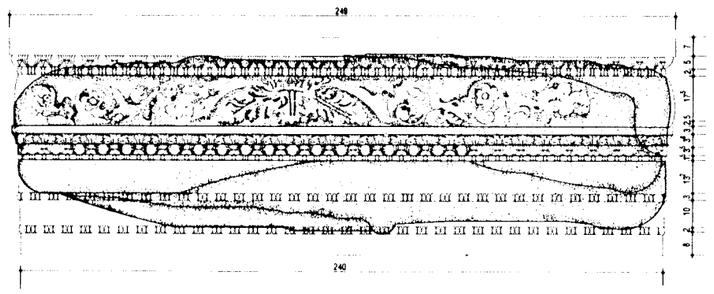

ÖN GÖRÜNÜS 1/10

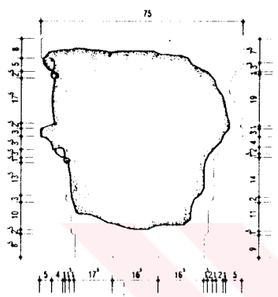

KESİT 1/10

A4

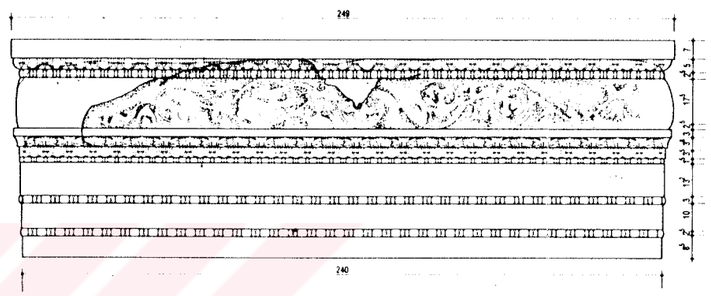

ON GORUNUS 1/10

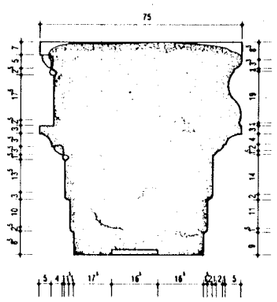

KESİT 1/10

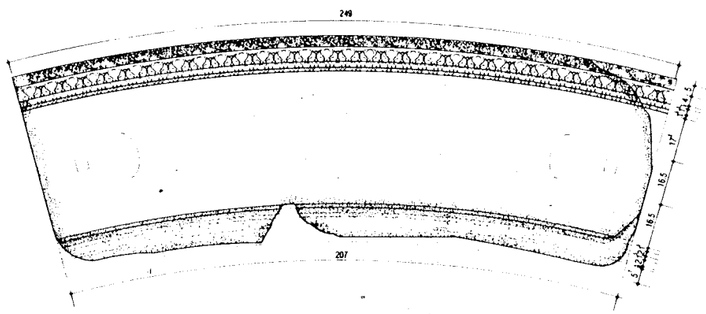

ALT GORUNUS 1/10

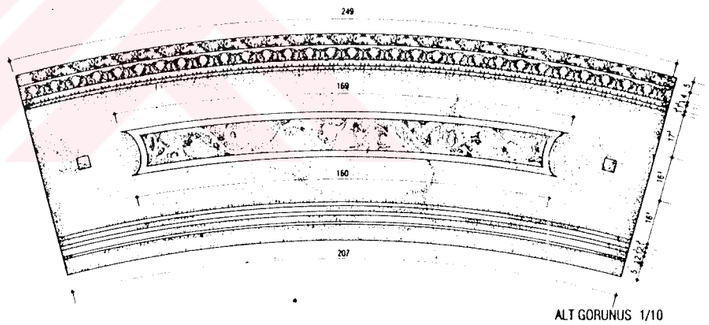

ALT GORUNUS 1/10

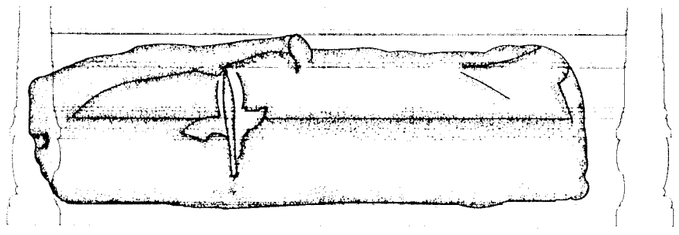

ARKA GORUNUS 1/10

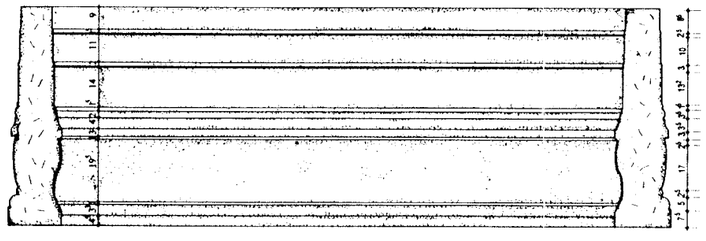

ARKA GORUNUS 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI

DIS KOLONAD ARSITRAV-FRIZ BLOGU

PAFTA NO:10-28

A5

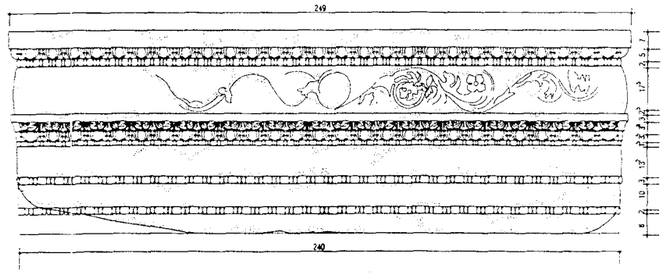

ÖN GÖRÜNÜS 1/10

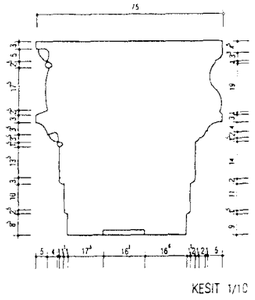

KESIT 1/10

A6

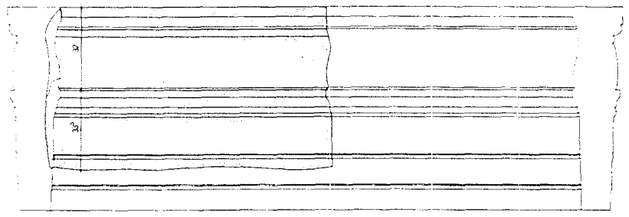

ARKA GÖRÜNÜS 1/10

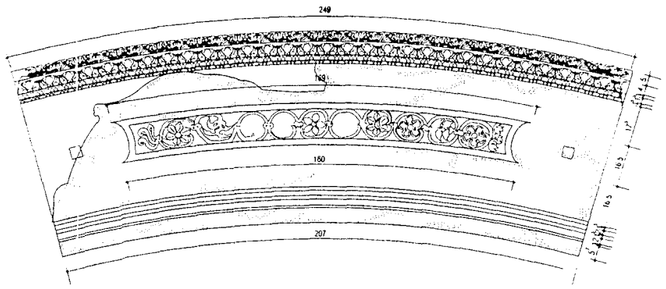

ALT GÖRÜNÜS 1/10

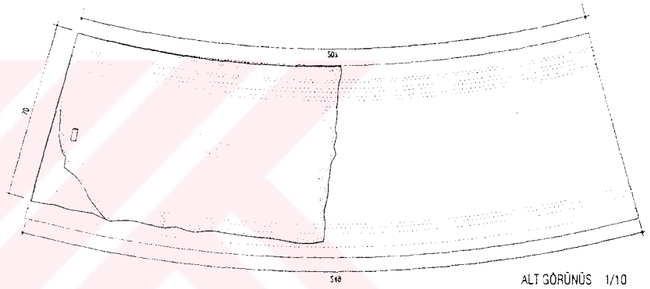

ALT GÖRÜNÜS 1/10

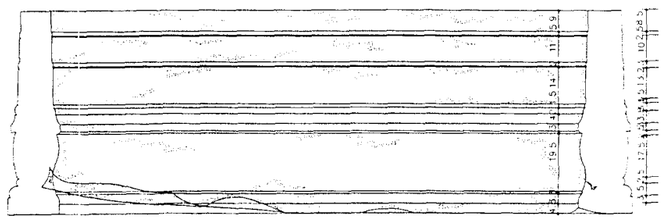

ARKA GÖRÜNÜS 1/10

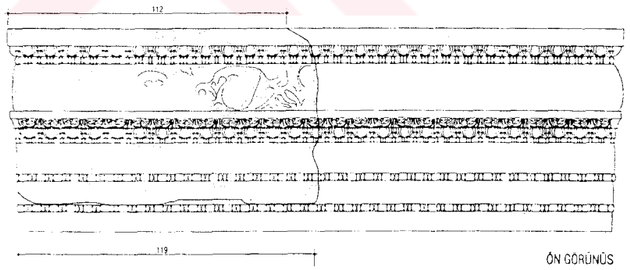

ÖN GÖRÜNÜS

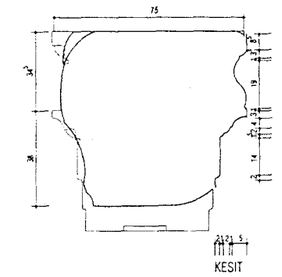

KESIT

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI

DIS KOLONAD ARSITRAV-FRIZ BLOGU

PAFTA NO:11-1

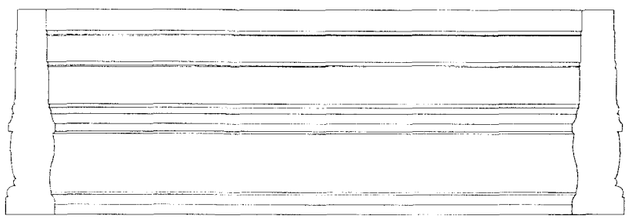

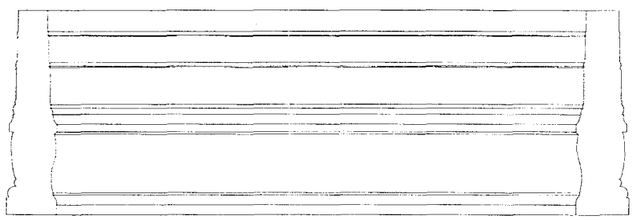

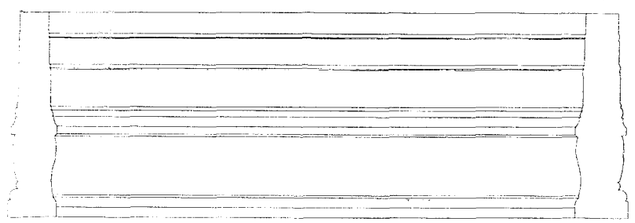

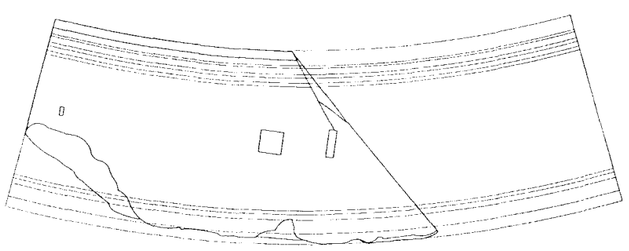

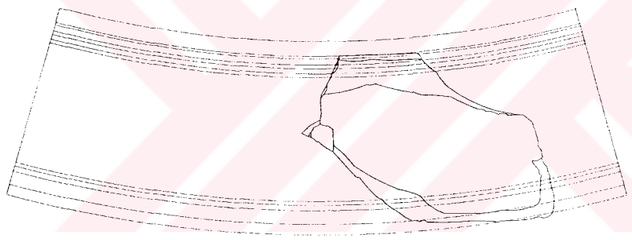

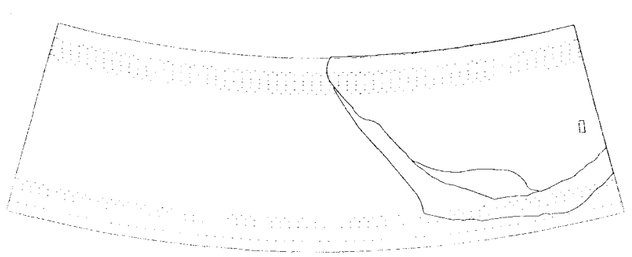

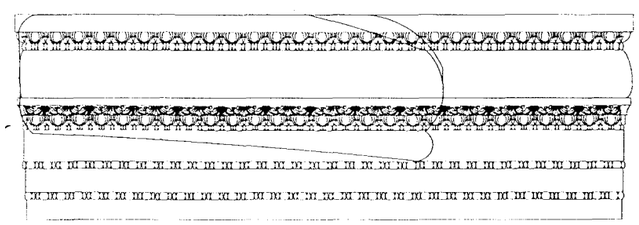

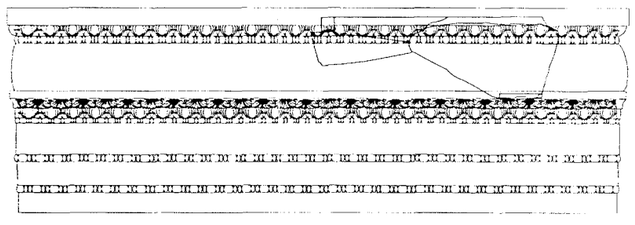

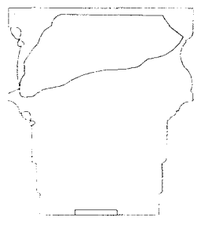

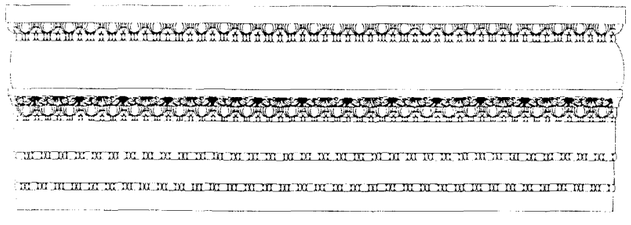

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR AR

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI

DIS KOLONAD ARSITRAV-FRIZ BLOGU

PAFTA NO:12-28

ARKA GÖRÜNÜS

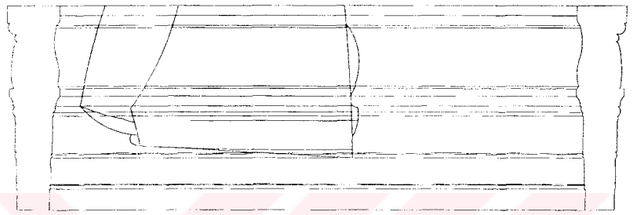

ARKA GÖRÜNÜS

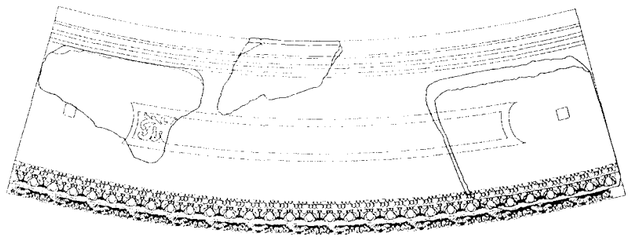

ALT GÖRÜNÜS

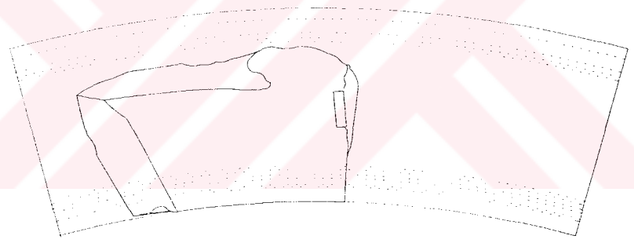

ÜST GÖRÜNÜS

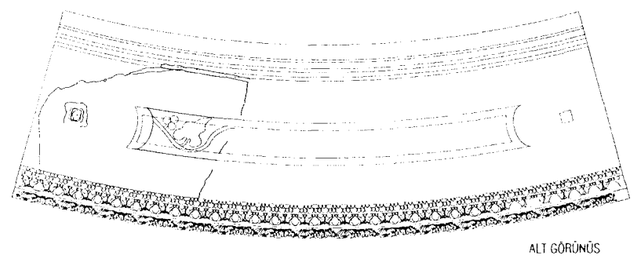

ALT GÖRÜNÜS

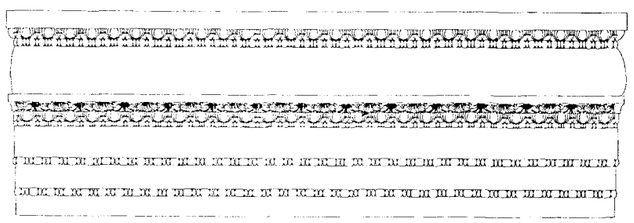

ÖN GÖRÜNÜS

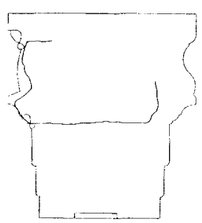

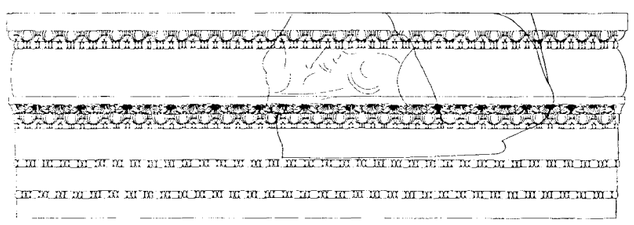

ÖN GÖRÜNÜS

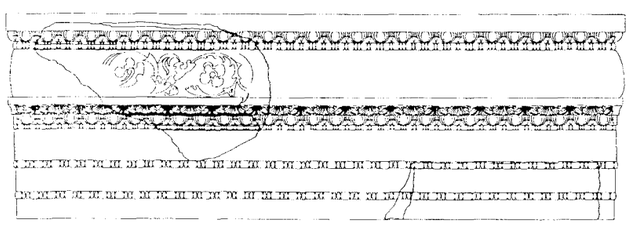

ÖN GÖRÜNÜS

0 10 20 30 40 50 100cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

SIDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESI SELLA ARSITRAV-FRIZ BLOGU PAFTA NO:13-28

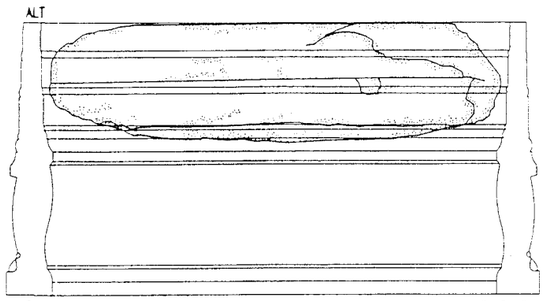

ARKA GÖRÜNÜS

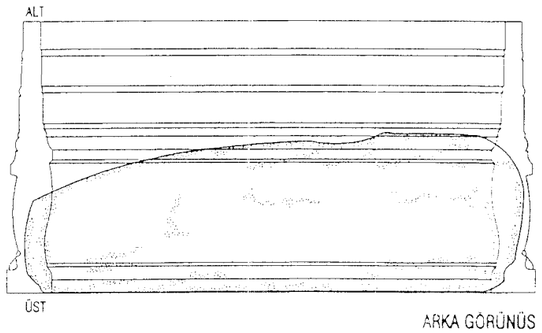

ARKA GÖRÜNÜS

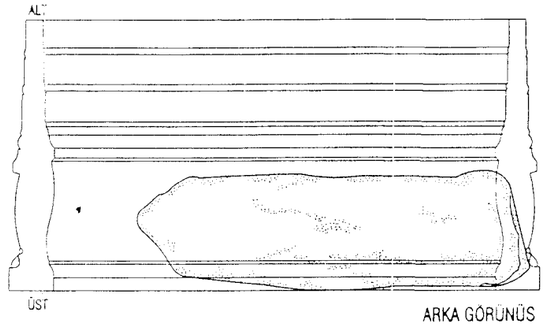

ARKA GÖRÜNÜS

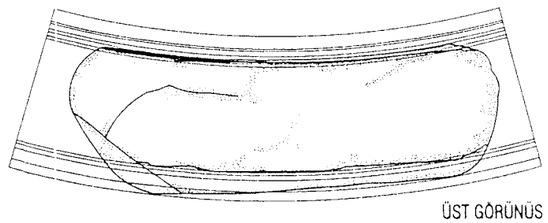

ÜST GÖRÜNÜS

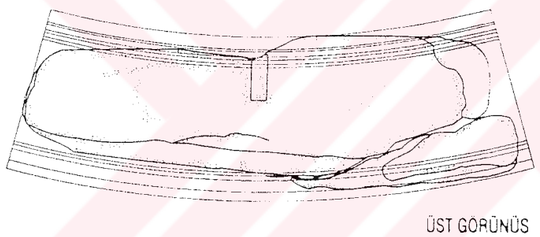

ÜST GÖRÜNÜS

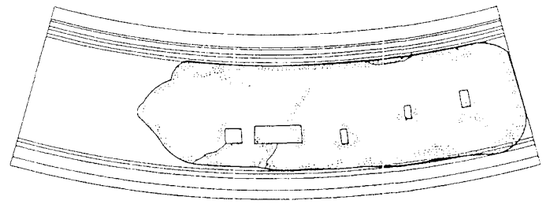

ÜST GÖRÜNÜS

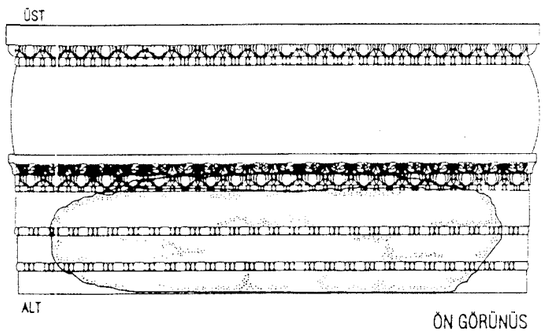

ÖN GÖRÜNÜS

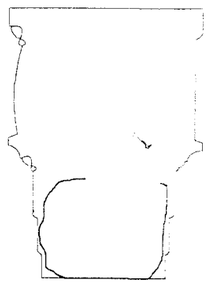

KESIT

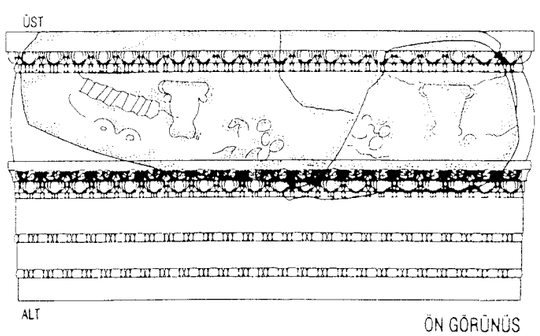

ÖN GÖRÜNÜS

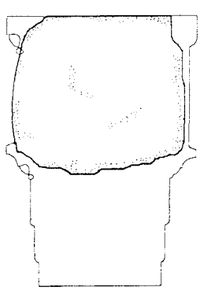

KESIT

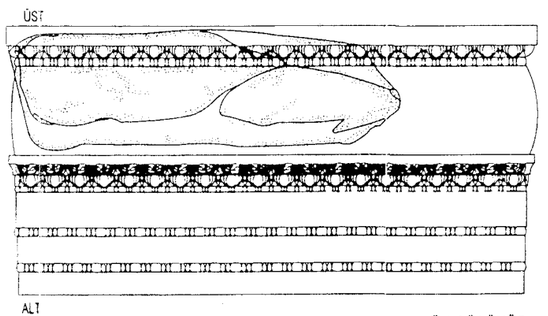

ÖN GÖRÜNÜS

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

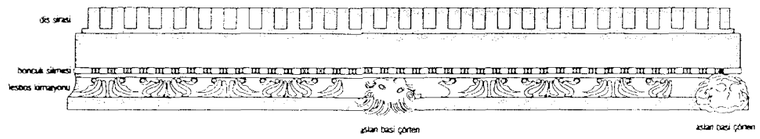

ÖN GÖRÜNÜS 1/10

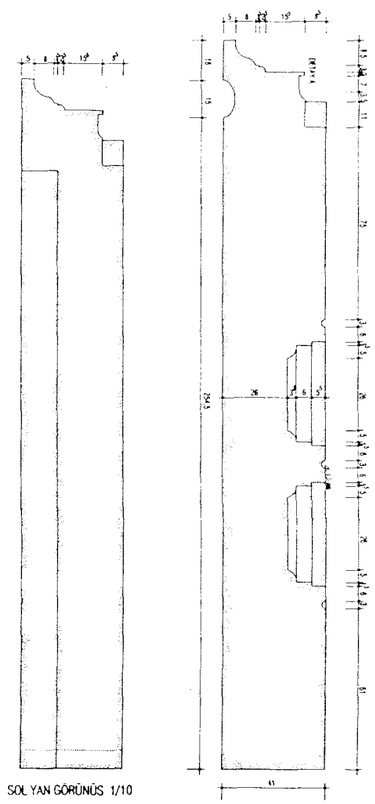

SOL YAN GÖRÜNÜS 1/10

BOY KESIT 1/10

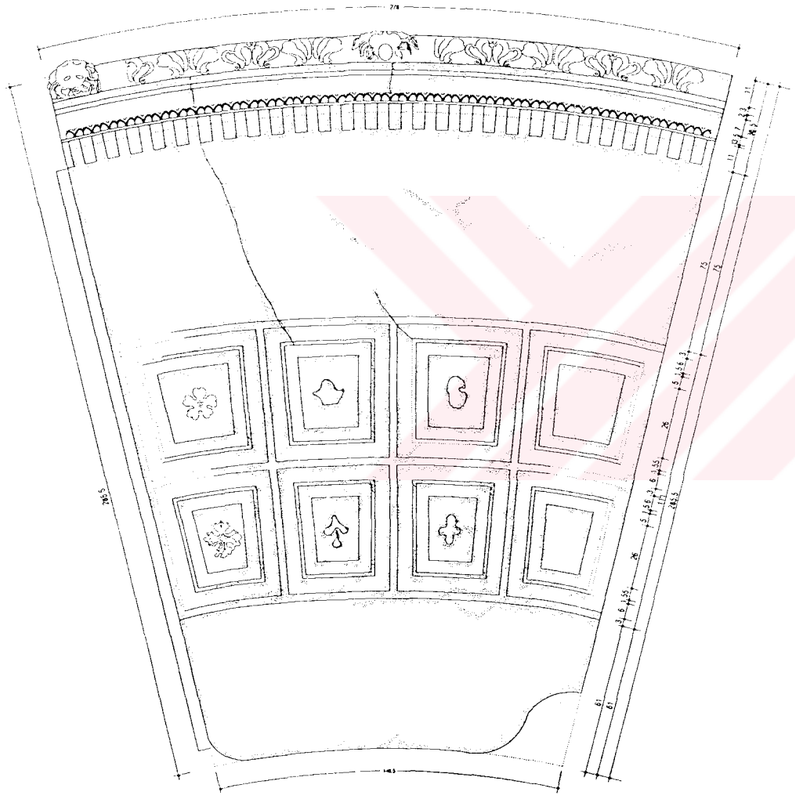

ALT GÖRÜNÜS 1/10

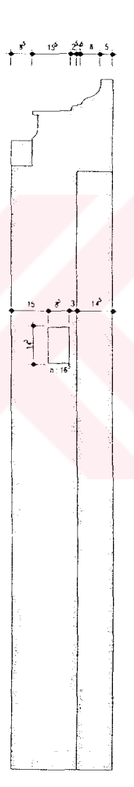

SAG YAN GÖRÜNÜS 1/10

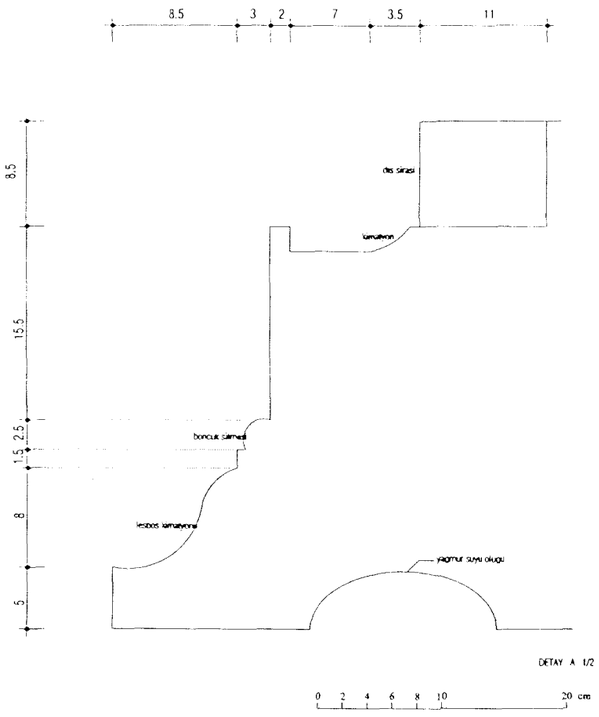

DETAY A 1/2

0 2 4 6 8 10 20 cm

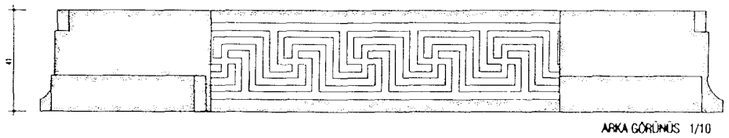

ARKA GÖRÜNÜS 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

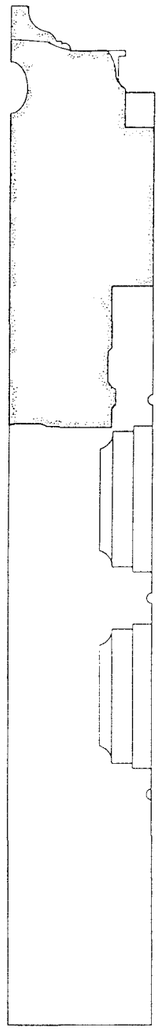

KESIT

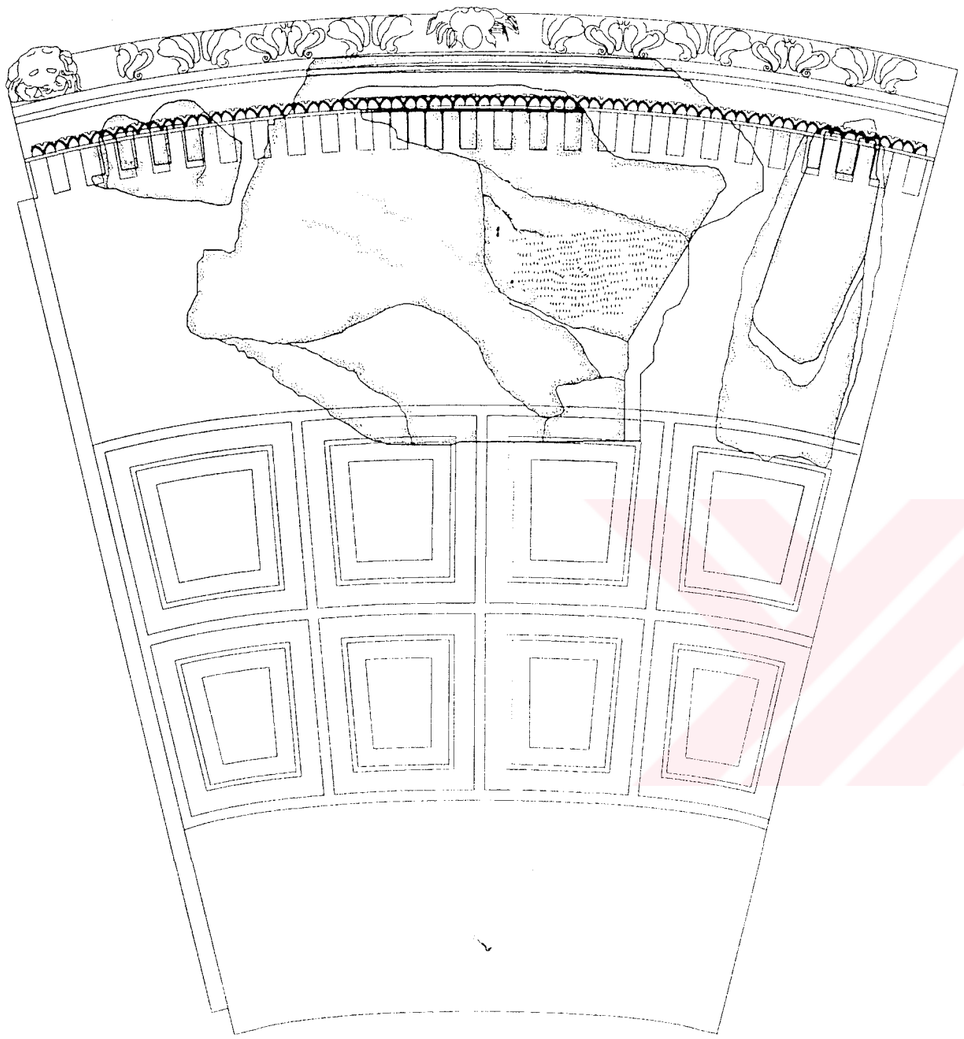

ALT GÖRÜNÜS

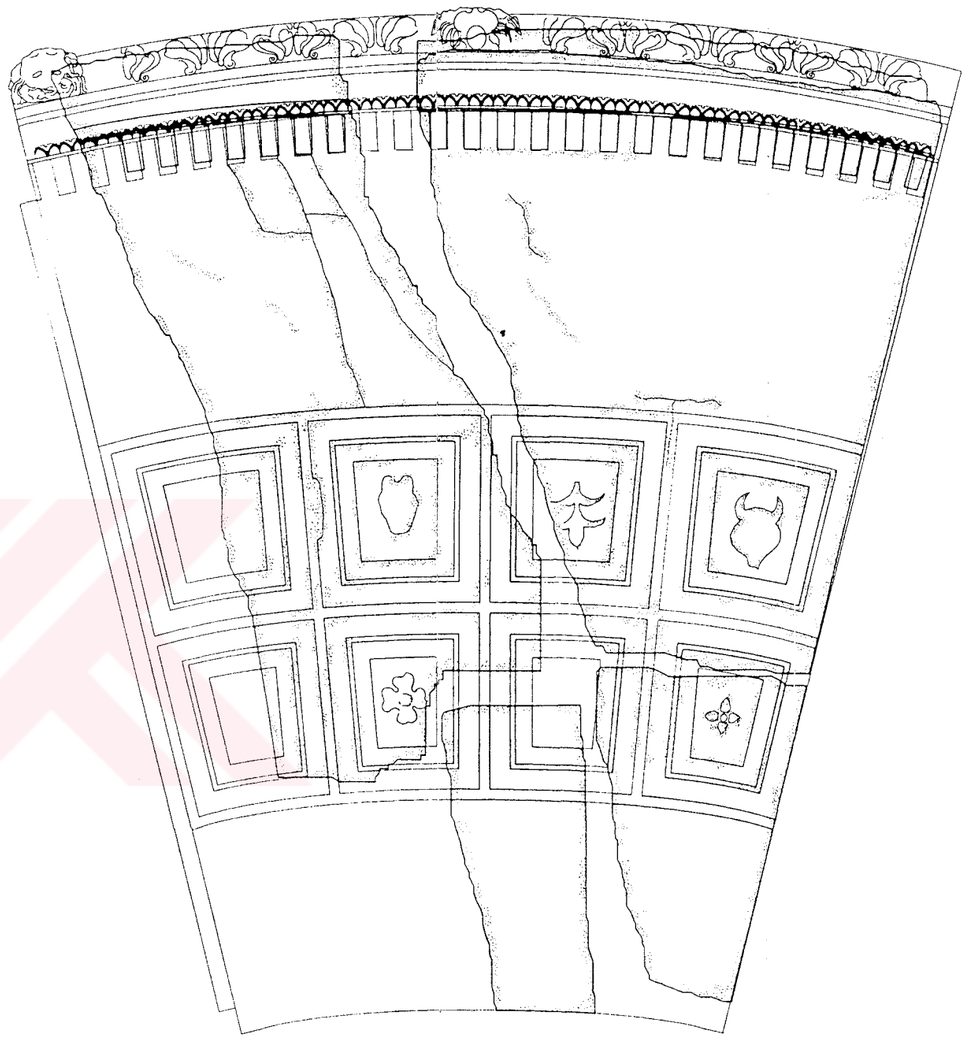

ALT GÖRÜNÜS

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

SİDE FORTUNA TAPINAGI RÖLÖVESİ KASETLİ TAVAN LEVHASI PAFTA NO:16-28

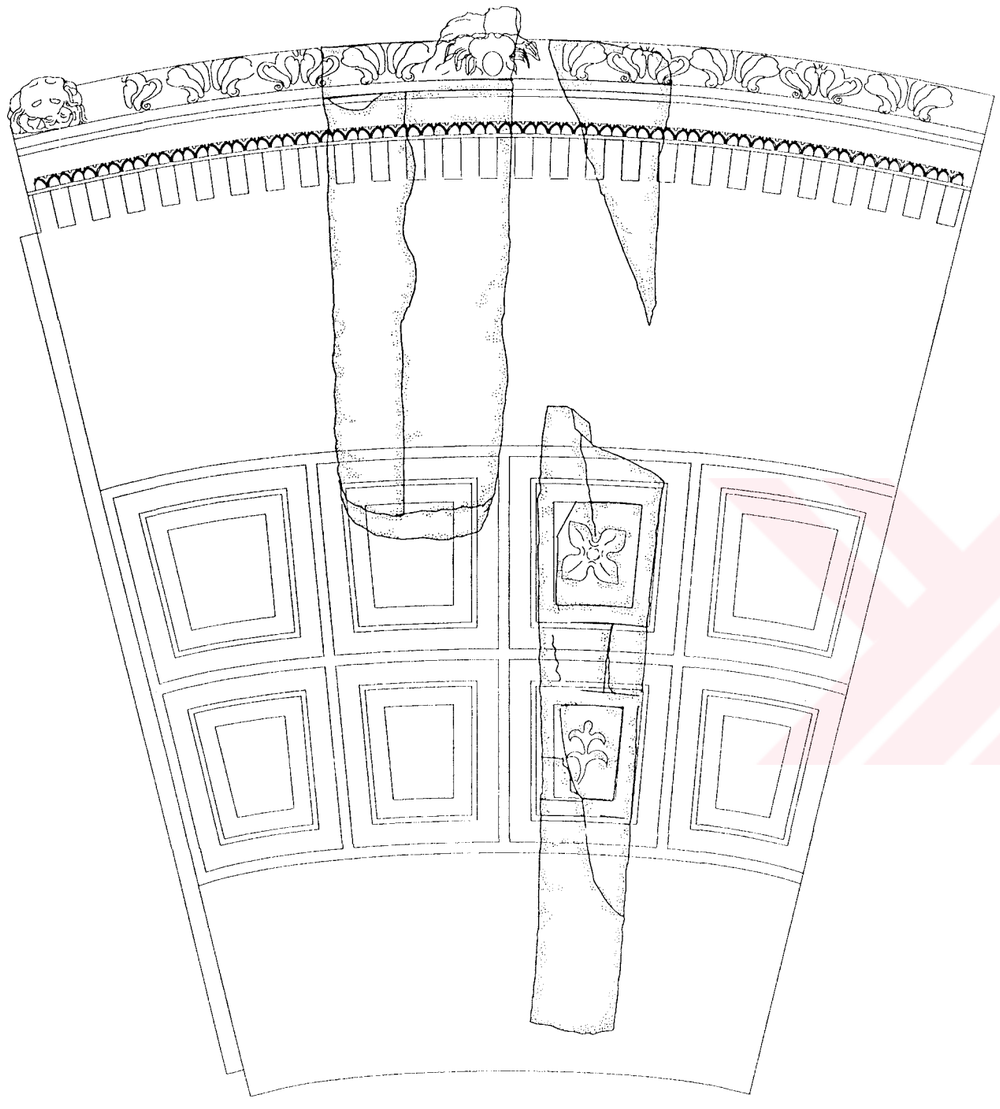

ALT GÖRÜNÜŞ

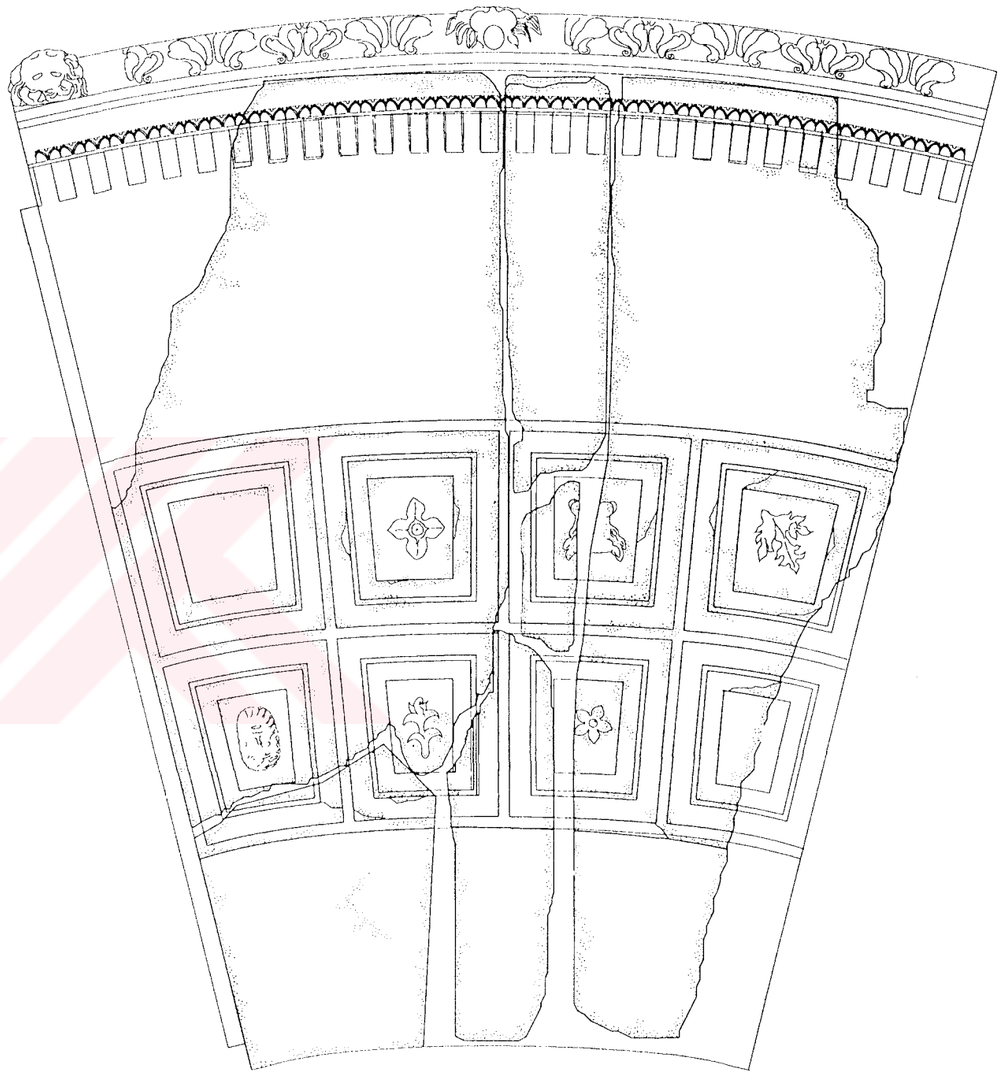

ALT GÖRÜNÜŞ

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

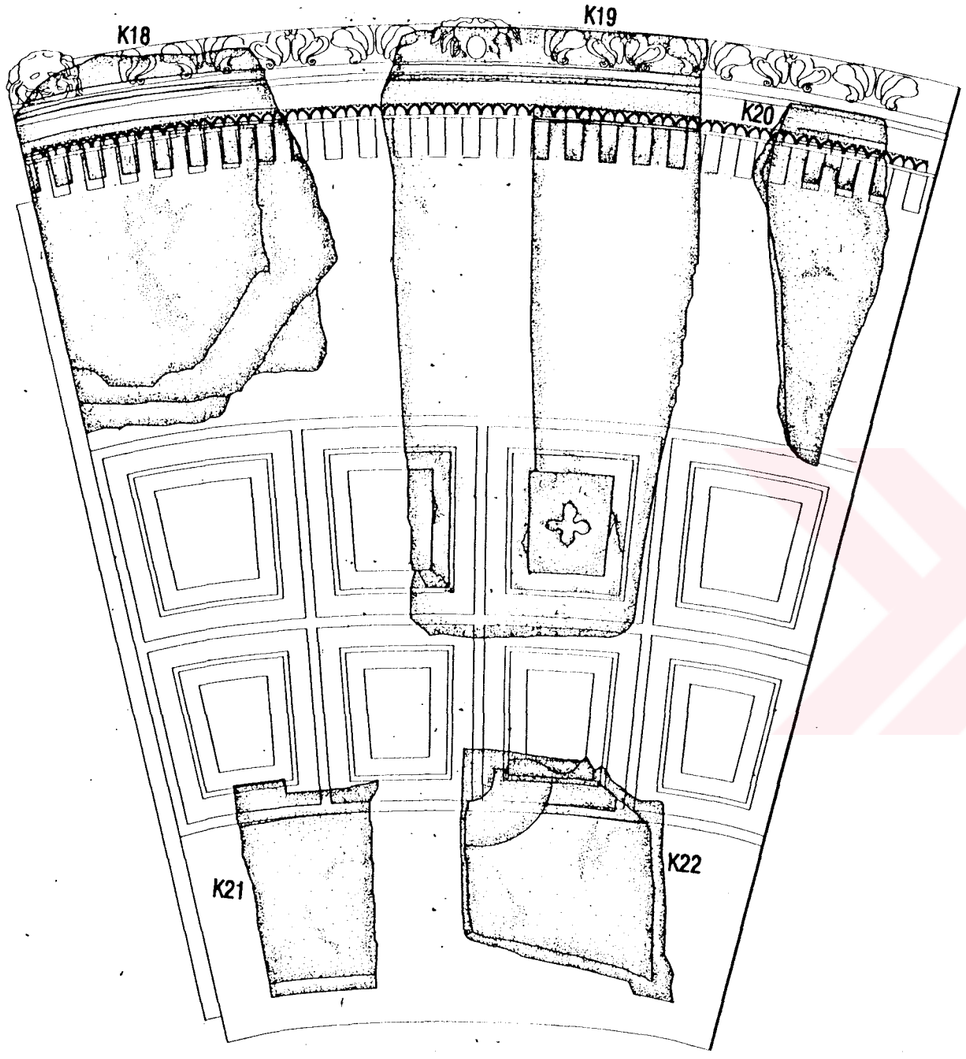

ALT GÖRÜNÜŞ

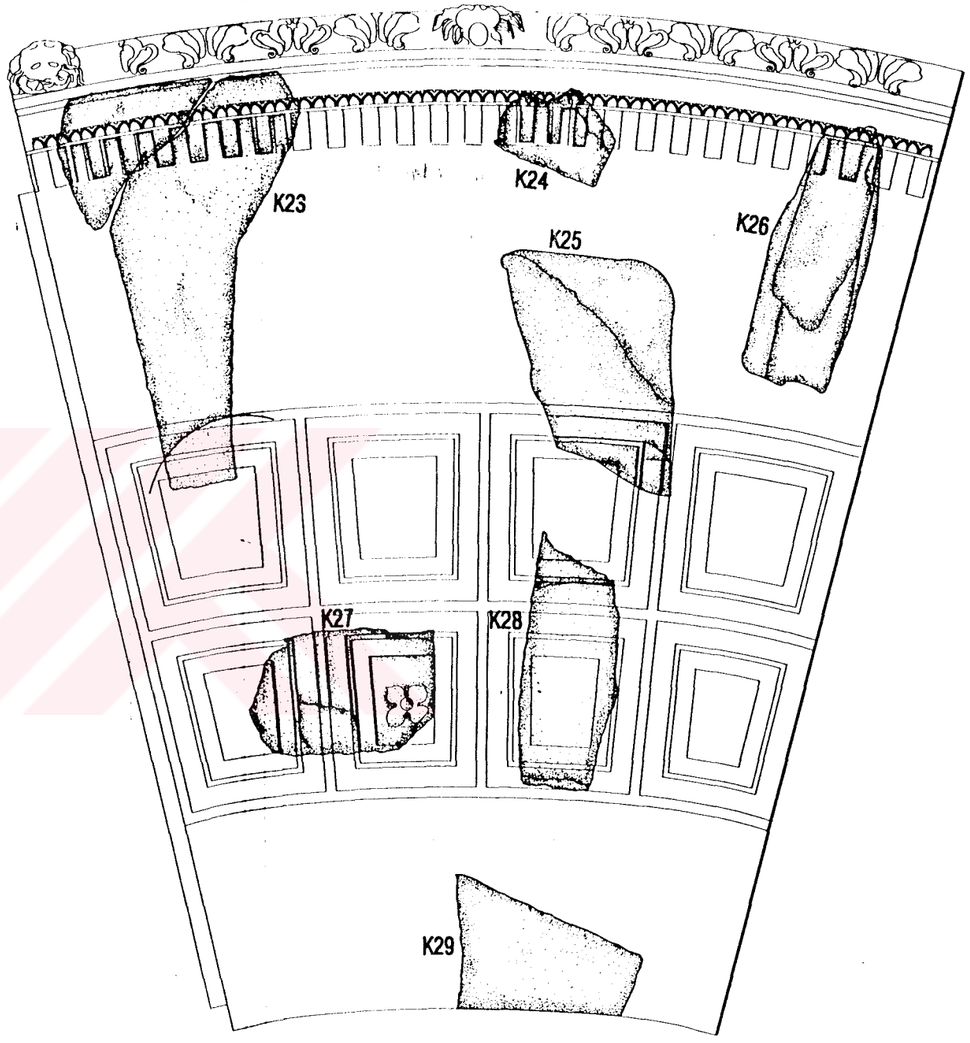

ALT GÖRÜNÜŞ

ölçek 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

SIDE FORTUNA TAPINAGI — ÇATI ELEMANLARI — PAFTA NO: 18-28

Ç1

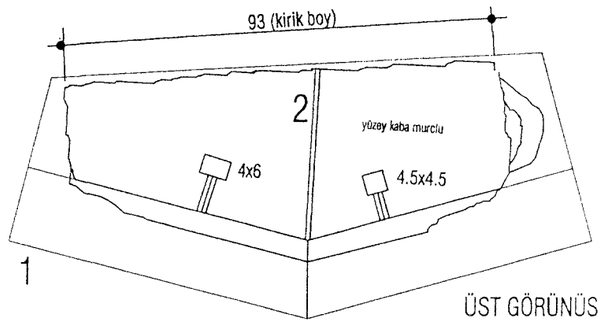

ÜST GÖRÜNÜS

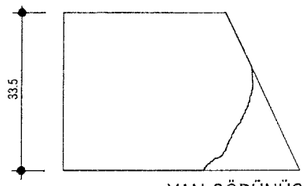

YAN GÖRÜNÜS

ON GORUNUS

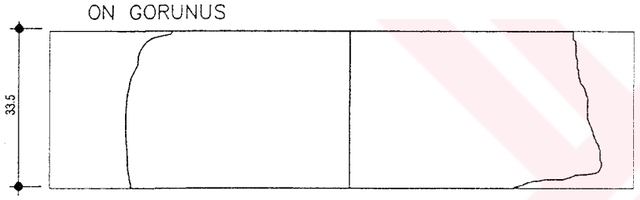

ÖN GÖRÜNÜS

Ç2

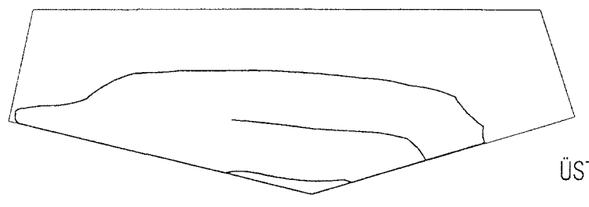

ÜST GÖRÜNÜS

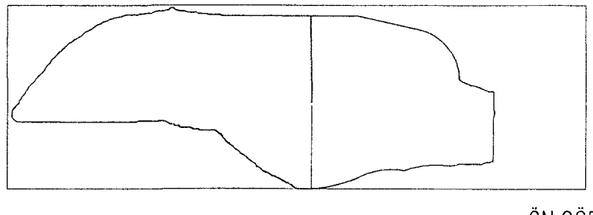

ÖN GÖRÜNÜS

Ç3

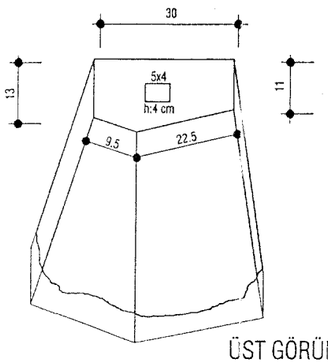

ÜST GÖRÜNÜS

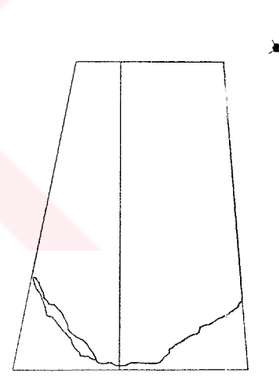

ÖN GÖRÜNÜS

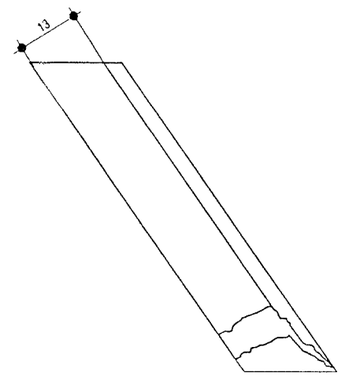

YAN GÖRÜNÜS

1. Restitüsyon çizimleri taslarin mevcut ölçüleri referans alinarak gerçeklestirilmistir.

2. Tasin üst yüzeyinde niteligi tam olarak belirlenemeyen bir hat bulunmaktadir. Hattin derinligi, kursun olugu olmaya müsait degildir.

ölçek: 1/10

0 10 20 30 40 50 100 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

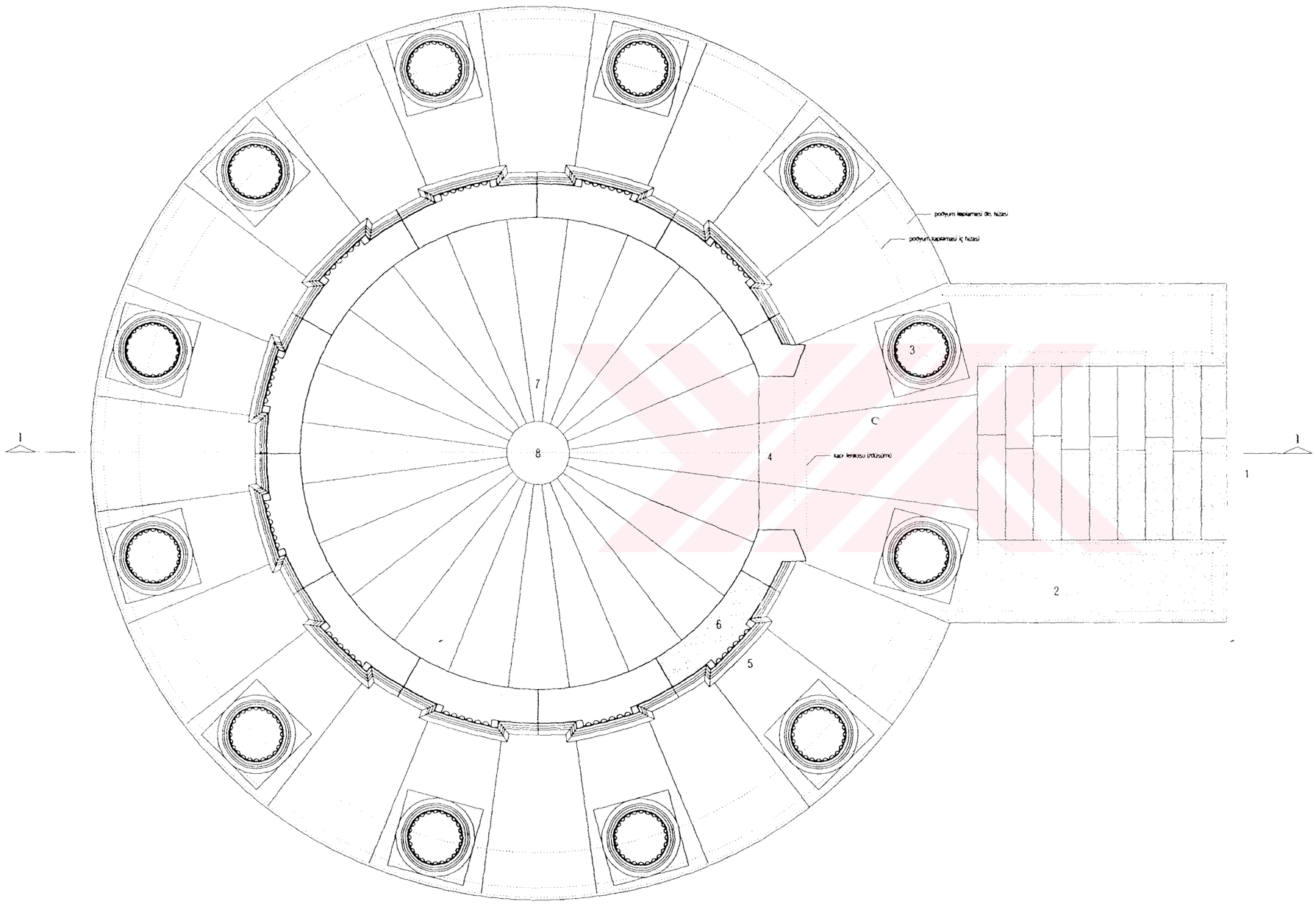

1. Yapının merdivenlerinden ilk üç basamak in-situ durumdadır. Kazi alanında mevcut iki basamak daha bulunmaktadır.

2. Merdivenin iki yanını sınırlayan mermer bloklardan giriş aksına göre sol taraftaki mevcuttur.

3. Süftun gövdelerinden iki ait taban parçası bulunmustur.

4. Sellanin kapisina ait lentonun boyutlarina uygun tek parça bulunmustur. Ancak blok 1947 senesi kazilarında belirtilen bezemelere sahip degildir..

5. Sellanin duvar ait silmesinden günümüze ulasan bir örnek bulunmamaktadır.

6. Sellanin duvar elemanlarından günümüze ulasan tek parça pilastrli bir ara blokdur. İyi durumda oldugundan, oldukça iyi fikir vermektedir.

7. Yapinin sterobatlarından günümüze hiçbir örnek ulasamamistir. Sterobatlarin restitüsyonu, diger yuvarlak planli tapinaklar örnek alınarak, sella merkezine dogru isinsal olarak gerçekdestirilmistir.

8. Sellanin ortasında muhtemelen bir heykel kaidesi olan, ~35 cm genisliginde, kare temelli bir set bulunmaktadır.

Ölçek 1/20

0 20 40 60 80 100 200cm

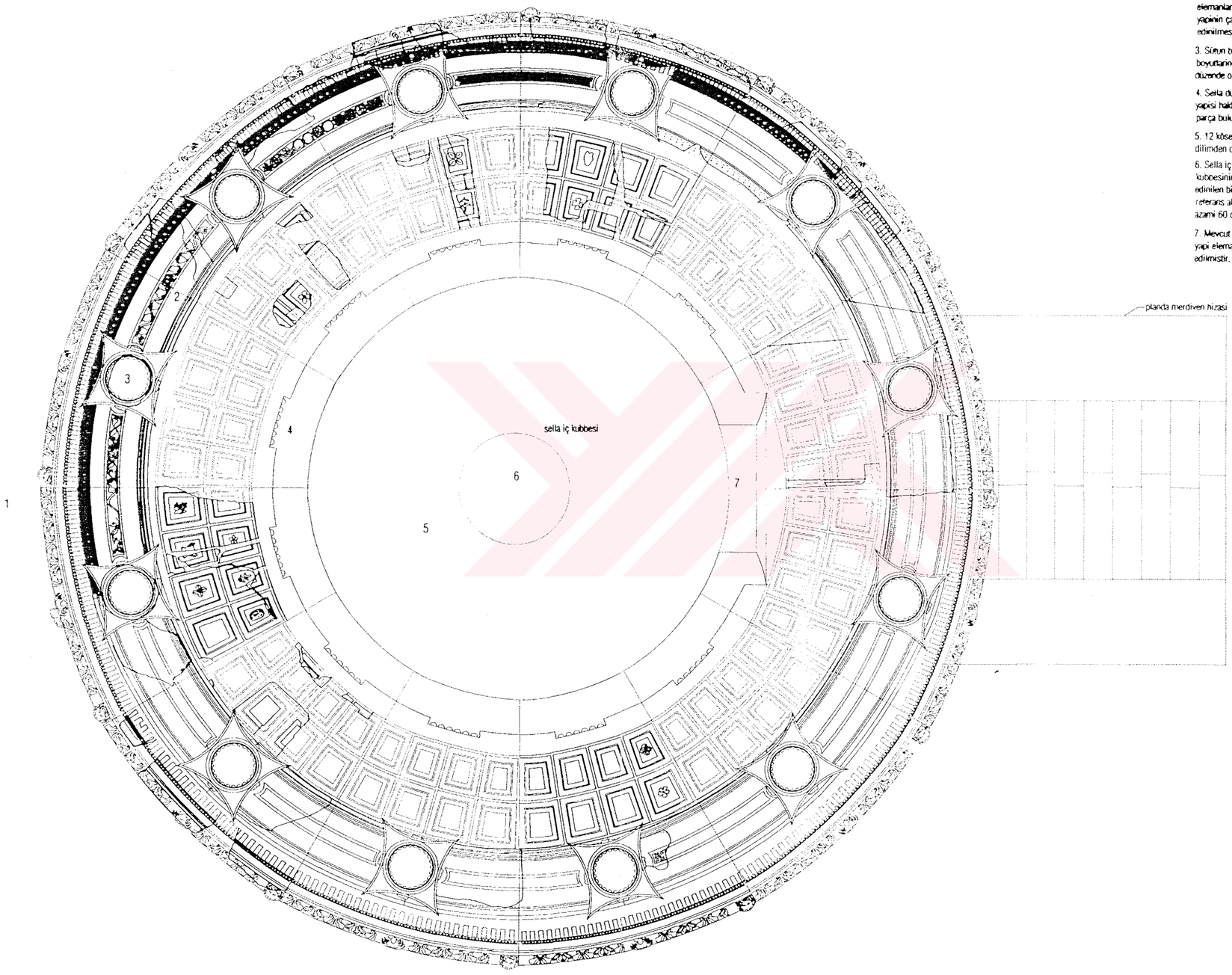

1. Yapinin kasetli tavan levhalari yapinin etrafinda bulunduklari konuma göre restitüe edilmislerdir.

2. Yapidan günümüze ulasan elemanlar içinde sayica en fazla olan yapi elemanlari arsitrav-friz bloklaridir. Bütün halde bulunan arsitrav-friz bloklari yapinin çapinin kesin tespiti, sütun yerleri, kapi açildigi gibi birçok bilginin edinilmesini saglamaktadir.

3. Sütun basliklarindan günümüze ulasan iki parça yapi elemaninin boyutlarini vermektedir. bezeme restitüsyonlari ise tapinaginikiler ile ayni düzende olan Agora sütun basliklari yardimiyla gerçeldestirilmistir.

4. Sella duvarina ait silmeli tek parça sella çapinin tespiti ve sella duvarinin yapisi hakkinda yeterli bilgiyi vermektedir. Kapi açildigi disinda pilastrli 10 parça bulunmaktadir.

5. 12 köseli piramidal çatinin iç yüzeyinin sella kubbesine kadar, yine 12 dilimden olusan konik çati olmasi muhtemeldir.

6. Sella iç kubbesine ait günümüze ulasan hiçbir parça olmadigindan, sella iç kubbesinin restitüsyonu yapi hakkindaki daha önce yapilmis çalismalardan edinilen bilgiler dogrultusunda yapilmistir. Yapi hakkindaki önceki notlar referans alinarak Mansel'de (1956:12) sella kubbesinin 120 cm çapinda ve azami 60 cm yüksekliide oldugu ve dört parçadan olustugu bildirilmektedir.

7. Mevcut yapi taslari kapi lentosu hakkinda yeterli bilgiyi vermedigiinden, yapi elemani hakkinda Prof. Mansel'in verdigi bilgiler referans kabul edilmistir.

Ölçek: 1/20

0 20 40 60 80 100 200 cm

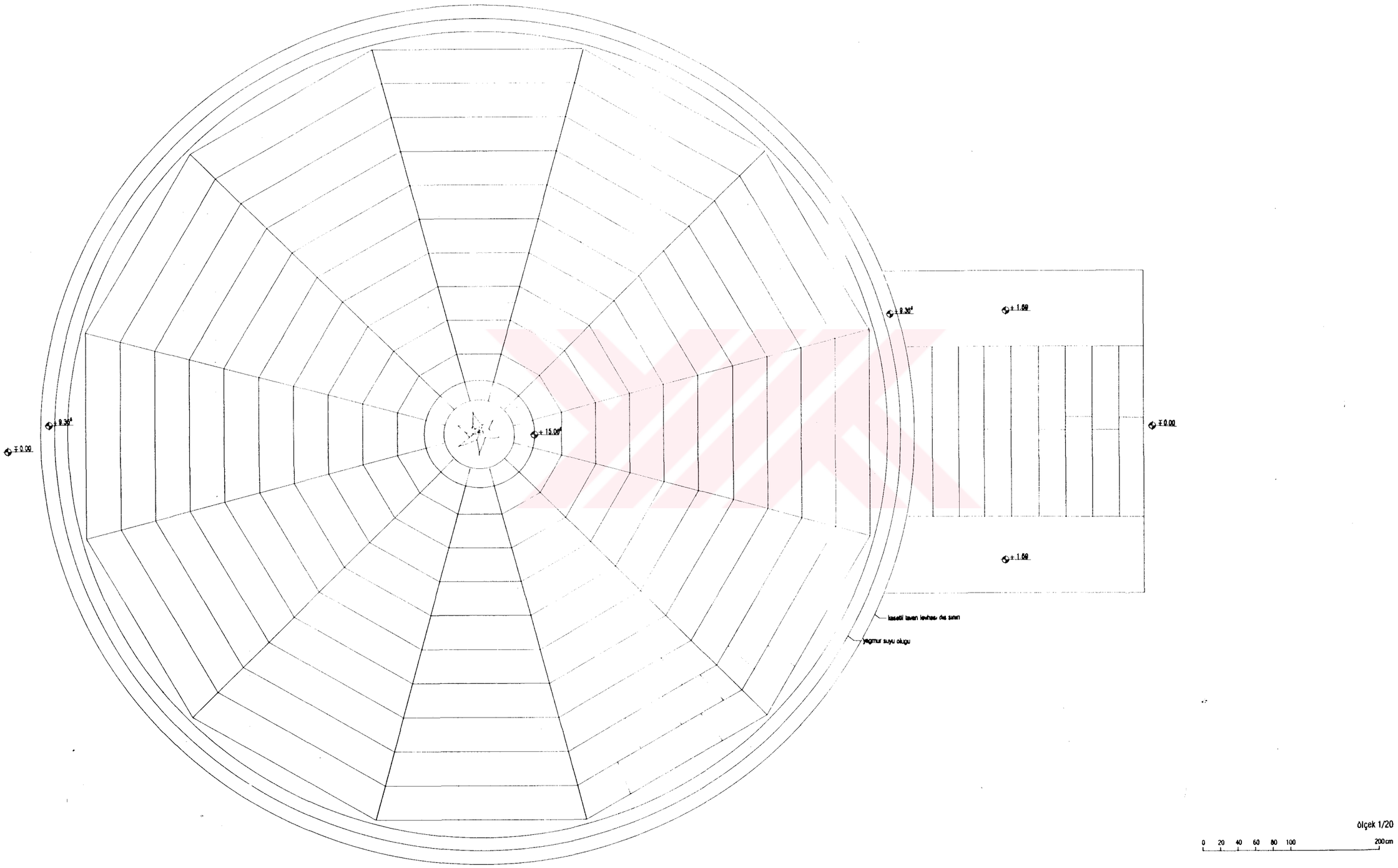
+ 9.30
+ 15.00
± 0.00
+ 1.60
+ 1.50
kasetli tavan levhası ölü yükü
yağmur suyu oluğu
ölçek 1/20
0 20 40 60 80 100 200cm

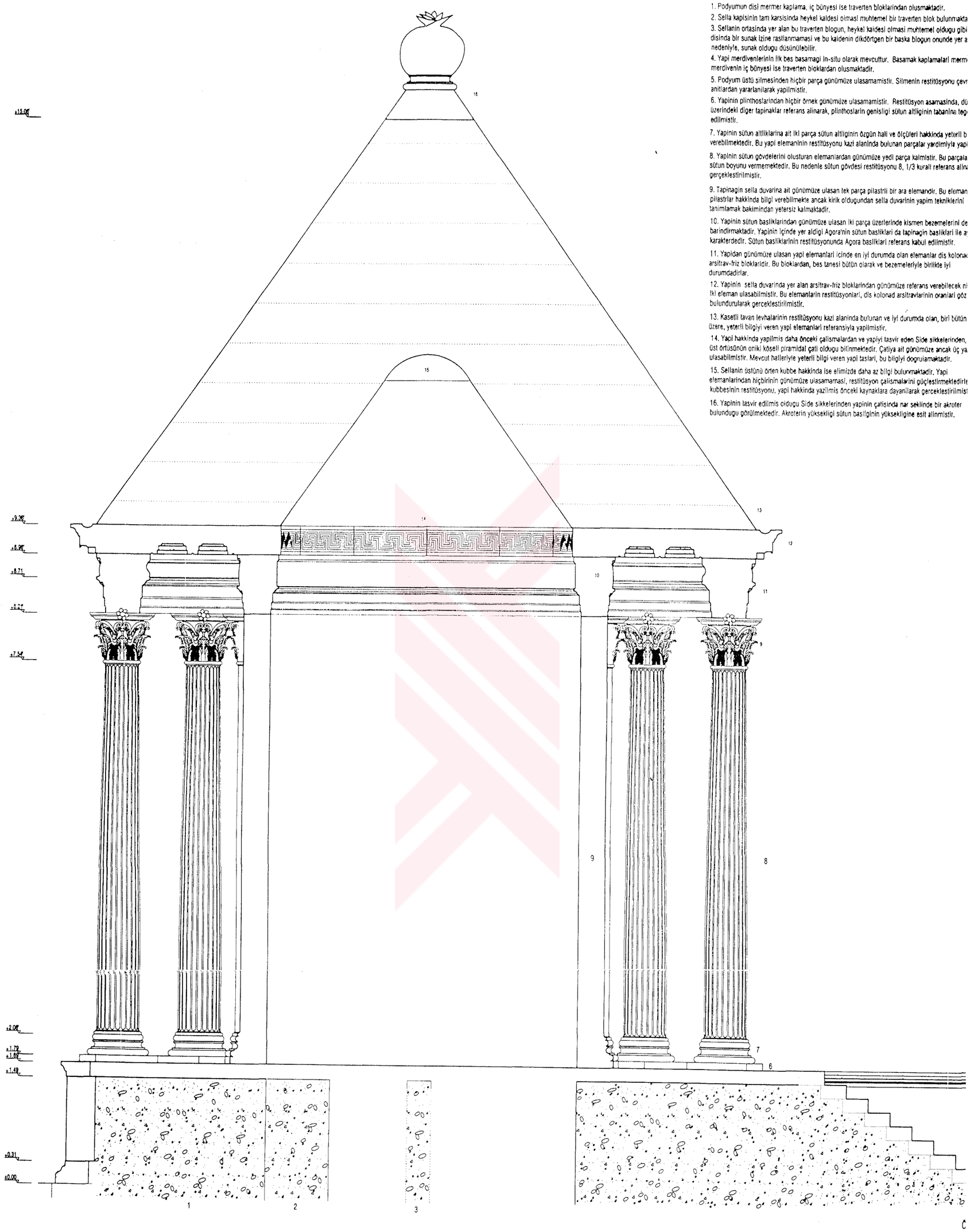

1. Podyumun disi mermer kaplama, iç bünyesi ise traverten bloklarindan olusmaktadir.

2. Sella kapisinin tam karsisinda heykel kaidesi olmasi muhtemel bir traverten blok bulunmakta

3. Sellanin ortasinda yer alan bu traverten blogun, heykel kaidesi olmasi muhtemel oldugu gibi disinda bir sunak izine rastlanmamasi ve bu kaidenin dikdörtgen bir baska blogun onunde yer a nedeniyle, sunak oldugu düsünülebilir.

4. Yapi merdivenlerinin ilk bes basamagi in-situ olarak mevcuttur. Basamak kaplamalari merm merdivenin iç bünyesi ise traverten bloklardan olusmaktadir.

5. Podyum üstü silmesinden hiçbir parça günümüze ulasamamistir. Silmenin restitüsyonu çevr anitlardan yararlanilarak yapilmistir.

6. Yapinin plinthoslarindan hiçbir örnek günümüze ulasamamistir. Restitüsyon asamasinda, dü üzerindeki diger tapinaklar referans alinarak, plinthoslarin genisligi sütun altliginin tabanina teg edilmistir.

7. Yapinin sütun altliklarina ait iki parça sütun altliginin özgün hali ve ölçüleri hakkinda yeterli b verebilmektedir. Bu yapi elemaninin restitüsyonu kazi alaninda bulunan parçalar yardimiyla yapi

8. Yapinin sütun gövdelerini olusturan elemanlardan günümüze yedi parça kalmistir. Bu parçala sütun boyunu vermemektedir. Bu nedenle sütun gövdesi restitüsyonu 8, 1/3 kurali referans alin gerçeklestirilmistir.

9. Tapinagin sella duvarina ait günümüze ulasan tek parça pilastrli bir ara elemandir. Bu eleman pilastrlar hakkinda bilgi verebilmekte ancak kirik oldugundan sella duvarinin yapim tekniklerini tanimlamak bakimindan yetersiz kalmaktadir.

10. Yapinin sütun basliklarindan günümüze ulasan iki parça üzerlerinde kismen bezemelerini de barindirmaktadir. Yapinin içinde yer aldigi Agora'nin sütun basliklari da tapinagin basliklari ile a karakterdedir. Sütun basliklarinin restitüsyonunda Agora basliklari referans kabul edilmistir.

11. Yapidan günümüze ulasan yapi elemanlari içinde en iyi durumda olan elemanlar dis kolona arsitrav-friz bloklaridir. Bu bloklardan, bes tanesi bütün olarak ve bezemeleriyle birlikte iyi durumdadirlar.

12. Yapinin sella duvarinda yer alan arsitrav-friz bloklarindan günümüze referans verebilecek ni iki eleman ulasabilmistir. Bu elemanlarin restitüsyonlari, dis kolonad arsitravlarinin oranlari göz bulundurularak gerceklestirilmistir.

13. Kasetli tavan levhalarinin restitüsyonu kazi alaninda bulunan ve iyi durumda olan, biri bütün üzere, yeterli bilgiyi veren yapi elemanlari referansiyla yapilmistir.

14. Yapi hakkinda yapilmis daha önceki çalismalardan ve yapiyi tasvir eden Side sikkelerinden, üst örtüsünün oniki köseli piramidal çati oldugu bilinmektedir. Çatiya ait günümüze ancak üç ya ulasabilmistir. Mevcut halleriyle yeterli bilgi veren yapi taslari, bu bilgiyi dogrulamaktadir.

15. Sellanin üstünü örten kubbe hakkinda ise elimizde daha az bilgi bulunmaktadir. Yapi elemanlarindan hiçbirinin günümüze ulasamamasi, restitüsyon çalismalarini güçlestirmektedirle kubbesinin restitüsyonu, yapi hakkinda yazilmis önceki kaynaklara dayanilarak gerceklestirilmist

16. Yapinin tasvir edilmis oldugu Side sikkelerinden yapinin çatisinda nar seklinde bir akroter bulundugu görülmektedir. Akroterin yüksekligi sütun basliginin yüksekligine esit alinmistir.

0 20 40 60 80 100

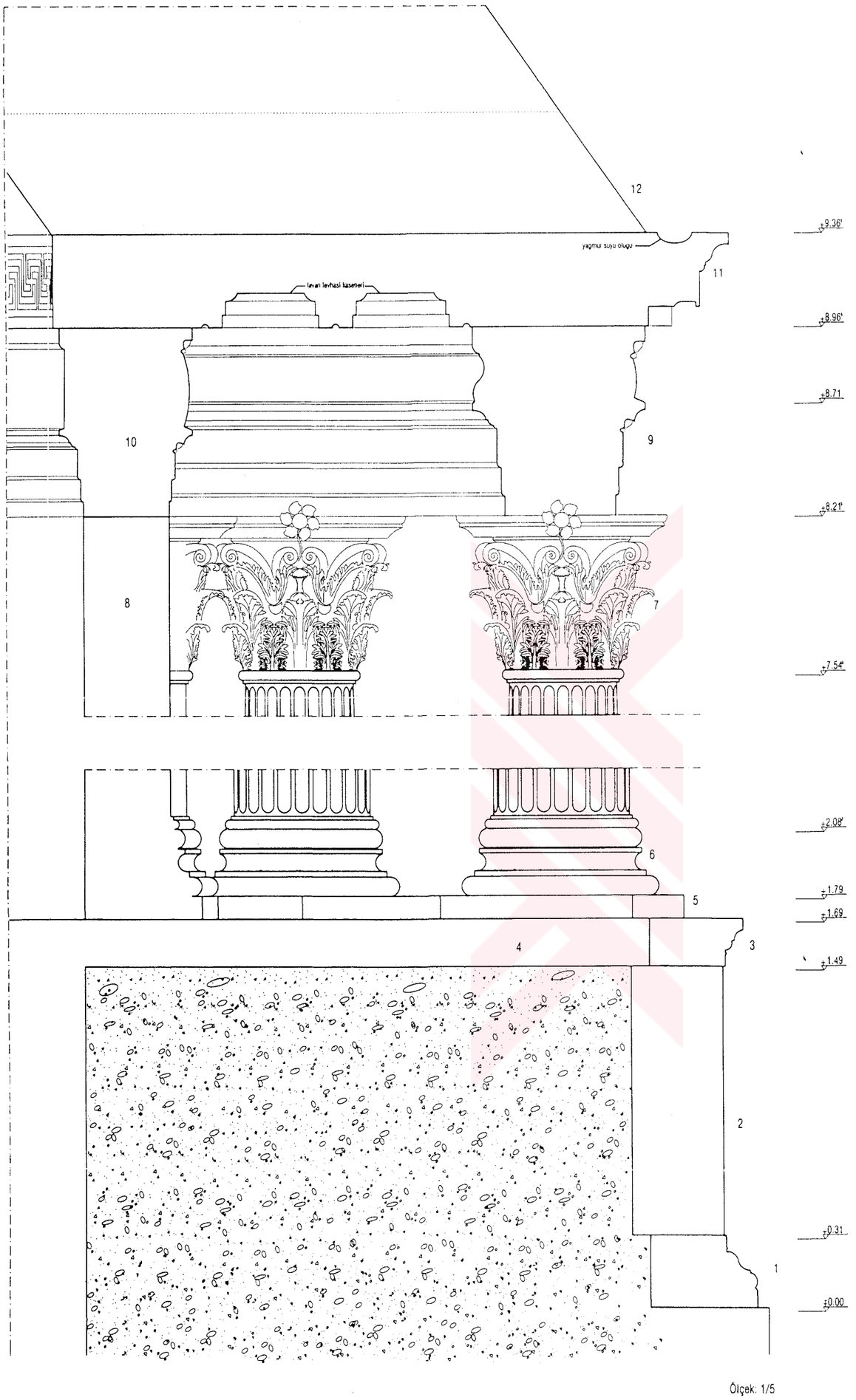

Ölçek: 1/5

1. Podyum alti silmesi bütünüyle in-situ ve iyi durumdadir.

2. Podyumun disi mermer kaplama, iç bünyesi ise traverten bloklarindan olusmaktadir. Travertin bloklar yer yer in-situ durumdadir. Diger podyum kaplamalari büyük bir çogunlukla kazi alaninda bulunmaktadirlar.

3. Podyum üstü silmesinden hiçbir parça günümüze ulasamamistir. Silmenin restitüsyonu çevre anitlardan yararlanilarak yapilmistir.

4. Yapinin stilobatlari günümüze ulasamadigindan, plinthoslarin kalinliklari podyum üst silmesine esit kabul edilmistir.

5. Yapinin plinthoslarindan hiçbir örnek günümüze ulasamamistir. Restitüsyon asamasinda, dünya üzerindeki diger tapinaklar referans alinarak, plinthoslarin genisligi sütun aitliginin tabanina teget kabul edilmistir.

6. Yapinin sütun altliklarina ait iki parça sütun altliginin özgün hali ve ölçüleri hakkinda yeterli bilgiyi verebilmektedir. Bu yapi elemaninin restitüsyonu kazi alaninda bulunan parçalar yardimiyla yapilmistir.

7. Tapinagin sella duvarina ait günümüze ulasan tek parça pilastrli bir ara elemandir. Bu eleman pilastrlar hakkinda bilgi verebilmekte ancak kirik oldugundan sella duvarinin yapim tekniklerini tanimlamak bakimindan yetersiz kalmaktadir.

8. Yapinin sütun basliklarindan günümüze ulasan iki parça üzerlerinde kismen bezemelerini de barindirmaktadir. Yapinin içinde yer aldigi Agora'nin sütun basliklari da tapinagin basliklari ile ayni karakterdedir. Sütun basliklarinin restitüsyonunda Agora basliklari referans kabul edilmistir.

9. Yapidan günümüze ulasan yapi elemanlari icinde en iyi durumda olan elemanlar dis kolonada ait arsitrav-friz bloklaridir. Bu bloklardan, bes tanesi bütün olarak ve bezemeleriyle birlikte iyi durumdadirlar.

10. Yapinin sella duvarinda yer alan arsitrav-friz bloklarindan günümüze referans verebilecek nitelikte iki eleman ulasabilmistir. Bu elemanlarin restitüsyonlari, dis kolonad arsitravlarinin oranlari göz önünde bulundurularak gerceklestirilmistir.

11. Kasetli tavan levhalarinin restitüsyonu kazi alaninda bulunan ve iyi durumda olan, biri bütün olmak üzere, yeterli bilgiyi veren yapi elemanlari referansiyla yapilmistir.

12. Yapi hakkinda yapilmis daha önceki çalismalardan ve yapiyi tasvir eden Side sikkelerinden, yapinin üst örtüsünün oniki köseli piramidal çati oldugu bilinmektedir. Çatiya ait günümüze ancak üç yapi tasi ulasabilmistir. Mevcut halleriyle yeterli bilgi veren yapi tasiari, bu bilgiyi dogrulamaktadir.

1. Podyum alti silmesinin tamami in-situ haldedir.

2. Podyum kaplamalarinin büyük bir bölümü in-situ haldedir. Podyum disi mermer kaplama, podyum içi ise traverten bloklardan olusmaktadir.

3. Podyum üstü silmesinden günümüze ulasan bir parça olmadigindan tiyatronun podyum üstü silmeleri referans alinarak restüte edilmistir.

4. Yapinin plinthoslarindan hiçbir parça bulunamamistir. Plinthoslar sütun altligina teget alinlimistir.

5. Sütun altliklarindan günümüze ulasan iki parça elemanin bütünü hakkinda yeterli bilgi verir.

6. Sütun gövdelerinden bütün bir parça bulunmamaktadir. Mevcut yedi parça, dört sütun gövdesi olusturmaktadir.

7. Sütun basliklarindan 2 parça günümüze ulasmistir. Agoranin basliklarinin akant yapraklari tapinaginkilerle ayni formdadir.

8. Yapinin dis kolonadina ait arsitravlardan 5 tanesi oldukça iyi durumdadir.

9. Kasetli tavan levhalarindan günümüze ulasan parcalar iyi durumdadir.

10. Yapinin çatisini olusturan mimari elemanlardan günümüze yalnizca üç parça ulasmistir.

11. Çatinin üzerinde nar seklinde bir akroter yer almaktadir. Nar Antik Side'nin sembolü ve Side'nin kelime anlamidir. Nar akroterinin restitüsyonu, Vitruvius'un (1993:89) belirttigi esaslar dogrultusunda, sütun basliklarinin oranlari referans kabul edilerek gerceklestirilmistir.

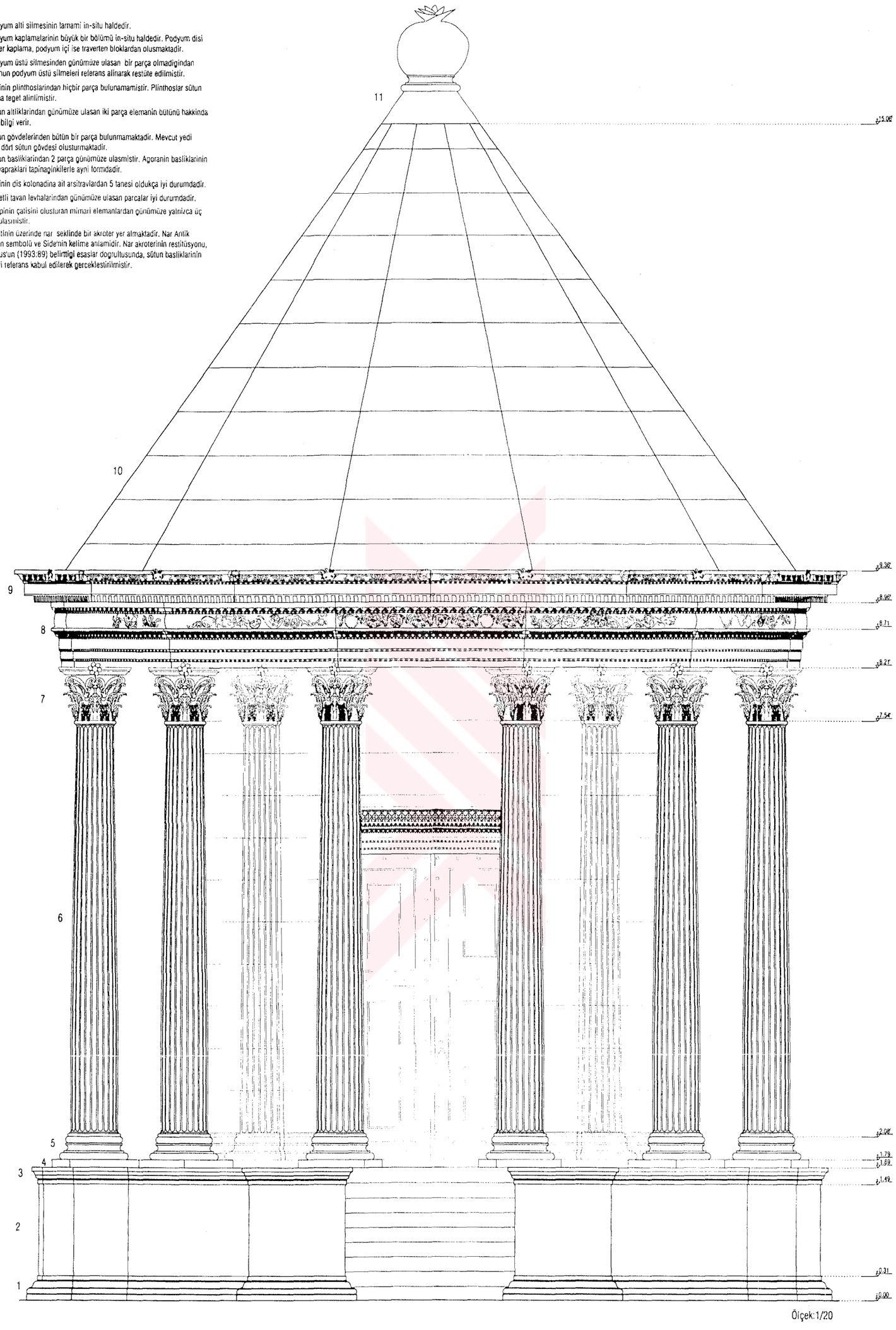

Ölçek:1/20

0 20 40 60 80 100 200 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

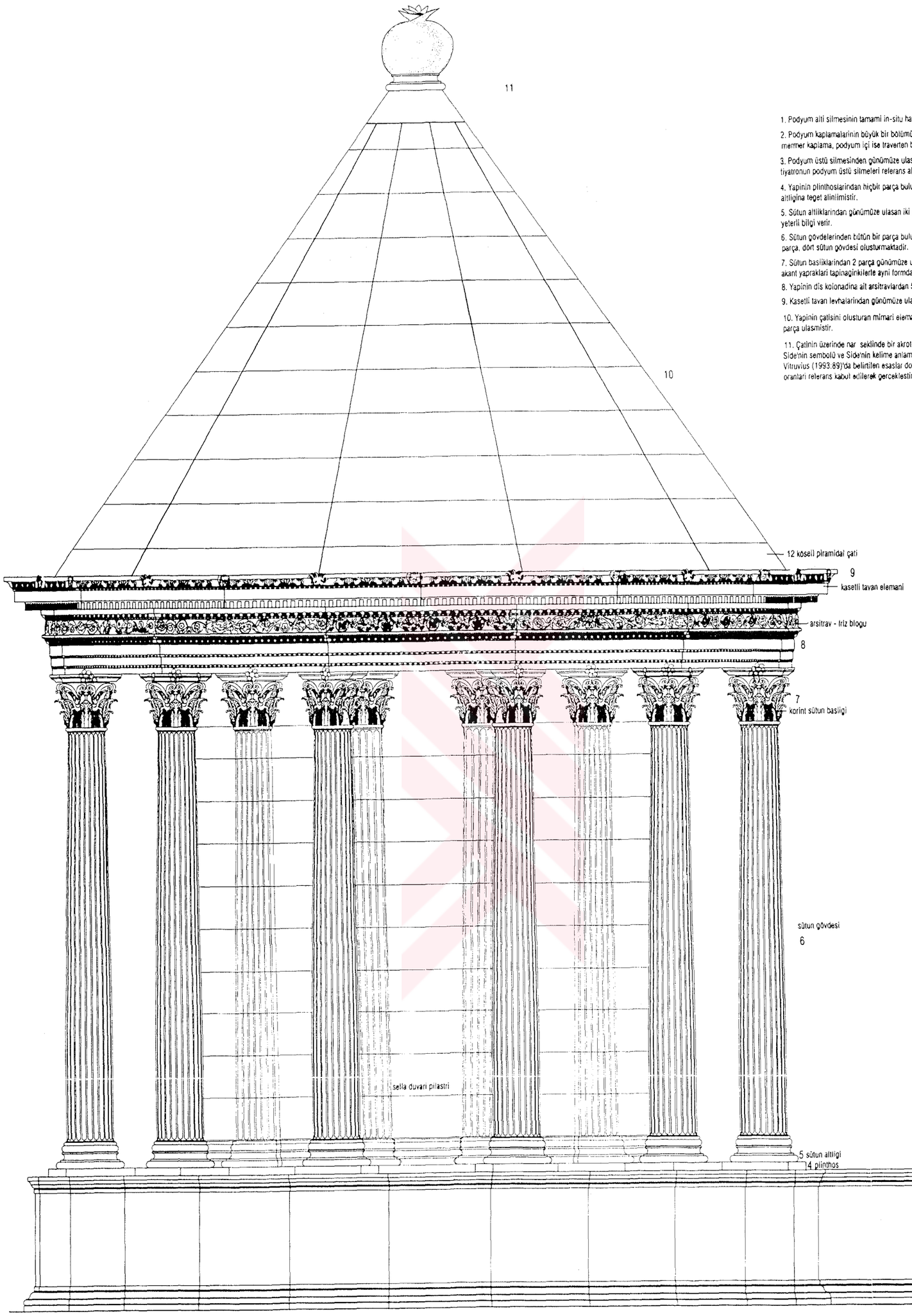

1. Podyum alti silmesinin tamami in-situ haldedir.

2. Podyum kaplamalarinin büyük bir bölümü in-situ haldedir. Podyum disi mermer kaplama, podyum içi ise traverten bloklardan olusmaktadir.

3. Podyum üstü silmesinden günümüze ulasan bir parça olmadigindan tiyatronun podyum üstü silmeleri referans alinarak restüte edilmistir.

4. Yapinin plinthoslarindan hiçbir parça bulunamamistir. Plinthoslar sütun altligina teget alinlimistir.

5. Sütun altliklarindan günümüze ulasan iki parça elemanin bütünü hakkinda yeterli bilgi verir.

6. Sütun gövdelerinden bütün bir parça bulunmamaktadir. Mevcut yedi parça, dört sütun gövdesi olusturmaktadir.

7. Sütun basliklarindan 2 parça günümüze ulasmistir. Agoranin basliklarinin akant yapraklari tapinaginkilerle ayni formdadir.

8. Yapinin dis kolonadina ait arsitravlardan 5 tanesi oldukça iyi durumdadir.

9. Kasetli tavan levhalarindan günümüze ulasan parcalar iyi durumdadir.

10. Yapinin çatisini olusturan mimari elemanlardan günümüze yalnizca üç parça ulasmistir.

11. Çatinin üzerinde nar seklinde bir akroter yer almaktadir. Nar Antik Side'nin sembolü ve Side'nin kelime anlamidir. Nar akroterinin restitüsyonu, Vitruvius (1993:89)'da belirtilen esaslar dogrultusunda, sütun basliklarinin oranlari referans kabul edilerek gerceklestirilmistir.

Ölç

0 20 40 60 80 100

SIDE FORTUNA TAPINAGI ANASTILOSISI

PLAN

PAFTA NO:26-28

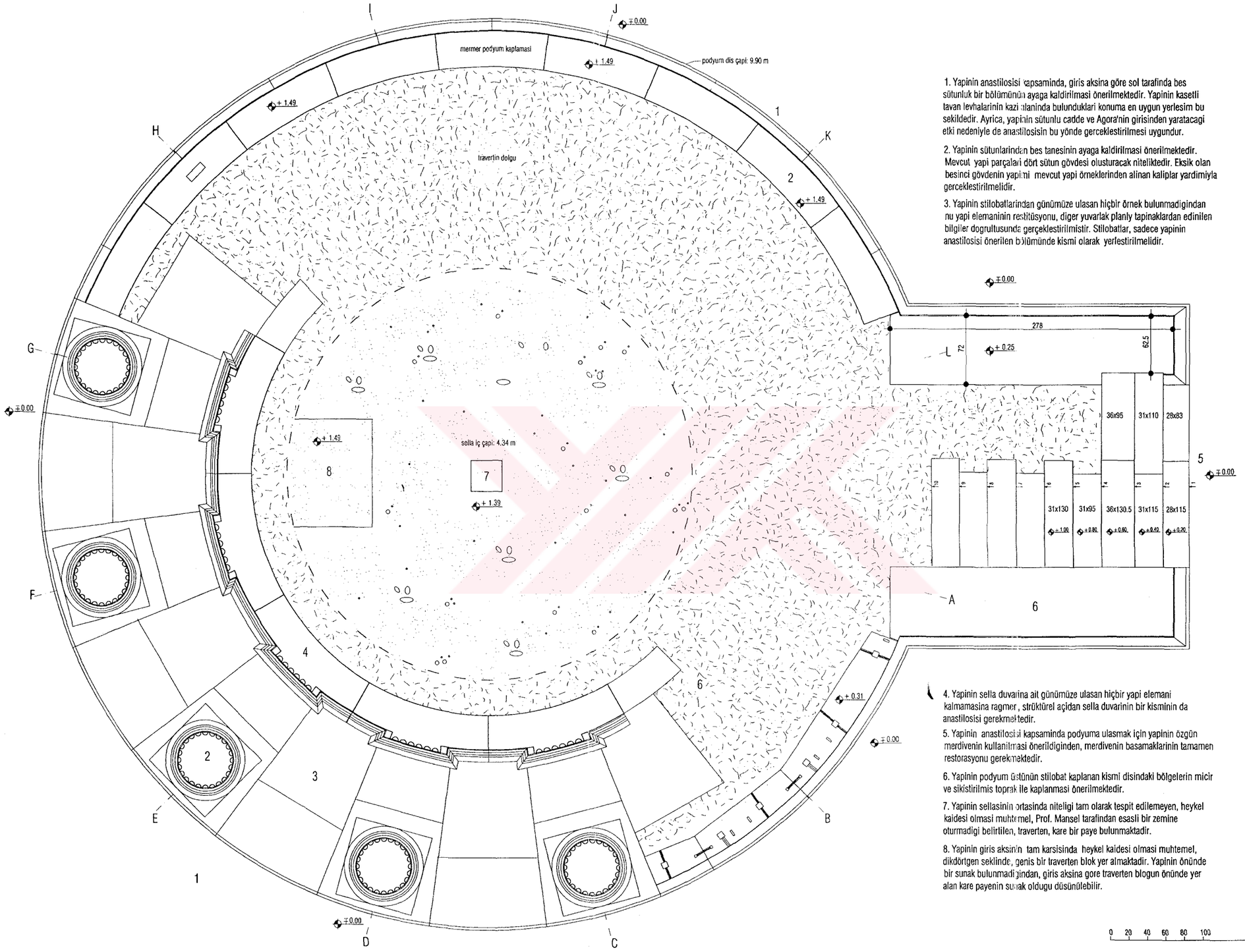

1. Yapinin anastilosisi kapsaminda, giris aksina göre sol tarafinda bes sütunluk bir bölümünün ayaga kaldirilmasi önerilmektedir. Yapinin kasetli tavan levhalarinin kazi alaninda bulunduklari konuma en uygun yerlesim bu sekildedir. Ayrica, yapinin sütunlu cadde ve Agora'nin girisinden yaratacagi etki nedeniyle de anastilosisin bu yönde gerceklestirilmesi uygundur.

2. Yapinin sütunlarindan bes tanesinin ayaga kaldirilmasi önerilmektedir. Mevcut yapi parçalari dört sütun gövdesi olusturacak niteliktedir. Eksik olan besinci gövdenin yapimi mevcut yapi örneklerinden alinan kaliplar yardimiyla gerceklestirilmelidir.

3. Yapinin stilobatlarindan günümüze ulasan hiçbir örnek bulunmadigindan nu yapi elemaninin restitüsyonu, diger yuvarlak planly tapinaklardan edinilen bilgiler dogrultusunda gerçeklestirilmistir. Stilobatlar, sadece yapinin anastilosisi önerilen bölümünde kismi olarak yerlestirilmelidir.

4. Yapinin sella duvarina ait günümüze ulasan hiçbir yapi elemani kalmamasina ragmer, strüktürel açidan sella duvarinin bir kisminin da anastilosisi gerekmektedir.

5. Yapinin anastilosisi kapsaminda podyuma ulasmak için yapinin özgün merdivenin kullanilmasi önerildiginden, merdivenin basamaklarinin tamamen restorasyonu gerekmektedir.

6. Yapinin podyum üstünün stilobat kaplanan kismi disindaki bölgelerin micir ve sikistirilmis toprak ile kaplanmasi önerilmektedir.

7. Yapinin sellasinin ortasinda niteligi tam olarak tespit edilemeyen, heykel kaidesi olmasi muhtemel, Prof. Mansel tarafindan esasli bir zemine oturmadigi belirtilen, traverten, kare bir paye bulunmaktadir.

8. Yapinin giris aksinin tam karsisinda heykel kaidesi olmasi muhtemel, dikdörtgen seklinde, genis bir traverten blok yer almaktadir. Yapinin önünde bir sunak bulunmadigindan, giris aksina gore traverten blogun önünde yer alan kare payenin sunak oldugu düsünülebilir.

ölçek: 1/20

0 20 40 60 80 100 200 cm

PROF. DR. REHA GÜNAY

9575006 ÖZNUR ARI

TAVAN PLANI

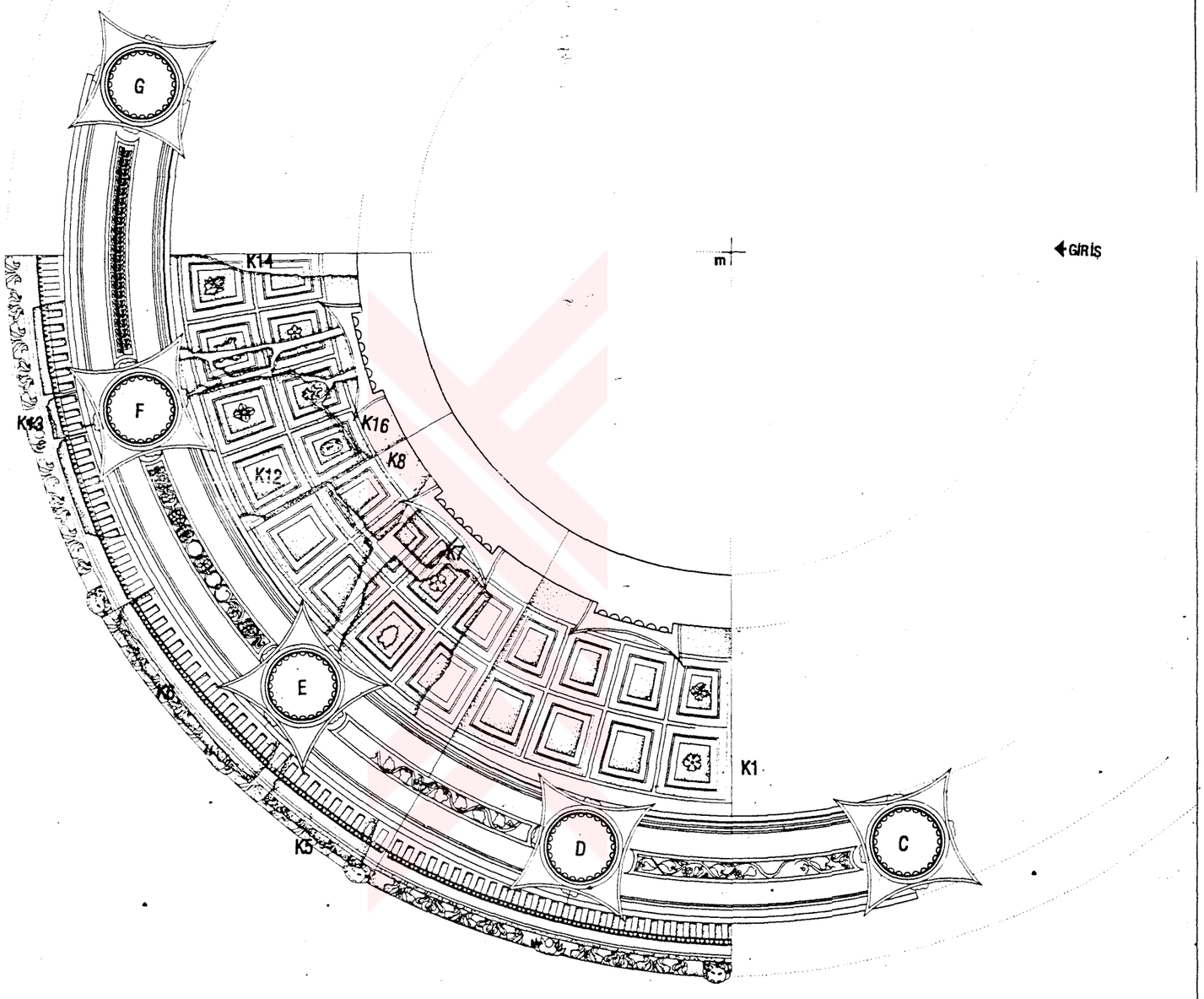

Ölçek: 1/20

0 20 40 60 80 100 200 cm

1. Tamamen mevcut ve iyi durumda olan podyum altı silmesi tamamlama gerektirmemektedir. Ancak strüktürel kontrolleri yapılmalı, eksik olan tunç kenetler tamamlanmalıdır.

2. Podyumun mermer kaplamaları yer yer mevcut durumdadır. Podyum kaplama taşlarından yapı etrafında yıkık ancak iyi durumda bulunanlar yerlerine kaldırılmalıdır.

3. Podyum üst silmesine ait günümüze ulaşan hiçbir örnek bulunmadığından, çevre anıtlar yardımıyla üst silmenin restitüsyonu gerçekleştirilmiştir. Restitüsyon önerisi doğrultusunda anastilosisi önerilen kısımlarda üst silmenin imitasyonu yapılmalıdır.

4. Sütun altlığından günümüze iki parça ulaşmıştır.Bu parçalar ancak bir sütun altlığının oluşmasına imkan vermektedir. Anastilosis önerisi dahilinde gereken dört sütun altlığı mevcut parçalardan kalıp alınarak yapılmalıdır.

5. Sütun gövdelerine ait günümüze ulaşan parçalardan yedi tanesi dört sütun gövdesi oluşturacak niteliktedir. Anastilosis önerisi için gereken beşinci sütun gövdesi mevcut parçalar yardımıyla hazırlanan restitüsyon doğrultusunda yapılmalıdır.

6. Sütun başlıklarından günümüze ulaşan iki parça, tamamlanmak suretiyle anastilosis kapsamında kullanılabilirler. Eksik olan üç başlık, mevcut örneklerden kalıp alınarak, restitüsyon önerisi doğrultusunda yapılmalıdır.

7. Arşitrav-friz blokları yapının anastilosis önerisi doğrultusunda yeterli sayıda mevcuttur. Mevcut parçaların strüktürel kontrolleri yapılmalı ve desteklenmelidirler.

8. Kasetli tavan levhaları yapının anastilosisi kapsamında yeterli sayıdadır. Mevcut elemanların bütünlenmesi ve strüktürel açıdan desteklenmesi gerekmektedir.

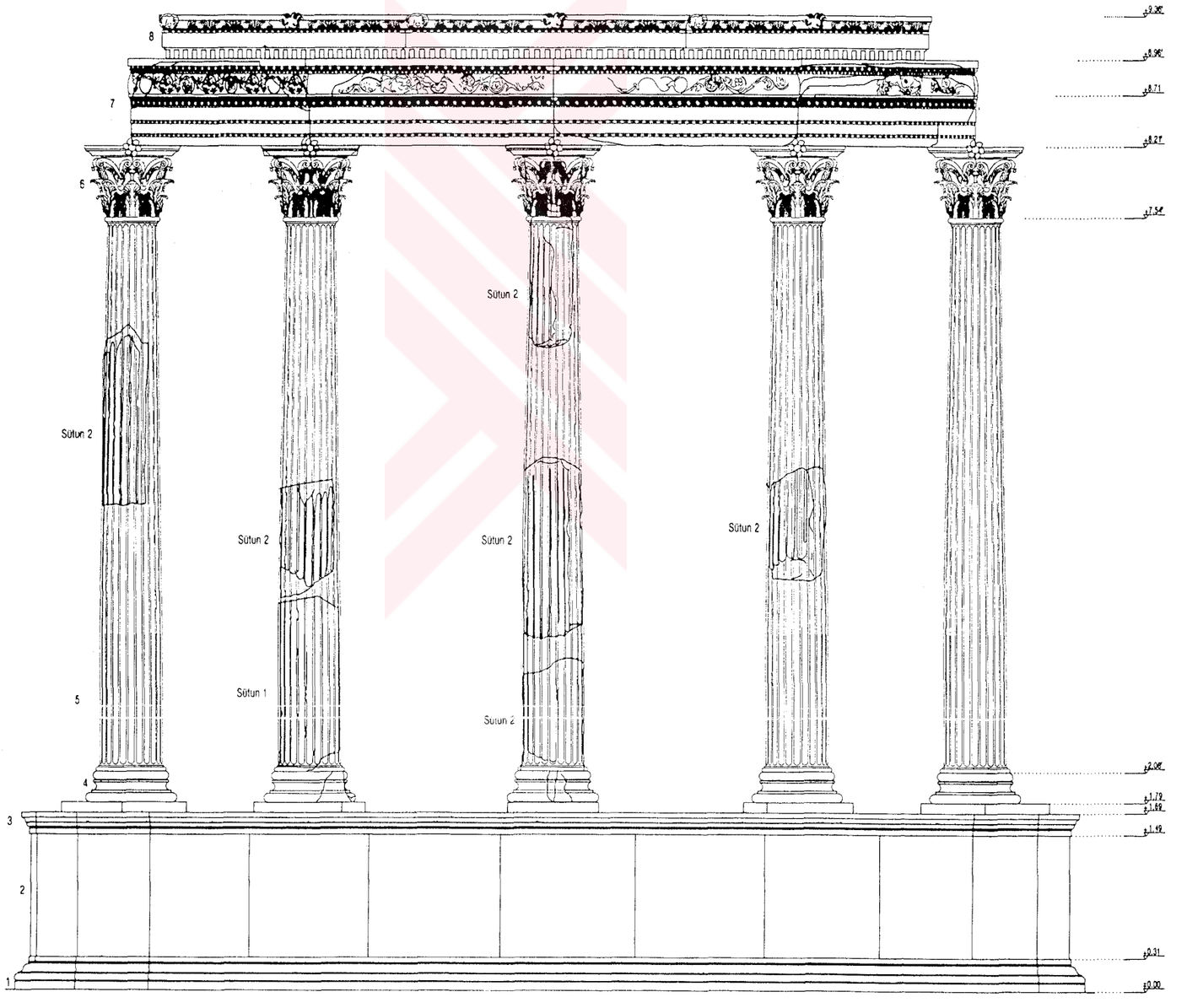

Ek 2 Antik Mimaride Kullanılan Bazı Terimler

Abakus: Antik sütun başlığında dikdörtgen bir levha, üst yapıyı taşıyan bir elemandır. Yuvarlaktan düzlüğe geçişi sağlar. Başlangıçta kalın olan abakus, sütunların incelmesiyle yassı bir levha halini almıştır. Dor ve İyon mimarilerinde abakuslar basık, Korint ve kompozitte iç bükey ve köşeleri pahlıdır. Aiol başlığında abakus yoktur. İyon düzeni abakusları genellikle yumurta-ok silmesiyle süslüdür.

Abakus Mahmuzu: Abakusun köşesinde yer alan küçük bir çıkıntıdır. Özellikle iyon sütun başlıklarında görülür.

Actus: Bir uzunluk ölçüsüdür. 35.5 m.'ye eşittir. Yüzey ölçüsü olarak Actus $\cong$ 42 m2, actus guadratus ise 1260 m2' dir.

Alınlık: Çatının ön ve arka cephesindeki üçgen elemandır. Fronton da denir. Saçaklığın üstüne oturur. Roma alınlıkları, Yunan alınlıklarından daha yüksektir. Bunlarda yüksekliğin genişliğe oranı 1/5 tir. Roma alınlıklarında Yunan'da olduğu gibi tasvirler görülmez.

Altar: Üzerinde kurban kesilen, çoğunlukla taştan yapılan yuvarlak veya dikdörtgen masadır. Roma'da köşeli altarlara da rastlanır. Genellikle tapınakların doğusunda yer alır.

Antithema: Arşitrav yada frizin iç tarafında kalan bezemesiz ve silmesiz taş bloklarına verilen isimdir.

Apotheos: Antik Yunan ve Roma'da kişilerin, özellikle imparatorların tanrılaştırılması anlamına gelir. Apotheos Roma'da imparatorluk döneminde başlar. İlk apotheos Caesar'dır.

Araeostyle: Bir intercolumnium türüdür. İki sütun arası mesafenin, sütun çapının 3.5 katı olduğu orandır.

Arris: Antik mimarlıkta düz yada eğrisel iki yüzeyin bir açı oluşturacak şekilde birleşmelerinden oluşan köşeler için kullanılan bir terimdir. Özellikle dorik sütunların yivleri için kullanılır.

Arşitrav: Sütun başlıkları üzerine oturarak, sütunları bağlayan ve üzerine gelen elemanların ağırlığının sütun başlıklarıyla sütunlara geçişini sağlayan yatay taş bloktur. Arşitrav üç blok taştan da, çift yada tek taştan da olabilir. Tek blok dayanıksızdır. Taşlar dikine konarak mukavemet sağlanır.

Attik-iyon sütun kaidesi: Altta bir plinthos, üzerinde aşağıdan yukarıya doğru duran bir torus (topuk) , bir scatia (trochilos) ve yine bir torustan oluşur.

Ayak: 1 ayak 0.308 m.'dir. Attik Roma ayağı ise 0.297 m.' dir. Katları ise şunlardır:
Palm: 1/16 ayak = 0.019 m.
Empan: ¾ ayak = 0.231 m.
Dichos: ½ ayak = 0.254 m.
Koude: 24 parmak = 0.462 m.

Brass: 6 ayak = 1.850 m.
Plethr: 100 ayak= 30.8 m.
Stad-stadium: 600 ayak= 184.8 m.

Caementum: Roma betonunun antik ismidir.

Caementa: Antik Roma betonu içinde agrega olarak kullanılan taş ve tuğla kırıkları için kulanılan terimdir.

Cauliculus: Korint sütun başlıklarındaki akantus yaprağının sapına verilen addır.

Cavetto: İç bükey silme. Genellikle dörtte bir daire kesitli olur.

Diastylos: Bir intercolumnium türüdür. İki sütun arası, eksenden eksene mesafenin, sütun taban çapının 3 katı olduğu orandır.

Diş Sırası: Çatıyı taşıyan yatay kalasların cephede görülen uçlarına verilen addır.

Ekhinus: Sütün başlıklarını oluşturan elemanlardan biridir. Yastık biçiminde dış bükey kesitli silmedir. Dor düzeninde abakusun altında yer alır.

Entablatür: Saçaklık. Sütunların taşıdığı üst yapı ögelerine verilen genel addır. Yukarıdan aşağıya korniş, friz ve arşitravdan oluşur. Yunan mimarisinde saçaklık yüksekliği sütun yarıçapının 4 yada 5 katıdır.

Enthasis: Sütun gövdesinin orta kısmındaki hafif şişkinlik. Optik yanılsamanın düzeltilmesi için yapılırdı. Daha çok arkaik dönemde, dorik sütunlarda görülür.

Eustylos: Bir intercolumnium türüdür. İki sütun arası taban çapının 2,25 katıdır. En ideal oran olarak kabul edilir.

Fascia: Kademeli bir yüzeye sahip olan arşitravın, kademeleri arasındaki yatay şerit biçimindeki bölümlere verilen isimdir. İyon ve korint düzenleri için geçerlidir.

Friz: Korniş ile arşiyrav arasında kalan ve çoğunlukla kabartmalarla süslü yatay kısımdır. Dor düzeninde yoktur.

Geison: Saçak kornişlerine verilen isimdir. Latincesi coronadır. Çatı geisonla başlar, geison bir çıkıntı ihtiva eder ve üstüne silme gelir.

İntercolumnium : Sütun eksenleri arasındaki uzaklığın, sütun çapının katlarına göre bir oranlama ile saptandığı sisteme verilen addır. Türleri areostylos, diastylos, distylos, eustylos, pyknostylos, systylostur.

Kalathos: Korint başlığın yaprak ve çiçek motifli kısmıdır.

Kanalis: İyonik sütun başlığında, abakusun altında, volutler arasındaki dış yada iç bükey kısımdır.

Kaset: Tapınak mimarisinde geisonun düzeyinde, sütun ve sella duvarı arasında görülen, çatının aşık ve mertek kirişlerinin arasındaki boşluğu örtmek için kullanılan bir elemandır. Sahte bir tavan görünümündedir.

Korniş: Yapı cephesinde üst kenarları sınırlayan yada katları ayıran profilli bir çıkıntı elemanıdır.

Krepis: Genellikle dorik düzende kullanılan, yapının sütunlarının üstünde yükseldiği üç basamaktan oluşan platform.

Kült: Kendi kuralları ve törenleri olan belli bir dinsel tapınma biçimidir.

Kült Odası: Antik tapınağın en kutsal bölümüdür. İçinde sadece tanrının heykeli ve özel eşyaları bulunur.

Mimar Çapı: Yapı ögeleri arasındaki oran ve uzaklıkları belirlemek için kullanılan bir ölçü birimidir. Yapının sütunlarının en kalın kesimindeki çaplarının yarısı bu ölçünün birimi olarak kabul edilip, sutun boyları, sütun aralıkları, arşitravın yükseklikleri bunun katları olarak hesaplanırdı.

Monolit Sütun: Tek bir taş bloğundanyontulmuş sütundur.

Monopteral: Sütunlarla çevrili, sellasız tapınaklardır. Tapınak çapının üçte biri ölçülerinde ve önünde basamakları olan yüksek bir platformu bulunur.

Monostylos: Yekpare gövdeli düz sütunlara verilen isimdir.

Naiskos: Küçük tapınak anlamındadır.

Orthogonal: Bir taş işleme tekniğidir. Taşın ortası bombeli bırakılır, çevresi ince işlenir, taşın tek düzeliği ortadan kalkar.

Orthostat: Genellikle duvarların alt sıralarını oluşturan oldukça yüksek taş bloklardır.

Palladion: Bir kentin koruyucusu sayılan tanrılara (tanrıçalara) ve heykellerine verilen isimdir.

Pastament: Antik Roma mimarlığında sütun kaidesinin altında bulunan, kare yada çokgen tabanlı prizma biçiminde altlıktır.

Pediment: Alınlık.

Peribolos: Temenosu çevreleyen kutsal duvar.

Peripteral: Sütunlarla çevrili, sellası olan tapınaklardır. Stylobat iki basamak alta inşa edilir. Stylobat içerisinde, genişliğin 1/5'i oranında geri çekilen sella duvarı yapılarak, yapılara girişin yapılacağı çift kanatlı kapılar için yer bırakılır. Sella çapı, duvarlar ve dış geçit dışında, sütun yüksekliğine eşittir.

Pulvinus: İyon sütun başlığında volütun yan cephesine verilen isimdir.

Pyknostylos: Bir intercolumnium türüdür. İki sütun arası mesafenin, sütun çapının 1.5 katı olduğu orandır.

Rotunda : Bir kubbe ile örtülü dairesel yapıların genel adıdır. Geç antik dönem yapıları için de kullanılır.

Sima: Saçak boyunca uzanan yağmur suyu oluğudur.

Stereobat: Temel. Yapının toprağın altında kalan kısmı.

Stylobat: Yapının toprak üstünde kalan, sütunları taşıyan, bezemeli, silmeli üst temelidir.

Systyle: Bir intercolumnium türüdür. İki sütun arası mesafenin, sütun çapının 2 katı olduğu orandır.

Tegula: Yapıların üstünü örten kiremite verilen antik isimdir.

Toenia: Düz şeritin genişine denir.

Torus: Sütun kaidesinde astragaldan daha büyük dış bükey silmedir.

EK 3 Tanrılar ,Temsil Ettikleri Değerler Ve Sembolleri

1. Derece Tanrılar

Jüpiter: Yunanca Zeus Gök Tanrısı (Cumhuriyet Devrinde 1. Tanrı olmuş.) (kartal, asa, şimşek)

Saturnüs: Tabiat ve orman tanrısı

Mars: (Latin kökenli bir tanrıdır.)(atribüsü miğfer, mızrak), savaş tanrısı.

Quirinus: (Romulus) Sabinlerin Harp Tanrısıdır.

Juno (yunanca Hera) (tavus kuşu, zambak, nar), evliliği simgeleyen tanrıça, Zeus'un karısı.

***Minerva** (yunanca Athena) (zeytin dalı,kalkan,baykuş), akıl ve zekayı temsil eder. Aynı zamanda tarımın ve el sanatlarının koruyucusudur. Savaşta zor durumlarda kalanın yanında yer alır, ona yol gösterir. Minerva, genellikle giyimli, miğfer, mızrak ve kalkanlı betimlenir. Savaş ve şehir tanrıçasıdır.

***Vesta:** (yunanca Hestia) Devlet Ocağı veya Ateşi.(kutsal ateş), dünyayı, ocağı ve aile erdemlerini simgeleyen tanrıça. Aile yaşamının koruyucusu ve mutluluk sembolüdür. Başı örtülü ve elinde asa tutarken betimlenir. Elinde meşale tutar.

Ceres: (yunanca Demeter) (bereket boynuzu, buğday demeti, orak),bereket tanrıçası, sürülmüş toprak ve mahsul tanrıçası.

Bacchus: (yunanca Dionysos) (üzüm ve boğa) Yer, üzüm, şarap ve tarım tanrısı. Roma'da Liber olarak da adlandırılır.

Volcanus: Etrüsk kökenli ateş tanrısı. (çekiç, örs), demirci tanrı, her türlü madeni işler tanrısı,

Diana (Artemis) Av tanrıçası.

Luton (Hades). Yer altı ölüler tanrısı.

2. Derece Tanrılar

Faunus ve Flora: Kırların tanrıları

Lar ve Penat: Evlerin bekçileri

***Kibele** Anadolu kökenli ana tanrıçadır. Bolluk ve bereketi simgeler. Sikkelerde tahta otururken, başında polos veya sur tacı, elinde phiale ve dirseğini bir tympanona dayamış halde betimlenir. Tahtın her iki yanında birer aslan vardır. Bazen de aslanların çektiği bir arabada resmedilir.

* Adına yuvarlak planlı tapınak yapılmış olan tanrı ve tanrıçalar.

Ek 4 Roma Tarihi

Roma İmparatorluğu, M.Ö. 753' te 21 Nisan günü kurulmuştur. İlk yerleşme bölgesi Palatin tepesidir. M.Ö. 7. yy. sonlarına doğru iyice kentleşmeye başlanılmış, kulübe mimarisinden taş temelli, ahşap çerçeveli ve damları kiremit kaplı evlere geçiş yapılmıştır. Forum alanları açılmaya başlanmış ve "resmi bir kamu meydanı" anlayışı oluşmuştur.

M.Ö. 753 - 509 arası Etrüsk kralları tarafından idare edilmiş olan Romalılar eski devirlerde tanrıları şekilsiz bir kuvvet (numen) olarak görüyorlarken Etrüsklerin etkisiyle tanrıları insan şekilleriyle düşünmeye ve tapınak yapmaya başlamışlar. Romalılar, yabancı kültür ve dinlere hoşgörülü bir toplumdur. İmparatorluk olurken, fethettiği yerlerdeki inançları da kabullenmişlerdir. Kartaca Savaşları sırasında Küçük Asya'dan getirilen Pessinus Ana Tanrıçası Kybele'den sonra Ma, Mithras ve İsis gibi Doğu Tanrıları yaygınlaşmış, ancak Grekler karşısında kendine has bir italik kültür oluşturmuşlardır. Mimari elemanlar Etrüsk ve Grek kökenli ama Roma karakterlidirler. Tanrıların bir kısmı yerli, bir kısmı Grek ve Etrüsk tanrılarıdır. Üçlü tanrı şekli Etrüsklerden alınmıştır. Bu da Helenistik dönemde olduğu gibi bir tanrı birliğine doğru gidişi hazırlar.

M.Ö. 509 – 31 cumhuriyet devridir. 60 yıl süren iç savaşlardan sonra cumhuriyet ilan edilmiş, cumhuriyet çağı çekişmeli ve huzursuz geçmiştir. Bu huzursuz dönem içindeki tek parlak devir olan M.Ö. 3.yy.'ın başları Romalılar için bir toparlanma devridir. Bu aynı zamanda mimarinin canlandığı bir devirdir. Bu döneme "Ara Pacis Augustae" denir. Bu devirde Jüpiter 1.tanrı olmuş, tapınak inşaası artmıştır. Ancak M.Ö. 200'lere kadar Yunan tapınak mimarisi özellikleri devam etmiştir. II.Kartaca ve Hannibal savaşlarının yol açtığı yıpranma , huzursuzluk ve M.Ö. 180 'lerde Censor Cato'nun saf yunanlılığa karşı çıkması yeni bir arayış getirmiştir. Grek ve Doğu tarzı ile mücadele başlımıştır. Mimari faaliyetlerde yoğunluk ve farklılaşma gözlenmektedir. İlk farklılaşma, ışık- gölge ve doluluk – boşluk kullanımlarında görülür. Günlük hayatta ise Yunan düşünceleri, Roma gereksinmelerine uyarlanmak koşuluyla kabul edilmiştir. Bu akımlar sonucu Romalılar, Yunan ve Etrüsk tapınak biçimlerini deneyip yorumlayarak, kendine özgü yapıyı, bir başka ifade ile Cumhuriyet devrinden sonra bulmuştur. Cumhuriyet dönemi sonlarında devlet düzeni bozuluyor ve bu durum Caesar'a kadar sürüyor. M.Ö.45'te Octavianus manevi babası Gaius İulius Caesar'ı senato kararıyla tanrılaştırıyor (ilk imparator tanrı). M.Ö.53'te temelleri kurulmaya başlanan imparatorluk, Octavianus'un Augustus adını alarak başa geçmesiyle kesinlik kazanmıştır.

İulius-Cladius Sülalesi Dönemi:

Augustus, yönetimdeki ilk sülale olan İulius-Cladius Sülalesindendir. (Augustus'tan Nero'ya kadar ilk 5 imparator bu sülaleden) M.Ö. 27 - M.S.192 İmparatorluk devridir. Bu devirde Roma'ya sulh ve huzur gelmiştir. Vitrivius Augustus'un mimarı olarak, imar hareketlerini hızlandırıyor Roma sanatının en olgun eserleri bu devirde verilmiştir. M.Ö. 130'larda dönemin mimarı olan Hermagenesi iyonik üslubun uygulayıcısı ve geliştiricisidir. Ana karakterini bozmadan iyonik üslup için yeni inşaat kaideleri

koymuştur. M.Ö. 30'da Mısır onbeşinci eyalet olarak Roma'ya geçmiştir. Mısır kültürünün de etkisiyle imparator tanrılaşmaya başlar. Augustus'un , M.Ö. 20 yılı ilkbaharında Küçük Asya'ya girmesiyle Anadolu'da Roma Egemenliği başlamıştır. Augustus'un ölümünden sonra yerine geçen üvey oğlu Tiberus (M.S. 14 - 37) Senato kararıyla babasını tanrılaştırmış ve (divus) Augustus kültünü kurmuştur. Böylece eski doğu ve Helen kültürlerinin bir etkisi olan imparatorluk kültü de Roma inanç dünyasına girmiştir. Anadolu'da da pekçok kült tapınağı vardır. Örn: Ankara Augustus, Pisidya Antiokheias'ında Augustus, Bergama Akropolünde Traianus ve Kyzikos'da Hadrianus tapınakları ... Ardından, Caligula (M.S. 37 – 41), Cladius (M.S. 41 – 54) ve Nero (M.S. 54 – 68) başa geçmiştir. Bu devirde yapılarda büyük tonoz uygulamaları başlamıştır. Roma mimarlığında ilk defa büyük açıklıklar kemer ,tonoz ve kubbelerle örtülmüştür. Nero'nun siyasi bakımdan kötü yönetimi sonrası vatan haini ilan edilmesi ve M.S.68'de İtalya'dan kaçamayıp intihar etmesiyle imparatorluk için kötü bir dönem başlamıştır. 1 yıl içinde 4 imparator değişmiş, büyük karışıklıklarda birçok kişi ölmüş, tapınaklar yağmalanmış, şehirler tahrip olmuştur.

Flavius Sülalesi:

M.S. 69 –79 yılları arasındaki 10 yıllık süre Vespasianus'un imar faaliyetleriyle geçmiştir. Bu dönemde herhangi bir tehlike anında Roma birliklerinin doğu sınırına kolayca ulaşabilmesi için Küçük Asya'da önemli yollar yapılmış ve varolan mil (mesafe) taşları da onarılmıştır. Bu faaliyetler Titus (M.S. 79 - 81) döneminde de devam etmiştir. Domitianus (81 - 96), Nerva (96 - 98) ve Trianus'un (98 - 117) ardından M.S. 117 - 138 Hadrianus'un imparatorluğudur. Hadrian Dönemi ekonomik açıdan en iyi dönemlerden biri olduğundan bu devre ait eserler antik dönemin en gözde eserleridir. Agrippa'nın Pantheon'u bu dönemde yenilenmiştir. Hadrian Trianus'u tanrılaştırarak imparator tanrılara bir yenisini eklemiş, M.S. 128 - 133 yılları arasındaki ikinci büyük gezisinde doğu eyaletlerinde düzenleme ve inşa faaliyetlerinde bulunmuştur. 133'te Bergama miras yoluyla Roma'ya geçmiştir.

Antoninuslar Sülalesi:

138-161 dönemlerinde Bithyria, Rodos, 2.Karia, Lykia kentlerinde ve Hellespontos Fryglas'ında iki büyük deprem olmuştu. Bu devirde başta olan Antoninus Pius yıkılmış kentleri yeniden inşa etmiştir. Yunanistan 150'lerde Roma Devletine katılmıştır. Marcus Aurelius' un imparatorluğu M.S. 161-180.Pax Romana döneminde şehirler büyüyüp gelişmiştir. 69-180 arası altın çağ olarak ifade edilir. Vespasianus ile başlar, Marcus Aurelius'la biter. Yapı faaliyetlerinin önemli bir bölümünü tapınaklar oluşturmuştur. Bu durum M.S. 3.yy başlarında bozulmuş, mevcut yapıların bakımı bile güçleşmiştir.

Severuslar Sülalesi:

Septimus Severus ve Caracalla'nın yönetimlerinden sonra başa güçlü bir imparator geçememiş, 3-5 yıl aralarla imparator değişmiştir. Augustus'la başlayan imparatorluk dönemi Diocletianus (284-305)'a kadar sürmüştür. Bu devirde barok yapı stilleri görülmektedir. Dönemin en verimli imparatorları Septimus Severus ve oğlu Caracalla

dönemlerinde Roma 'nın ünlü anıtlarından Septimus Severus Zafer Takı ve Caracalla Hamamları yapılmıştır ,.

M.S. 3 - 4.yy. Geç Roma dönemi:

Zamanla büyüyen ekonomik kriz, halkın medet bulamadığı tanrılardan soğuyup Hristiyanlığa yönelmesine sebep olmuştur. 313'te Hristiyanlığın resmi din olmasıyla tapınak inşa etme geleneği son bulmuş, bu devirde mevcut tapınaklar da kapatılmaya başlanmıştır.

EK 5 Krallar, İmparatorlar Ve Dönemin Mimari Gelişmeleri

Krallar

1. ROMULUS: Roma'nın kurucusu ve şehrin ilk kralıdır. Savaşçı ve teşkilatçı bir karakteri vardır. Şehir nüfusunu arttırmak için her yerden mülteci kabul etmiş, mültecilerle Romalıları ayırt edebilmek için, halkı pleb (yerli halk) ve pebrici (mülteciler) diye ikiye bölmüştür. (Romulus devletteki kadın nüfusunun az olması nedeniyle Sabinli kadınları kaçırarak Roma'ya getirmiştir. Sabinlilerin Roma'ya karşı açtığı savaş, Romalılardan gördükleri muameleden memnun kalan Sabinli kadınların araya girmesiyle barışla sonuçlanmış. Bu iki devlet, Romulus ve T. Tatius (Sabinli) idaresi altında birleşmiş. Tatius'un ölümünden sonra Romulus bir süre daha devleti yalnız yönetmiş ve bir fırtına sırasında kaybolmuş.) Senatoyu kurmuş, ordu nizamnmesi meydana getirmiştir. Ölümünden sonra Quirinus adıyla tanrılaştırılmıştır.
2. NUMA POMPİLUS: Kralsız geçen 1 seneden sonra (interreqtum) seçilmiş. Barışçıl bir kraldır, dini düzenlemiş, rahip meclisleri kurmuştur.
3. TULLUS HOSTİLUS: Savaşçı bir kraldır. Etrüsklerle savaşarak halkını Roma'ya getirmiştir.
4. ANCUS MARCİUS: Tiber nehrinde bir köprü ve Ostia limanını yaptırmıştır.
5. Tarqunius Priscus: (Etrüsklü) Pek çok inşaat faaliyetlerinde bulunmuş, bataklığı kurutmak için, kanalizasyon tertibatı (Cloaca Maxima) yaptırmıştır. Circus Maximus'u inşa ettirmiştir.
6. SELVİUS TİLLİUS: (Etrüsklü) Romalıları teşkilatlandırmış, 7 tepeyi surla çevirmiştir. (7 tepe: Palatin, Viminalis, Capitolyum, Aventinus, Caelius, Esquilinus, Quirinalis) Roma'yı Latin Şehirler Birliği 'ne sokmuştur.
7. TARQUİNİUS SUPERBUS: Zalim. Latin Birliğini parçalamış, yaptıkları halk içinde bir ayaklanmaya sebep olmuştur. (Ayaklanmayı I. Brütüs başlatmış.) Tarquinius superbus şehri terk etmek zorunda kalmıştır. Roma'nın son kralıdır. Ardından Cumhuriyet ilan edilmiştir.

İmparatorlar

İulius-Cladius Sülalesi Dönemi:

1. AUGUSTUS, M.Ö. 27-M.S.192 İmparatorluk devri.Bu devirde Roma'ya sulh ve huzur geliyor. Roma sanatının en olgun eserleri bu devirde verilmiştir. M.Ö. 30'da Mısır 15. Eyalet olarak Roma'ya geçirmiştir. M.Ö. 20 yılında Küçük Asya'ya girmiş ve Anadolu'da Roma Egemenliğini başlatmıştır.
2. TİBERUS : (M.S.14-37)
3. CALIGULA (M.S. 37 – 41),
4. Cladius (M.S. 41 –54)
5. NERO (M.S. 54 – 68) Nero'nun siyasi bakımdan kötü yönetimi sonrası vatan haini ilan edilmesi ve M.S.68'de İtalya'dan kaçamayıp intihar etmesiyle imparatorluk için kötü bir dönem başlamıştır. 1 yıl içinde 4 imparator değişmiş, büyük karışıklıklarda birçok kişi ölmüş, tapınaklar yağmalanmış, şehirler tahrip olmuştur.

Flavius Sülalesi:

6. VESPASIANUS (M.S. 69 –79) imar faaliyetleriyle geçmiştir.

7. TITUS (M.S. 79 – 81)Bu faaliyetler bu dönemde de devam etmiştir.
8. DOMITIANUS (M.S. 81-96),
9. NERVA (M.S. 96-98)
10. TRIANUS (M.S. 98-117)
11. HADRIANUS (M.S. 117-138) Dönemi ekonomik açıdan en iyi dönemlerden biri olduğundan bu devre ait eserler antik dönemin en gözde eserleridir. Bergama Roma'ya miras yoluyla Hadrian döneminde (133'te) geçmiştir.

Antoninuslar Sülalesi:

12. ANTONINUS PIUS (138-161) Döneminde Bithyria, Rodos, 2.Karia, Lykia kentlerinde ve Hellespontos Fryglas'ında iki büyük deprem olmuştu. Yıkılmış kentleri yeniden inşa etti. Yunanistan 150'lerde Roma Devletine katıldı.
13. MARCUS AURELIUS(M.S. 161-180). Pax Romana döneminde şehirler büyüyüp gelişmiş. 69-180 arası altın çağ (Vespasianus ile başlar, Marcus Aurelius'la biter.

Severuslar Sülalesi:

14. SEPTIMUS SEVERUS (M.S. 193-211) Birkaç aylık Pertinox ve İulianus imparatorluğundan sonra başa geçmiştir.
15. CARACALLA (M.S.211-217) Septimus Severus Zafer Takı ve Caracalla hamamları bu devirde inşa edilmiştir.
16. M. AURELİUS ANTONİNUS: (Varius Aviditus) (M.S. 218-222) Elagabulus diye tanınır.
17. Severus Alexander: (M.S.222-235)

Askeri İmparatorlar :

18. MAXİMUS THRAX (M.S.235-238)
19. 3. GORDİANUS: (M.S.238-244)
20. FILIPUS ARABS: (M.S.244-249)
21. C.MESSIUS DECIUS (M.S.249-251)
22. TREBONIANUS GALLUS (M.S.251-253)
23. VALERIANUS (M.S.253-260) ve oğlu GALİİENUS (M.S.253-268) Ortak yönetim.

İrilyalı İmparatorlar:

24. 2. CLADIUS: (M.S.268-270)
25. L.DOMITIUS AURELIANUS: (M.S.270-275)
26. FLORIANUS VE PROBUS : M.S.276'DA ikisi birden imparator ilan edilince savaşmışlar.
27. AURELİUS PROBUS: (M.S.276-282)
28. AURELİUS CARUS: (M.S.282-283)
29. DİOCLETİANUS: (M.S.284-305)

Costantinuslar Sülalesi:

30. BÜYÜK COSTANTİNUS: (M.S.306-337)

M.S.337-361 arası büyük çekişmelerle geçmiş.
31. İULİANUS: (M.S.361-363)
32. FLAVİUS IOVİANUS: (M.S.363-364)
33. 1.VALENTİNİANUS: (M.S.364-375) ve VALENS (M.S.364-378)

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	05.06.1974	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1988-1991	Yenilevent Lisesi
Lisans	1991-1995	İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1995-1998	Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Rölöve ve Restorasyon Programı